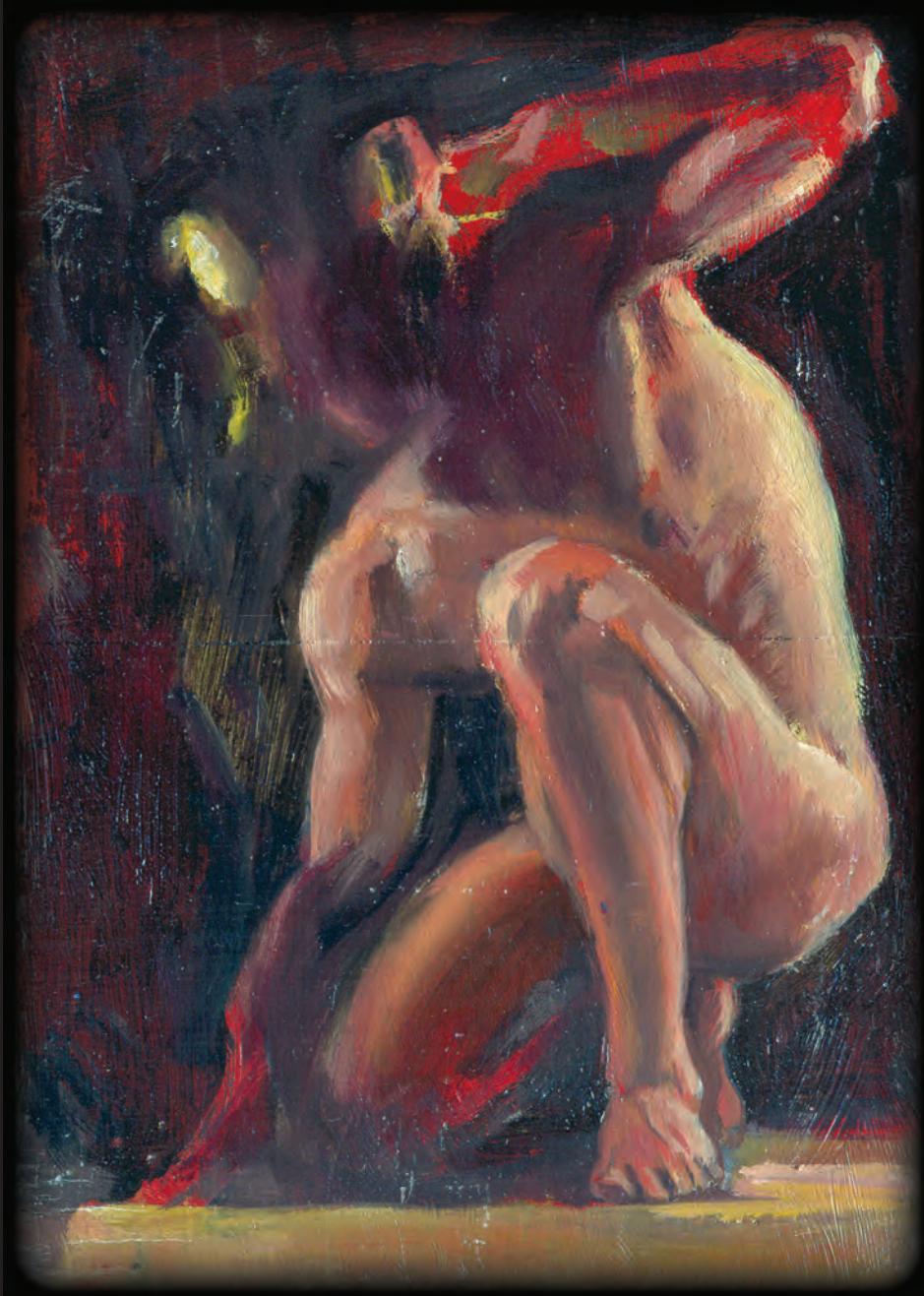

206 - 207

ulaznica

ulaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLI, decembar 2007.
broj 206-207

ZA IZDAVAČA
Dragana Sabovljev

REDAKCIJA
Vladimir Arsenić (glavni urednik)
Dragana Sabovljev (odgovorni urednik)
Mića Vujičić, Goran Lazičić
i Vladimir Tot (tehnički urednik)

KOREKTURA
Tanja Ćirić
Dragana Sabovljev
Vladimir Arsenić

IZDAVAČ
Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin

ulaznica

ULAZNICA

ŠTA JE UNUTRA:

SAVREMENA POEZIJA

Milan Đorđević: Bolnički zapisi, 7

Alen Alispahić: Sedam milja, 12

Jovanka Uljarević: Fotosinteza, 19

Dragana Mladenović: Zapisi na marginama, 25

Željko Tešić: Venac poretka, 35

SAVREMENA PROZA

Saša Ćirić: Pismo Davidu Albahariju, 41

David Albahari: Deda i unuk, 45

Saša Obradović: Vrt ljubavi, 50

Aleksandar Gatalica: Ja sam bog, 55

Melina Kamerić: Zašto toliko plaćemo, 64

Rujana Jeger: Punjene paprike, 67

Bojan Savić Ostojić: Proba, 69

SAVREMENA DRAMA

Vule Žurić: Omča od hartije, 81

PREVODI

Endre Adi: Izbor iz poezije, 107

Johana Tidel: Zvezde sa tavana sijaju, 117

Mikael Engstrom: Doge, 127

SAVREMENA KULTURNA TEORIJA

Elen Spolski: Darwin i Derida, 143

PUTOPIS

Saša Stojanović: Čarli iz zemlje čuda, 167

INTERVJU

Boris Dežulović i Vladimir Arsenijević: O književnosti, uglavnom, 181

ZRENJANINSKE TEME

Ivan Ivanji: Poseta, 195

Ferenc Nemet: Dositej u Bečkerek, 209

Aranka Balint: Biblioteka Kasine, 217

ESEJI I KRITIKE

Slobodan Karamanić: Jedno Kosova, dve Srbije, 223

Bojan Samson: Poezija na plastično rasklapanje, 230

Mila Mašović: Kraljevi u glumčevom blankversu, 235

Marko Avramović: Putovanje umetnika u mladosti, 241

Marko M. Radulović: Ironično poigravanje istorijom, 246

Goran Lazićić: Enciklopedija stranstvujućih, 251

DNEVNIK

Srđan V. Tešin: 21st century fragments from my diary (2), 261

BIOGRAFIJE, 269

BOLNIČKI ZAPISI

BOLNIČKI KREVET

Ovaj krevet mi je postao ostrvo.
Na njemu nemoćan i polumrtav,
baš kao mornar čekam svoj brod.
Taj brod je moj poslednji izlaz.
Hodanje, slušanje, govorenje
različita su imena ovog broda
izmišljenog kao i gubitak zdravlja.

PREVIJANJE

Prvo su ova jutarnja previjanja.
I to oko metala na slomljenoj nozi.
Ona bude telo baš kao bolno sevanje.
Onda se prelazi na rane što spavaju
ali baš nikako, nikako ne iščezavaju.
To je da se osigura sigurno zarastanje.
Sporo se to dešava, o ti bolnički dane.
Rane, jarka krv koja navire, čudovišni,
vlažno crveni cvetovi i razdirući bolovi
koje stroga medicinska sestrica raspire.
A sve je živo jer navodno živo je i jako
i moje buduće telo koje će da se osovi.
Pa ipak se nadam da će biti baš tako
a moja nada je čaša puna hladne vode
sred goleme ljudske i životne pustinje,
sred moga čekanja radosti i slobode.

Živim između infuzija, injekcija, lekova,
večera, ručkova i doručaka, čitanja knjiga,
terapija za ruke i noge, veoma tupih snova,
previjanja rana, poseta žene i porodice,
priatelja, ležim, ležim i čekam da smrt
opet promoli ono svoje mumificirano lice.
Počivam kao živa nada da će telom znati
šta je opet hodanje, govorenje, slušanje,
da će gledati kamenje i jasnu vodu Ade
i stabla koja mi govore o mom detinjstvu,
nadanje da će se iznova radovati i veseliti
jednostavnim stvarima koje me okružuju.
I da će baš putovati u što življu budućnost.
U svetlost jaču i gušću od crnih ti zavesa,
svemoćna gospođo od koje sam pobegao.

ČEMU „BOLNIČKI ZAPISI”

Čemu ovi „Bolnički zapisi”? Kome li trebaju
da me ovakvi, jadni, nesavršeni a, eto, iskreni,
jednoga dana na sadašnju slabost podsećaju?
To su jednostavne reči o raspršenoj crnoj peni.
To su ispovesti iz ovog čudovišnog mi vremena,
iz doba telesne ništavnosti i blizine ništavila.
To su reči što nemaju čvrstinu beloga kamena.
Možda tako, zapisujući, bežim, bežim od tebe
i bližim se slabostima, onom što je nežna svila,
o, svemoćna što me nosiš u večno i najogavnije.
Možda sam samo nekakvo onemoćalo žgebe.
Možda bežim u tvoje užasno nebo, nadajući se
da će te ipak u što daljoj budućnosti i što kasnije
ponovo sresti da me odneseš put svoje bestragije.

SKORA BUDUĆNOST
Miomiru Udovičkom

9

Da, čudo se verovatno neće dogoditi.
Biću invalid, čopavi i, naravno, gluvi.
Dakle, uz sve to vrlo teško će govoriti.
I više neću biti živi nego nekakav suvi.
Ne, prošlost mog tela neće budućnost biti.
Hodanje će mi, eto, postati pravo mučenje.
Baš kao i svako glasno i javno govorenje.
Ćutanje će biti jedino mesto gde će blistati.
Daleke i bliže prošlosti teško će se sečati.
Nadam se da će ipak ispisivati rečenice
poglavlja romana i stihova sveže poezije.
Biće to neka stvarno retka životna uteha
mojoj čulnoj Evropi, vlazi Azije i groznice
u oskudnoj sadašnjosti i skoro bez energije
radovanja, trčanja, skakanja, govora i smeha.

SLUČAJ

Karlu Vilhelmu Makeu

Nisam poginuo u ovoj saobraćajnoj nesreći
ili što vele: U SAOBRAĆAJNOM UDESU.
Recite mi, kažite je li to možda ipak slučajno?
Da, gospodin Slučaj me spasao, to mogu reći.
Baš jadan i jako udaren ležao sam na pločniku.
To vidim sa fotografije na prvoj strani novina.
I iz moje presečene arterije brzo je tekla krv.
Verovatno su me spasli i blizina ove bolnice
i brzina kojom su me hitnom pomoći odneli.
Ali i tamo su ipak mislili da imam jako malo,
čak premalo šansi da taj čudni udes preživim.
I, gle, operisali su me i, neverovatno, uspeli
da me spasu i sada se valjda dosta mukotrpno
i već dugo, dugo, dugo, mesecima oporavljaju.
Polako puzim prema svome nekadašnjem putu,
prema nekadašnjem sebi i Slučaj pozdravljam
kao što pozdravljam Radost i boju Sunca, žutu.

MOJ PAS KANDO
Veljku Radoviću

Kando, starče, ne mogu da ti pomognem.
Uzalud je moje saosećanje ili sažaljenje.
Danas ne mogu ni sebi da pomognem.
Ne mogu čak ni iz svoje kuće da izadem.
Kao dete sam decembarske ponoći
što čeka jasno i toplo sunce u maju.
Drugi mi pomažu, drugi mi daju
malo svoga vazduha da dišem.
I još mi brižljivo, zar ne, pružaju
hleb, sir, kačamak i voće da jedem,
pa, skromno rečeno, ja i moja krv
sve više živimo i možda strujimo.
Nisam više kao čovek toliko ukočen
ali teško još govorim i teško ustajem.
Hod mi je samo daleka budućnost,
možda neko stvarno zlatno doba
ili čak milostiva životna svetlost.
Ono u čemu sad ležim moja je soba.
Soba u kojoj sam toliko, toliko puta
baš ljudski do mašte i radosti došao.
U njoj sam kroz zelenu raskoš prošao.
Radošću nazivam i upoznavanje sveta
ali i pisanje, putovanje kroz šume reči.
Ili ono što zovem očajanje, plavet, seta.
Čujem gde laješ, Kando, crnobeli starče!
Hrana će tvoje nezadovoljstvo da izleći.
Boriš se za sebe i baš ti treba moja pomoć.
Ali belom jutru teško pomaže crna ponoć.

GUNDELJI

O, gundelji i prema vama sam bio zao.
Vi ste leteli i zujali kroz moje detinjstvo.
Ali hvatao sam vas i nabadao na drvca.
Njih sam potom u meku zemlju zabadao.
Iz braon tela curila vam je zelenožuta sluz.
Gundelji, vama sam se toliko, toliko radovao.
Vaše letenje najavljalilo je boje i lepotu leta.
Prema vama, mrka krilata bića, bio sam zao.
Spopada me kajanje zbog zla koje sam činio.
Možda je ono samo jednostavnost zbog koje
patim sada ili je sve samo slučaj što mi pruža
ova planeta, utočište leda zime i vreline leta?
Planeta gde su možda isto prosta kravljia muža
ili čovečija seta ili ime, meso puža ili silueta,
ova planeta gde se zlo i dobrota istim hrane.
A isti im je kraj, ista gusta, crna i bela meta,
isti cilj padanja lake a beličaste pene i mane.

PAUCI

Bila su dva veća pauka.
Došli su iz vlage dvorišta.
I šetali su po belom zidu.
Baš kao da im nije ništa.
Žena ih je brzo pojurila.
Jednog je udarcem ubila.
Drugi se sakrio iza knjiga.
Knjige poezije su ga spasle.
Izgleda, sada je bez briga.
Na zidu se opet baškari.
Plete svoju mrežu i lovi:
mušice, bubice, sitna bića.
I njima se taj pauk hrani.
Gledam, insekti su življi
od mene usred svetlosti
i tople ili hladnije tmine.
Insekti, veći ili oni manji,
majušnog života su šamani.

Alen Alispahić

SEDAM MILJA

7 MILJA

Zemlja se okretala od moje vrtoglavice,
Snagu zemljotresa činile su moje migrene.

Pa ipak,
Moj palac udara pečat zemlji jer od pređenih koraka
čovječanstva
Ja činim ples.

Nemam ja čizme od sedam milja,
Ali imam od sedam milja Ahilovu petu.

BUDIŠ SE SA OŠTRICOM SVJETLOSTI U OKU

Budiš se sa oštricom svjetlosti u oku
Tvoje protezanje u postelji sliči osipanju zvijezda,
a plač ti samo dosipa ulje na vatru.
Ustaješ a strmoglavljuješ se u provaliju dana
Oštrica svjetlosti u oku iskopala je tvoje duplje.

A pluća su ti mrtvački sanduk u kojem je upravo
sahranjeno tvoje disanje
Fleksibilna crijeva sada ropski obavljaju posao disanja
Mogli bi se svi vjetrovi svijeta u njima zapetljati.

Na zahodu
Posljednja plovidba govneta liči naposljednju
plovidbu Titanika
Prije nego se zaglavi u monarski sanitarni čvor.

Čovječe, pazi da ne ideš, a da ti je malen, ispod zvijezda..
ona..

HAMLET I ALADIN

I otkud najednom duh Hamletovog oca?
Nije vam još na um palo da se to Aladin, zapravo,
Cijelo ovo vrijeme bavi švercom duhova?

NAD MRTVOM MAJKOM SVOJOM

Zubalo, čeljust je ostala poslijednja u svom trajanju
Zanijemljen nad grobom ko kobili gledam joj u zube
vjerna sam tišina, a iz rake zjapi škrga, cvokot...
cerekanje konjsko...
I gutanje...

Rebra iskrivljena kao žene dok Peru rublje nad
rijekom

I zaustavljeni suzu u njoj ispiru.
Rebra iskrivljena kao Biljana dok platno beleše
na Ohridskite izvori, kao humku što raste ko grije
u stomaku– obilje tugom ljiljana.

Čašica od koljena šuti kasni jauk vjere
U pršljenu svakom pelin omče grla
Iščašena kao ova trava iz nje
Iz cjevanice koja čuva ravnotežu njenih koraka kao
fosile

Ne mičem nikud, stojim , gledam...
To koračaju vile...

Nisam smio početi okretati sjene oko štapa.
Nije mnogo, ništa znatno,
kao davljeniku oko vrata objesilo, zanjihalo se klatno.
Možda smo se kao kazaljke sata ganjali i sustizali po
poljima
i travama...

Nije mnogo,
Nekoliko tajni nastanka svijeta
u trenutku kad sve stvari otkrivaju razlog svoga
trajanja.

Nije mnogo,
sitna prekrajanja iz grižnje savjesti u kajanja,
pogled u nebo je trn u plavetnilu, krijem se na sred
puta.
Da stigne do Boga Babilonskoj kuli je nedostajao moj
stopenik tuge.

Ne mnogo,
Nigdje ništa, što bi rekli englezi NO GO...

ORFEJ

15

Mene svijet ne zanima.
Tu sam da mu ostavim nešto što će mu pomoći da
lakše podnese
svoj kraj
Tu sam da mu svaki dan kažem: "Baj!"
Da spasim njegovu prolaznost u svom oplakivanju
samoga sebe.

U dugom i teškom oplakivanju svih žena koje su me
voljele koje me vole i koje će me voljeti
Moj život će opravdati ako će ih moja prolaznost
boljeti

Vezivali su ih snagama leptir mašne, a ja sam im dokazao
da činovnik može umrijeti jedino u činovnikovoj
smrti i to samo činovničkom smrću.
Kada sam odlazio rekao sam da one moraju ostati iza,

Ako se osvrnem i pogledam ih
iščeznut ću.

PASIJA

Razumiju da moram biti u svima njima
da bih bio jedan
Rođen sam da živim u njihovim dušama
Rođen sam da me melju otkucajima svoga srca
Rođen sam da gorim u vatri njihove krvi, da me dave
uzdasima
svojih grudi.

Križanja njihovih linija dlana moj su križni put,
razapet će me stisnutim šakama.

PRESTAR

Prestar sam,
i otkud sam baš ja taj da živim sve živote svih ljudi.
I živim sve živote svih ljudi.

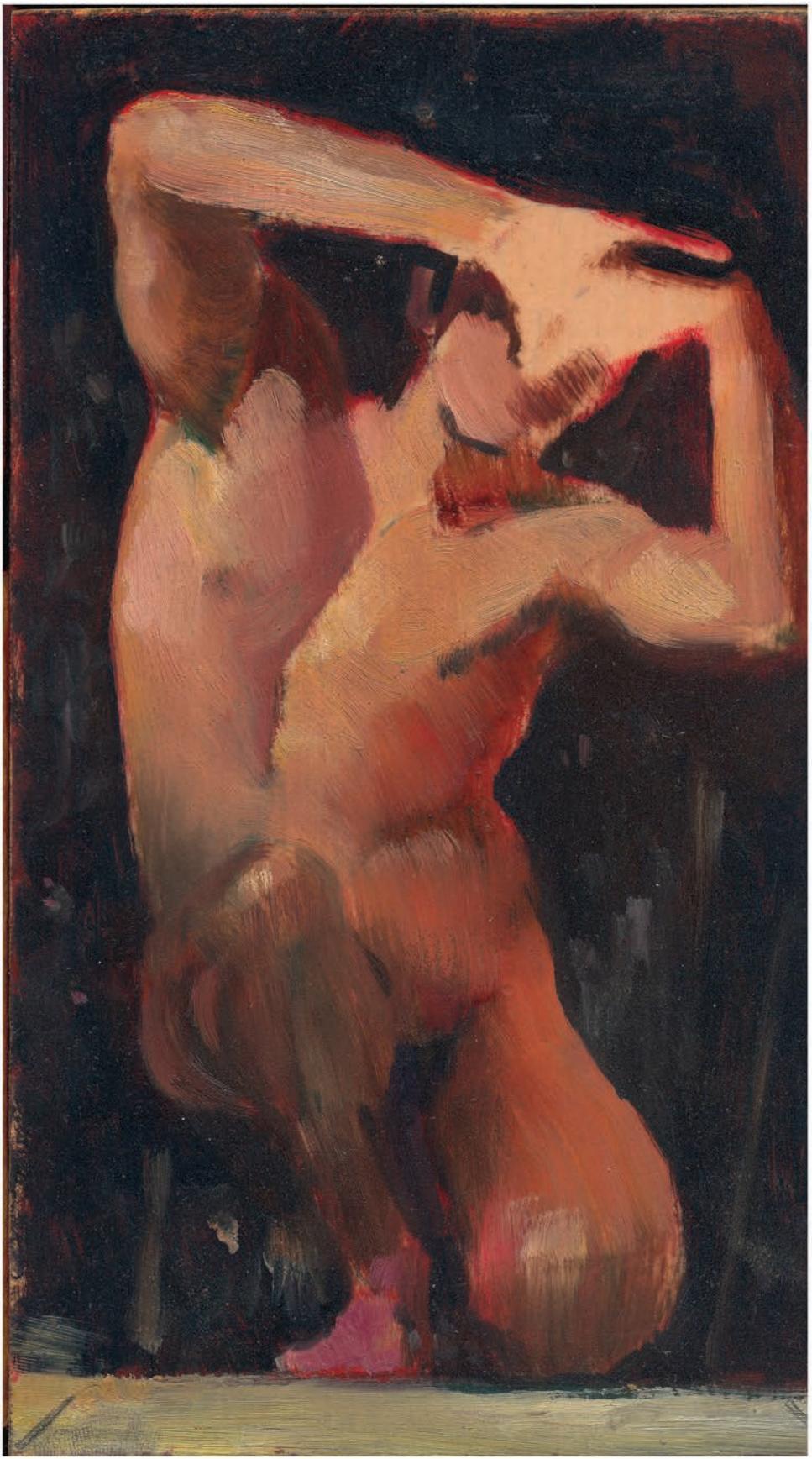
I zato imam toliko čudi!

Ko se mojoj tajni pretjerano čudi
ne zna da neprobojni moj oklop jesu sline i sluzi.
To što jecaš što ti oko suzi
Samo je zato da ne bi presušila moja sujetka.

Tako je to od postanka svijeta,
Sutra ćeš, ogledajući se u ramovima slika pred
ogledalom,
Lickati se, a, zapravo, praznina svlači svoj kostim.

p.s.

Cirkular sunčevih zraka samelje dan u zlatni prah.
Noć izgori u pepeo od gustine tame.
Od tog praha i pepela mijesim svoje postojanje,
uglavnom vikendom - omiljenom svom godišnjem
dobu.

FOTOSINTEZA

FOTOSINTEZA

najprije ćemo preležati boginje
s tvojom djecom
pa s mojom
onda će doći i naša

istim redom ćemo hodati
žvakati
psovati

zubi će nam rasti
zubi će nam ispadati
i sve će nas jako pogađati
i sve će nas jednako brinuti

ja ću biti zadužena za lekcije iz plivanja
ti iz preživljavanja

iz kvantuma naših života
nikada se neće oglasiti
rješenje problema globalnog otopljavanja

18. decembar 2006.& 15. februar 2007.

*POLAŽEM TVOJU NAKLONOST
NA OSJETLJIVE DIJELOVE TIJELA*

lagano

lagano

razmazujem šminku oko očiju

nečujno

nečujno se iskradam

i sasvim nježno

kao školjka zatvaram

predusretljiva za svaki dotok spontaniteta

propisno vibriram

i godišnji odmor planiram

u slučaju pojave suficita

15. februar 2007.

16:54

OSLOBODI ME

zakona fizike
provodenja energije obrunuto proporcionalno
izdržljivosti naših tijela

koja je brzina kojom se krećem

potrebni parametri su konstante
nema nepoznatih
situacija je noproblematična

nijesam nahranila psa
nijesam nagradila psa
nijesam naučila od psa
kako dan na kopnu provesti

prisloniš li dlan uz moje čelo
režanj je to presvučen kožom

prepostavljena putanja
visokom stepenu vjerovatnoće pripada

saopšti mi brzinu slobodnog pada
osjećam da bol u tabanima će biti nepodnošljiv
toliko me svrbe

21. februar 2007.

1:26

ne svjedočim o svojoj budnosti
ne upirem prstom u srca stvari
nije mi do toga
klimam glavom potvrđno
jer sve je potvrđno i ostvarljivo
i prihvatljivo i poželjno i baš ono
i ništa drugo i drugo i drugačije

nasred sobe imam metar i po u prečniku
prostora da se smjestim
i zidove koji će bez protivljenja
ušmrkati miris mene ispljunuti ga
u koordinate globalizacije

što se organizma tiče
reaguje u skladu sa uslovima u kojima se nalazi
i to je ok
po svim naučnim teorijama
a njima se jebe šta ti misliš
nenaučno
privatno
jebe se i tebi šta ti one poručuju
u metar i po univerzuma
civilizacija je nesvrshodna proteza

ne mogu se žaliti na uspjeh
za metar i po ispod
klimam glavom potvrđno
jer sve je potvrđno i ostvarljivo
degutantno informisano
i prihvatljivo i poželjno i baš ono
što čekanja ne vrijedi
i ništa drugo i drugo i drugačije

25. februar 2007.
00:33

MOĆ ADAPTACIJE

dok listaš moje bilješke
koža ti se namreška kao u kakvog gmizavca
– takvog te nigdje nijesam pomenula

uzvratim na prečac vrištanjem
plesom po kuhinjskim elementima
zavaram trag
pa trkom do spavaće sobe
uskočim u noćnu kremu
– bebeću sa vitaminom ad2
ekstraktom kamilice i nevena

nepodobna za hvatanje
namigivanjem podstičem razdanjivanje

21. mart 2007.
05:37

saspem sebi nekada par kapi hidrogena 3% u uši
– naučila me prijateljica a ona odlično čuje
strijepim u pucketanju
uhodim svrabež koji se razlije kanalićem
i kao prut se protresem
kao prava mačkica nakostriješim

praktikujem prokuvati zub koji mi izvade
zaštiti ga kao trofej
od svih nemilih mirisa
što vrebaju ščepati zbog promjene staništa
polegnem ga u malu kutiju
i pustim da boravi uz mene

ljeti nosim duboke čizme kao da živim u džungli
veslam slobodnim stilom zadivljujuće graciozno
kada nema valova
kada nema turista
kada nema ajkula ni drugih nemani
i nikada ali gotovo nikada
ne govorim koji će sljedeći potez napraviti
nasred zaliva
u najboljim godinama

25. mart 2007.

10:56

ZAPISI NA MARGINAMA

ASFALT

Zastoj u saobraćaju
Jedan buši asfalt
Celo telo mu se trese
Unutrašnji organi
U haosu
Bubrezi mu lupaju
Kroz srce cirkuliše mokraća
Mozak u kolenima
Kleca li kleca
Ljudi zaklapaju uši rukama

Posle zapali cigaru i
Utopi oči u prvo
Zgodno dupence
Al' bih ovu bušio
Drug mu uzvraća
Zemlja je seljanka
Asfalt
To ti je prava
Urbana pička

Bruj bušilice zaglušuje
Muški grohot
Saobraćaj je i dalje u zastoju
Ponovo je red na njega

KANADA

Uskoro 26
Zuba 27
2 izgubio u tuči
Ostale povadio
Cipele kožne 42
Zaljubljen bio
Sam
S vremena na vreme
Šema
Apetit nemam
Samo uz TV
Tamo su ljubazni
Želimo vam priyatno veče
Do viđenja
Prijatno
Fakultet ostavio
Prijatelja 2
Ostali se poženili
Obožavam fudbal
Pratim
U pošti 2 godine
Šalter 8
Vraćam se u 3
Mama bolesna
Ručak
U video klubu 346
O Kanadi
Sve znam
Sestra tamo
Muž Kanađanin
I David
Napunio 5
U biblioteci 2563
Sanjam
Automobile
Gradove
Ni ružan ni lep
Registarske tablice
Nemam

Autobusom 43
I svašta želim
A ništa
U Kanadi je sunčan dan
Celzijusovih 30
I sve devojke
Mirišu

Uskoro
Više neću biti tu
Svega 26

POLA

Samo još tebi
Raste vrednost
Polutko

U vreme sezonskog sniženja

Ne vredi
Polutko prijatelju
Pizdo

Nedostižno se
Samo
Sanja

HOĆETE LI ME UZ KAFU MOŽDA

Dugo je nisam popila udvoje
O kako vam je košulja
Brižljivo ispeglana
Vi kao da imate ženu
Decu
I prelepi vrt ispred kuće
Znala sam
Podšišanu travu patuljke
I dugo kažete niste tucali
Koleginicu u kolima
Pobogu
Nemoguće da i vas guši dosada
Imate televizor veći od mog
Kredenca i satelitsku antenu
Prepostavljam da ste već doručkovali
Ali to je nebitna stvar
Naravno
Da ste bili na moru
A meni se udavio drug
I vi se sećate
Detinjstva s nostalgijom
Ogromne biblioteke i nekakve izrezbarene
Lule neverovatno da se ranije nismo
Sreli odavno nisam ovako priyatno
Provela jutro u časkanju
Žurite o žao mi je što morate
Da krenete već
Tako dugo nisam popila kafu udvoje

Imali smo podrume i majke
I očeve krovove
Stričeve plastenike
Poglede na dedove
Kosti kroz rupice na podu posle smo
Dobili čvrste zidove vatu
Tetke i menstruacije
Očeve automobile i radionice za
Popravke delova
Povremeno smo na autoputevima
Dobijali prazne limenke od stranaca i
Koka-kole za hemijske i obične olovke
Gutali smo bratovljeve devojke koje su po difoltu
Imale nakostrešene sise i bajate bombonjere i
Očima ujaka vašare s olinjalim ciganskim medvedima
Nesvetom gadom probisvetom
Penjali smo se na sestre i njihove pralje
Na trbusima su nosile kopilad na mašinsko beljenje
Gledali smo majke i serije i očeve boks mečeve i znanja i
imanja
Pili smo rakije dedova uzemljene medovine jutarnje
mamurluke
Rasole gazili kumove slame kajsije komšijske zečeve
silovali tri kćeri u
Majke tukli stričeve švalerke sekirom delili tuđe kuće
jebali sestre Sestrinske bašte palili suve pašnjake tavane
i oči i očeve volove

S jeseni je Petar najmlađi od nas na Goliji progutao
oštar kamen

pesma mi se
povremeno ponudi
ko žena
sedne na hok
licu
skine unanopke i raširi noge

pesma mi se
ponekad kao luda žena
otvori

omirišem je
i dole
zaklopim

KIŠA SE PODRAZUMEVA

Dan je mogao da bude lep
Da nisam iznenada umrla
Teško da sam do tog trenutka bašbaš znala
Da li će da se spustim do reke
Ili će da sačekam
Da počne
Da pada
Kiša
Ma koliko se podrazumevala

ZAPISI NA MARGINAMA

31

pritisak pada, bubri u ušima: krenite ka liftu, uhvatite se za držače, ostavite kofere, krenite polako, pomno pratite moj glas, pratite uputstva,
pratite plave strelice, linije na cesti, zgodne devojke, usredsredite se na njihove listove, mrežaste čarape, potpetice, pomno pratite moj glas i dišite
dišite duboko, dišite jer prošlo je, najgore je uvek iza nas, prošlo je

ja sam vikar u stapama
ja sam sastavio ovu belešku

godine 7095. glad je bila
velika kao oči
u vukova kao mržnja u čoveka
ili duša

velika glad

trećeg dana od uskrsa
na žito se spustio sneg

izujte čizme, opustite trupine: ja sada idem, odlazim,
tako posle disanja reći, ja sada idem, ničega nisam
željan, kocka sam šećera, hleb pod nepcima, cisterna
puna mleka. pomno pratite moj glas: izdišem lagano,
udišem baš kratko, mislite na dodir: dišem, dah je u
meni, ja sam samo dah, a sada idem, odlazim

čujte veliko čudo
godine 7124. bila je
poplava popovog polja
nosila je kuće kamenje i ljude
to nije bilo u umu
to nigde nije bilo
a došlo u popovo polje
u novembru

progutajte tabletu, oslobođite vrat, izgovarajte lepe reči:
 sada sam u svom srcu, ja ljubim te obožavam, odvedi
 me. iz misli odstranite fotelje, stolove, stolice i kamenje
 da seme izbjije, ja ljubim te obožavam. pomno pratite
 moj glas: ja sada idem, radostan

v letu 7131. bist v manastir
 velika skrb
 dojde voda kosatica
 velmi silna
 velmi strašna i
 otnese igumana i
 otnese sve sasudi iže behu i
 otnese pet kelijah i
 doneše bolezni mnogie skrb
 dojde voda na manastir
 meseca julija
 na položenije svetija rizi i
 pojasa

raduj se marijo, idem. produžite vreme za jednu
 sekundu: zemlja, voda, vatra, žuto, belo, plavo, svet.
 dišem, dah je u meni, ja sam samo dah, koncentrišite
 se na glas: odlazim, prošlosti više nema, budućnosti već
 odavno nije, raduj se

da se zna
 godine 7132.
 izlila se reka kosatica
 pokosila tek uzrela žita
 bujica je bila tako
 divlja
 kao nikad od postanka sveta
 nosila je četiri čelije
 i čeliju dragog igumana
 i uz to je i gostinsku sobu
 to je došlo u četvrtak
 3. juna
 ja zapisah da je za sećanje

izbrišite sećanja, pratite uputstva, pratite lepe devojke,
 njihove mirisne tragove, njihove tragove i lezite, lezite
 na leđa, polako otvarajte usta: udišem lagano, izdišem
 baš kratko, riba sam, voda, bakterija, dah, odvedi me:
 iz rasutosti ja hrlim iz rđavog u jedno jedino jedno,
 odvedi me

1690. na žito je pao sneg
 i pojavila se
 glad
 ljudi su umirali
 gde god se išlo bilo je mrtvih
 i nikog nije bilo da ih odnese
 te godine jeo se lipov cvet
 i kora s drveta opiljci
 i zdrave mačke i bolesni psi
 a onda nas je 1. aprila
 prekrio crveni sneg

odvedi me, kažeš, a vidi: u mojoj ruci – o kakvo čudo!
 – tvoja tanušna ruka.

pomiluj me, kažeš, a vidi: u mojoj ruci tvoja mršava
 leđa. prevezi me, kažeš, a vidi: nosim te, voda duboka.
 poslušaj moj glas: lezi na leđa, lezi mi na dlan, lezi mi.
 izranjaš u novo uranjaš, ti spavaš, spavaš, spavaš

u godini 1710.
 zavladala je takođe
 užasna kuga
 oh tada izgubih sina andru
 i prelepe kćeri
 saru i sandu
 zagrli me

voda duboka. bar usta drži otvorena ako se čulo za
 poeziju spustilo u karlicu, bar usta drži iznad vode. ne
 ritaj se, ne paniči, spavaš, dobro je: najgore je uvek iza
 nas. diši, diši kao fetus. ponavljam za mnom: dobro je,
 još jednom, dobro je, još jednom, dobro je

20. januara 1717.
palo je brašno sa neba
ljudi su ga
zgrtali sa leda
to što je palo na zemlju
nije se znalo šta je
prašina da li blato
il brašno
bože me sačuvaj
bila je sušna zima
bilo je mnogo riba

jedan dva tri, probudi se. tako je, diši: diši kao fetus,
šest udaha šest izdaha iznutra, bez panike, ne plaši se,
osećaš, voda ti dopire do lopatica, u vodi si a vazduh
je u tebi, opusti se, počni da dišeš kao fetus, poslušaj
moj glas: udišem lagano, izdišem baš kratko; toplo je,
osećaš, sve nas je obuzela toplina

zima 1731.
nije nam ostavila
ništa
odnela je povrće
pčele životinje nije nam ostavila
ništa
ima 38 godina
otkako sam u manastiru
i nikada dosad
toliko gladan nisam usnio
toliku lepotu

raduj se marijo.

VENAC PORETKA

NEŠTO NOVO

Klokotanje u lučnim grlima
Dok sanja da je negde grad
Koji se izobličava u ovo ovde.
Kao neka okrenutost na stranu
Na kojoj spava nevoljena žena
Ili muškarac mirisan i spokojan
Na luk i spermu u dnu trbuha
Bremenitog i zatravljenog pupka
Što se izobličava u nekakvu daleku
Trbušastu pretkinju
Koja je lomila granje za vatru
Koja se neumereno palila i gasila
Za ovaj san i protok izobličenja
I prognanosti u klokotanja
U kanalima fiziološke napetosti.
Jer davna je to pomisao i korov
Brdskih mitova klonulih i nagih
Dok se prema njima kretala
Sablazan železničkog boga,
Opet, nesavršena da bi bila
To za šta se predstavljala,
Jer ubrzo, iznad brda i nje,
Letelo je nešto novo.

Mi tako sedimo i povijamo rukama
Ka petama i prstima nogu.
Nepostojano smo sigurni da ispod,
Da ispod teče nešto i žuri naniže.

Tako ohlađeni i tako pristrasni
Da je svako oponašanje originalno.
I plavetno – modri nokat
I iščetkane pete u vunenim čarapama.

Sedimo mirnodržeće i pevamo o boju,
Pijemo iz novih čaša kineskih.
Pored je papagaj koji ne zna da govori.

A stolice su – puno drvo – stotka leta,
Podmetač sa malo sintetike, ali 70 %
Vuna i dezen ovčije kože (crno-beo).

Kretanje postaje talasasto.
Sve kroz nekoliko osmeha i rečenica.
Jedna uteha
Taman tolika da me osveži
U letnjem vrtlogu.

Čučnuo bih među žbunove
I obeležio mesto radi povratka
Na stari poredak.

Opet bih se vraćao
I unosio u sve poredak.
Tu sam da služim.

I dok se okrećem,
Glavom nadole,
Rominja nečiji ohlađen urin od juče,
Kraj nečeg valjkastog
Sa vencem muva iznad.

subota 29. septembar 2007

Knjiga je objavljena dok je izdavač bio na vrhuncu svoje moći, govorи u meni glas kao kustos ili radnica na šalteru za informacije na Sajmu. Na vrhuncu moći, ponavljam u sebi, ali sada to činim sam i bez želje da učestvujem u internom dijalogu svojih glasova koje ne mogu sasvim da kontrolišem. Da li neko oseti trenutak kad se nađe na vrhuncu moći ili mu ta misao redovno sine kasnije? A šta i kada bi bio svestan značenja tog trenutka ili te situacije, doživljaja „mermernih litica“ na kojima su zvezde tako blizu, a gde se više nećemo uspeti? Kada bih bio svestan da sam dosegao vrh, mnim, pre bih osećao tugu i zebnju nego trijumf. Sada sledi put naniže, i samo naniže, i kada smo već tako blizu onome što nam je stalno izmicalo, kad smo ga čvrsto zgrabili svesni da će to kratko trajati, bilo bi najcelishodnije ispariti, žrtvovati sebe odsutnim bogovima i to upravo na mestu koje čuva uspomene na njihova snažna i rutava stopala. Ali sve je to zamka jezika, javlja se u meni neki od glasova. Ili predstave i pojmove koje formiramo u jeziku – ili jezikom – o određenim fenomenima. Zašto bi vrhunac bio jedan, zar svaka planina nema po nekoliko vrhova, i zašto bi uspon na neku od nižih najviših tačaka predstavljao ponižavajuću utešnu nagradu. Uostalom, ko sme tvrditi da su svi vrhovi otkriveni, a ponajviše da je u odnosu na nevidljivu, belom smolom oblaka obavijenu morsku površ izdignutost te tačke planinskog masiva ono najvrednije što on ima da ponudi?

Svejedno, odgovara drugi glas koji nekako osećam bližim sebi, zlato će uvek biti vrednije od srebra, dijamant tvrdi od bilo kog metala, bogatstvo pružati više opcija od njegovog nedostatka. Biti na vrhuncu je podvig koji se pamti, koji beleže istoričari i jedino je on na ceni. Sve svoje životne snage ulažemo ne bi li se našli obasjani reflektorima slave i moći, zašto bi nas uz nemiravalо ako naknadno otkrijemo da je reč o logorskim reflektorima koji su nas dražili dok smo vreme provodili okruženi bodljikavom žicom i krvoločnim lavezima svoje ambicije. Pitanje trenutka kada smo se setili

da smo na vrhuncu svojih moći i zašto smo se setili baš tad, a ne neki drugi put je bespredmetno. Važno je imati čega se sećati a da to ne budu tamne stranputice i minorni podvizi za koje niko neće čuti. Pa ipak, odgovara prvi glas, doduše nešto tiše kao da se udaljio, ako se i sami setimo da smo u jednom trenutku raspolagali viškom delatnih sposobnosti, to mora biti naknadno kad shvatimo da se stanje promenilo. I tada nema nikakve štete, jer sećanje krepi potvrđujući da smo nekada nešto postigli. U suprotnom, ako nam je toliko stalo do „izgubljene otadžbine“ koju smo sami stvorili, uvek se možemo kretati ka njoj jer znamo šta je posredi na osnovu vlastitog iskustva, čak i kad je to iskustvo čista uobrazilja. A ako nam nešto ne podje za rukom, uvek možemo kriviti sećanje, njegovu lenjost da sve zapamti ili nesposobnost da to rekonstruiše.

David Albahari sedi u sobi i ne misli na svoju ženu čije ime nikada ne pominje.

Veliki sneg veje na prostoru između pasusa i poglavljja. Ako je neizbežno trpeti ga između reči, mada nas srednjovekovni pergamenti ili antički svici i tablice u tome demantuju, i ako su margine ustupak sumnjivoj estetici kojom je ustoličena teško razrušiva navika, metafizičku studen beline treba prekinuti tamo gde je to moguće. Ceo spis biće poslušno ustrojene kolonade, replicirani dijagram slovnih hromozoma, beskrajne mrke vode posle potopa, mirne jer ništa nije preteklo, pa ni Barka čiju ploidiju umrtiljeni talasi noću prenose kao legendu da ne bi trajno utonuli u nepomičnost. Samo se treba izboriti za što manji font i što uže prorede, povećati broj redova po stranici a margine, to nužno zlo, svesti na minimum, misli Albahari. Žao mu je masne farbe naslova ili obično arapskih brojeva za poglavlja, ali nešto se mora žrtvovati. Moj ideal je, sluša sebe kako odgovara na novinarsko pitanje, tekst odštampan na tamnoj podlozi, *schwartz aus schwartz* (otkud mi nemački, čudi se Albahari, krišom gledajući na nemački prevod *Geca i Majera*). Kako bi se uopšte čitao takav tekst, ponavlja pitanje usplahirenog novinara. (Novinar je iznenađen, nije zajedljiv, iskreno je začuđen, razvrstava mu Albahari prelive u glasu. Dobro je, zadovoljno konstatiše.) Nemojte misliti, dragi kolega (*), da se ne bi čitao, odnosno da je moja namera da na ovaj način sakrijem svoj tekst. Uostalom,

to i ne bi bila tako radikalna novina. Američki grafičari, kao i pojedini francuski strip-crtači, što eksperimentalno, što sasvim komercijalno, štampali su svoje crne rade na tamnoj podlozi. Iskreno, čudi me da to u svoje vreme nije učinio i Maljević, ili neko iz tog kruga. Naravno, beli kvadrat je mnogo jeftiniji, potreban je samo papir, odnosno platno. (Začuđen je ali se smeška sa primetnim odobravanjem. Dobro je.) Bila bi to dobra kompozicija: beli i crni kvadrat. Za koga navijate? Naravno, *Juventus* i *Njukasl*. Mada su tu kombinaciju odavno „osvojile“ klinike za dizajn podnih pločica, keramičkih ili od linoleuma. Ali vratimo se našoj temi. (Kao da držim predavanje. Otkud to?) Bilo bi moguće, dragi (ne izgovara „kolega“ tako da pridev ostaje da visi u zrakopraznom prostoru, u ambisu slutnje. Homoerotski, nesumnjivo, ali vidi da novinar ne reaguje. Nije primetio, sve je razumeo, ne smeta mu takovo obraćanje... Dobro je i dalje. Načas se suvo nakašlje.) Bilo bi, dakle, moguće čitati takav tekst, crna slova na crnom papiru, malo teže (kao što bi i stampa bila komplikovanija i skupljia, sigurno) ali ipak moguće. Trik je, niste iznenađeni – svakako da trik postoji, u tome da crna boja ima dosta svojih nijansi. Po mojoj zamisli, slova bi morala biti svetlucavija, ne belja, svetlucavija, a podloga zagasita i u izvesnom smislu bleda, opet ne neka varijanta sive, to jest razvodnjene crne boje, već za koju nijansu različita od slova. Da sam pesnik, rekao bih možda da bi čitanje takvog teksta ličilo na lovljenje tamnih odblesaka iz mračne dubine, očima naviknutim na mrak koje su izvežbane za život u pećini. Ovo poslednje je, svakako, aluzija na Platona, što bi mom usmenom stihu, iskazanom u metrički slobodnom maniru, dalo intertekstualnu dubinu kojoj, kao što znate, u svojoj prozi nisam sklon. Eto, to bi bio moj izum, zapravo predlog. Da budem iskren, ne verujem da će se on ikad ostvariti, a ne verujem da će ga predložiti bilo kom od svojih izdavača, onom jedinom kome sam lojalan ili nekome od gostujućih kojima s vremena na vreme izađem u susret.

- Kako vidite recepciju svoga dela u savremenoj srpskoj književnosti? Čini se da ste Vi jedan od retkih pisaca egzilne jevrejske tematike koji je bez ostatka inkorporiran u magistralnu liniju srpske literature i koji svoje priče, zapise, oglede objavljuje gotovo u svim časopisima, uključujući tu i novine konzervativnih nacionalista kojima gušenje vlastite ksenofobije nije

primarni cilj ni vrlina. Da li Vam to smeta, zapravo, razmišljate li o tome i kako vidite svoj status na našoj sceni, imajući u vidu, pored toga da su Vam svuda rado otvorena vrata, i brojne nagrade i priznanja koji su Vam dodeljeni?

(...)

(*) Zašto sam rekao kolega? Ja se nikada nisam bavio novinarstvom a nemam nikakvih saznanja da ovaj novinar bilo šta piše. Otkud ova iznenadna prisnost kojoj nisam sklon. Šta li bi na ovo rekla moja žena koja se nikada sa mnom ne složi? Ali, čemu bi sada oponirala kada ni sam ne umem da ponudim makar hipotezu? Bolje da okončam ovu neprijatnu pauzu, možda nije ništa primetio. Nešto me steže u grlu...

*u jednom veličanstvenom naporu, promenio tok i napor našeg duha, kao što je sam... izveo našu prozu iz stega provincijalizma i zatvorenosti u učmali svet palanke...(9) Čega sve tu nema, oglašava se jedan od unutarnjih glasova Davida Albaharija sa kojim se on može mirne duše poistovetiti. Priča, tačnije početak priče, deo intervjua („skinuto sa trake“ kao kod Pekića – da li sam to sam uradio?), dnevničke beleške za koje ne vidim kako će ih iskoristiti, jedna rečenica romana *Ludvig* koji pišem (kako li se našla u ovom folderu i tekstu?), završni komentar... Još samo nedostaje da se pojavi neko od mojih junaka i time me definitivno baci u naručje Pirandelu. Da mi pozvoni na vrata sudija Dimitrijević ili neko iz *Svetskog putnika* na proputovanju kroz Zemun. Ili tvoja žena, gremlinski dobacuje jedan od glasova iz gomile, nerazaznatljiv, sa kojim definitivno ne može da se poistoveti. Osluškuje nekoliko trenutaka, vrata ostaju mirna. Ah, sada mogu da se posvetim*

David Albahari sedi u sobi i dovršava svoje elektronsko pismo koje će ti uskoro poslati pod pseudonomom „Saša Ćirić“ i pod naslovom koji po prvi put ispisuje na kraju svog heterogenog teksta:

PISMO DAVIDA ALBAHARIJA

DEDA I UNUK

Da, rekao sam unuku, Divna Aleksić je te noći, i ne znajući to, bila na vrhuncu moći. U jednom trenutku, dok je stajala pred ogledalom, čak je šapnula: „Noć je moć, moć je noć.” Tri puta je to ponovila i odmah potom zaboravila te reči, kao da ih nikada nije izgovorila. A nije ih ona ni izgovorila, rekao sam unuku, već je iz nje pričao neko drugi. Zastao sam, očekujući da me unuk upita ko je taj drugi, ali unuk nije ništa rekao, što je značilo da me ne sluša ili da, ukoliko me ipak sluša, smatra da nema potrebe bilo šta da kaže. Da smo se gledali, možda bi klimnuo glavom, ali ovako, dok mi sedi iza leđa, ne bi trebalo ni da očekujem da će progovoriti. Verovatno je tako bolje, jer su njegovi dosadašnji komentari uglavnom predstavlјали svojevrsna ruganja na račun mojih stavova. Blaga ruganja, odmah da dodam, iako mnogi smatraju da su sva ruganja ista i da među njima nema gradacije. Nisam siguran da i Saša tako misli. Saša je moj unuk i pre sam sklon da poverujem da on u sebi vaga reči pre nego što ih doista izrekne, te da se trudi da uvek stavi pravu reč na pravo mesto. Krv, uostalom, nije voda i ako je mogao nešto od mene da nauči, onda je to nauk koji je preuzeo. Ele, rekao sam unuku, Divna Aleksić je, i ne znajući šta se dešava, te noći bila na vrhuncu svojih moći. Mogla je da poželi bilo šta na ovom svetu, bilo kakav imetak ili dobitak, i sve bi istog trena bilo njen, ali ona nije ništa želela, ništa joj nije padalo na pamet, odlazila je od ogledala do ogledala, od jedne uglačane površine do druge, i piljila u svoj čas jasan čas nejasan odraz, sve dok joj neko nije dodao upaljen džoint. Deda, oglasio se Saša iza mojih leđa, kakav pa sad džoint, o čemu ti govorиш? To je priča, odgovorio sam, u priči je sve moguće, pa i da ti neko doda upaljen džoint. Deda, rekao je moj unuk, danas niko više ne duva, to je zastarela stvar; danas svi nešto šmrču ili gutaju *ekstazi*. Da li to znači da bi trebalo da kažem, pitao sam svog unuka, da je Divni Aleksić neko ponudio jednu ili dve bele crte, da se ona sagnula i, posluživši se smotanom novčanicom, duboko ih ušmrknula? Brzo učiš, deda, rekao je moj unuk, neko bi još pomislio da si celog života šmrkao koku. Eto, to je primer njegovog blagog ruganja, to je ono o čemu sam malopre govorio, samo što ću sada reći: nežno

ruganje, toliko nežno da mi nedostaje ukoliko ga redovno ne čujem. Zato i ne volim kada mi sedi iza leđa. Kada je ispred mene, dovoljno je što ga gledam, a i njemu je, nagađam, neprijatno da čuti, ali šta god da je razlog, ispred mene on više govori, a kada je iza mene, radije je nem ili zbori sa nepredvidljivošću kao što je bila ona malopre, kada me je naveo da Divni Aleksić ponudim dve crte kokaina. Doduše, Divna se ne buni i, dok joj oči cakle, njiše se u nekom svom unutrašnjem ritmu. Međutim, onaj glas u njoj, onaj drugi u njoj, uopšte nije srećan. Ne obraćajte pažnju na njega, kaže Divna Aleksić i nastavlja da se uvija. Ako to potraje, još ću pomisliti da hoće da me zavede, što mi prija kao pomisao, premda odmah priznajem da nisam zainteresovan i skrećem joj pažnju na Sašu. Saša je moj unuk, kažem Divni Aleksić i pokazujem ga kao da je izložbeni eksponat. Znam ja Sašu, kaže Divna Aleksić, prilazi mu, grli ga i ljubi u oba obraza. Šta je ovo, grmi Saša, tako se nismo dogovorili! Onda se obrati Divni Aleksić: Nemam je vremena za ljubakanje i sve ostalo. Koje ostalo, pita Divna Aleksić, ne znam na šta misliš? Ona je očigledno na vrhuncu svojih moći i oseća plimu samopouzdanja, mada joj ja nisam još otkrio da se onaj drugi u njoj oseća napušten i zanemaren, zbog čega će samo trenutak kasnije – evo, sad! – Divna Aleksić pasti na pod i zaječati od utiska da joj nekakva kandže razdiru stomak. Nije to, naravno, nikakav utisak, nikakav umišljeni bol, već prave kandže, u šta, kao što sam rekao, Saša, moj unuk, ne veruje. A kada on nešto ne prihvata, zaludno ga je ubedjavati, bezbroj puta sam se uverio u to. Ne znam da li su svi mladi danas takvi, da li je Saša pouzdani uzorak, ali ako jeste, onda se svet definitivno nalazi na silaznoj putanji. Saši to odgovara, znam, jer voli ulogu gubitnika, cela njegova generacija voli tu ulogu koja im omogućava da za sve krivi generaciju svojih roditelja, za svaki rezultat, dobar ili loš, prikazujući sebe kao neželjene žrtve. Kakve žrtve, ko zna koliko puta sam rekao mom unuku, o čemu ti govorиш? I sada sam mu postavio isto pitanje, ali on sedi iza mojih leđa, zaklonjen od mog pogleda, i ako mu se čuti, onda će čutati. Ništa ja ne mogu tu da učinim, osim da se obratim Divni Aleksić, što i činim, na šta ona pući usne, što mene onda nagoni da mislim na stvari na koje u ovim godinama ne bi trebalo misliti. Zašto, istovremeno pitaju Divna Aleksić i moj unuk, zašto bi godine bile prepreka za to? Divna i Saša se gledaju neko vreme i onda Divna ustaje, prilazi do

mog ležaja i seda na njega. Moj unuk se okreće, neće da posmatra, uvek je on bio pomalo stidljiv, tako da ponekad čak pomišljam da je upravo zbog tog stida toliko agresivan, oštar kao britva, bodljikav kao jež, narogušen kao lav. Za to vreme, Divna Aleksić razvezuje učkur na mojoj pidžami, potom je povlači naniže sve dok se ne ukaže početni red stidnih dlaka. Tu svi zastajemo: svi se, svako na svoj način, predomišljamo. Divna Aleksić se pita da li radi dobru stvar; moj unuk Saša je u dilemi da li ipak da gleda šta se zbiva, makar i kroz raširene prste, dok se ja pitam da li će to razgneviti onoga koji je u Divni ili će u njemu, možda, razbudit strast? Divna Aleksić se dodatno brine da to što upravo namerava da uradi može da je predstavi u lošem svetlu, iako joj nikakvo sladostrašće nije na umu. Naprotiv, kaže ona i podiže kažiprst, naprotiv, jedino na šta pomišlja jeste dobročinstvo, spremnost da pomogne drugom ljudskom biću u nevolji. Nije on ni u kakvoj nevolji, kaže moj unuk, otkud ti je tako nešto palo na pamet? Kako da nisam, bunim se, kada sam dozvolio da priča neosetno iz prošlog vremena pređe u sadašnje i da nas sve povuče za sobom? Ako ovako nastavim, dodajem, ne bi me iznenadilo buduće vreme. U tom slučaju, ljuti se Divna Aleksić, mene izostavite, jer ne mogu ovako nagnuta da čekam kada će se dogoditi ono što je već odavno trebalo da se dogodi. Uspravlja se i tegli. Iza nje je prozor i, kada se ona pomeri, ukazuje se urbani pejsaž: nizovi višespratnica, ulice pune automobila, pešaci koji pilje u izloge prodavnica. To je Novi Beograd, kaže moj unuk. Ponovo je negde iza mojih leđ i glas mu je prigušen kao da je gazom prekrio lice. Otkud sada gaza na Sašinom licu, to bih voleo da znam. To bismo svi voleli da znamo, kaže Saša. Međutim, Divna Aleksić ponavlja da nju svakako izostavimo, budući da je gaza ni najmanje ne zanima. Ni ovolicko, dodaje ona i palcem i kažiprstom pokazuje koliko je mala mera njene zainteresovanosti: jedva ako ima jedan milimetar između njenih prstiju. Razumem je, oglašava se moj unuk, svaka pomisao na gazu je besmislena kada si na vrhuncu moći, kao što je besmislena pomisao na buduće vreme. Vrhunac je uvek u sadašnjem trenutku, zaključuje moj unuk. Nema potrebe da se ponavljamo, kažem nešto glasnije, uostalom, nisam ja onaj koji priželjkuje buduće vreme, ono će doći, ako dođe, kada ono samo oceni da je nastupio njegov trenutak. Još se ta rečenica nije propisno smestila na stranici kada se začulo kako se

zatvaraju neka vrata. Divna Aleksić je izašla, saopštava moj unuk i ne krije notu zlobe u svom glasu. Ponekad se pitam da li je moja procena njegovog karaktera tačna. Možda bi trebalo da budem obazriviji? Zar se jednom desilo da sin nasrne na oca? Zašto onda, ako se takve stvari već dešavaju, ne bi neki unuk nasrnuo na dedu? Nezaštićena leđa su uvek privlačna, a moj unuk svaki čas odlazi iza njih i ko zna kakva sve oružja тамо krije. Otkud sad oružje, čuje se glas Divne Aleksić, premda nije jasno odakle njen glas dopire. Od jataka, kažem. Preteruješ, deda, stvarno preteruješ, vikne moj unuk. Prvi put ga čujem da viče. Obično je suzdržan, miran i poslušan. Da li je vreme da se zabrinem, da se upitam šta namerava da uradi, da dozvolim budućem vremenu da se umeša među nas kao vetar u krošnju drveta? I šta ćeš time postići, kazaće Saša, zar doista misliš da će to nešto izmeniti? Koliko ću još puta morati da ti ponovim, nastaviće Saša, da buduće vreme ne postoji, jer ni budućnost ne postoji. Postoji jedino prošlost, zaključiće on, i zato je važno imati uspomene, važno je imati čega se sećati, život bez uspomena je kao ispumpana guma na biciklu. I grad bez uspomena, kao što je Novi Beograd, ponovo se odnekle oglašava Divna Aleksić, takav grad je takođe kao ispumpan balon. Ona se tvrdoglavu drži sadašnjeg vremena, tako da smo mi za nju i dalje u budućnosti, iako je ona za nas u nedavnoj prošlosti. Eh, deda, reći će moj unuk, ti sve nepopravljivo pokvariš. On će i dalje čučati iza mojih leđa, ništa mi tu budućnost neće pomoći. Uostalom, možda je bolje da se vratim u sadašnjost, gde me, premda sakrivena, još uvek čeka Divna Aleksić, a da njega, mog unuka, ostavim u budućnosti koja ionako njemu pripada? Pretpostavljam da je Divna Aleksić i dalje na vrhuncu svojih moći, i ona i onaj koji je u njoj, taj bezimeni, neimenovani, kome ime nije potrebno jer ionako dolazi kad on hoće da dođe. Posećivao je on i ranije Novi Beograd, nije mu ovo prvi put. Nije ni meni prvi put, kaže Divna Aleksić. Sada je ona iza mojih leđa, tačno тамо где се ranije nalazio moj unuk. Nadam se da ne zna где je sakriveno oružje, ne zbog nje, zbog nje uopšte ne brinem, već zbog tog koji je u njoj, koji je nepredvidljiv i spreman na sve. Ako se već bojiš, kaže Divna Aleksić, idi onda u prošlost, ovde nisi potreban. Sve mi se čini da to nije doista njen glas, da te reči izgovara neko drugi i da ne treba da ih shvatim kao savet, već kao pretnju. Da je Saša s nama, rekao bih da je to blaga pretnja, ali on je ostao u budućnosti i ne

razmišlja više o dedi, pogotovo ne o dedi koji zauvek odlazi u prošlost. Pređašnje svršeno vreme – to sam ja. Od svih gramatičkih vremena jedino mi je to ostalo. Svet je za mene uspomena, veliki crtež grafitnom olovkom koji neko polako briše. Voleo bih da je svet pismo, ali stvari nisu onakve kako ih mi želimo, stvari su onakve kako ih za nas želete drugi. Pričaj mi o tome, kaže Divna Aleksić. Onaj u njoj ne kaže ništa. Neće onda ni on ništa da kaže, reći će moj unuk, koji je uvek bio tvrdoglav i svojeglav. Saša, hej, Saša, pokušao sam da ga dozovem iz prošlosti, ali dug je put do budućnosti i ko zna gde su se moje reči zagubile. Novi Beograd i dalje čuči ispred mog prozora, odnosno, i dalje je čučao kada sam ja odlučio da prekinem sa uzaludnim naporima. Uzeo sam list papira i napravio avion. Na avionu sam nacrtao razne oznake, uključujući mrtvačku glavu iznad ukrštenih butnih kostiju. Bacio sam papirnu letilicu u vazduh i gledao kako kruži oko lustera i onda se polako spušta ne krevet. Pružio sam ruku, dohvatio avion i video da je neko dočrtao suze pored šupljina za oči na mrtvačkoj glavi. Ko je to mogao da uradi, i kada? Niko ne odgovara. Spada li to pitanje u uzaludne napore? Deda, čujem Sašin glas iako ne znam odakle dolazi, mnogo si dosadan, krajnji je čas da začutiš. Osvrćem se, gledam na sve strane, vidim novobeogradske zgrade u ramu mog prozora i na jednoj od njih, na njenom krovu, ugledam dimničara. Ne znam šta on tamo radi, ne znam ni da li smo u istom vremenu, ali primećujem da odlaže svoj alat, skida kapu, razvezuje pertle na cipelama, izuva se i onda polako, u čarapama, prilazi ivici. Čarape su bele i kada on skoči, učini se da one zaostaju za njegovim telom i nogama, kao da bela boja propada sporije od crne, iako na kraju, na trotoaru, nema nikakve razlike. Eto, Saša, šapućem, to sam hteo da ti kažem, ali on je na vrhuncu moći i više me ne sluša.

VRT LJUBAVI
- ODLOMAK IZ ROMANA -

Antverpen, 1625.

– Moj mladi prijatelj bi, dakle, da slika žene – reče Frans Snajders, ne podižući pogled s platna na kome je radio. Njegova četkica je pažljivo klizila linijom koja je razdvajala fine nijanse mrke boje na kori drveta i rogovima starog jelena.

– Boginje, međuster Frans, boginje – blago se usprotivi svetlokosni Justus.

– Nage? – majstorov usredsređeni pogled pratio je sporu i preciznu putanju četkice.

– Obnažene.

– Pa to i kažeš: gole! – uspravi se Frans Snajders kad stiže do vrha račvastog roga.

– Gole žene, moj Justuse! To bi ti da slikaš! – povika, pa se ponovo unese u platno. – Nemoj mi reći da si se nagledao mnogo odevenih boginja u našem zanatu. Tek po koja Minerva u oklopu, ali zato mnogo više razgoličenih Dijana sa ono malo životinjske kože preko snažnih kukova, pa još više nimfi, u providnim velovima, a najviše od svih, prijatelju moj, slikali smo sjajnu Veneru, kojoj lepota brani da se zaodene!... Dosadilo ti, znači, da slikaš jelene i srne?

– Nije mi dosadilo, ali evo, već mesec dana samo menjamo platna s prizorima iz lova – vajkao se Snajdersov pomoćnik.

– Pa, takva je narudžbina. Od jeseni, Rubens će napokon početi da slika *Uspenje Bogorodice*, a ti ćeš mu u tom poslu sigurno pomagati. Nadam se da ipak uviđaš da će u toj svetoj sceni što će krasiti oltar naše katedrale, Devica Marija najverovatnije biti odevena. Nego, kako ti uopšte zamišljaš da izgleda žena bez odeće?

– Onako kako bih je video pred sobom.

Majstor Frans baci iznenaden pogled na mladića, pa nastavi da radi.

– Hoćeš da kažeš da bi uzeo model? E, vidiš... u ovaj atelje nikada nije kročila naga ženska noga. Baš nikada!

– A da li je... – zastade pomoćnik sa šeretskim osmehom na licu.

– Šta?

– Da se nije možda svukla u ateljeu? Mislim, kročila odevena, pa se posle...

– Justuse, ne izazivaj, vidiš da radim! Tako nešto u čestitom domu Rubenovih jednostavno nikada nije bilo moguće.

– A ja sam čuo da su u ovaj atelje Cigani dovodili živog lava!

– Lava jesu. Rubens je platio jednom Ciganinu iz cirkusa da drži pred njim lava, ne bi li ga skicirao u različitim pozama. Desilo se tako da je lav u jednom trenutku zevnuo, što se Rubensu naročito svidelo, pa je tražio od dresera da to ponovi. Ali ko će cara svih zveri naterati da radi što ljudi hoće, prenemagao se Ciganin tvrdeći pazar, pa je Rubens morao da mu doplati za tu posebnu uslugu – Snajders nakratko začuta, čisteći četkicu od komada platna zadenutog za pojasa.

– I? Kako ga je naterao da zeva? – zapita nestrpljivi Justus.

– Bockao ga je štapom pod bradu, od čega je životinja zaista otvarala čeljusti i plazila se kao da zeva. Rubens je bio zadovoljan, ali posle nekog vremena dreser mu reče da je zver ljuta i zlopamtiva poput španskog plemića, te da je više ne može držati pod kontrolom, što je Rubensa naravno uplašilo, pa mu je naložio da lava što pre vodi odakle ga je i doveo. Potom su stigli glasovi iz Briža, kuda se cirkus odavde zaputio, da je na sledećoj predstavi, „španski plemić“ pojeo nesrećnog dresera pred zgraničnim gledalištem. Osetljiv, kakav je uvek bio, Rubens je tu vest teško podneo. Bio je uveren da je samo zbog njegove ohole težnje ka usavršavanju žrtvovan život jednog čoveka. A dobri Bog samo zna je li to zaista bilo tako i šta bi lav učinio da ga nisu podbadali u ovom ateljeu, gde ti i ja sad mirno radimo. Posle tog događaja, Rubens me je počeo pozivati da mu slikam lavove i druge životinje. A pošto dobro plaća, moglo bi se zaključiti da sam jedino ja imao koristi od te nesreće. Čekaj... Šta si ovo uradio? Ne rekoh li ti da na paletu naneseš sve nijanse smeđe? Šta će ovde ovoliko plave?!

– Mislio sam... za nebo.

– Dobro, koliko puta moram da ti ponovim da ja nisam majstor za svetla nebesa, već za zverinje svakojako, kako živo, tako i mrtvo! Izgleda da to ceo grad zna, baš svi, osim pomoćnika koji mi je izvoleo biti dodeljen!

– Oprostite, mejster! Mislio sam...

– Frans Snajders, veliki majstor faune! Jednako kao što je majstor flore bio naš siroti Jan Brojgel, koga ubi vodena bolest, neka je spokoj duši njegovoj!... Rubens je majstor za nebo, upamti to, momče – majstor za oblake, gole guze, site osmehe i rumene obraze, za sve ono što mu daje priliku da radost života izrazi svojim senzualnim koloritom! To je naš gazda!... Šteta je samo što nisi imao priliku da vidiš kako radi Anton fan Dajk. Taj kicoš nas je sve nadmašio u slikanju portreta.

– Video sam kako je uradio portret supruge mejster Pitera! Odličan je! – reče Justus skidajući nožem plavu boju sa palete.

– Ako dođeš u moj dom, videćeš kako je naslikao moju ženu Margaretu – reče Frans, reklo bi se s ponosom. – Ali kicoš nas je brzo napustio. Najpre je otisao u Englesku da slika krivonoge lordove i njihove smešne gospe, a kad je kod njih dobro zaradio, zaputio se u daleku Italiju, da se uči na delima Ticijana i Tintoreta.

– A kako mejster Piter uspeva da tako dobro naslika žensko telo ako ga ne vidi pred sobom? – upita bezazleni Justus.

– Eto ti sad. Vidim ja da tebe ne interesuju Van Dajkovi portreti, jednako kao ni moje životinje, tebi se samo gole žene vrzmaju po mislima. Beginje, hoću reći... Pa dobro, dragi moj Justuse, ne nalaziš li da bi bilo logično da oženjena gospoda malo bolje poznaju tajne ženskog tela od mladića tvojih godina?

– majstor Frans ga pogleda s visine i ne bez zajedljivosti.

– Čuvaj se nagih modela, dečače! Veruj mi, reputaciji mladog gospodina kao što si ti nimalo ne priliči da mu u atelje uđe jedna od onih za koje šašavi Valonci imaju običaj da kažu: časti nema, muškog se ne boji! Od takvih se žena glavom bez obzira beži, one te samo u nevolju mogu oterati. A takve će prve da ti zakucaju na vrata!

– Znači, valja mi da potražim žene časne i muškobojazljive – zaključi Justus.

Snajders se zapanji.

– A šta bi radio s takvima, zaboga?

Justusovi obrazi planuše.

– Pa, mislio sam... možda bih se s jednom takvom oženio, mejster Frans – reče tihim glasom.

– Časne i bojažlive? Takve su za samostan, momče – reče mu majstor i potapša ga po ramenu.

– Sad tek ništa ne razumem. Ne valjaju jedne, ne valjaju druge. Kako onda da izaberem sebi ženu?

– Razmisli malo! Od dve osobine, koliko se tipova može dobiti? Četiri, zar ne?

Neko vreme je izvlačio tanke linije na platnu, osećajući kako ga zanemeli Justus, potpuno osvojen njegovim predavanjem, pažljivo prati.

– Za suprugu se bira devojka časna, koja ugled svoga doma i gospodara uvek može odbraniti, ali zato odrešita i hrabra, tako da nimalo ne zazire od onoga što pravi muškarac ispod trbuha pripasuje. Jer kako bi inače prilazio svojoj rođenoj ženi, dragi moj Justuse, ako bi je svaki put iznova morao osvajati?

Dok su srna i lanad mirno pasli, rogati jelen je rikao, visoko uzdignute glave. Zečevi, ježevi i veverice upotpunjavalii su prvi plan ovog šumskog prizora na Snajdersovom platnu, dok su se u pozadini uočavali obrisi onoga što će Rubens tek da dovrši: raskalašne povorke pijanog Bahusa, debelih nimfi i satira.

– Preostala je, nadam se da uviđaš, četvrta grupa ženskog sveta. To su one koje časti nemaju, ali se zato muškog boje. Vidiš, takve su ti zgodne za modele. A znaš li zašto? Zato što pored okruglih grudi, moraš na platno preneti i taj strah u njihovim očima. Kad u tome uspeš – skoči majstor Frans iznenada sa svoje stolice, odbacujući četkicu i zaneseno se krećući ka prozoru što je gledao na Rubensov vrt – kad u tome uspeš, onda si pravi umetnik.

Justus je prestao da diše.

Snajders nastavi u tihom zanosu:

– Pokušavao sam ponekad da taj strah iz devojačkih očiju, strah od muškog, prenesem u pogled srne prepadnute pojavom lovca i njegovog psa. Kad bih uspeo, rekli bi da sam majstor. U tome je tajna, dragi moj Justuse... Niko ne slika svoju sopstvenu ženu. Naše žene slikaju drugi.

– Mejster Frans – Justus jedva progovori.

– Da?

– Imate li vi ljubavnicu?

Zanesenog Snajdersa ovo pitanje zateče i prenerazi. Posle nekoliko trenutaka u kojima je nepomično zurio kroz

prozor, polako se okreće i vrati na svoje mesto. Uzeo je odbačenu četkicu i smrknutog izraza lica neko vreme slikao u tišini, a onda reče:

– Praviću se da te nisam čuo. A ti se pravi kao da mi takvo pitanje nikada nisi postavio.

JA SAM BOG
*(odломак из књиге)***ŠESTO PISMO**

19. januar 1953.

VMB.

Srećno Novo leto, prekomorski moj sабеседниче.

A sada odmah u Beč 1897. godine.

Ipak, pre nego što započnem reč o gradu svoje mladosti, ne mogu se oteti utisku da me je pisanje, pre nego što sam stigao do najzačudnijih delova mog životopisa, već pomalo počelo da zamara. Ali, sada si ti, kako se kaže „podmetnu nogu”, i koliko vidim po tvojim nepristojnim molbama da sa prepiskom nastavimo, postao zagriženiji da saznaš šta se to sa mnom dešavalо, nego što sam ja pred smrt spreman da sve to otrgnem od zaborava. Ne boj se, neću ti uskratiti moju zbilja neobičnu povest, ali se ipak pitam kako si to od trgovca koji na berzi mora da kupuje delove tuđeg života tako naglo postao liferant koji to radi sa oduševljenjem? Ipak si ti jedan špekulant, druže Nikolajeviću, i samo ti je huda sodbina tvoje sestre na pameti. Pa dobro, praviću se da ti verujem, jer znam da ti moraš verovati meni. Na naš epistolarni „brak” još pomalo gledam kao na vezu iz računa, iako ne sporim da tvoji izlivi ljubavi prema meni, napisani školskom cirilicom, deluju iskreno.

Dakle, Beč. U grad iz snova mogih srpskih akademaca prispeo sam kao svršeni student dve godine medicine i odmah se uključio u veliku zajednicu naših budućih lekara i vojnih sanitetlija. Moja reputacija ipak je pretekla onu savsku plovidbu i tada još sporu železnici, pa su me sunarodnici neko vreme izbegavali, no moja otvorena i zabavi sklona narav ipak mi je pribavila poznanike u terevenkama i drugove u raznim raspusnim poslovima kojima se visokoškolska omladina srpska u Beču odavala. Nemoj se čuditi ovome što ti pišem. Pored svih

njegovih svetinja, Beč s kraja 19. veka nije bio nikakav sveti gaj. Njegovi stanovnici uvek su poslušno ispunjavali Hristovu zapovest da dadu bogu božje, a caru carevo, ali su smatrali da ono što im preostane treba da upotrebe za same sebe. Odavale su se i same Bečlje zato raskalašnom, vagabundskom, a neretko i opasnom revolucionarnom poslu, pa su na kaldrmi Beča moje mladosti žandari pokatkad jurili i prevratnike po ulicama i u mraku pucali u njihove senke koje su brzo zamicale u mrak uličnog kolopleta iza Stefanove katedrale.

I sâm sam po dolasku u ovaj prestoni grad osetio kako odmah na izlazu iz crkava i velikih carskih zgrada, po kružnim ulicama Ringa struji svež život zemaljskog carstva i ne treba ni da ti pišem, Živadine, kako sam mu se svojski bacio u naručje. Neka vrsta revolucionara, pa mogu reći čak anarhiste postaću tek kasnije, ali mene niko tada neće juriti ulicama, jer se zamešateljstvo našeg posla nikad neće ni otkriti. Kao mlad student bio sam skloniji poeziji i zbog krivice zbog napuštanja jedne nevine devojke u Beogradu koju sam nosio u sebi, zaodevao je u uzvišene patriotske tonove. I moji drugovi, budući lekari, svi odreda su bili pesnici.

U to vreme u Beču sam se družio sa Milanom Jovanovićem Morskim, mladim dugajlijom kome kao da je kišobran bio predak, koji će kasnije postati dvorski lekar knjaza Nikole, pa potom službenik austrijskog „Lojda” za čiji račun će proputovati čitav daleki istok. Bio je tu i Milivoj Kostić, jedna tikva bez korena, kome se salo u naborima nalik kriškama bundeve prelivalo preko pojasa pantalona. Kostić će postati profesor Velike škole i biti zaslužan za širenje higijenskog vaspitanja u Srbu. Lazar Dokić, još jedan budući profesor Velike škole, bio mi je takođe drug, a tog Lazara, pogrbljenog još u mladosti, zvali smo „aufinger” i o njega se često kačili kao da smo odeća koja se tu odlaže. Bili su tu i Laza Stanojević, Milan Jovanović Batut, Milan Savić i Andreja Kašbek – i svi oni, zamisli, pisali su poeziju baš kao i ja.

Svakako da nam je svima uzor bio Jovan Grčić Milenko koji je prvi, još 1869. stigao do štampanoga izdanja (u tiskarnici L. Somera i druga, ako se dobro sećam), što je i šezdesetih, ali i devedesetih godina 19. veka bilo ravno podvig. I mi drugi sanjali smo o svojoj knjizi, pa i ja sam, recitujući svoje uspaljene stihove, u početku pomisljao kako će se oni jednom skupiti u knjigu na čijoj naslovnoj strani će stajati „Pesme od

Dimitrija Gerasimovića Gerasima”, ali to se nije dogodilo. Ne, i još jednom ne, Živadine, ja ti sada neću napisati ni stih svojih mladalačkih ushita iako ih se svih dobro sećam. Reći će ti samo da su se moje pesme zvalе „Beše tmina u Srbina”, „Cara Laze krvca” i „Arhandel sa Kosova polja”.

Ono što mi je važnije da ti napišem u ovom pismu jeste da ja u Beču nisam samo ludovao, lumpovao i srbovao. Ozbiljno sam učio na jednoj od najboljih medicinskih škola Evrope. Po amfiteatrima i patološkim kabinetima sretao sam se sa budućim lekarima, video tipične uzorke morbila i pegavca i prevrtao mrtvake sa raznim obolenjima bez mnogo gadljivosti. Kao odličan student – moram to napisati bez lažne hvale – već na završnoj godini sarađivao sam sa vodećim medicinskim časopisima onog doba *Wiener Klinische Wochenschrift* i *Wiener Klinische Rundschau*. Tamo sam objavio radeve iz oblasti fiziologije i zoologije, ali uprkos tome telesna medicina vrlo brzo će prestati da me zanima. Ti se, svakako, sećaš kako sam ti napisao da sam iz Beograda otišao kao gotov pozitivista sa znatnim praktičnim iskustvom u uništavanju jedne neiskusne i naivne ženske osobe. Vidiš, kada bi se na kraju 19. stoljeća desilo da se u mладom čoveku nešto takvo zapati, onda je bilo jasno da će takve klice napraviti kompletну zarazu u njegovome umu. Ako još taj blistavi um studira medicinu, onda je jasno da će ishodište njegovog interesovanja u godini 1898.-oj postati mentalno zdravlje i psihoanaliza doktora Sigmunda Frojda.

Ah, Frojd. On je bio lekar. On je bio psihijatar. On je bio bog! Sa drhtavicom jednog palančanina u *Wiener Klinische Wochenschrift* čitao sam izveštaj o tome kako je profesor Frojd posle smrti oca pristupio autoanalizi da bi se izbavio od svoje neurotične depresije. Kao da i sada u mislima čitam ceo članak: „Posle uspešne analize vlastitog nesvesnog, tvorac psihoanalize se sučio sa suzbijenom ljubavlju prema majci i neprevladanim ambivalentnim odnosom prema ocu. Tako je otkriven Edipov kompleks, objašnjena mnoga bolesna stanja u čoveka i bačeno novo svetlo na neprevaziđenu Sofoklovu dramu.” Frojd je bio taj koji je u meni zapalio vatru saznanja, ali i plamen prezira prema svemu dotadašnjem, prema tradiciji i veri. Kako sam sve to mirio sa svojom rodoljubivom poezijom? Nikako. Nije mi bila potrebna posebna autoanaliza da bih shvatio da sam se stihovima okrenuo iz slavoljublja i puke pomodnosti, pa sam već 1899, posle svega jedne godine pesničkog staža,

posve prestao da ih pišem. U to vreme sve ređe sam odlazio i u srpsko kulturno društvo *Zora*, a prijateljima Jovanoviću, Kostiću i Dokiću nudio sam da prodam svoje stihove, uz svečano zaricanje da ih po uspešno obavljenoj tansakciji više neću smatrati svojim. Možda je trebalo da budem oprezniji, jer onaj kišobran od čoveka Jovanović Morski je ozbiljno shvatio iznenadno vlasništvo nad mojom pesmom „Beše tmina u Srbina”. Njoj je ubrzo dodata melodija, pa nije počela samo da se peva na sastancima društva „Zora” nego, čuo sam, i u otadžbini, u kafani „Dardaneli” i na drugim mestima gde su se okupljala vesela i otadžbini uvek naklonjena društva. Ali, tu pesmu kao i ostale ja sam „prodao” za krajcaru po stihu i okrenuo se novim interesovanjima.

Nabavio sam obnovljeno izdanje prve Frojdove knjige *Rasprave o histeriji* iz 1895. i postao prvi prenumerant na njegovu novu knjigu *Tumačenje snova* koja je štampana 1899. godine. A onda je nastupio novi vek, novi početak, nova era, kako se govorilo. Svi mi svršeni lekari specijalisti ljubili smo se, bacali žirado-šešire u vazduh i grlili se na dočeku nove 1901. godine i sanjali o svetu bez bolesti, bez ratova, bez granica, sa obećanom harmonijom naroda po čitavom šaru. Kako smo se samo prevarili zadojeni „Divnom epohom” i činjenicom da kao vršnjaci Berlinskog kongresa ozbiljnijeg ratovanja na starom kontinentu nikad nismo videli. Ipak, ne bih sada odmah da se raspišem kao starac koji je doživeo oba svetska rata. Do mobilizacija, rovova, plikavaca i užasne pogibelji evropske mladeži ostala je još decenija i jače i to нико nije ni slutio, pa ni ja. Te 1901. želeo sam da se približim Frojdu. Naredne godine čuo sam da se u njegovom stanu sredom okupljaju Jung, Adler, Dojčova i sa velikim F. razgovaraju o nesvesnom, nadsvesnom i svemu onom od čega se i meni vrtelo u glavi.

Ipak, prepostavljam da već slutiš, Živadine: ja nikad nisam postao članom Prvog psihoanalitičkog društva Sigmunda Frojda, ne zato što mi je profesorov stan bilo teško naći, niti stoga što i sam nisam bio zapaženi psihijatar. Ja sam se u Beču na početku veka iznenada i u potpunosti okrenuo svom novom i smeо bih kazati životnom pozivu: pravljenju umetnika. Dobro si pročitao: prav-lje-nju u-met-ni-ka. A kako sam ih i od čega pravio, videćeš uskoro. Kako je sve počelo? Da li me je neko zavrbovao? Da li je stiglo tajanstveno pismo iz otadžbine? Da li sam, jureći neku senku, zabasao u meni nepoznat kraj Beča?

Ništa od toga, ali kako sam i šta sam zapravo postao, otkriću ti u narednom pismu. Džabe se buniš, uzaludno negoduješ i u rukama obrčeš ovu hartiju. Od priče o tome sada nema više ništa.

Što se naše partije šaha tiče, kanda je došao čas za pokret težih figura. Na moj potez, odgovorio si agilno skakačem na f6. Ja sada povlačim pešaka na g3 i odgovaram aktivnom igrom.

Čuvaj se, srećna ti još jednom Nova 1953. godina.
Rukoljub za gospodu Wilson Nikolajević.

Dr D. G. G.

SEDMO PISMO

27. januar 1953.
Beograd, V. M. B.

Živadine,

Evo nas u samom „mračnom središtu stvari”. Nazivaš to u svom odgovoru još nekim imenima i prepostavljaš više nego što sam ti dao za pravo svojim pitanjima iz prethodnog pisma. Napravio si čitavu izmaštanu priču o tome kako sam tobože godinama bio zadužen za diskreditaciju umetnika i kako me je na sve navela neka tajanstvena „crna dama” koja me je držala zatočenog u seksualnom zarobljeništvu. Kakva mašta. Ni Markiz de Sad ti nije ravan. Sve je bilo mnogo jednostavnije. Kao svršeni lekar, najpre sam dobio poziv da se vratim u otadžbinu. Pismo mog poočima govorilo mi je da se moja reputacija u prestonici popravila, da su mi stari drugovi ponovo naklonjeni, a moja huda Ofelija je spontano pobacila u Soko Banji, postavši ponovo dobra domaća devojka koja se upravo sprema za udaju. Mogao sam da se vratim, po svemu je trebalo da počnem praksu u Beogradu, Šapcu ili Čupriji kao toliki moji drugovi, svršeni specijalisti. Srbija je u to vreme i u vojnom sanitetu, i na Velikoj školi, i u civilnom lekarstvu vapila za doktorima, ali pomisao na to da kod Srba mentalnih

oboljenja praktično nema, jer se sve psihičke boljetice skrivaju po kućama kao stidno izopačenje porodica, sprečavala me je da se vratim. Nisam htio da obučem uniformu, nije me privlačio rad na fakultetu, a da idem u područja zaražena pegavcem i crevnim oboljenjima bilo mi je posve strano. Pa ipak, Srbija me je vukla, ili da budem precizniji, ona zelena dunavska i mrka savska voda zvale su me natrag, da bih na brodu koji će me voziti ka Savskom pristaništu, ponovo proverio jesam li spremam da se otisnem vodi u dubine...

Mnogo puta sanjao sam kako se utapam. Zima je, na brodu je sve zaledilo. Tobiže se nalazim nasred Dunava, kad kod mesta gde se mešaju dve vode brodić iznenada, bez posebnog razloga počinje da tone. Padam u vodu, kidam pucad svog otežalog putnog kaputa koji me vuče na dno, dok oko mene pliva moj prtljag i dave se neki konji koji su se sa mnom prevozili na beogradsku stranu. Ati panično isturaju gubice, mrse se grivama i repovima, i kopitima pene po površini vode. I sam vapim: „Pomoć, pomoć!”, udišem poslednji vazduh i tonem. U studenoj vodi još na čas vidim vrane konje koji se uzaludno bore sa strujom i jedni protiv drugih kao na nekom platnu starog majstora, kada padam dublje i ne vidim ništa osim peska u vodi. Onda se trzam i zatičem sebe u postelji... Eto, i takvi su me snovi sprečavali da se vratim u domovinu, ali ne bih u ovim pismima da te lažem jer budući na samrti, od obmana nemam nikakve koristi. Na železnicu bih ja seo i krenuo put Zemuna, ali me je moja već dobro izopačena priroda prvenstveno sprečavala u tome.

Napisao sam ti u jednom od prethodnih pisama da me je moja Molerova ulica, podeljena na neparnu i parnu stranu, zarana naučila da drugujem i sa Erosom i sa Tanatosom. Da sam potom na Velikoj školi postao racionalista i pozitivista, i gotovo upropastio jedan mladi život, doduše iz najboljih namera. Na kraju sam u Beču postao psihoanalitičar i sasvim izgubio veru u boga. Postao sam tako nastran i sklon avanturama. Počeo sam sredom da odlazim na sastanke kod profesora Frojda, pa sam i te odlaske proredio i na kraju potpuno prestao da odlazim. Nikom nisam polagao račune i to me je privlačilo. Nisam bio spremam za prave obaveze, praksu, brak, pa sam još neko vreme živeo od novca koji mi je poočim slao iz Srbije. Ali, i njegova manufaktura je 1902. dospela u krizu. Zbog pomora ovaca na ostrvu, engleskim štofovima je naglo skločila cena, a

raskošna odeća mog 19. veka gotovo svuda je zamenjena znatno skromnijim „cut-away” sakoima. Frakovi su se šili jednom za čitav život, te je od tri radnje na najboljim mestima, ostala još samo ona „Kod pariskog šika”. Sa žaljenjem sam zato primio poruku da više ne može da me pomaže i da se moram vratiti, ili sam pronaći izvore prihoda. Sam? Pa, ja sam i oca zamenio za poočima samo zato da bih pobegao od Beograda i one parne strane, i bio siguran i izdržavan. Zar da se sad vratim? Nisam znao šta da radim. Pokušao sam da se zaposlim u nekoj od bečkih bolnica, no nisam primljen. Otvorio sam privatnu praksu, ali valjda zbog onog napuštanja sastanaka sredom zadugo nisam imao nijednog pacijenta. Ostao sam sam, jer su svi moji bečki drugovi odgovorili na poziv Srbije i vratili se. Niko, dakle, nije mogao da mi pomogne ni pozajmicom, ni pozivom na ručak. Bio sam na ivici gladi, a što mi je stomak bio prazniji, moja glava se punila sve većim planovima. Novi vek bio je valjda krivac za to. Nešto veliko, nešto krupno stajalo je u vazduhu. Nova otkrića. Novi svet. Nove mašine. Novi zanatlijski obrt. Svako je mislio da te utvare treba samo da uhvati, ma gde: u Londonu, Parizu, Beču, Salzburgu, pa i u Šapcu i Čupriji. Niko nije mogao da prepostavi da će one na sebe uzeti gotičko ruho i da se starom i poznatom svetu sprema – novi rat. Ali, ko sam ja da o tome sudim, kad u Velikom ratu neću ni učestvovati?

Da se vratim na svoje žalosno stanje. Baš kada sam pomislio da je kraj i da moram otići snovima na sastanak i ukrcati se na brodić koji će me sa zemunske prevesti na beogradsku stranu, slučaj je hteo da dobijem prvog, poslednjeg i jedinog pacijenta. Gospodin Arman Astrik tvrdio je da ima problema sa živčanim krizama i da mu se čak javljaju prividenja pokojnika. Kako me je pronašao? Zašto je želeo da mu baš ja budem lekar? Mislio sam da je za moje ime čuo na universitetu, ili čitao neki od mojih članaka u *Wiener Klinische Wochenschrift*. Počeo sam sa psihijatrijskim intervjuiма, ali mi se od početka učinilo kako moj pacijent stvarnih problema i nema. Bio je uredan i svakog dana dolazio u prugastom sivom odelu, sa polucilindrom na glavi i sivim rukavicama. Zadržavao se tačno pola sata. Sedeo je sasvim smiren, preko prekrštenih nogu uredno je slagao rukavice. Ličio je na državne službenike „K und K” monarhije na položaju, ali bio je daleko više od toga. Zakopčan, uvek sa uštirkanim kragnama i modernim kravatama nije, međutim, nalikovao čoveku koga pohode prividi. Pričao

mi je o njima, ali meni se činilo da mi saopštava more nekog drugog i brižljivo planira da preuzme reč, kao da sam ja njegov, a ne on moj pacijent. Ubrzo je tvrdio da mu je bolje i fantasme su se povukle, te je počeo sve više da me zapitkuje. Sve to beše mi čudno, ali ono malo novca koje je davao po seansi nikako nisam mogao da odbijem.

Na razna njegova pitanja morao sam da dam odgovor, a on je sve to zaodevaо u razgovor lekara i pacijenta koji su se, eto, neočekivano zbližili. Pitanje: „Da li ste skupljali leptirove?”. Odgovor: „Ne.” Pitanje: „Da li Vam se čini da ste se nekad digli na oca?” Odgovor: „Ja sam ga napustio.” Pitanje: „Da li verujete u boga?” Odgovor: „Više, ne.” Pitanje: „Da li ste pozitivista?” Odgovor: „Od prvog dana školovanja na Velikoj školi.” Pitanje: „Jeste li bolovali od malarije ili neke druge zarazne bolesti?” Odgovor: „Ne.” Pitanje: „Da li mislite da postoje pitanja koja je bolje ne postavljati i na njih ne davati odgovore?” Odgovor: „Ne, ne mislim.” Pitanje: „Jeste li opredeljeni sigurnoj lekarskoj praksi?” Odgovor: „Ne.” Pitanje: „Da li biste bili spremni da napustite prijatelje i porodicu?” Odgovor: „Već sam ih napustio.” Pitanje: „Da li biste prihvatali malo drugačiju praksu, doktore Gerasimoviću?” Odgovor: „Ko su pacijenti?” Njegov odgovor: „Savremeni umetnici.” Moje pitanje: „Da li će ih lečiti od neuroza ili psihoza?” Njegov odgovori: „Ne, vi ćete ih zajedno sa mnom praviti. Obećavam vam zanimljiv život, sa dobrim prihodima i mnogo putovanja. Prihvataće?” Odgovor (bez imalo premišljanja): „Da.”

Meni se sad, Živadine, čini da sam ti sve lepo razjasnio, a tebi verovatno da ti ama baš ništa jasno nisam rekao, već sam te još dublje uveo u gustu šumu nepoznanica. Kakvo pravljenje umetnika? Kakva nova praksa? Na sva tvoja pitanja podrobno ću odgovoriti u sledećoj pošti. U ovoj želim da ti kažem kako sam se preselio u Pariz i počeo da učim. Pronašao sam mali stan u ulici Loriston 25 i vrlo brzo progovorio francuski sa nemačkim akcentom. Od Astrika sam saznao mnogo o savremenoj umetnosti i psihopatologiji umetnika. Proučio sam slučajeve samoubistva među slikarima i piscima, i u Atlasu doktora Lombroza video tipične uzorke lobanja umetnika i uporedio ih sa lobanjama anarhista i prevratnika. Bile su mi dogovorene posete dvema pariskim duševnim bolnicama u kojima sam proučavao crteže skrajnutih umom. Nisam mnogo zapitkivao zašto to radim i šta je krajnji cilj obuke, jer su mi

moji novi sigurni prihodi i grad na obalama Sene oko mene govorili da sam ispravno odabrao i da jedino što treba jeste da ovaj novi posao ne izgubim. Šta sam drugo mogao? Da se vratim u Beograd i nasledim poočimovu radnju „Kod pariskog šika”, ukoliko u međuvremenu i ona nije propala, ili je nije preuzeo neko od njegovih zakonitih sinova? Ne, morao sam ostati i zato sam vredno radio kao da sam upisao još jednu specijalizaciju, a sve što sam učio upravo je ličilo na to. Na pitanje koja bi me vrsta umetnika najviše zanimala, odgovorio sam da bih pre voleo da se bavim slikarstvom, nego muzikom ili književnošću i od tog časa počeo sam da obilazim galerije, upoznajem se sa slikarima i galeristima.

Uz sve to imao sam dovoljno vremena i da putujem: Berlin, London, Madrid... Stara Evropa stajala je pred mnom, a ja sam još bio mlad. Kada sam posle svršene obuke, bez posebne ceremonije najzad saznao što treba da radim, kao pravoj varalici, činilo mi se da sam odabrao ili da sam odabran za najlepši posao na svetu.

Dakle, moj poziv je bio da se priključim timovima za pravljenje umetnika. U početku sam bio saradnik i radio tačno što mi je rečeno, pa i to mi je bilo toliko primamljivo i zadovoljavalo moju žedž za avanturama i susretima s mnogim ljudima, da od početka nisam imao zamerki na svoj status, iako sam bio samo jedan od mnogih. A što sam zapravo radio, pitaš se? Prvo moram da ti napišem zašto se sve u čemu sam učestvovao pokrenulo i ko smo to mi, koji smo jedni drugima ličili na bogove, zapravo bili. Sada mi ostaj zdravo, i nastavi da igraš tako otvoreno. Vidim iz tvog pisma da si se odlučio na potez pešakom na c5. Vrlo smelo, jer otvaraš svoju desnu stranu. Ja odgovaram lovcem na g2.

Stavljam hitro pismo u kovertu i već požurujem bolničare da ovu poštu brzo pošalju, jer ćeš ti, znam, još brže odgovoriti, pa će se posle sledećeg pisma valjda sve razjasniti.

Tvoj Dr G.

ZAŠTO TOLIKO PLAČEMO¹

Nas tri smo završile na tri različita kontinenta. Viđamo se jednom u dvije godine kad se vratimo kući. Našoj pravoj kući u ulicu u kojoj smo rasle. Nikad odrasle. Jer onda kada smo trebale odrasti desile su se sve grozne stvari, koje su to odrastanje zauvijek odgodile.

Ja imam muža veterinara. Za egzotične životinje. Švicarca, koji me ne nasmijava, ali me i ne rastužuje. Alma ima muža za koga se udala, i pored činjenice da je on nikada nije zaprosio.

Udala se jer je bilo tako kul imati pasoš južno afričke republike.

Sabina kaže: Ja sam sretno udata. I onda plače. Dugo i tužno. Plače jer ima muža sa Istočne obale, koji je jako voli. A ona svake dvije godine doleti kući, i sa aerodroma prvo ode na groblje i dugo, dugo priča o svemu u nišan ispod kojeg leži Selimir, muž koga je imala samo sedam dana.

Sjećam se dana kada je moj tata, došao kući i rekao mi da je Selimir poginuo. Rekao je i da će on ići da joj kaže, ali da čeka da njen otac dođe kući iz smjene. Ja sam tog dana prvi put zapalila pred svojim ocem. Zapalili smo zajedno. Zapalili po nišku Drinu, kojeg li paradoksa. I čekali, u tišini da čika Muzafer dođe kući. Sjećam se da sam ja htjela da odem, i da joj kažem. Da vrištим zajedno sa njom, a tata je rekao da je to muška stvar i da nismo mi krive što muškarci ratuju.

Kad su joj rekli, onda sam došla i ja. Sjećam se njene sobe, i jos nespremljenog kreveta u kome je sinoć spavala sa njim koji sada mirno, mrtvo i hladno leži u mrtvačnici bolnice Koševo. Zarila mi je nokte u ramena i samo ponavljala, da mora da je trudna. Da će biti dobro i da se ne brinemo za nju, ali da mora da je trudna. Jer zna. Jer osjeća. Pa će joj makar utjeha biti to dijete. Njegovo i njenog. Nije plakala. Samo je govorila da će sve biti dobro. Jer imat će makar njegovo dijete.

Spavala sam tu noć sa njom. U istom tom nepospremljenom krevetu. Plakala je tek sutra ujutro. Nakon što se probudila krvavih bedara, i shvatila da nade nema. Da njega nema. I da djeteta nikada neće biti. Njegovog i njenog.

¹ Za ovaj tekst redakcija Ulaznice zahvaljuje Srđanu Papiću i festivalu Kikinda Short.

Uvijek smo se smijale Almi. Njen dragi je prešao na drugu stranu. Mi smo znale da je snajperista. Tako su obično završavali oni koji su bjesomučno godinama trenirali streljaštvo. Moja mama je tješi. Govori joj da je tako bolje. I kaže: Pa zar vam nije nikada bilo čudno što on umjesto da igra fudbala na male, dane provodi u streljani. Alma je ostala pri svome. Ona bi raskrsnice uvijek prelazila polako. Kao da je na modnoj pisti. Okrenula bi se i uvijek pogledala prema brdu sa koga su pucali. I svaki put bi isplazila jezik. Onako kako je njemu, Dragana plazila jezik izazivajući ga da je poljubi. I nikada na nju nisu pucali. Nikada. A mi smo joj govorile da je ona svoju snajpersku štelu posteno zaradila.

Meni je bilo lako. Moj momak je još prije rata otišao u Holandiju. I čekao me. Čekao da dodjem i da nastavimo tamo gdje smo stali. A stali smo kod jednog strasnog poljupca, na aerodromu koji je poslije deset dana zatvoren za sve letove. Poruke su putovale mjesecima. I sjećam se te noći kada je Amelin tata uspio uspostaviti vezu sa radio amaterom u Amsterdamu. I te noći kada sam sjedila sa slušalicama na glavi i čekala da poslije šest mjeseci prvi put čujem Bobin glas. I čula sam ga. Kako govorи da su se stvari promijenile. Kako nije imao posla i kako je jedinu pomoć nasao u budističkoj sekti. Kako su mu pružili dom, i hranu. Duhovnu. I kako su se stvari potpuno promijenile. Mislila sam da se zajebava, da će svake sekunde prasnuti u smijeh i reci mi da se jebeno zajebava. I da jedva čeka da me vidi. A on je kroz šum radio talasa rekao: Zlatna, ja sutra idem u Italiju. Posvetio sam se duhovnosti. Budi sretna i cuvaj se...Onda sam skinula slušalice...i otisla da se jako duhovno ubijem od alkohola.

Sve poslije bilo je suludi alkoholni san. Znam da smo obećale da se nikada nećemo udati za bilo koga sa Balkana. Da ćemo postati neko i nešto i imati egzotične pasoše i muževe koji ne ratuju, koji nisu budistički svećenici i koji ne treniraju streljaštvo.

I sad evo nakon toliko godina imamo sve to.

Zovem se Alisa Baumgartner. Moj muž je doktor Baumgartner. Veterinar specijaliziran za egzotične životinje.

Ponekad neki blesavi Švicarci kada se vraćaju sa odmora iz dalekih tropskih zemalja sa sobom ponesu male prijateljski raspoložene guštare. Wasserdrachen. Kada slete na aerodrom u Ženevi, Švicarce naglo napusti taj avanturistički duh, pa male

guštere izbace iz svojih skupih torbi. Sluđene male životinje uhvate carinici, i zovu doktora Baumgartnera. A on, on se uvijek sažali na mala prijateljski raspoložena bića, i mjesto da ih uništi, potpiše papire o usvajanju i donese ih kući.

Zna da će se ja obradovati. Da će se nasmijati. Što inače rijetko radim.

Probudim se ujutro, i dok pijem kafu na tarasi svoje kuće koja gleda na Ženevsko jezero, pričam sa svojim malim Wasserdrachen-ima. Oni vole moj glas. Zaljepe svoje male ručice na stakleni zid svog umjetnog doma i gledaju me svojim malim tužnim očima. Kažem im kako sam sretna. Kako me moj muž voli. Kako je lijep taj pogled u kome uživamo zajedno. Kako ja pijem najbolju brazilsku kafu, a oni eto imaju najkvalitetnije žive skakavce svaki dan za doručak. Oni šute. Ja pričam. Kažem im kako imam prijateljice u New Yorku i Johannesburgu. Kako su i one sretne. Al' eto i one ponekad plaču. Onda plačem i ja. Mala prijateljski raspoložena bića me gledaju. Ne trepću. I ja znam. Razumijemo se. Oni i ja.

PUNJENE PAPRIKE

Na štednjaku se grije mali lonac sa dvije paprike, jedna je za maminu mamu, druga za moju. Miris se širi kuhinjom, miris ljubavi moje mame za mene. Gotovo je, kaže mamina mama. Nije, kaže moja i stane između svoje mame i lonca. Moja mama mrzi da se njezina mama petlja u njezine poslove. Ne znam osobu koja ne mrzi da joj se mama petlja u poslove. Ali moja mama je tu jako osjetljiva. Ne dopušta da joj se išta kaže. Točnije, ne dopušta da joj njeni mama govori kako da kuha. Mamina mama je izvrsna kuharica, ali s godinama je izdaju sluh i vid, a strpljenje pogotovo. Onda griješi i pretvara se da to ne vidi, pa očekuje da se i mi pretvaramo da to ne vidimo, ali mi nismo taktična porodica. I tako mi glasno primjećujemo, jer nam je žao da stari, pa se ona povlači u sobu, jer je i njoj žao što stari, a još više joj je žao jer mi nismo taktična porodica.

Moja mama se okrene od svoje mame i počne postavljati stol. Njena mama zgrabi lonac i stavi ga na podložak u sredini stola. Mama uzima papriku. Mamina mama uzima drugu papriku. Moja mama raspolažva paprikom nožem. Hladna je, pjeni se moja mama. Mama, jesam li ti rekla da se nisu ugrijale, sredina je hladna, mrzim kada je sredina hladna, govori moja mama svojoj mami tonom uvrijeđenog djeteta. Mamina mama raspolažva svoju papriku nožem i nesigurno kaže: ma nije, nije, topla je. Nije dovoljno, kaže moja mama ne gledajući svoju mamu. Ma taman je, kaže mamina mama a da još nije probala. Sluuuuuuuuuurpppppp! Moja mama iznenadeno pogleda svoju mamu koja je upravo proizvela nadnaravan zvuk. Moja mama pogleda, ja slegnem ramenima. Ima li plastiku i na nepcu? Ili samo na desnima? Nalazim dovoljno takta u sebi i ne pitam je to u ovako nanelektriziranoj atmosferi. Ali, kao nebo pred oluju, situacija izmiče kontroli. Sluuurp, šljap, mljac. Ivanka, kaže mamina mama, jesli sigurno podinstala meso prije nego si napunila paprike. Moja mama mrzi kada je njeni mama zove imenom koje je trebalo biti njeni ime, ali ipak nije jer je njeni mama patrijarhalna žena pa je popustila pred muževljevim izborom. Moja mama mrzi kada je se podsjeća na epizodu kada je moj dragi prerezao papriku koju je njegova draga punica (moj očuh kaže da čovjek ne može voljeti svoju

punicu, ali moj dragi se ne slaže. Međutim, punica mog očuha je mamina mama, a punica mog dragog je moja mama, i nju se može voljeti) s ljubavlju napunila – sirovim mesom. Jer je moja mama često presigurna u sebe, pa onda misli da zna kako se nešto radi bez da se točnije informira, pa je tako zaključila da se punjena paprika naprosto napuni sirovim mesom i nekuhanom rižom, pa onda kuha.

Sluuurp rekla je mamina mama. Mama, prestani proizvoditi zvukove, rekla je moja mama. Šta? Pitala je mamina mama koja slabije čuje, pa možda i ne čuje vlastito srkanje, a mi smo dovoljno netaktična familija pa se možda i pravi da ne zna o čemu se radi....

Srčeš, mama, srčeš, rekla je moja mama svojoj i pogledala je ubilačkim pogledom. Sluuurp, napravila je mamina mama, pa šta da radim? Mljac. Ne znam, rekla je moja mama, držeći žlicu u visini usta. Pa šta sad, da jedem vani? Pitala je mamina mama moju. Da, rekla je moja mama, isti čas zažalivši. Mamina mama je izašla u vrt i sjela za stol. Preveliki su joj zubi, rekla je moja mama. Moja mama svojoj plaća zube već desetak godina. Zubi mamine mame izgledaju odlično. Nisu preveliki, rekla sam, oduvijek tako jede. Nisam primijetila, rekla je moja mama. Ja sam pomislila da se ionako može na prste nabrojati koliko puta je moja mama jela sa svojom mamom i tatom i bratom otkada je pobjegla od kuće. Kad sam bila mala, mislila sam da je pobjegla zato jer su oni jeli tako da bi čovjek poželio pobjeći od kuće, ali nisam ništa rekla. Bilo mi je odjednom žao svih: mamine mame kojoj nitko na vrijeme nije rekao da ne srće, maminog tate kojem nitko nije mogao reći da ne srće jer je bio patrijarh, maminog brata koji nije imao gdje naučiti da ne srće, a rano je umro, moje mame, jer nije nikada voljela svoju mamu kao ja svoju, i mene jer je to sve prava prilika za samosažaljenje.

PROBA

Proba je bila zakazana za sedam sati. Kako bi bolje osmotrio uzorak koji će degustirati, Frederik je na mesto susreta stigao pet minuta ranije.

Ali, za divno čudo, dok se približavao zakazanom mestu, izdaleka je ugledao osobu koja je odgovarala navedenom opisu uzorka. Gospodica Catherine je, očito, imala iste namere i, što je još interesantnije, uspela je da ga preduhitri.

Frederik je usporio korak, ne bili za tih nekoliko sekundi stekao makar opšti utisak. Mademoiselle Catherine bila je blago preplanula brineta, srednje visine, ali vatkog i privlačnog stasa. Smešila se i polako skidala naočare za sunce: izgleda da ga je primetila. Krenula mu je u susret; sad su se zajedno ispitivali u pokretu. Hodala je spretno i tobož lenjo, poput neke mačke; dok je Frederik, blago pognute glave, fiksirao njene sjajne sandale sa niskom potpeticom koje su joj otkrivale nožne prste, sveže nalakirane u crveno.

Kad su se konačno zaustavili jedno naspram drugog, Katrin je još uvek na sebi imala onaj smešak koji joj je reprezentativno otkrivaо desni i divno oblikovane zube. Frederik joj je pružio ruku i predstavio se, još uvek zamišljeno ispitujući njeno lice.

– Uh, al' su ti hladne ruke – promrmlja Katrin mazno pošto ga je stegla malo čvršće nego obično.

– Znaš valjda šta to znači – dodade insinuativno Frederik prinoseći njenu ručicu usnama.

Koža joj je mirisala na *Palmolive* kupku sa sandalovinom. Ruke su joj bile nežne i glatko izbrijjane. Pogledao ju je u oči, koje su bile svetle boje. Od sunca nije mogao da razazna da li su plave ili zelene.

– Lepo... Reci mi, Katrin, jesli za to da glavnu probu održimo na Kalemegdanu? – in medias res! – Više puta sam ih tamo zakazivao, a i... možemo tamo da dočekamo zalazak sunca.

Gospodica Katrin umesto odgovora uhvati Frederika pod ruku i pođe s njim u šetnju.

U šetnji do Kalemegdانا, uz kuckanje njenih štiklica, razgovarali su o ličnim sklonostima, bivšim i trenutnim

vezama. Njen glas je bio dubok, ali prijatan i milozvučan. Kad bi se nasmejala, ispustila bi samo jedan kratak usklik iz grla, ostalo bi nadoknađivala pokazivanjem niske zubića. Frederika je uporno zapahnjivao njen *J'adore*.

– Ko ti je mene preporučio? – upita je uzgred Frederik.

– Ah... našla sam te sama. Jedna koleginica koja se bavi fotografijom, što voli da slika prolaznike, donela mi je jedne večeri gomilu crno-belih slika. Zapala mi je za oko jedna na kojoj si bio ti, u elegantnom crnom odelu, nosio si naočare za sunce i kišobran u ruci, kao da si znao da te slikaju... Tad si imao i bradu – reče Katrin i pogleda tobož sa žaljenjem Frederikove izbjrijane obaze.

– Nije bilo „provodadžije” – nije mu se svidela ova glupa pošalica – Onda sam se raspitala ko si, šta si... – Bila je sva ponosna na sebe zbog toga. Ambiciozna žena. Frederik reši da je malo spusti.

– To ti verovatno nije bilo teško, budući da sam probao dosta njih...

Njegova gordost nije naišla na očekivanu reakciju.

– Ne bi se moglo reći ni da sam ja neiskusna... Naprotiv... ja sam uzimala kako mi dune. Probala sam čak i tu moju koleginicu, prosto zato što mi se tada tako svidelo.

Frederik je bio oduševljen. Što se duhovitosti i komunikativnosti tiče, premašivala je sva njegova očekivanja. Naravno, ta takozvana duhovna strana nije bila odlučujuća. S druge, telesne, odlučujuće strane, ovo što joj odeća nije skrivala od Frederikovog pogleda bilo je sasvim zadovoljavajuće. Nosila je jednostavnu crnu majicu na bretele, koja joj je ravnomerne isticala bujne grudi. Noge su joj bile savršeno sazdane, kao izlivene; njihov zanosni oblik je sa ukusom samo nagoveštavala svilenom letnjom suknjom svetlih boja, koja joj je s desne strane bila do kolena, ali, budući dijagonalno, nekonvencionalno sašivena, s leve strane joj se spuštala do članaka. Time je istovremeno naglašavala divno oblikovane prstiće u sandalama.

Frederik je jedva čekao da stignu na Kalemegdan.

Kada su se napokon našli nadomak teniskih terena, prešavši drveni mostić, Frederik je poveo Katrin ka jednom usamljenom uzvišenju sa strane, koje je unapred odredio za probu, odakle su imali idealan pogled na zalazak sunca. Pored te, postojala je još jedna bitna prednost: kad padne mrak, za

ostale šetače će postati nevidljivi. Klupa na koju je Frederik nameravao da ih smesti bila je tokom cele godine zgodno skrivena rastinjem i uvek gusto obraslim borićima.

– Zar nije divno – primeti iznenada Frederik – to što ti i ja danas možemo sebi dozvoliti luksuz da prosto probamo jedno drugo, bez obaveze, bez ikakve naknadne odgovornosti; prosto, kao što opipavamo tkaninu od koje ćemo možda sašiti odelo, kao što ispijamo gutljaj nekog vina čijem ćemo ukusu možda u budućnosti ostati verni?

To je bila jedina, uslovno rečeno, refleksija koju je Frederik razmotrio, uostalom, ne produbljujući je suviše. Katrin ju je samo ispratila jednim zagonetnim osmehom.

Seli su na klupicu i, igrajući se prstima i posmatrajući kako sunce, dok tone, šalje poslednje, jarkocrvene zrake, nestrljivo su iščekivali njegov poslednji mig i specifičnu kalemegdansku izmaglicu, koja je, u kooperaciji sa mrakom, obezbeđivala nepovredivu diskreciju posetiocima koji su na Kalemeđdan dolazili da bi se osamili.

Frederik pogleda na sat, pa u Katrin.

– Vreme je – i privuče je k sebi.

– Baš si lagana i meka – prošaputao joj je svoje prvo zapažanje stežući joj mišice – Da nisi možda golicljiva? – i zavuče joj prste pod mišku kako bi ujedno proverio da li se obrijala; no bilo je glatko, čak ni znoj nije napipao. Na dodir njegovih prstiju, Katrin se stresla.

– Tu sam pomalo osetljiva, ali se ne golicam – promeškoljila se i uštinula ga za obraz – Ajde, već jednom, poljubi me – rekla mu je nameštenim zapovedničkim tonom, kao da bi što pre da pređe na ozbiljnije stvari.

– Ali nemoj odmah da mi gurneš jezik – dodade, naoko obazrivo – Hoću prvo da osetim kakav ti je ukus. Daću ti znak kad može.

Privlačeći joj usne svojima, Frederik je najpre osetio miris sapuna *Safeguard*, kojim se očito često umivala. Ustašca su joj bila natopljena grožđanom mašću; dozvolio je sebi drskost da ih malo gricne.

U žaru razmene salive, Katrin ga je uhvatila obema rukama – to je bio znak za jezik – i Frederik joj ga palacnu u usta i smesta potraži njen. Ljubila se oštros, žustros, zubima bi mu okrznula jezik ili usne; ispuštalas je kratke uzdahe, mumlala je. S vremena na vreme – ali nikad istovremeno – oboje su

dizali pogled da vide da li ono drugo žmuri. Nakon dva minuta isprobavanja ukusâ, Frederik naglo zgrabi Katrin za mišice i odgurnu je od sebe. Zatim zažmuri i poče pažljivo da se oblizuje, proveravajući ono što je ostalo od Katrin na njegovim usnama.

– Dovoljno je... Mmm... Sviđa mi se kako se ljubiš. Mada voliš da se služiš zubima, a? – tad joj nežno gricnu uvo
– Kako se tebi sviđa moj ukus?

Sad je Katrin zažmurila.

– Dopada mi se, hm... Koristimo istu zubnu pastu... Ne lučiš mnogo pljuvačke... Pa i ti voliš da se grickaš, ne pravi se tu nevin... Sve u svemu OK... Nego, reci mi jesu li vadio neke zube?

– Nisam – reče Frederik ne shvatajući.

– Ali zaklela bih se da si makar dva izvadio... – nije popuštala Katrin.

– Tako je – priznade Frederik – Izvadio sam dva, ali sam ih zamenio veštačkim.

– Koji su? Pokaži mi? – navaljivala je Katrin, u isto vreme vadeći neki rokovnik iz ranca.

Frederik rasklopi čeljust.

– Vidiš: sedmica leva gornja – pokaza joj – i donja. I dan-danas s te strane slabije žvaćem.

– Dobro, dobro... – rasejano je odgovarala dok je beležila brojeve izvađenih zuba u jednu tabelicu.

– Je l' ti to smeta? – upita je Frederik predostrožno.

– Ma ne, nikako – odvrati Katrin – samo hoću da evidentiram.

I pošto je odložila rokovnik u ranac, isprsi se i primače mu svoje bujne grudi. Frederik joj kliznu prstima niz grudnu kost.

– Pokaži mi – nalaktio se i bezizraznog lica sačekao da se Katrin svuče. Kad je svukla majicu na bretele, ukaza se crni brushalter, bez umetaka.

– Dopusti meni da ga skinem – zatraži potom džentlmenski.

Dok ga je Katrin, oblizujući usne, zavodljivo fiksirala, Frederik je otkopčavao brus i obazrivo poput psa njušio njene grudi. Praćaknuše se zatim dve velike sise, širokih i ravnomernih bradavica.

– Četvorka, je l' tako? – podiže Frederik stručno obrvu.

– Aha – klimala je i blistala ponosna Katrin. Blago ih je protresla pred njegovim nosem.

– Smiri se sad – ukori je Frederik. – Sačekaj dok ih pogledam izbliza.

Natakao je naočare na nos. Uzeo je prvo levu sisu u ruke i počeo da je opipava i gnječi; zatim je opit ponovio i sa desnom. Klimnuo je glavom.

– Dobro je... Prirodne su.

Katrin je, i dalje se onako zavodnički smeškajući, na to dodala:

– E da konačno i ja naletim na nekog sa iskustvom... Sve što sam dosad barila bila je piletina...

Međutim, Frederik još nije bio završio sa pregledom. Iz džepa je izvadio lupu i prineo je Katrininim bradavicama. Kroz uveličavajuće staklo razaznao je male crvenkaste izrasline u kružiću oko leve bradavice. Odmahnuo je glavom: očito je ugledao nešto nepovoljno.

– Šta ti je ovo? – upitao ju je, ne skidajući pogled sa lupe – Nekakva bubuljica? – Katrin je zabrinuto pogledala kroz lupu.

– Mora da je neka alergija... Ili me je ujeo komarac, pa se raščešala.

– Komarci? Kroz brus? Šetaš se bez brusa? – nepoverljivo se namršti Frederik.

– Pa ima dana, što da ne? – izazivački mu odvrati Katrin.

– Okej... – odgovori na to Frederik, ali videlo se da nije baš zadovoljan objašnjenjem. Popravio je naočare – Videćemo posle...

Katrin je sačekala da Frederik zabeleži njene karakteristike u svoj rokovnik.

– Je l' mogu sad da se obučem? – upita ga, izigravajući pacijenta.

– Ne još, hoću da vidim kako ti reaguju na vazduh – odvrati joj Frederik suvo, ali zatim dodade: Ma šalim se, ako ti je baš hladno, obuci se... Meni je lepše da ih ovako gledam.

Katrin se namršti, ali Frederik je već svlačio svoju košulju kako bi joj pokazao čime on raspolaže. Bio je atletski građen, videlo se da je trenirao neki sport. Grudi su mu bile mestimično, ne isuviše gusto, obrasle dlačicama. Ramena su mu bila široka – bicepsi skladno razvijeni. Katrin je, za razliku od njega, svoj uzorak čutke posmatrala.

– A sad okreni leđa – sad je ona izigravala seksi doktorku.

Povrh leve plećke Frederiku su rasle dlake.

– Imaš kosu na leđima – već je neumoljivo beležila u rokovnik cokćući – Ne valja, ne valja... Pazi, i strije, jebo te! Ne vodiš računa, Frederiče, uopšte.

Pacijent je crveneo dok je osećao kako mu duž kićme laze njeni hladni tanki prsti.

– Te dlake su mi od rođenja – odgovori joj nabusito i zbrzano – A strije, od teretane i...

– TO nije opravdanje – prekinu ga neučtivo Katrin – Možeš da se okreneš.

Da bi malo smanjio novonastalu tenziju, do koje je uvek dolazilo na probama, Frederik joj predloži da popiju pivo. Imao je dve limenke *Laškog*. Katrin prihvati, te otvoriše konzerve i nazdraviše.

Nisu otpili ni dva gutljaja, a Frederik je već skopao Katrin za suknu, spretno je otkopčao i bacio na travu. Gaće joj behu crvene boje. Ona ostade tako raskomoćena, zblanuta, ali je, iako se smejalas, i protiv svoje volje pocrvenela.

– Šta je? – upita je Frederik kroz gutljaj piva – Nisi navikla da te ovako nasilno razgolićuju?

– Iskreno, nisam – priznade Katrin – svi bi me nežno zamolili da, *ako mi nije problem* – uf, što se odmah stresem kad čujem te paćenike – elegantno svučem sukničak... Svi su dosad – pa dobro, većina – bili pomalo zbumjeni kad stignemo do glavnog dela...

I sve se smejući, Katrin mu prstima kroz nogavice bermuda lagano domili do muškosti.

– A? Već je krut? Milina... – i uze rokovnik da i taj kuriozitet zapiše – Brzina i po!

Frederik poče da skida donji deo.

– Hoćeš li prvo da mi popušiš? – nađe za shodno da je upita – Ne znam kojim redom obično ideš.

– Svejedno, može i tako... Posle ču ja da se skinem, važi?

Odvezala mu je kupaće gaćice i uzela u ruke očvrsli penis srednje veličine. Prvo je počela nežno da ga masira. Odjednom stade i zagleda se u glavić.

– Daj mi, molim te, onu lupu... Mislim da imaš nešto na jajima.

Frederik joj bez reči pruži. Katrin se pronicljivo zagleda u Frederikove mošnice.

– Nije strašno – dodade i nastavi masažu – Pomisnila sam da je herpes... Sad ču malo da ga liznem, da vidim da li se oseća mokraća. – Frederik klimnu glavom u znak odobrenja.

Najpre mu ga je jednom olizala kao sladoled. Zatim je, pokazujući mu slobodnom rukom kako joj ukus odgovara, počela da ga usisava i ljubi, jedno mu vreme čak fiksirajući oči. Za to vreme, on je samo klimao glavom i, naravno, zapisivao nešto u svoj rokovnik. Na kratko podiže pogled preko naočara.

– Aj, molim te, probaj da ga usisaš do kraja, da vidim koliko ti je grlo.

Katrin je sklopila oči i uspela gotovo do mošnica da mu usisa. Odvajanje usta od penisa bilo je propraćeno onim karakterističnim vakuumskim zvukom.

– Bilo je zaista dobro – odmah poče da je ocenjuje Frederik, skinuvši naočare – Malo su me samo ti zubići golicali – i tad je uhvati za dva prednja, malo isturena, da ih bolje vidi.

– Što se mene tiče, dužina mi odgovara – Katrin izloži svoje mišljenje – Mogu i da ga progutam – i tad kucnu triput o klupu – čini mi se i da je čvrst taman kako valja. Uostalom, to ćemo odmah da probamo.

I tad Katrin hitro svuće gaće i htede da mu se neopaženo nataknne na penis, ali je Frederik zaustavi.

– Čekaj bre... Treba i ja da vidim twoju... alatku...

– Je l' se nećeš ljutiti? – napravi Katrin odjednom kiselo lice. Frederik se namršti ne shvatajući zašto.

– Pre par dana sam dobila, znaš, pa možda još malo kaplje...

Frederik napravi razočaranu facu.

– A baš sam htio da te poližem... – Biće u redu, samo da mi ga posle očistiš pljuvačkom. Važi?

– Važi – zablistala je mala Katrin raščepljujući se, kako bi Frederiku bolje pokazala svoj vlažni izbrijani cvetić. Prešavši prstima (i lupom) po pubičnoj oblasti, degustator je shvatio da je sve bilo sveže obrijano.

– Mala, dobra si – izusti Frederik i natače je sebi na spolovilo.

Tako su dahtali nekoliko sekundi.

– Ček, ček – pade odjednom nešto Frederiku na pamet – Sreća te sam se setio da ponesem jastučić. I tad izvuče jedan

mali iz torbe i nalakti se na njega, poput sultana. – Da vidim, šta umeš? – upita on odozdo Katrin, kao na nekoj audiciji.

– Evo, umem da vrtim kukovima – i tad mu izvrти jednu partiju – A umem i malo grublje da te pribijem za taj jastučak – tad stade da skakuće i da zakiva Frederikovo koščato dupe za klupu.

– Dobro, dobro – prekide je on – to možda prolazi u krevetu, ovde nikako... Sačekaj da zapišem...

Sa smirenom Katrin na penisu, Frederik je ponovo natakario naočare i nagnuo se na desno da zabeleži nove, presudne opservacije.

– Aj' sad malo ti gore – preuze *post scriptum* Katrin inicijativu, spremno se uhvativši za oslonac klupe i natrčivši svoje rumeno srcoliko dupe.

Frederik joj ga umešno sprovede. Katrin blago ciknu. Bez komentara joj je demonstrirao svoje osnovne tehnike: „ubadanje, vrtešku, *in & out*”... Katrin je pod njim drhtala od zadovoljstva, oslonjena kolenom o jastučak.

– Vadi ga...dosta...svršiću...

– Već? – razočarano, skoro uvređeno je reagovao Frederik, koji je i dalje gurao i vadio istim tempom, kao neka mašina.

– Nemam komentara – pridiže se takođe pomalo razočarana Katrin – ja sam prezadovoljna; što se mene tiče, proba je gotova... Aj' sad teraj do kraja, da ti probam spermu...

– Ne još, strpi se malo... Nisam još pogledao čmarić i stopala. Nadam se da će moći malo da ti sisam prstiće...

– Može – reče Katrin i umorno se natrči. Frederik joj gurnu penis u čmar, prethodno ga smočivši ovlaženim prstima. Sve je išlo *“bogovski podmazano”*. Katrin je, doduše, malo jaukala.

– Guza je okej – dade svoju poslednju ocenu Frederik – Daj sad dezert.

Kad je Katrin podigla svoja divna stopala u sandalicama, Frederik izgubi svu hladnoću i nepristrasnost, koje je, poput svakog degustatora, do tad uspeo da održi. Usplahireno je izvikivao, ne skidajući pogled sa Katrininih stopala:

– Joj! Joj!...reci mi jel mogu da...samo da svršim po njima... po sandalicama? Uhhh... Molim te! Vidiš kako su divne – i tad krvnički zgrabi desnu nožicu i pokuša da je prinese zabalavelim ustima. – Neću biti grub, obećavam?

– Ne može – otrže mu je Katrin – prvo cuclica... – i pruži mu levu.

– Ne, ne...ja bih...ja bih pre desnu! Desnu! – navaljivao je sada već sasvim izbezumljeni Frederik.

I ščepa je za desno stopalo i pre nego što je pristala; usisa palac i kažiprst, kad ga odjednom spopade muka i on ga ispljunju i svom snagom gurnu od sebe: tako snažno da Katrin vrisnu i pade s klupe.

– Šta ti je sad, bolesniku? – zajauka Katrin.

– Atletsko stopalo, a? – zaurla Frederik – Jesi li to htela da mi prokrijumčariš? Mislila si da neću provaliti? Gljivice, a? Zato li si mi pružila levu nogu, mislila si da ćeš me nasamariti... E pa neće moći, Katrin, dušice... Nisam ti ja piletina!

Tada naglo promeni boju glasa u službenu.

– Oprosti što sam te gurnuo... Daj ruku da ti pomognem da se obučeš... Ne vredi... Jebi ga. Dobro se jebeš, ljudski pušiš, znaš da mešaš kukovima za medalju, čmarić ti je presladak... ali imaš gljivice, a to je neoprostivo! Vidi, sad me je prošla i želja da svršim...

Katrin je besno i nespretno navlačila veš.

– Izvini, ti si prelepa devojka, ali ja... ja sam kriv... Ja sam perfekcionista... Šta ćeš, takav sam...

I tada Frederik, odjednom zadovoljan svojom slikom o sebi, zgužva sve beleške koje je pravio za vreme probe i baci ih nekako trijumfalno sa uzvišenja.

Da veče ne bi baš skroz propalo, njih dvoje su ipak rešili da zajedno popiju pivo, iako je u međuvremenu postalo mlako.

OMČA OD HARTIJE RADIO-DRAMA

Lica:

Bora Stanković, srpski pisac
Gina, njegova žena
„Tetka Zlata”, njihova čerka
Čiča Ilija Stanojević, glumac
Milan Ogrizović, hrvatski pisac
Ivo Andrić, mladobosanac
Stojan Spahija, trgovac beogradski

1. SCENA

(Zvuci varoši beogradske pod okupacijom kao da čine levak kroz koji će naš „junak” dospeti do početka naše drame, dok je njegova drama već odavno počela, samo nikako da se završi. Od mnoštva šumova, preko kaskanja konja po beogradskoj kaldrmi, cincilanja tramvaja, laveža pasa, ponekog veselog detinjeg uzvika i uzvikivanja kolportera, koji prodaju

Beogradske novine i Obzor)

KOLPORTER: Najnoviji broj *Beogradskih novina!* Najnoviji *Obzor*. Veliki uspesi carske i kraljevske vojske na svim frontovima! Da li srpska vojska uopšte više postoji?! Na ulazu u beogradsku varoš uhvaćena žena koja je krijumčarila meso! Najnovije *Beogradske!* Najnoviji *Obzor!*

(Malo pomalo, što nikako ne treba da traje dugo, zvuk se sve više pretvara u prijatnu tišinu prosto ukrašenu sve sigurnijim koračanjem i tihim čemanisanjem. *U ciguliganje se upliće jasan zvuk zakivanja eksera u drvenu gredu.*)

BORA STANKOVIĆ(tobož ljutito, oponašajući kakvog vojnika): Šta to radiš, Stanojeviću?!

ILJIA STANOJEVIĆ: (prvo odsutno i zbumjeno, a onda moćno, poput Paje Vujisića) Ja... ovaj... Ooooooo, pa koga ja to vidim?! Boro moj, pa je li moguće?!

(Ljube se tri puta)

BORA STANKOVIĆ: Eto, Č'a Ilija, izgleda da mi je uspelo.

ILJIA STANOJEVIĆ: E, neka si, vala došao. Da znaš da nam je bez tebe bilo pusto. Samo, nije bilo pusto tursko, jok...

BORA STANKOVIĆ: Nego?

ILIJA STANOJEVIĆ: Nego pusto carsko i kraljevsko!

BORA STANKOVIĆ: Tiše, bre, Č'a Ilija, šta ako te čuju?

ILIJA STANOJEVIĆ: Ako. Ima i za mene leka. Preko noći u aps, pa ujutru opet izmicaus u bekrijanje!

BORA STANKOVIĆ: A šta ti je ovo?

ILIJA STANOJEVIĆ: (ipak nešto tiše, konspirativnije): Ekser za fenjerče!

BORA STANKOVIĆ: Kakvo fenjerče?!

ILIJA STANOJEVIĆ: Vidi, tamo sam spremio dušek, jorgan i sve. Pa kad dođu naši, to će da iznesem i prostrem do zida, da obesim za ovaj ekser fenjerče. A, pazi, sad kad si već tu, biće i za tebe mesta, pa tu, na ulici, u našoj Skadarliji, tri dana i noći da ležimo, sedimo, pijemo, jedemo... Kad dođu braća i kažu nam: „Idite, braćo, i spavajte! odgovorićemo: „Ne, ne braćo, vi idite i spavajte unutra, po kućama, jer ste umorni, a nas ostavite ovako, na ulici, da ležimo i gledamo u nebo!” (sada sasvim tiho i sa jedom) Da se zna koliko je to smeti napolju ležati i u nebo gledati dragoceno!

(Ćute)

ILIJA STANOJEVIĆ: Nego, da ti nisi krenuo do mene?

BORA STANKOVIĆ: Ja sam mislio kod *TRI ŠEŠIRA* da...

ILIJA STANOJEVIĆ: Pa to ti je sad kod mene!

BORA STANKOVIĆ: Kako kod tebe, Č'a Ilija, opet zbijas neku šalu?!

ILIJA STANOJEVIĆ: Ama, ozbiljan sam ko Franjo Josif i njegovi bakenbardi. Radim, bre, Boro, ko kelner. To ti je sad moja glavna uloga. Čiča Ilija Stanojević kao garson iliti mali od još manje kuhinjice!

BORA STANKOVIĆ: Ako si ti kelner, šta će onda mene zapasti?

(Tanki žamor ulice smenjuje prigušeno čemanisanje opskurnih polumelodija, sa ponekim izletom na svetle proplanke živosti i nekadašnje veselosti, proplanke s kojih se „silazi s uma u sjajan dan”. Poneki zvecket čokanjčeta, tupo otvaranje i zatvaranje vrata mehane i stalna, neizbežna škripa tla po kome se klimavo hoda.)

ILIJA STANOJEVIĆ: I znači tako! Za tetku gospodina ministra ima mesta na spisku za evakuaciju, a za tebe i mošti Stefana Prvovenčanog – šipak! Dobro, bar ste se ti i naš kralj lepo družili. I pazi, Boro, ne pričaj okolo da si mu kosti ostavio u

Peći. Mogli bi ovi mufljuzi da pomisle kako si ga, ne daj bože, spalio, pa da te prijave policiji! Majku im zabušantsku! A Knjaz Nikola, kažeš, posto kralj, ali *NEČISTU KRV* doslovno ne zarezuje?!

BORA STANKOVIĆ (razgaljeno ali i dalje sa dozom gorčine bez koje, izgleda, ne može): Kaže mi Nušić, kad smo krenuli sa Cetinja, nazad u onu Podgoricu...

ILIJA STANOJEVIĆ: Čeg' se Nuša gnuša?

BORA STANKOVIĆ: Kaže, Boro, ovaj tek ima da te kasapi.
(Padaju u smeh)

ILIJA STANOJEVIĆ: Pazi ti njega. Kao, baš je čitao *NEČISTU KRV*, kad, eto i Sofkinog tatka. Ali, čita je po poslednjoj modi. Nerazrezanu. Ušuška nos međ strane ko međ grudi devojačke, pa miriše.

BORA STANKOVIĆ: S druge strane, svuda su me prepoznivali i čašćavali. Šta je ko imao, podelio je sa mnom, a ja im ničim nisam vratio. Primali su me zbog mojih knjiga, zbog Koštane, a ja sam se drao, psovao ih. U Podgorici umalo da ne udarim ženu koja je meni i Radoniću sačuvala sobu. Bio sam pijan.

ILIJA STANOJEVIĆ: Bolje biti pijan, nego star!

BORA STANKOVIĆ (ne reagujući na ovu, kao, šalu): A u Derventi, čim su saznali da sam u logoru, odmah su gledali kako da me izvlače iz žice, pa su mi priredivali prave priredbe. A stražar koji me je sproveo do Beograda, nema mu ni dvadeset godina, te gospodine Stankoviću ovo, te gospodine Stankoviću ono. I obećam mu da će mu pokazati Beograd pre nego što se vrati u Bosnu, ali na stanici nisam mogao da istrpim. Pobegao sam mu. A u gradu, svi se vuku uza zidove, nekakva tišina bez tišine. Ni Ginu ni moju decu nisam odmah prepoznao...
(Pauza) Nego, Č'a Ilija, šta se meni sprema prekosutra.

ILIJA STANOJEVIĆ: U Guvermanu?

BORA STANKOVIĆ: Rekli su mi da dođem prekosutra, radi propusnice.

ILIJA STANOJEVIĆ: Radi pasiršajna? Da sam čuo tu reč pre pet godina, mislio bih da je to neki čušpajz. Mada, nije ni daleko od toga. (ćemanisanje nalik na cvilež, a Ilija Stanojević govori kao neki važan monolog, ne baš kao Mitke, ali nekako tako) Pazi, imaš pasiršajna raznih. Ima onih koji svaki dan moraju da se javljaju. Ti su načisto propali, jer svaki čas mogu da kažu pakenzi raus, pa srećan put i marš! Onda, ima ovih što moraju da se javljaju na pet, deset, dvadeset dana. Dosta

siguran pasiršajn je onaj da se ne moraš javljati, ali ti stoji da si „sposoban za vojnu službu”. Najbolji, ama puslica od pasiršajna je onaj na kome stoji „nesposoban za vojnu službu”, ili još bolje, ako si stariji od pedeset godina.

BORA STANKOVIĆ: Ih, pedeset godina. Da poželiš starost.

ILIJA STANOJEVIĆ: A do prekosutra i nemaš vremena.

BORA STANKOVIĆ: Za šta ?

ILIJA STANOJEVIĆ: Da pustiš bradurinu i kosu, da se poguriš i uopšte, izgledaš nikako. Kako da izgledaš nikako kad si tek stigao, video ženu i decu i svog Č'a Iliju.

BORA STANKOVIĆ: Pa odatle toliko bradonja po ulicama!

ILIJA STANOJEVIĆ: A šta si ti mislio, da se spremaju u popove? Zapustilo se i zaraslo sve što može da liči na starije i neupotrebljivo. Pazi, jedan mi silne pare nudio da mu iz pozorišta donesem bradu. Čosav, sirot, nema ni četrdeset, a hoće da je starac. Nema, moj Boro, ovde nikoga i ničega da makar podseća na ono kako je bilo pre rata. Kuća se bar sruši od granate, a onda, možeš i da je popraviš. Sa ljudima je drugo. Videćeš. Zjape u nama rupe. Ama rupetine. Prazna srca, još prazniji stomaci, a Švaba čerupa, Srbiju bi preneo u neku svoju banku, samo da ima toliki šleper.

(počinje da grmi, u kafani se oseća komešanje, žamor jači, čemane veselije)

BORA STANKOVIĆ: Šta im je?

ILIJA STANOJEVIĆ: Vidi se da si nov. Ne veruju da grmi, nego da topovi gruvaju.

BORA STANKOVIĆ: Kakvi topovi?

ILIJA STANOJEVIĆ: Bilo čiji. Francuski, rumunski, ruski, engleski. (tiše) Naši topovi.

(Počinje jak pljusak i grmljavina se nastavlja, grmljavina koja se zaista, u tek nekom trenutku, zaista čini kao tutnjanje udaljenih topova)

2.SCENA

(Čuje se opet škripa vrata, škripa poda, i sve sporiji bezvoljni koraci)

GINA: Pa, Bizo, gde si dosad?! Zašto mi to opet radiš?

(Koraci i preturanje po pokućstvu, kao kad se nešto grozničavo traži)

GINA: Zar mi nisi pokazao da ćeš odmah natrag, ovamo?

(Preturanje dobija na intenzitetu, iako se sada odvija i u ostalim prostorijama kuće)

GINA: Šta to tražiš? Kaži mi šta tražiš, možda znam gde si to zatario? Ako tražiš decu, ona su kod mojih. Oni tamo danas jedu meso. Mislila sam da ćemo ići zajedno, kad se već u Guvermanu sve dobro svršilo i kad si dobio pasiršajn. Bizo...

BORA STANKOVIĆ (jako drekne): Šta je, bre?

(Gina počinje da plače)

BORA STANKOVIĆ (nešto smirenije): Kupon sam zaturnio. Kao da je u zemlju propao. Dadoše mi kupon i sad ne mogu da ga nađem. (Gina ne prestaje da plače) Vratio sam se istim ulicama kuda smo prošli, pretresao sam svaki šljunak, svaku grupu đubreta uz čoškove, zavlačio sam prste među pragove kafana i dućana i nigde ga nema...

GINA: Možda ti je....

BORA STANKOVIĆ (prekida je) Morao sam nazad, Vitmanu. Šta je, pita me. Izgubio, jedva procedim, a on poče da me grdi. Srećom me je grdio na nemačkom.

GINA: Kada će to već jednom da se svrši.

BORA STANKOVIĆ: Ti bi opet da me odvedu?

GINA: Bizo?

BORA STANKOVIĆ: A ja bih, vidiš, voleo da se ovako nastavi, makar i svakog dana morao da idem kod tog zvera. Bar imam šta da radim. Ujutru u Guverman, tamo tresem gaće do podneva, pa mi daju kupon, pa ga do policije izgubim, pa ga onda tražim, onda dođem kući, ti plačeš, ja preturam po ovome što nam je preostalo od stvari, na kraju se skljokam, pa sutra ponovo. Ničega nemamo, bez svega smo ostali, samo vremena, vremena koliko hoćeš. Ne mogu svoju kožu na toliko vreme da rasteglim. Pući će. Tačno osećam kako će koža da mi pukne u tolikom prostoru.

(Spremanje razbacanog)

BORA STANKOVIĆ: E, da. Dade mi danas Ljuba s Uba desetak kruna.

GINA: Video si ga?

BORA STANKOVIĆ: Rekao mi je da, čim dobijem pasiršajn, dođem kod Stojana Spahije. Biće nekog posla, pa ako ne bude para, biće bar neke robe. Koja kila masti, neki sapun.

GINA: A te krune, još su kod tebe?

BORA STANKOVIĆ: Ne boj se. Nisam imao kad da ih popijem. U kaputu su.

(Koraci po sobi)

GINA: A ovo parče hartije?

BORA STANKOVIĆ Pa to je taj prokleti kupon!

GINA: Trojka.

BORA STANKOVIĆ: Trojka.

GINA: I šta ona znači?

BORA STANKOVIĆ: Znači „sposoban za vojnu službu”. I slobodan da se sa tobom i decom i sa svima ostalima praćakam u ovom kavezu, do prve prilike.

3. SCENA

(Zveckanje flaša i čokanjčića)

SPAHIJA: Ovo je valjevka od dvanaest godina. Ova od petnaest, dvadeset. I znaš, Boro, tu smo sad svi, pa dolazi. Dolazi svaki dan. Veljo, daj sipaj Bori.

(Sipanje rakije)

BORA STANKOVIĆ: Pa mi, Stojane, opet svi zajedno. (pije) I opet oko pića!

SPAHIJA: Boga mi, Boro, nama niko ništa ne može. Eto, ranije ti, kod Bajlonove pivare, Velja kod Vajfertove i pića koliko hoćeš. Sad je opet Velja ovde glavni za izdavanje i naplaćivanje, a ti dolazi da bar džaba ne sediš.

BORA STANKOVIĆ (nimalo razočaran) To mu dođe ko neka reklama za radnju. (Smeh prisutnih i odobravanje) Ko nas vidi ovde, znajući nas, može biti uveren da je piće ovde dobro.

SPAHIJA: Najbolje. Veljo, Bori ćeš od sada, kao sledovanje, da daješ dva deci na podne, dva uveče. A i ako ti treba nešto za kuću, računaću ti po nižoj ceni. (Čuje se zvonce na vratima i žamor ulice) Boro, već ideš?

BORA STANKOVIĆ: Idem do Skaralije, do Č'a Ilike.

SPAHIJA: Onda bolje požuri. On ti sad kod *TRI ŠEŠIRA* izvodi predstavu.

BORA STANKOVIĆ: Kakvu predstavu?

SPAHIJA: Čita novine.

4. SCENA

(Opšti smeh u kafani. Aplauz)

ILIJA STANOJEVIĆ: Dakle, samo sam još htio da vas obavestim o repertoaru *KINO POZORIŠTA*, koji neki pamte

kao bisokop *KOLOSEUM*, nakon muzičke uvertire, koju izvodi glazbena kapela broj četristo i devet, taj broj je Beograd na lutriji izvukao, bar što se bleh muzike tiče, sledi film *MINAH PRI KUPOVINI*. To vam je slika iz indijanskog života, a lasno je naučiti kako se bez novca ulazi u praznu radnju i iz nje izlazi pretovaren. (smeh) E, onda je na redu *INDIJANAC I VISKI*. Treba li posebno navoditi razloge da se osvedočimo o ponašanju jednog domoroca u tuđinskoj kafani. Treba li posebno obrazlagati zašto će se dотični Bik Koji Sedi pretvoriti u Vola Koji Hrće, nakon što se razjario i polupao sav inventar kafane kod dva slova K. K und K! Kaka und Kavurma! Kurc und Kranc. Rotkve strugane. Dakle, nakon Indijanca i viskija slede *PROMENJENE UNIFORME*, te, molim za pažnju, ČAS OSVETE! (aplauz) Hvala, hvala, ali računam da ovaj aplauz ide na račun naših dragih i brižnih vlasti, koje nas ovako bodre i poručuju: nakon što izadete iz praznog dućana kao žena, napijte se kao muškarac, promenite uniformu i osvetite se! Čas je kucnuo! (ćemanium tremens, aplauzi i ovacije)

5.SCENA

(Škripa poda u ovoj prostoriji veoma se razlikuje od svih prethodnih škripa. I vrata drugačije „pasuju” u prostoru. Prosto se osećaju visoki plafoni visokog mesta. I niskost cele situacije. A situacija je takva da se otvaraju vrata, čuju se koraci u oficirskim čizmama koji se približavaju.)

BORA STANKOVIĆ: Gospodine...

OGRIZOVIĆ: Ogrizović. Milan Ogrizović, ako smijem primijetit, vaš kolega perom i pozornicom. Izvolite sjesti i, molim Vas, osjećajte se kao kod svoje kuće. Hoću reći, Vi ste kod kuće, ali s obzirom na uvjete pod kojima se upoznajemo, molio bih Vas da upravo te okolnosti, ako je ikako moguće, zaboravite.

BORA STANKOVIĆ: Teško je, gospodine Ogrizoviću i na trenutak zaboraviti nešto što tek treba da se dobro zapamti.

OGRIZOVIĆ: Mmmm, da.

BORA STANKOVIĆ: A, kad me već terate, da kažem kako bi i najzaboravnijem čoveku danas u Beogradu bilo teško da smetne s uma gde živi i pod kim živi.

OGRIZOVIĆ: Ne razumijem što hoćete reći.

BORA STANKOVIĆ: Pa ja ne znam koliko vi izlazite...

OGRIZOVIĆ: Prilično. Trudim se upoznati što više svijeta.

BORA STANKOVIĆ: E, tim ljudima, nije sasvim svejedno što se na svakom uglu nalazi po jedan stražar...

OGRIZOVIĆ: A, to.

BORA STANKOVIĆ: Hajde što stoji, nego što svakog trenutka može da upadne u stan i da iz njega uzme sve što mu je drag. Eto, pre neki dan smo u mojoj kući ostali bez ijedne mesingane brave.

OGRIZOVIĆ: To već spada u rat. Koliko znam, metal je neophodan vojnoj industriji.

BORA STANKOVIĆ: A šta nije neophodno. Ima li ičega u ovom gradu što će ostati kada...

OGRIZOVIĆ: Kada odemo?

(Tišina)

OGRIZOVIĆ: Gospodine Stankoviću, moram vam se prvo ispričati što moj stric, naime što gospodin Kosta Herman nije u mogućству da vas primi, iako ste se uredno najavili. Drugo, i meni se okolnosti pod kojima se upoznajemo, nimalo ne dopadaju. Ja odavna želim upoznati pisca KOŠTANE i NEČISTE KRVI, koju sam, na moju sramotu, tek prije neki dan pročitao, jer sam prije ovoga rata o Vama uglavnom slušao. O Vašemu Vranju i izuzetnom načinu kojim ste ponova oživjeli taj već nestali svijet. I kad smo kod toga, osjećam se, kako da kažem, nekako obrnuto. Naime, kad je o književnosti riječ, vi nosite uniformu okićenu najsvijetlijim odličjima, dok sam ja tek, možda, kaplar, ali kaplar željan pouke, željan razgovora sa jednim takvim velikanom srpske moderne književnosti.

BORA STANKOVIĆ: Bolje i tu kaplarsku bluzu nositi nego konobarsku, kao jedan moj prijatelj.

OGRIZOVIĆ: Ne razumijem?

BORA STANKOVIĆ: Ni ja, ali u svakom slučaju blagoadrim na vašim pohvalama. Na žalost, ja vaše ništa još nisam čitao.

OGRIZOVIĆ: Ako imate volje, rado ću Vam pokloniti nešto od mojih pisanja.

BORA STANKOVIĆ: Biću vam zahvalan.

OGRIZOVIĆ: Ali, molim Vas, ne želim da prečutite i najmanju zamjerku, a imaćete ih, slutim, poprilično.

BORA STANKOVIĆ: A kažete, čuli ste u Zagrebu za mene?

OGRIZOVIĆ: Još kako! Vaša KOŠTANA je zavrijedila opću pozornost ondašnjih literarnih krugova. Čulo se da takvo što još nije viđeno na scenama. Da li ste uspjeli još nešto uraditi za teatar?

BORA STANKOVIĆ: Pa, vidite, između ostalog sam zbog toga i došao vašem stricu.

OGRIZOVIĆ: Ako nije nešto diskretno, rado će Vam i ja pomoći.

BORA STANKOVIĆ: Najlepša hvala.

OGRIZOVIĆ: Da, izvinite, nisam Vas još ničim ponudio. Imam ovdje izvrsnog francuskog konjaka.

BORA STANKOVIĆ: Sa zadovoljstvom. (Opet ustajanje iz naslonjače, koračanje, vraćanje, sipanje)

OGRIZOVIĆ: Evo, izvolite. E, pa, za naše poznanstvo!

(Kucaju se, piju)

OGRIZOVIĆ: I , nikako da mi kažete što ste htjeli reći gospodinu Hermanu?

BORA STANKOVIĆ: Pa, vidite, meni je u Nišu, pri povlačenju, ostao rukopis nove drame.

OGRIZOVIĆ: Kakva šteta.

BORA STANKOVIĆ: Ostala mi fascikla u fioci stola u jednoj kući, gde je bilo smešteno naše načelstvo. I vidite, ja sam već nekoliko puta i iz Dervente, gde sam interniran, nakon što sam okupaciju dočekao u Podgorici (začuti, kao da su mu misli odlutale) Pisao iz Dervente, ne bi li se ikako pronašla ta fascikla. Naveo sam i imena nekih Bugara, koji bi o mom imenu posvedočili u najboljem književničkom svetu, pa sam...

OGRIZOVIĆ: Ne vjerujem da Vam ni ja, ni gospodin Herman, moj stric, u tome ikako možemo biti od pomoći. Ali...

BORA STANKOVIĆ: Da?

OGRIZOVIĆ: Vidite, ja sam u Beograd došao, da kažem, sa jednom umjetničkom zadaćom.

BORA STANKOVIĆ: Dobro.

OGRIZOVIĆ: Da popijemo još po jednu čašicu.

(Točenje)

OGRIZOVIĆ: Dakle, mene su ovamo postavili da bih organizirao jednu teatarsku grupu, sastavljenu od umjetnika koji su preostali ovdje, u Beogradu. Ta grupa bi gostovala širom Srbije, izvodili bismo klasike, ali mislio sam da igramo i Vašu KOŠTANU. Naplaćivali bismo ulaznice i od toga biste svi vi dobijali novac.

BORA STANKOVIĆ: To neće ići.

OGRIZOVIĆ: Zašto tako mislite?

BORA STANKOVIĆ: Pa ko će vam pristati na tu komediju?

OGRIZOVIĆ: Nitko sa kim sam razgovarao nije odbio moju ideju. Vaš najpoznatiji glumac, gospodin Ilija Stanojević,

oduševljeno se prihvatio zadaće da se pozabavi organiziranjem trupe.

(Tišina)

OGRIZOVIĆ: Razmislite i o pisanju za BEOGRADSKE NOVINE. Čitali ste dodatke koje uređujem?

BORA STANKOVIĆ: Čitao sam.

OGRIZOVIĆ: Ne morate da žurite. Ali, neki feljtončić, može i nešto prerađeno od već objavljenog, ne sumnjam da će biti vrijedno objavlјivanja.

BORA STANKOVIĆ: A to...

OGRIZOVIĆ: Naravno da i za to slijedi honorar. I to ne zanemarlјiv.

6. SCENA

(Ponovo preturanje, ali ovoga puta nekako pažljivije, mekše i to preturanje po knjigama)

GINA: Bizo...

BORA STANKOVIĆ: Evo, nikako da sredim ovo što je ostalo od knjiga. Prebacujem ih iz čoška u čošak.

GINA: Mislila sam...

BORA STANKOVIĆ: Skoro svaka ima posvetu. Vidi, evo ga Šantić, Ćorović. A evo i Uskokovićeve posvete. Sada, kad gledam njegov rukopis, kao da i nije mogao drugačije da svrši nego kao samoubica. „Za propast svoje otadžbine smatram da moram da platim svojom glavom”, to je napisao na cedulji pre nego što je skočio u Toplicu.

(Preturanje se nastavlja, još tiše i pažljivije)

BORA STANKOVIĆ: Nisi me još pitala.

GINA: Šta?

BORA STANKOVIĆ: Da li sam makar pokušao.

GINA: Ne znam, Bizo, o čemu govorиш.

BORA STANKOVIĆ: O oduzimanju života.

(Jedna knjiga snažnije pada na prethodnu)

BORA STANKOVIĆ: Prespavao sam i samoubistvo. Pijan. Tamo, u Podgorici. Kao kroz maglu se sećam da me je Nušić drmusao, vikao, „Hajde, polazi.” Nisam mogao. „Ubiće te, Boro”, pretio je, „Ubi me ti”, mislio sam da se derem, a biće da sam šaputao. I onda su došli, a jedan čovek, koji me je prvog dana smestio u Podgorici, mene i Radonića, nastavio je da mi pomaže. Prolazili su dani, mislio sam da i vas dovedem, da tamo provedemo rat, ali onda su me poslali u Derventu.

GINA: Bizo...

BORA STANKOVIĆ: I nisam stigao. Imao sam toliko vremena, ili da se ubijem, ili da poludim. Da me nema, ovako ili onako. Ali, prepoznao me neki oficir koji nas je postrojavao, pa onda u Derventi, sva ta čast i divljenje za moje delo. I nisam se ubio i nisam poludeo.

(Opet listanje knjiga)

BORA STANKOVIĆ: Bio sam opet kod Ogrizovića.

GINA: I šta je rekao?

BORA STANKOVIĆ: Opet je navaljivao da pišem za *Beogradske novine*.

(Gina čuti)

BORA STANKOVIĆ: I pitao me je jesam li išao kod Pijetra.

GINA: Treba da odeš.

BORA STANKOVIĆ: Ne smem da odem.

GINA: Moraš!

BORA STANKOVIĆ: Kažu da je ponekad sasvim bistar, da je čak pokušavao i da nešto piše. Ali, uglavnom je ko zna gde. Ne bi me poznao i da odem.

GINA: Ali, Kočić nam je prijatelj.

BORA STANKOVIĆ: Bili smo prijatelji.

GINA: Zašto, bili?

BORA STANKOVIĆ: Zar ti ne vidiš? Zar ti nije jasno da ničega od onog života više nema. Svi lažu, ili čute. Sve što se kaže pet puta moraš da obrneš da bi ispalo makar blizu onoga što se zaista misli. Niko neće da pogreši. Niko neće da mu se bilo šta desi. Ovo se, Gino, nikada neće završiti.

GINA: To ne može biti.

BORA STANKOVIĆ: Neću otići da posetim Kočića. Ne smem. Zašto da sam sebi pišem presudu? Moglo bi se to smatrati činom veleizdaje. Ionako mi je Ogrizović rekao da me imaju upisanog kao radikala, istina ne tako agilnog. More, i Hrista ču se odreći, a ne takve neagilnosti.

GINA: Strašno je to što govorиш.

(Listanje)

GINA: Mislila sam, da opet sutra probaš na pijaci...

BORA STANKOVIĆ: Ne vredi, Gino. Bio sam. I jutros sam bio, pa opet ništa. Oko kasapnica se ko psi podvijenog repa šunjuju ovi sa torbama punim kruna i tobož neobavezno ih otvaraju i pokazuju kasapima koliko su im novca namenili za kilo-dva dobrog mesa.

7. SCENA

(Škripa kapije i otvaranje kućnih vrata. Mrkli mrak se naprsto čuje, odzvanja nad potmulim teturanjem.)

GINA: Gde si dosad, zaboga?!

BORA STANKOVIĆ: More, ništa.

GINA: Kako ništa, eto si sav prebledeo. Da te nije patrola susrela.

BORA STANKOVIĆ: Pa dobro, dobio sam ovo.

(šuškanje papira)

GINA: Šta je ovo. Ne vidim.

BORA STANKOVIĆ: Pa što ne upališ svetlo.

GINA: Ti i ne znaš šta pričaš. Opet si pijan. U šta si se sad uvalio?

BORA STANKOVIĆ: Sutra u šest moram „neodvisno” biti u Guvermanu.

GINA: Šta im to znači?

BORA STANKOVIĆ: Znači da je bolje da ne idem, jer sam gotov. Sad će da me interniraju. Spremi mi najpotrebnije i lezi. Ja ću da sedim, da ne bih kao prvi put, okasnio.

GINA: Lepo ti je Č'a Ilija rekao da nigde ne mrdaš.

BORA STANKOVIĆ: Odakle ti to znaš?

GINA: Znam, jer sam te tražila po kafanama, pa mi je rekao da si otišao sa prečanima u Skadarliju.

BORA STANKOVIĆ: Slavili smo ulazak Rumunije u rat. Sad to sve ima brzo da bude gotovo, priča se da se ovi već polako pakuju. Dobri neki ljudi. Dopratili su me do ugla, opravdali me kod dežurnog patrole, ali tek što sam prišao kapiji, ovaj me stigao i odveo u policiju. I ništa, tamo mi dali ovu cedulju.

GINA (Bez snage, pomirena sa sudbinom): Pa dobro, ako je tako, ja idem da spavam. Probudi me da ti skuvam kafu pre nego što kreneš.

BORA STANKOVIĆ: I ti ćeš zaista spavati?!

GINA: Isto onako kao što ćeš ti presedeti celu noć.

(Užurbani ženski koraci i zalupljivanje vrata, pa sat, zatim muški tromi koraci, pomeranje stolice, škripa nameštaja, kucanje sata, pa još šumova i škripanja nekoga ko je sam u kuhinji, dok se sve ne pretopi u sve snažnije i brže kucanje sata, koje kulminira apokaliptičnim kukurikanjem prvih petlova.)

8.SCENA

(Opet zvuci otmene kancelarije s visokim plafonom. Vrata, koraci, škripa oficirskih čizama)

OGRIZOVIĆ: O, servus, gospodine Stankoviću. Otkuda vi?

BORA STANKOVIĆ: Eto. Nekako me pustiše da Vas sačekam.

OGRIZOVIĆ: Kojim dobrom?

BORA STANKOVIĆ: Interniraće me.

OGRIZOVIĆ: Pa htio si da budeš interniran!

BORA STANKOVIĆ: Kako, hteo?

OGRIZOVIĆ: Lijepo.

(Bora Stanković se nasmeje)

OGRIZOVIĆ: Mislim da ovo nikako nije trenutak za bilo kakav smijeh.

BORA STANKOVIĆ: Pa, kad vi nećete, neko mora. Da sam ja vi, a vi ja, ja bih vam se, brate, smejavao.

OGRIZOVIĆ (Jedva suzdržavajući neučtivost): Ali, ja želim da vam pomognem.

BORA STANKOVIĆ: Kako?! (ustaje i škripavo hoda po parketu)

OGRIZOVIĆ: Već koliko puta sam vas ubjeđivao?

BORA STANKOVIĆ: Kako da pišem za te vaše novine?

OGRIZOVIĆ: Onako kako ste pisali do sada. Ja od vas ne tražim da pišete što i kako mi hoćemo.

BORA STANKOVIĆ: Nego?

(Vraća se u fotelju)

OGRIZOVIĆ: Nego da pišete najbolje što umijete.

(Bora Stanković se opet, ali bespomoćnije nasmeje)

OGRIZOVIĆ: Čovječe, vi ste umjetnik kome narod vjeruje.

BORA STANKOVIĆ: Ogrizović...

OGRIZOVIĆ (prekida ga): Pišite o onome što muči ovaj narod. Pišite o špekulantima, o svom ovom šljamu koji je pritisnuo Beograd više nego sve bombe i sva naša vojska. I pomognite oko oglasa.

BORA STANKOVIĆ: Kakvih sad oglasa?

OGRIZOVIĆ: Dobro znate koliko pošta otežano putuje. Ljudi nam dolaze sa raznim molbama. Interesuju se za svoje najbliže, traže pomoć od rođaka iz inozemstva. Neko to mora da napiše kratko i jasno. Da što više jasnih poruka stane u jedan broj.

BORA STANKOVIĆ: Da sastavljam oglase?

OGRIZOVIĆ: Oni su sad literatura.

(Zvuk Ogrizovićevih čizama, koraci, zveckanje stakla koje nije staklo flaša i čaša, šuštanje hartije i još koraka)

BORA STANKOVIĆ: Šta sad...

OGRIZOVIĆ: Evo papira i pera. Ostanite ovdje, u mom uredu, narediće da vas ne diraju. Ja moram do teatra, gdje će početi da spremaju vašu KOŠTANU.

BORA STANKOVIĆ: Ali..

OGRIZOVIĆ: Napišite mi jednu sliku iz života pod okupacijom i ostavite to tu, a kasnije otidite do redakcije i podignite avans. (čuje se brzo pisanje) Evo, ovo ćete dati blagajniku.

(Koraci do vrata, pa zastajkivanje)

OGRIZOVIĆ: I da, kažite svima koje sretnete da je, na žalost, Rumunjska kapitulirala. Rat se nastavlja. Zapravo, nema što da se nastavlja. On upravo traje i trajaće.

(Izlazak iz sobe i zatvaranje vrata. Tišina, a onda umakanje pera u mastioniku, kratka pauza i škripa pera po hartiji u sve zanosnijem ritmu)

9. SCENA

(Škripa kapije i vrata, koraci prepleteni sa kucanjem onog istog sata)

GINA: Opet su te tražili.

BORA STANKOVIĆ: Ama, svršio sam ja kod Vitmana. Sa Ogrizovićem sam išao.

GINA: Ta, nemoj da si lud! Moraš ići kod tog detektiva, pa onda zajedno morate da idete, da on podnese raport. Kazao je da, ako ti ne dođeš, opet će da dođe ovamo, po tebe, da te vode.

BORA STANKOVIĆ: S tim je gotovo.

GINA: Ti ništa ne razumeš...

BORA STANKOVIĆ: Ja sam razumeo. Danas sam razumeo. Od sada, pa do kraja, biće drugačije.

GINA: Ti ne shvataš, moraš odmah da se javiš detektivu.

BORA STANKOVIĆ: Gino, gotovo je. Kad smo se vratili od Vitmana, seo sam, kod Ogrizovića i napisao.

GINA: Šta si napisao?

BORA STANKOVIĆ: Ono što je dužnost srpskog pisca.

GINA: Šta si to potpisao?

BORA STANKOVIĆ: Potpisao sam priznanicu.

GINA: Kakvu sad crnu priznanicu?

(Čuje se šuškanje novca i njegvo zveket, dok se vadi iz džepova i spušta nas sto)

GINA: Odakle ti ove krune?

BORA STANKOVIĆ: Od *Beogradskih novina*.

(Tišina, a onda brojanje novca, šuškanje i zveckanje)

BORA STANKOVIĆ (sa izvesnim entuzijazmom) Prvo sam kod Ogrizovića, u kancelariji, napisao jednu crticu, za felton, a onda sam otisao do redakcije, kazao da me on šalje i oni mi isplatili ovo i dali mi odmah, za sutrašnje izdanje, da sastavim desetak oglasa.

GINA: Oglasa?

BORA STANKOVIĆ: Jeste, oglasa. Šta se čudiš? Zateklo se tu nekoliko nevoljnika, traže svoje najmilije. Za neke se zna da su živi, ali ne znaju gde su, jesu li na Krfu, ili u Švajcarskoj, pa im traže novce, ili bilo kakvu pomoć, a za druge se zna da više nisu živi (pauza) ali im se grob ne zna. (Ustaje) Ali mi takve oglase nećemo morati da dajemo. Ni od koga više nećemo morati da prosimo.

GINA: Kuda ćeš?

BORA STANKOVIĆ: Do Skadarlike.

(Otvaranje i zatvaranje vrata i prebiranje po novcima, a onda tihu, zadovoljan smeh kroz nos)

10. SCENA

(Opet kucanje sata, ali nekako tromo, bezvoljno, kao da će svakog trenutka da prestane da kuca. Uz sat, cvrkut ptica, patetično idiličan i, boga mi, zvonjenje sa neke od beogradskih crkava. Ova zvonjava, čini se, nikako da prestane, pa od prijatnog iznenadenja za uho, u jednom trenutku prerasta u dosadu, a onda i u neku neprijatnu opomenu, koja svaki čas može da se pretvori u pretnju.)

ĆERKA (već devojka): Tata?

(Čuje se teško disanje Bore Stankovića)

ĆERKA: Tata?

BORA STANKOVIĆ (prenut): A? Nešto sam se zamislio.

ĆERKA: Tata, tu je... (okleva)

BORA STANKOVIĆ (već manje dobronomerno): Koji je sad došao da me muči?

ĆERKA: Neki Lazar Brkić, iz Podgorice. Kaže da ti je pomogao za vreme rata, u Podgorici.

BORA STANKOVIĆ (prvo donekle smireno, a onda sve uznemiranije i glasnije, sve do prave buke i besa): Meni neko pomagao? Meni! E baš ste mi pomogli. Lepo, bratski. I sad dolazite, jedan po jedan, da vam vratim, sa kamatom. Kao da ste mi dane davali pod interes, pa ih sad uzimate nazad, ali sad to nisu više dani, nego godine. Godine mi uzimate. Meni neko pomagao? A kad sam dao oglas u *BEOGRADSKIM NOVINAMA* za Milana Đorđevića Cocinog i on ubrzo poslao pomoć svojoj materi, gde ste onda bili vi što ste mi pomogli? Tamo negde, tamo u tom vašem tamo dalekom, gde ste čučali i čitali i moje oglase i feljtone, ko i mi ovde, što smo čitali "Srpske novine" i svu savezničku štampu do koje smo mogli da dođemo. I sad, jedino Bora ne valja, jedino je Bora izdao i služio Austriji. A koliko ih je samo bilo za koje sam pisao oglase. I sad nikog od njih nema da svrati i da me pita, gde sam, zašto čutim. Zašto čutim?! Zbog čega mi KOŠTANU skidaju sa repertoara. Nju skidaju, a mene oblače za grob. Prvo su, kad se vratila naša vojska, hteli da me vešaju na Terazijama, a sada mi je, valjda, dosta i obična raka, ovaj moj dom, u kome su me živog zakopali i ne daju mi da mrdnem. I u Vranju mi je kao u grobu. Svuda!

GINA: Bizo.

BORA STANKOVIĆ: Eto sad i nje! Jesam li vam svima rekao da me ne zovete. Nisam tu! Nema me!

GINA: Tu je jedan mladić.

BORA STANKOVIĆ: Šta taj hoće?

GINA: Kaže, nosi neke pare za tebe.

BORA STANKOVIĆ: Kakve pare?

GINA: Iz POLITIKE.

(Naglo ustajanje, razbijanje nekog posuđa)

GINA: Da dode... sutra, a?

BORA STANKOVIĆ: Ama, kakve pare, kad nisam ništa napisao?

GINA: Pa, ako. Napisaćeš.

BORA STANKOVIĆ: Otkud ti, bre, znaš, šta će ja napisati?!

(Opet nervozni koraci tamo-vamo po sobi)

BORA STANKOVIĆ: A da to ne šalje Diša?

GINA: Pa da ga uvedem?

BORA STANKOVIĆ: Jok, more. Nego, ako je Diša poslao, onda uzmi.

GINA: Učiniću.

BORA STANKOVIĆ: I...

GINA: Da?

BORA STANKOVIĆ: Ako je od Diše, kaži onda da me ne zaboravi o prazniku, nego da lepo svrati, već je lepo vreme, da posedimo pod lozjem, da popijemo koji bokal vina. A za pare...

GINA: Da ih uzmem.

BORA STANKOVIĆ: Da uzmeš i da kažeš da ćemo se obračunati kad prvu priču napišem.

(Gina izlazi, koračanje, sedanje, skakanje na noge, užurbano hodanje, zvonjava, kiša, cvrkut, zvonjava, kucanje sata i pisanje perom po hartiji, a onda gužvanje, pa pisanje perom po hartiji, pa gužvanje)

BORA STANKOVIĆ: Ne prvu. Ni poslednju priču neću umeti da napišem. Ne prvu. Da mi je prva bila i poslednja, da nisam napravio od sebe sve ovo. Da sam klečao uz kuću, ko seljaci po Vranju što su klečali. Da iz avlije nisam izlazio. Da nikada nigde nisam otisao. Bolje bih stigao, više bih snage imao za ove poslednje dane. Snaga mi fali. Zato ležim. Ni za vino više usta nemam. Samo za čutanje. I za mrak. Ali ni on da mi sasvim dođe, da me prekrije, nego samo neki mutljag, kao bujica neka koja nikako da me odnese.

Jer sve je svršeno, još od onog jutra, kad nisam krenuo iz Podgorice. Tog jutra sam se venčao sa smrću, postao joj nevesta, ovako star pre vremena, živ, a mrtav. Kažu, otkuda mi je bila dužnost da radim ono što sam radio kod Ogrizovića. Pa lepo sam napisao u tužbi protiv *POLITIKE*: „kao što sam tada, tako i sada smatram da mi je dužnost kao Srbinu da to radim.“ Živ, a mrtav, još od petnaeste, kao i svi ostali. Ne kao Bojić, kao Dis, kao Uskoković, kao Ribnikari, pod zemljom, ili na dnu mora, već mrtav, a živ, u ovoj novoj a mrtvoj državi, među svim ovim mrtvima i ženom i decom. I TAŠANA je moja mrtva. Nisam je nikad našao. Ostala u fioci, u Nišu i ja je sad, opet napisao, ali to nije više ona, već njena senka. A pisati o senkama je teško. Pisati kao senka... pisati kao senka... to je... to je... Umreti. Umreti ranjav i željan.

11. SCENA

(Opet onaj zvuk kancelarije, opet škripa dobrog parketa i visokoih vrata koja ne dodiruju visoke tavanice pod kojima i misao, a kamoli glas, nekako nezemaljski odjekuje)

IVO ANDRIĆ: Gospodine Stankoviću, drago mi je što Vam je bolje.

BORA STANKOVIĆ: A, bolje. Važno je da sam tu.

IVO ANDRIĆ: I meni je drago što ste se vratili na posao. Istina, o nekom radu nema govora. Tri-četiri akta za zavođenje, dve tri molbe...

BORA STANKOVIĆ: Hajte, Andriću, od kada su ovakva mesta u ministarstvima uvedena da se na njima radi. Ovde se čeka. Samo, ne čekamo iste stvari. Vi čekate unapređenje, a ja da me još degradiraju. Kada odete u neku ambasadu, ja ću u penziju. (Neko od ove dvojice piše perom, udara pečat)

BORA STANKOVIĆ: Ivo?

IVO ANDRIĆ: Izvolite?

BORA STANKOVIĆ: Slobodno mi kažite.

IVO ANDRIĆ: Šta, gospodine Stankoviću?

BORA STANKOVIĆ: To što celo jutro nikako da mi kažete.

IVO ANDRIĆ: Vi niste čitali jutrošnje novine?

BORA STANKOVIĆ: Niti nameravam. Ako me opet napadaju, ako sam im opet kriv, Gina, moja žena će mi već nekako to servirati uz večeru.

IVO ANDRIĆ: Milan Ogrizović je umro.

(Pauza)

IVO ANDRIĆ: Kad ste se poslednji put videli?

BORA STANKOVIĆ: A, poslednji put sam sedeо kod njega u Guvermanu nekoliko nedelja pre nego što je napustio Beograd.

IVO ANDRIĆ: I posle rata se niste videli?

(Tišina)

IVO ANDRIĆ: Molim vas, oprostite mi. Isuviše sam radoznaо, što, priznajem, ne liči na mene. Ali, razumećete me. Jedan hrvatski i jedan srpski pisac...

BORA STANKOVIĆ: Nismo mi nikad sedeli jedan naspram drugog kao pisci.

IVO ANDRIĆ: Ali, on je napisao predgovor vašoj NEČISTOJ KRVI sedamnaeste.

BORA STANKOVIĆ: Bolje da nije.

IVO ANDRIĆ: On vas je tačno uporedio sa Kosorom. Naravno, u vašu korist. Ali, ima kod Kosora, u tom njegovom romanu RASAP, ima nešto od te atmosfere, od te beznadеžnosti, tog fatalizma i ima strasti.

BORA STANKOVIĆ: A je li znate u kojim je novinama tokom rata taj Kosor objavio pesme.

IVO ANDRIĆ: U kojim?

BORA STANKOVIĆ: U KRFSKOM ZABAVNIKU.

IVO ANDRIĆ: Eto.

BORA STANKOVIĆ: On kod naših, ja kod njihovih, a sada je Ogrizović otišao.

IVO ANDRIĆ: Nije bio tako star.

BORA STANKOVIĆ: Grešite. Verujte mi, znam kako mu je bilo. I njega su progonili zbog *BEOGRADSKIH NOVINA*. Njega što je objavljivao mene, mene što me je on objavljivao. Ali, znate, sve one koji su te novine čitali, njih neće da diraju. I da je neko posle rata došao i zahvalio mi se za silne oglase što sam pisao. Koliko njih je zahvaljujući toj jednoj jedinoj rečenici preživelo, dobilo pomoć.

IVO ANDRIĆ: A jeste li gledali njegovu *HASANAGINICU*?

BORA STANKOVIĆ: Ništa ja nisam gledao. I ništa nisam čitao. A ispašće da nisam ništa ni napisao.

IVO ANDRIĆ: Meni se ipak čini da je onaj njegov predgovor NEČISTOJ KRFVI važan. Mislim da će ostati.

BORA STANKOVIĆ: A ja vam opet kažem da je bolje da toga nikada nije ni bilo. Shvatite, obojica smo nosili uniforme. On svoju, ja moju. On je bio oficir, ja zarobljenik. Jedino što je on svoju, posle rata, mogao da skine, a moje ratno odelo nikako da mi spadne. Ja ga kidam, a ono kao da raste na meni, ne da mi iz sebe.

(Andrić opet ne odgovara)

BORA STANKOVIĆ: Vidite, Andriću, nešto ću vas posavetovati.

IVO ANDRIĆ: Slušam Vas, gospodine Stankoviću.

BORA STANKOVIĆ: Možda će izgledati malo konfuzno... Naučite koji savet da poslušate, a koji da ne poslušate. Ja sam sve slušao, sve ispunjavao i vidite kako sam završio.

IVO ANDRIĆ: Ali...

BORA STANKOVIĆ: Domanović me je savetovao da ne idem u profesore, poslušao sam ga i propao u ratu. Ko je u Beogradu, od profesora prošao tako loše kao ja i moja porodica? More, da sam bio profesor, ne bi Ogrizoviću palo na um da me gura u te feljtone i male oglase. I njega sam poslušao. Hajde da pišete, hajde da pravimo pozorište, videćete, valjaće. I nije valjalo. Svima je valjalo, a meni nije valjalo. Nadrljaо sam. Dibiduz.

IVO ANDRIĆ: I Jovan Čekić je, kako vi kažete, nadrljaо. Ali, on je, koliko znam, reagovao na optužbe, napisao je knjigu.

BORA STANKOVIĆ: Baš se spasao. I Ogrizović se branio od optužbi. Kao, samo se bavio kulturom, nije pisao o politici. Nije nego. Znali smo u šta ulazimo, ali bar ja sam mislio da nije toliko duboko, da će isplivati.

IVO ANDRIĆ: Jako se varate ako mislite da ste, kako kažete, potonuli.

BORA STANKOVIĆ: Da šta sam.

IVO ANDRIĆ: Ali to nije istina! Pogledajte mlade pisce. Šta kaže Vinaver? Velibor Gligorić?

BORA STANKOVIĆ: Ma, to su samo tekstovi.

IVO ANDRIĆ: Upravo tako. Tekstovi. I to će ostati.

(Bora Stanković se nasmeje, onako, sebi u brk)

IVO ANDRIĆ: Gospodine Stankoviću...

BORA STANKOVIĆ: Ne smejem se ja Vama. Ni tom Vinaveru. Nego, setio sam se jednog oglasa iz *BEOGRADSKIH NOVINA*.

IVO ANDRIĆ: Kakvog oglasa?

BORA STANKOVIĆ: Za kanap od hartije.

IVO ANDRIĆ: Kanap od hartije?!

BORA STANKOVIĆ: Nema šta tih dana nisu oglašavali. Od sirceta za turšiju, iako nije bilo ičega da se u turšiju stavi do tog kanapa od hartije.

IVO ANDRIĆ: To sad prvi put čujem. (Nasmeje se i on. Pa se onda smeju obojica)

BORA STANKOVIĆ: A vidite, kasnije nijeispalo nimalo naivno. Omču sam ja sebi od hartije napravio. I onda je lepo, uredno, stavio sebi oko vrata.

(Tišina, pa ustajanje i koraci, otvaranje vrata)

BORA STANKOVIĆ: Idem do Pozorišta, pa će do Skadarlije, pa kući. Moram da potkrešem lozu.

IVO ANDRIĆ: U redu. Ne brinite. Ako nešto bude, ja će da sredim.

BORA STANKOVIĆ: I hteo sam...

(Pauza)

IVO ANDRIĆ: Samo kažite, gospodine Stankoviću?

BORA STANKOVIĆ: Ja mislim da vi to već znate. Pišite o prošlosti. Ništa nije neizvesnije od prošlosti. Kad god o njoj budete pisali, biće drugačija. Tamna. Teška. Nikada tamo nećete biti sami kao u ovome, sadašnjem svetu.

12. SCENA

(Cvrkut. Proleće. Spuštanje tacne sa kafom na astal. Sipanje kafe, srkanje prvog gutljaja, na tenane, s merakom, sa osećanjem da je nekako, bar u ovom trenutku, sve na svom mestu)

ĆERKA: Tata...

BORA STANKOVIĆ: Kaži, baba Zlato?

ĆERKA: C, što me stalno tako zoveš?

BORA STANKOVIĆ: Zato što si moja baba Zlata. Jedna mi je umrla, ali se druga rodila. Ista si prababa, znaš.

ĆERKA: Otkud ista?

BORA STANKOVIĆ: Eto, ista. I ona je bila tako lepa kao ti.

ĆERKA: Nego...

BORA STANKOVIĆ: Da čujem?

ĆERKA: Ti znaš gospodina Branu.

BORA STANKOVIĆ: Kog Branu?

ĆERKA: Branu Čosića. Onog što smo sa njim išle na kurs modernog plesa.

BORA STANKOVIĆ: A šta znam s kim ste išle.

ĆERKA: Kako se ne sećaš. Pa, upoznali ste se, kad je dolazio po nas.

BORA STANKOVIĆ: I šta hoće taj?

ĆERKA: Hteo bi da sa tobom razgovara.

BORA STANKOVIĆ: Šta on ima sa mnom da razgovara? Neće valjda... ti još nisi za udaju!

ĆERKA: Ma ne, ne razumeš. On bi da sa tobom napravi intervju.

BORA STANKOVIĆ: Šta da radi sa mnom?

ĆERKA: Da razgovarate, pa da to objavi u novinama.

BORA STANKOVIĆ: Da neće POLITIKA da možda štampa taj razgovor? Da neće, možda, u taj vaš radio da me strpaju, pa da vam krčim i pucketam odande, kao sa onoga sveta?

(Tišina, srkanje kafe)

ĆERKA: Tata, ti i ne znaš koliko te svi oni cene. Po njima je NEČISTA KRV najbolji srpski roman ikada napisan.

BORA STANKOVIĆ: Ama, ko su ti. Gde su? Gde rade? Je li dobru penziju mogu da mi daju, da izbrišu ona klevetanja po POLITICI i PRAVDI, sva ogovaranja, poglede, nejavljivanja na ulici. Sve pretnje. Mržnju... Je li mogu da sklone mržnju?

ĆERKA: Oni su mladi. Tata. Ali pesnici. Gospodin Crnjanski...

BORA STANKOVIĆ: Tog fićfrića mi ne pominji! Tek se oženio, a udvara ti se...

ĆERKA: Pa rekla sam ti, tata, to su pesnici.

BORA STANKOVIĆ: A taj... Čosić? Da ipak tu nešto ima između vas dvoje.

ĆERKA: Nema. Mi smo samo prijatelji.

BORA STANKOVIĆ: Pa šta je? Nešto ima.

ĆERKA: Ima.

BORA STANKOVIĆ: Znao sam!

ĆERKA: Ima tuberkulozu.

BORA STANKOVIĆ: Znači, još jednom mrtvacu da praštam.

ĆERKA: Da praštaš?

BORA STANKOVIĆ: Pročku da učinim. Ti znaš šta je pročka?

ĆERKA: Znam. Porodica kad se miri, uoči velikog posta. Kad se ište oproštaj.

BORA STANKOVIĆ: Tako je. Oproštaj. Samo, ko kome tu da oprosti? A?

(Ćerka čuti)

BORA STANKOVIĆ: Neka dođe.

ĆERKA (veselo): Znala sam. (ljubi ga)

BORA STANKOVIĆ: Samo, moraš da mu kažeš koliko sam težak i ljut. I da pijem.

ĆERKA: Nisi ti ni ljut, ni težak.

BORA STANKOVIĆ: Kao ker.

ĆERKA: Kakav sad ker?

BORA STANKOVIĆ: U filmu *KARAĐORĐIJE*, Č'a Ilije Stanojevića, u jednom trenutku, dok se na proplanku tuku Srbi i Turci, lepo se vidi neki ker, kako laje na publiku. Mnogo me podseća na mene. Neki su se, tamo negde tukli, a ja sam lajao. I to baš kao u nemom filmu. Ništa se nije čulo, ali su me, izgleda, dobro zapamtili.

EPILOG

(avgust, popodne, zrikavci i žubor neke vode, šuštanje lišća)

BORA STANKOVIĆ: Ah, razgovori, intervju! (otpuhne dim)

Šta ja imam da vam kažem,gospodine Čosiću ? Što ne idete

kod drugih? Ja ne radim više, ne štampam; živim povučeno.

(polako i sve jasnije čuje se krčanje i pucketanje, kao da se ovaj intervjiju emituje na radiju, „sa onog sveta“) Stvar je u ovome:

ako čovek ne može da daje nešto bolje i jače nego što je ranije davao, najbolje je da ne daje ništa. Posle, vi ste mladi, vi to ne možete razumeti, ali je po sredi i rat. Posle onih grozota, kako mora onome koji je video krv, srušene varoši, pomrлу decu, poubijane muževe, upropaćene žene, kako mora onome da izgleda ništavan sav čovekov napor. Kakva umetnost, kakva književnost! Šta ona tu može da učini, kako da oplemeni ono što se ne da oplemeniti: iskasapljene ljude, prosuta creva, krv? A mi koji smo bili tu i videli ne možemo da idemo dalje i da pišemo o drugome: sva ta grozota je prisutna. Čemu? Ti si još mlad, ti to ne razumeš... Ne hvata se ptica kad jednom odleti...

IZBOR IZ POEZIJE

IZA MAJSKOG PLJUSKA

U daljini Hrastov vis se magli,
Para nad dolom, izlio se Er,
Odjednom, u mom telu umornom,
Tu, u polju od pljuska poleglom,
Purpurne pesme pali moja krv,
Purpurne pesme pali moja krv.

Travka k'o da pucketa u rastu,
Svetlost se ori, sunce zaplamsa,
Šiknu uvis krošnja, rašće buja,
Zapleše Zemlja, Nebo zaigra,
Ljubi se sve pod blistavim Svodom
Ljubi se sve pod plistavim Svodom

Zasenjene moje gradske oči
Sklapam pred tolikim poljupcima.
Drhteći i plaho i nemirno
Tiho prizivam Gospoda Boga:
„Blagoslovi to polje ljubavi,
Blagoslovi mi polja ljubavi”

Tamo i tu grupa jedrih žena
Kopa, zemlja će život da rađa.
(O, živeti ipak je prelepo)
One su snažne, mlade su one,
A noge im do kolena gole,
A noge im do kolena gole.

U PROLEĆNOM VIHORU

Veje mi latice u lice
Sa rascvetalih majske grana
Ova topla prolećna oluja...
Lako je zavodljivoj grani,
Lako je i cvetu sa grane.

Oni tu ostaju doveka,
Ovde je njina domovina,
Cvetaće u proleća nova.
Za mene tu proleća nema,
Ja se istrgoh iz korena.

Stojim sred prolećnog vihora
Kao veliki znak pitanja:
Kuda me to nose vetrovi,
Ova topla, plaha beharanja,
Moja tužna, teška odricanja?

UNUK VEZIRA ONDA

109

Na piru, po krvi i vinu,
Prizivah duh drevnih predaka:
Gle, divljeg mi Onda vezira.

On jaše na kozačkom atu,
Iz sedla on oholo hara.
Gledam ga, a trnem od straha.

Uzalud hoću da ga volim,
Ja nemam nikakve veze s njim
Druge su mi oči, kičma, um,

Drugi je moj konj i krv i san,
Potomak sam, a on mi je stran,
Taj drevni predak, moj rod, moj kralj.

E, zakrpa ove tuge pod nebom
nije prišivena više nikom:
Sem Mađaru što nadraste svoj rod..

Nije Barla dijak veliki osvajač,
Moj pitomi, grkoliki predak
On zaosta iza hordi Tehetema^p
One krvave jeseni.

Vojska je prešla već prevoje Meseša
Uz lelek i kletvu popaljenih sela,
A niko se ne seti usred meteža
Malog, dronjavog dijaka.

On osta među razorenim selima,
Iz ruševina nikla u cveću koliba
I zazeleni se krvavo žbunje
Tog ranjenog predela.

Herojska je horda topotom hrila
Od topote drhtala sva erdeljska brda,
Barla osta da reza slova, seje i sanja,
Uz jedno devojče slavenskoga roda.

PUT U PROLEĆE

III

(Živim li ja? – da li sam živeo?)
Evo proleća, krećem na dalek put,
Vode će preplaviti sve nasipe,
Ajde, pripremite moje kofere.
Ja sam slobodan i žedan sada
Krenite i vi, vozovi blistavi,
Pištite jače od piska Života,
Sa brzim, finim vagonima,
Iz zime izmamite proleće.
I u Rimu se priprema sada,
Jahtu svoju pali, gospodin,
I kod Kuka se javlja, jadan.
(Živim li ja? – da li sam živeo?)

Već unapred zuje Aleluje
„Hristov vasrks” – bruje,”
Drage vlage i raspoloženja
Grabe snagom novog klijanja,
More je lepo, sanjivo, mirno.
Pokreće se Život svuda,
I tajne, začarane violine
Sviraju svakojake pesme
I šaljivo lebde sonate
Meću hop-sa-sama i pesmama.
Bečki valcer i pesma gondola,
Crnački ples i francuska šansona,
Kolo i čardaš grle se sada
U svetoj graji drugih pesama.
U zimi se zaustavila Zima.
(Živim li ja ? – da li sam živeo?)

Doselila nam se jedna japanska bašta
I nove mirise donose mirisi,
Od prolećnog je lahora zbumjena
I Nica u ljubućicama i pesmama,
Sva u ljubićicama i pesmama
I bela su sela mađarskih ravnih,
I živalj što radi u poljima,
Sve mori slatka žeđ života,

Željno u pesmu sve naganja,
 I spremamo se za nešto novo,
 Viteški, spasiteljski, strasno,
 Da je nevolje, Sunce bi pomoglo,
 Dobra reč, lepa vera, volja jaka,
 I naš stari saborac, Nada.
 I skitaju predivne dame,
 Ajde, pripremite mi kofere,
 Stiže proleće, krećem na puteve daleke.
 (Živim li ja ? – da li sam živeo?)

OKOVI STRPLJENJA

Poručujem:
 Nazuj zardjale okove
 Strpljenja,
 Ako su labavi, čekaj,
 Pritegnuću ih.
 Okov si mi bila,
 Okov sam ti bio,
 Okov je čitav naš život bio,
 Naša ljubav i naši Dani,
 Vernosti i nevernosti,
 Poljupci, utihnuća, plamenovi,
 Pogrešna, brojna zaklinjanja,
 Dobri su okovi bili,
 Čestiti okovi,
 Mi bi za svagda bili robovi
 I da nema ropstva i nema okova.
 Nazuj, dakle, poslednje,
 Najzaljubljenije,
 Okove strpljenja
 I čekaj da ih što pre
 Nemilosrdno pritegnem,
 Čekaj,
 Priželjkuj poslednje ropstvo,
 Vrhunac svakog života i radosti:
 Strpljenja
 Hoću,
 Poručujem.

RASKRAVLJENIM ČELOM

113

Živeo sam Danas za Budućnost,
Veru sam polagao u Novo,
Zar sam nekada činio to?
Kao da me je zadesilo zlo,
Nečiji snažan udarac,
Oštar, veliki kamen u čelo.

Zar sam se od borbe otrgao?
Zar mi je čelo krvavo?
Da li je istinit moj beg,
Krvarim umom, čelom samo,
Sanjam li i mislim li to?
Strašno sam se uplašio.

Ipak mi se narav menja:
Tražim stare stvari.
Da se nije desilo zlo?
Možda se sve uzburkalo,
I reči je ostalo premalo,
I veru sam prepologio.

A zašto još traju borbe?
Zar se svet nije promenio?
Zar krvari samo moje staro čelo?
I Budućnost samo ja odbacio,
A poričem današnji Dan?
Ja starima pripadam.

Drago Juče, neranjeno čelo,
Vi me volite premnogo,
Voli me ti, Živote proživljeni,
Možda je ipak zlo na Zemlji,
A rane su zaista prave
I urušava se Postojanje.

Niko moga konja da potkuje
Niko me ne voli – baš sreća je:
Cereći se posrćem po grbavom putu,
Kuda to idem ? Ne znam baš najbolje.

Tapkam putem, drugi u galopu,
Ponekad sine pitanje mom konju
I on mi okreće svoju lepu glavu:
Šta će od ovoga biti, gospodaru?

LUDA, SAMRTNA NOĆ

115

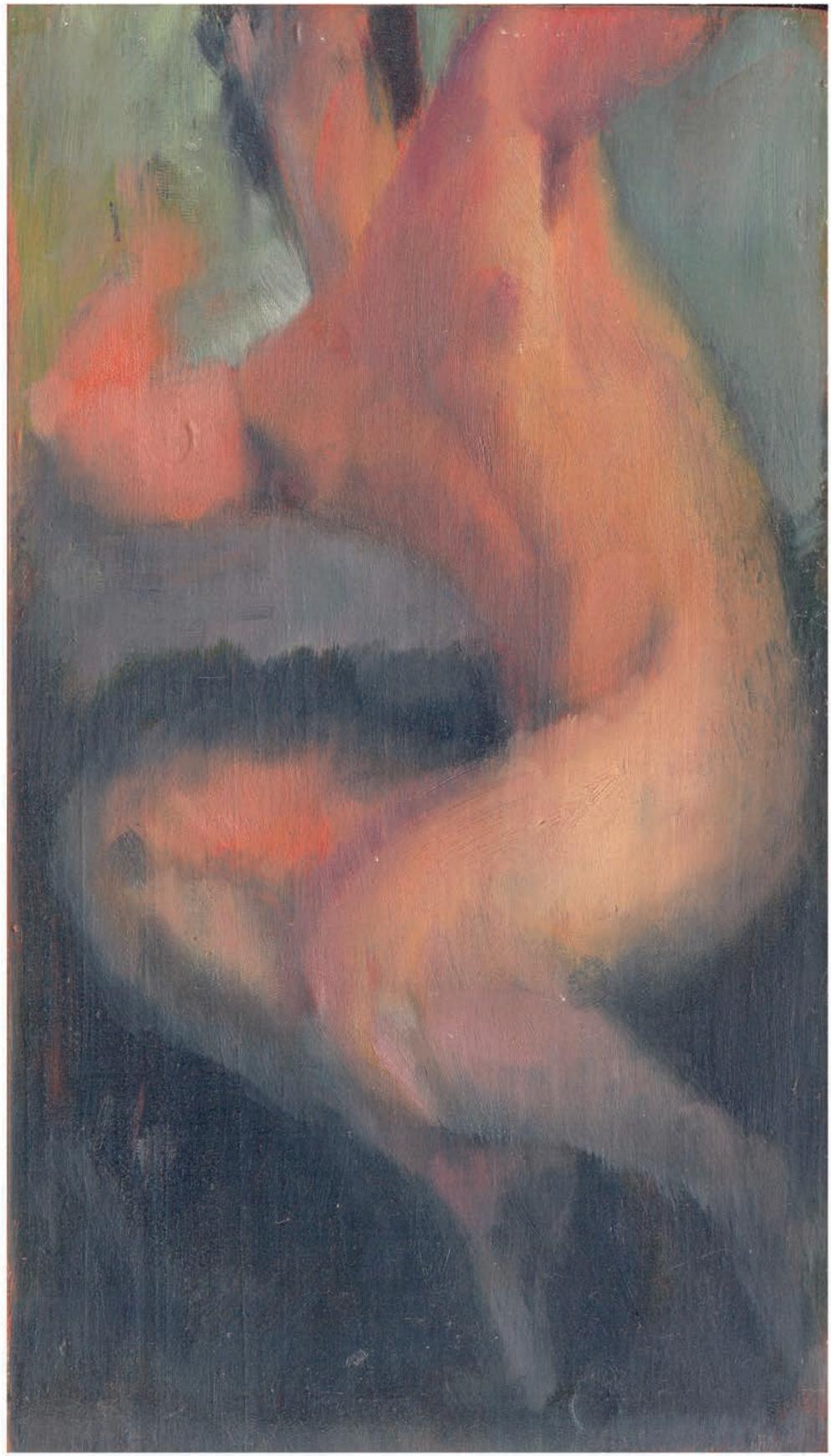
Prozor mi zuri u sever,
Škripi, klopara katkad,
Poda mnom more zavija,
Ja svoje srce slušam:
Lude li dve muzike.

U daljini blistaju brda,
Krvlju zasenjene bele gore,
Noć, zeleni se pena mora,
Soba mi bela. Ja polazim.
Ludih li noćnih boja.

Miomiris mimoze,
Blagoslovljenog cveta
Donosi mi gore vетар,
Danas je svet pun mirisa,
Ludih li mirisa.

Mesec je možda jeo vatre,
Zobao plamen ili požar,
Taj matori, oronuli at.
Mladi oblaci plamte.
Vatrenog li sveta danas.

Ja idem, ja idem: Smrt je ovo,
Ja znam, ja znam: Smrt je ovo.
Oblačim se, otvaram vrata,
Ona mi ne da preko praga.
O lude li samrtne noći.

SAVREMENA ŠVEDSKA PROZA

117

*Priredila: Mirjana Marinšek Nikolić
Sa švedskog preveo: Miroslav Nikolić*

Johana Tidel

iz knjige ZVEZDE SA TAVANA SIJAJU

SRANJE. Jena stvarno ima uzbudljivo male sise.

Ona stoji pred ogledalom u svojoj sobi. Danas je četvrtak, napolju pada kiša, a ona stvarno ima do ganača male sise!

„Ne shvatam”, kaže ona Suzani koja ležeći na podu čita časopis za devojke. „Da li misliš da nešto nije u redu sa mnom?”

„Kao šta, na primer?” upita Suzana.

„Moje dojke”, Jena odgovara i pokazuje na svoj pulover. „Ja nemam nikakve, zar ne?”

„Pa ipak, ti imaš neke”, odgovara Suzana koja je, u stvari, baš nedavno počela da nosi brushhalter.

Jena odlazi do ormana i izvlači gornju fioku. Iz nje uzima par umotanih čarapa i smešta ih ispod svog pulovera. Suzana se smeje.

„Izgledaš smešno”, kaže ona.

„Šta god da misliš, ovo će funkcionalisati!” Jena odgovara šepureći se pred ogledalom. „Zar one ne liče na dojke?”

„Ne. One liče na uvijene čarape.”

Jena vadi čarape. Žuljaju je. Zaista joj smetaju, a Sake čak nije ni zaljubljen u nju i možda se Sake nikad neće zaljubiti u nju, a sutra Ulis pravi žurku i ona želi da ide, ona umire da ide, mada zna da ne može.

„Bože, ja sam nenormalna”, uzdiše ona.

„Ti nisi nenormalna. Samo se malo sporije razvijaš, to je sve.”

„To je ista stvar, Suzana. Razvoj ne treba da kasni, to je nenormalno.”

„Ne, zaista, nije tako. Pročitala sam jedan članak o devojci koja je želela da joj se dojke povećaju, ali joj je doktor rekao da pričeka sve dok ne napuni devetnaest ili dvadeset ili nešto slično. Zato što dojke ne prestaju da rastu do tih godina. A to je dosta dug period pred tobom.”

Jena ne odgovara. Ona se još jedanput pogleda namčorasto u ogledalu. Normalno? Da, pravi pakao, a koga baš briga, samo želim da budem normalna, kao sve ostale! Razmišlja ona.

„Sačekaj, odmah ču se vratiti”, reče ona iznenada.

Jena žurno izlazi iz sobe, prolazi tiho hodnikom i na prstima ulazi u majčinu sobu. Majka spava. Jena otvara vrata plakara, sasvim nečujno, i vadi braon kartonsku kutiju. U njoj se nalaze mamine dodatni brushalteri sa veštačkim dojkama. Tu su dva od platna bež boje, i dva od tankog materijala koji liče na prave dojke boje kože. One čak imaju i bradavice. Jena zgrabi dva platnena grudnjaka a takođe uze, brushalter iz mamine fioke sa donjim vešom.

Ona ih navlači još u hodniku, ugurava lažne dojke i враћа se u sobu.

„Ta da!” uzvikuje ona.

„Ali ej!” Suzana viće i ustaje sa poda. „One izgledaju isto kao prave, stvarne! Otkud to odjednom?”

„Pojedi ih”, kaže Jena i pravi okret pred ogledalom.

„Ali šta je to?” Suzana insistira i pruža ruku da bi opipala lažna nedra.

„Ne pipaj ih! To su mamine lažne grudi.”

Potpuno nova Jena pred ogledalom. Njena kosa je još uvek siva i bezizražajna kao i pre, a njeno lice jednako ružno, ali ipak. Načinila je napredak pod puloverom. I oseća se dobro.

„Da li ti zaista želiš da ga nosiš?”, pita Suzana.

„Ja ih samo pozajmljujem do daljnog”, odgovara Jena i povlači pulover do vrata. „Iaaaa, zovem se Uuuuulis.”

Suzana priđe, staje pored Jene i posmatra spektakl u ogledalu.

„Iaaaa, moje ime je Uuuuulis!”, ponavlja Jena. „Henke, da li želiš da ih osetiš? Da li želiš da me povališ?

Suzana počinje da se smeje, a Jena nastavlja da stiska grudi.

„OPIP AJ IH!”, ponavlja ona pred ogledalom. ”Hajde, oseti ih! Zovem se Ulis, zovu me Pulis, vuu huu, Ulis Pulis, Ulis na Pulis! Vuu huu!”

„PREKINI”, dreknu Suzana, „UBIJAŠ ME!”

I Jena prekide zato što se toliko zacerekala da ne može da govori. Ona leže na pod, a za njom i Suzana leže do nje ne prekidajući glasan smeh sve dok žena sa psetancetom na spratu iznad nije počela da lupa drškom svoje metle u pod da bi prestala galama.

„TI SI POTPUNO LUDA”, reče Suzana.

„DA SI LICE ZA SOCIJALNO STARANJE U ŠKOLI TI TO NE BI MOGLA REĆI”, dodade Jena brekćući.

„JA NISAM SLUŽBENICA SOCIJALNOG STARANJA.”

„HVALA BOGU.”

A potom, Jena poče tiše da se smeje, jer je njen majka spavala u susednoj sobi, a bio joj je potreban san i sve je češće spavala dok je Jena boravila u stanu tih dana.

„DA LI KORISTIŠ MEJK-AP?” upita Suzana.

Jena sleže ramenima i kliznu unutra pored otvorenih vrata.

„MARITA, DAJ MI TO”, odgovara ona. „IZGLEDA POMALO GLUPO NE KORISTITI TO, ZNAŠ.”

„DA, NARAVNO.”

Suzana zagleda Jenino lice i čini se kao da ne zna šta da misli. Suzana tvrdi da je ”anti” svega toga, ”anti” svega što ima veze sa lepotom. Ona odbija sređivanje kose koje traje duže od dva minuta i nikada ne bi koristila ruž, samo melem za usne!

Jena izbegava Suzanin pogled, ali je konačno izmamila kompliment.

„ALI TI IZGLEDAŠ SUPER U SVAKOM SLUČAJU”, kaže Suzana.

Jena baca pogled prema ogledalu i oseća golicanje u stomaku, a golicanje se povećava kad pomisli na to koliko je bilo zabavno vrzmati se po gradu sa Maritom. Marita je tako draga i vesela sve vreme, dobra, puna mladosti, pa čak i zabavna, u stvari. I ona joj je kupila nešto da pregrize, a usput joj je pričala o mnogim interesantnim osobama sa njenog posla, nazivala ih je čudacima, i pitala je Jenu o dečacima, a Jena je odgovarala i rekla joj neke stvari.

Naravno ti treba da ideš na to, rekla je Marita, naravno da bi to trebalo da uradiš. Ti to treba da uradiš i jednostavno da zatražiš od Sakea da zaigra sa tobom, zar ne shvataš to! Mi nećemo ništa izgubiti na ovom svetu, Jena.

I Jena se bila složila sa njom, a zatim pomislila kako je to lepo. Kako je lepo jednostavno šetati ovde, šetati nekim normalnim korakom i slušati normalan bat koraka, a ne kliketi-klak štaka. Nema potrebe susretati ljude koji pilje i iščuđavaju se i osećaju sažaljivo, samo ljudi koji misle oh, eno ih, šetaju, majka i čerka, izgledaju dobro, uživaju. Jena bi mogla biti Maritina kćer, a Marita Jenina majka.

Sasvim obično.

Ali.

Zabranjeno je pomicljati na tako nešto.

„Stefan ima neke prijatelje dole”, kaže Suzana i uzima Jeninu jaknu. „Izgleda da oni takođe izlaze. Kaže da možemo da im se pridružimo jedno vreme, ha ha!”

„Da li mu je tu i devojka? ” upita Jena.

Jena nikada nije videla Stefanovu devojku. Stefan i ta devojka, Kata, uvek se zaključavaju u Stefanovoj sobi kada ona dođe. Oni čak zalepe nešto preko ključaonice. To znaju i Jena i Suzana, jer su pokušavale da vire kroz ključaonicu više puta.

„Ne”, reče Suzana uzbudeno, „znaš zašto, zato što su se razišli!”

„Ne!”

„Da. To je bio Stefan. Mama je rekla da je Kata izgledala potpuno slomljeno kada je izašla iz njegove sobe one noći.”

„Auu.”

„Mmm, ali izgleda da je Stefan sasvim zadovoljan.”

Suzana pokazuje prema suterenu odakle se mogu čuti zvuci vriske, nazdravljanja čašama i ljudski glasovi.

„Da li oni piju?” pita Jena.

Suzana klima glavom potvrđno.

„Ali tvoji roditelji? Zar oni nisu u kući?”

„Na žurki, mislim da su njegovi prijatelji doneli sa sobom domaće-spravljeni alkoholno piće. Oni su ludi. Sreća njegova što ga neću otkucati.”

Nije se moglo očekivati da se ovako nešto dogodi, zar ne?

Da će Suzana i Jena završiti dole u Stefanovoj sobi. I da se od Jene nije moglo očekivati da kaže dâ, kada je Stefan htEO

da ona proba njegovo pivo. Niti se moglo prepostaviti da će ona sama popiti celo pivo. Ni još jedno.

Suzanu je spopalo loše raspoloženje kada je primetila da Jena piće.

„Ti si pravi idiot”, prasnu ona. „Sada si baš pravi idiot kao što to uvek kažeš da su Ulis i Karo. Obuzdaj se!”

Ali Jena ne želi da se obuzda. Ona nema snage da se obuzda. Ona sedi u Stefanovom krilu i on počinje da piće pa otpočinju da pevaju Kentove pesme i da se zabavljaju dok on s vremena na vreme miluje njenu kosu, a ona zaista ne želi da se obuzda.

„Bejbi voli Kenta!” dobacuje Stefan svojim prijateljima koji igraju Snejk na svojim mobilnim telefonima.

„Bejbi nije zakonita!” prijatelji mu uzvraćaju uzvicima dok se cerekaju i lupkaju jedan drugog po zadnjici.

„Bejbi voli Kenta u svakom slučaju!” dovikuje Stefan.

Oni ostaju tamo dole u Stefanovom suterenu duže od dva sata. Jena smatra da je vrlo priyatno, i da su oni tako ugodni, Stefan i njegovi prijatelji. Jedan od njih zove se Matias, drugi je Fredrik, zatim Jonatan i jedan čijeg imena Jena ne može da se seti.

„Mi treba da krenemo uskoro”, kaže neko, gurajući Stefana.

„Za minut”, obećava Stefan. „Ja hoću samo da pokažem Jeni svoju muzičku zbirku. Dodji, Jena, kolekcija je u mojoj sobi.”

„Mi moramo takođe da krenemo uskoro, Jena!” cvili Suzana koja sedi tamo zgrčena i razdražljiva u fotelji.

„Ja samo idem da pogledam Stefanovu CD kolekciju”, kaže Jena osećajući blagu vrtoglavicu čim je ustala. Stefan mora da je uhvati za ruku zato što se previše zaljuljala.

Soba je malo po strani. Tamno-crvene tapete, prostran krevet, kožna fotelja i sto sa računarom. Čista je i uredna, baš kao Suzanina.

„A ovde je CD kolekcija”, kaže Stefan i odlazi do police koja je pričvršćena za zid.

Jena ga prati. Stefan lepo miriše. Jena se za sebe to isto nada.

„Da li prepoznaćeš nešto od toga?”

Stefan se čudi. Jena prebira po raznim CD nazivima.

„Stvar je u tome, što sam ja uglavnom kupovala Kenta”, kaže Jena i pomišlja na svoju CD zbirku kod kuće, gde ona nema

uglavnom Kenta već isključivo Kenta. Samo se ona nikad nije vrzmala po gradu da bi kupovala toliko mnogo CD-ova, delom zbog toga što su oni dosta skupi, a delom što je ona tek skoro nabavila svoj prvi stereo. Ona je štedela skoro dve godine i tek nedavno, za vreme dok je njena majka bila u bolnici, njeni baba i deda su odlučili da ih novčano potpomognu. CD-ove koje je Jena sebi uspela da priušti slučajno su bili od istog benda.

Kent.

Zato što su oni super.

Zato što Jena zaista nije svesna šta još tamo postoji.

Stefan sada, takođe, pregleda police i naginje se preko Jeninog ramena. Jena primećuje da on, baš isto kao Sake, ima kratku bradicu, ali da je njegova dosta oštra. Ona se pita da li bi ona ogrebala svoju ruku kada bi je on njom trljaо. Ona želi da je dodirne, da proba da li je grebe, želeta bi da čuje kako grebe, ali se ne usuđuje.

„Do vraga, ja nemam mnogo dobrih stvari”, kaže Stefan češući se po vratu.

Ne može se čuti da CD grebe.

„Ovo su najbolje stvari”, kaže Jena i uzima CD sa Kentom pod nazivom Izola.

„Mm. Kata mi ga je dala.”

„Oh...” uzdahnu Jena pokušavajući da brzo vrati CD nazad na svoje mesto.

„Znaš li da smo raskrstili, zapravo?”

„Daa...” Jenino lice pocrvene.

Stefan uzima CD iz njenih ruku. Njegova koža dodiruje njenu. On je topao.

„Hajde da čujemo ovaj”, kaže on. „Sedi.”

Jena seda na mekan krevet a Stefan se naginje nad stereonom dok mu kosa pada preko lica a u sobi je mračno, mračno je, kao u Suzaninoj sobi, oh bože, to je Suzanin brat, šesnaestogodišnjak, a Jena sedi ovde, sa svojih trinaest, zašto uopšte ona sedi ovde, oni će sad otići, oni sad treba da pođu, oni mora da pođu.

„Danas si tako lepa”, kaže Stefan.

„Hvala”, kaže Jena a Stefan, da, on seda do nje, možda preblizu, halo tamo, zar on ne sedi isuviše blizu radi komfora, postoji dosta mesta na ovom prostranom krevetu, zar ne!

„Ti si zaista lepa”, ponavlja Stefan i otpočinje da miluje njenu kosu.

Ona se oseća tako prijatno kada on to radi. Jena ne može da se suzdrži a da ne zatvori svoje oči.

„Hajde da igramo”, kaže Stefan. „Hajde.”

I događa se da se Jena obrela u nečijem naručju u nečijoj sobi sa tamno-crvenim tapetama i kožnom foteljom, prostranim krevetom i računarom na stolu i policom sa CD-ovima koja je pričvršćena za zid kao i sa CD-om koji je prepoznala.

„Dobro je što si visoka”, kaže Stefan. „Možemo izbeći povredu kičme.”

A on se smeje i Jena se smeje i drhti zbog svega toga.

„Da li ti je hladno?” pita Stefan i grli je nežno. „Mogu te zagrejati.”

Stefan privlači Jenino telo, ružno telo, bliže prema sebi i grli čvrsto, a telo se više ne oseća tako ružno kada tako stoji ovde. Kada stoji tako blizu nekom drugom.

„Hvala na igri”, kaže Stefan.

Iznenada sve je gotovo.

„Ja mora da idem sada”, kaže on.

„Da, i ja takođe”, odgovara Jena i odvaja se od njega.

On joj se smeši i otvara vrata izlazeći napolje a Stefanovi prijatelji stoje тамо pijani u grupi, i šta ste muvali ili... ?!

„Prekini”, kaže Stefan, ceri se i skida kapu sa Jonatanove glave.

Suzana se izmigolji iz fotelje i požuri prema Jeni.

„Šta, da li ste nešto muvali?” ciknu ona.

„Prekini”, odgovori Jena, kezeći se. „Hajde, idemo odavde.”

Napolju ispred diska mladi se skupljaju u grupama.

Tamo je već puno ljudi. Neko peva pitku rimu, neko dobacuje nekome da je debil, neko traži cigaretu, neko žudi za upaljačem, neko nekoga podučava o nečemu o čemu će govoriti sa njim u ponedeljak kada bude pobegao sa časova u žbunje gde se obično nikada ne sakriva izuzev kada je pijan.

„Da li si pijana sada ili šta?”, pući se Suzana kada parkiraju svoje bicikle.

„Naravno da nisam”, odgovara Jena. „Pošteno, Suzana, dva piva. Ne možeš se napiti od toga.”

„Šta ti znaš o tome?”

Suzana je gleda besno i prodorno što maksimalno iritira Jenu. Trebalо je da i ona popije pivo, Suzana, o'ladi malo. Suzana zaključava svoj bicikl pažljivo sa tri različita katanca.

„Ovde je striktno zabranjeno korišćenje droge, da znaš”, i nastavlja. „Možeš biti izbačena napolje.”

„Pa šta, hoćeš da me otkucaš ili nešto slično?”

Jena odsečno uzima Suzanu za ruku i odvlači je do ulaza. Jena nespretno vadi svoj novčanik iz džepa, plaća ulaznice, prima pečat i dobrodošlicu. Vidiš. Nema problema.

„Tako mnogo ljudi”, kaže Suzana držeći se blizu iza Jene kada ulaze u mrak diska prošaran talasanjem dima i treptanjem pod raznoboјnim svetlima.

„Tako mnogo ljudi ne poznajem”, nastavlja ona.

„Da, ali koga briga, sve je kul”, kaže Jena i ne daje ni pet para na one što ih ne prepoznaće.

Umesto toga ona počinje uzbudjeno da traži tamnu glavu među svim čupavcima koji igraju.

Ali vidimo se tamo.

Kod podijuma za ples.

Vidimo se tamo.

„Hajde da igramo!” Jena iznenadno odlučuje i počinje da njiše kukovima.

„Ja ne igram”, kaže Suzana. „Ne znam.”

„Ne znam ni ja, znam li?! Nije važno!”

„Onda ti igraj. Ja će sesti ovde.”

Suzana se odvaja od Jene i odlazi da sedne na klupu. Jena uzdiše, posmatra okolo za trenutak, ne uspeva da pronađe ono što traži, uzdiše ponovo i takođe seda.

Tako obe sede. Suzana skrštenih ruku i Jena do nje. Jena još uvek oseća blagu vrtoglavicu od piva u glavi i Stefanov topli dodir na njenom telu.

Ti si zaista lepa.

To je bila Jena, da. Potpuno nova slika Jene, da, to je bila ona. Slika koja bi moglo da ostane, molim te, molim te ostani!

„Iaa!”

Ali do vraga, najednom to osećanje nesigurnosti ponovo obuzima Jenu. Ulis. Karo je nagnuta preko njenog ramena sa neupaljenom cigaretom u ustima.

„Ti si ovde?” kaže Karo. „Super!”

Tada se ona kikoće a Ulis joj se pridružuje. Jena je zbumjena pa pobesni zato što je zbumjena.

„Ne, ali stvarno”, dahće Ulis. „Strašno je zaprepašćujuće ovde upasti među drugarice iz razreda.”

Jena ne zna gde da gleda, niti u majicu sa natpisom DODIRNI ME, niti između njih, isuviše je mnogo toga, niti u Ulisine oči, ona to ne može.

„Znači, vi ne igrate?” nastavlja Karo sa pitanjem dok joj oči crvene.

„Mi smo igrale”, laže Suzana. „Umorne smo, to je sve.”

„Dobro”, kaže Ulis, a izgleda da im ne veruje.

„Da, izgleda da se fantastično provodite u svakom slučaju”, kaže Karo, gurnuvši Ulis u njena bedra.

„Smorene na zabavi!” bodre ih Ulis i Karo i počinju da se ponovo pakleno kikoću i hvala bogu da odlaze posle čao i zagrljaja sa poljupcima!

„Idiotkinje”, kaže Suzana pošto su otišle.

Za trenutak Jena nije bila sigurna na koga je ona mislila kada je to rekla. Ali se ne može uzbudjivati zbog toga, ne zbog toga, ne sad, gde je dođavola Sake?

Ona ne može da ga ugleda.

Ona ga nigde ne može videti.

„A sada moji prijatelji”, uzvikuje disk džokej konačno, „večeras je vreme za poslednji hit, zato okušajte sreću pa se priljubite jedno uz drugo pre nego što zapalite kući!”

Čuje se pucketanje i varničenje iz mikrofona.

Čuje se pucanj i varnica usled pokretanja disko skalamerije.

Ugrabite šansu.

Maritime reči su u Jeninoj glavi. Ona mora da zatraži od Sakea da zaplešu. Međutim, sve vreme, ona i Suzana sede i razgovaraju sve do poslednjeg hita, ugrabite šansu! Tako da ona mora to da učini. Ona zaista mora.

„Tamo”, kaže Suzana, kao da zna o čemu Jena razmišlja. „On stoji tamo pored di-džeja.”

„Idem sada to da uradim”, to je sve što Jena kaže.

To ona i čini.

Jena odlazi prema podijumu za igru, gurajući se kroz zagrejana tela početnika i ruke koje se miluju, uspeva da se probije kroz sve njih, jao i izvinite, i sve vreme ona njega

vidi, ona ga može videti jasnije nego bilo ko drugi, i biće tamo uskoro, a sada, sada sada sada sada!

Sada.

Zviždanje.

„Hoćemo li da zaigramo?” to je ono za šta Jena nema vremena da kaže Sakeu.

„Hoćemo li da zaigramo?” umesto nje devojka iz devetog razreda kaže Sakeu i Sake odgovara da, dok Jena ostaje u mestu kao ukopana.

Beskorisno. Prošlo je.

„Smetaš nam”, kaže Ulis, praveći seksi pokrete telom u igri i plazeći svoj jezik sve do Henkeovog vrata.

Dok diskو svetla zaslepljuju Jenu, iritirajući je svojim treptanjem pred očima, Ulisin lakat udara Jenu po obrazu posle čega Jena oseća krv u ustima.

Da.

Jena oseća krv u ustima.

Johana Tidel je švedska spisateljica, rođena 1980. u gradu Neše (Švedska). Studirala književnost i filmsku umetnost na univerzitetu u Štokholmu. Pored toga što je spisateljica, ona je publicistkinja, predavač, recenzent i hroničar.

Nagrađena je za svoju prvu knjigu, *I taket lyser stjärnorna* (*Zvezde sa tavana sijaju*), kao najbolju u kategoriji mladih pisaca za 2003. Ova knjiga je do sada prevedena na osam jezika a prema njoj će biti snimljen i film.

Johana Tidel nastavlja sa svojim proznim radom, pričama 2004.

Njena druga knjiga *De fattas en tärlning* (*Jedna kocka nedostaje*) objavljena je 2006.

Mikael Engstrom

Iz knjige *Doge*

Kratak sadržaj knjige

Život nije lak za Dogea i njegove drugare: u predgrađu Štokholma, oni su svakodnevno suočeni sa opasnošću i nasiljem. Sve u pokušajima da izbegnu suparničke grupe, mada redovno „izvlače deblji kraj”, ipak su raspoloženi i voljni i da maštaju.

U izvodu iz ove knjige, Dogeov najbolji drug Lars shvata da postoji mogućnost da dođe do novca, kada jedna stara dama iz komšiluka istakne obaveštenje da nudi nagradu za njenu nestalu mačku. Na nesreću, stvari se ne odvijaju baš po planu... U poslednjem odeljku izvoda iz ove knjige, Doge ponovo priča događaj dana svojoj umrloj majci, uz malo maštanja!

RAZLIKAIZMEĐU MRTVE I ŽIVE MAČKE

Larsov otac ležao je na sofi. Tri boce crvenog vina bile su sakrivene iza sofe uz zid prostorije. Četvrta, kraj njega, bila je skoro prazna. On je uvek držao flaše na podu. Kao da one stvarno nisu bile tu. Ležao je tu na sofi i sve više i više se opijao, mada potpuno nemerno. Spontana reakcija. Boce bi trajale dok ne zaspi, što se događa oko tri sata popodne. Ali pre toga on bi prolazio kroz različita stanja. U početku, svet bi postao dobar, i zabavni planovi za budućnost bi prolazili njegovom glavom kao železnički vagoni. Započinjao bi razgovor o svemu onome što oni obično rade.

„Idemo na pecanje, samo ti i ja. Sutra idemo na pecanje.“

„Naravno“, reče Lars, preturajući po ormanu u hodniku.

On je tražio kartonsku kutiju odgovarajuće veličine, oko dvadeset sa pedeset santimetara.

„Moglo bi da kupimo čamac i da se izvezemo na ostrva.“

„Naravno“, reče Lars.

„Znaš, jednom sam imao čamac. Peterson, i ja smo ga držali u Albano klubu za čamce. Tvoja mama i ja često

smo odlazili kod Grinde. Motor je radio na benzin ali ja sam ga vozio na kerozin. Ali moralo ga je startovati i zaustaviti benzinom. Imao sam dve kante. Motor nikada ne bi startovao sa kerozinom, motor je trebalo zagrejati pre nego što se pređe na drugo gorivo."

Larsov otac doli još vina.

„Da li je potonuo?” upitao je Lars.

„Ne, prodali smo ga kada si se ti rodio. Tvoja mama je rekla da ne možemo istovremeno imati čamac i dete.”

„Zaista?” zaprepašćeno reče Lars.

Posle dve ispijene boce prošla bi početna fazu. Želeo je da se tuče. Posle dve flaše bilo je važno da se Lars skloni. Obično je to i činio.

Lars je pronašao kutiju i otišao. Prešao je stepenice u par koraka i izašao napolje.

Znao je šta će se sledeće dogoditi. Posle tri flaše njegov otac bi počeo da govori o svojoj majci, kako je njoj bilo teško, posebno posle očeve smrti kada je on imao samo dvanaest godina. To je bilo u jednoj od prvih saobraćajnih nesreća na putu za Nines. Njegov otac je putovao u vozilu sa nekim kicošima čijoj je lovačkoj družini trebalo da se nađe pri ruci. Oni su upali u jarak i njegov otac je polomio vrat. Kicoši su ga odvezli kući i ostavili ga da sedi na stolici u kuhinji, zatim su otišli. Desetoro dece i otac sa polomljenim vratom. Da li je umro? Naravno da jeste.

Njegova majka je pomogla koliko je mogla. Zarađivala je novac mužom krava za komšiju poljoprivrednika i radom na prelaznoj rampi na ukrštanju puta i železničke pruge. Pruga je prolazila odmah iza njihove kuće.

U poslednjoj fazi, neposredno pre nego što je četvrta boca bila ispraznjena, postao bi bled a njegove oči kao da su bile daleko. Prestale bi da se pomeraju, potpuno bi se ukočile, tako da je morao da okrene glavu da bi mogao nešto da vidi.

„A sada je dosta, sutra će to definitivno proći.” Zatim bi zaspao.

Mačka je još uvek bila na mravinjaku. Krzno joj je bilo vlažno. Očigledno, mrtva mačka se ne može osušiti. Mravi su gmizali svugde, prelazili su preko njenih očiju. Lars uze štap i odgura mačku sa mravinjaka. Zatim stavi kutiju pored i gurnu

mačku unutra. Brzo zatvori poklopac. Mačka je bila teška. Morao je da nosi kutiju ispred sebe obema rukama. Zaista je strašno smrdelo. Osećalo se na izmet i razlučene mrave. Lars je imao osećaj da je radio nešto vrlo glupo. Stvarno neverovatno glupo. Ali ona je napisala da bilo ko da vrati mačku dobiće sto kruna. A njemu je baš sada bio potreban novac. To nije bila njegova greška što je mačka bila mrtva. Moti bi dobila njegove časopise i sve bi bilo u redu. To je bila ta mačka. Ali razlika između žive i mrtve mačke je bila vrlo velika. Koliko velika? Trebalo je da ona misli o tome. Da ta mogućnost uvek postoji. Treba biti pripremljen na takve stvari, treba biti spreman na sve. Nikad ne biti iznenaden. Biti spreman da se brzo izmakneš, da skociš u stranu i da se nadaš da će loša stvar pogoditi nekog drugog umesto tebe. Naučiti da manipulišeš lošim stvarima tako da one pogode nekog drugog. To je bila najvažnija stvar koju je trebalo naučiti.

Lars je glasno govorio dok je išao i nosio kutiju. Na neki način je želeo da čuje koliko je bio u pravu.

„Ako ona ističe obaveštenja, onda je to njena greška. Sto kruna za mačku – živu, tako je trebalo da napiše. Za mrtvu, ni krunu.”

Ali ona tako nije napisala, zato će se sama obrukati. Sve je uvek bila tvoja lična greška. Zato se mora biti pripravan.

„Svako ko nije pripravan je...”

Nije bio u stanju da se seti prave reči. Intenzivno je razmišljao sve vreme do vrata broj 4. Stajao je ispred vrata gospode Cvetić.

„Svako ko nije pripravan je gotov.”

I on zvononi.

Gospoda Cvetić otvori vrata.

„Da?” reče ona upitno.

„Ovde je mačka”, reče on, drmajući kutiju.

Ona pljesnu rukama od sreće.

„Znala sam”, reče ona. „Znala sam da će je dobiti ponovo nazad moju malu Mili. Kakva sreća, danas sam ostavila posude sa biskvitima i mlekom.”

Lars otvori kutiju.

Ona je vrištala sve dok nije izgubila dah. Ponovo kašljući i vrišteći. Lars nije mogao naći način na pita za nagradu. Udaljio se. Bilo je kao da ga je vrištanje fizički odgurnulo. Dalje od vrata. Još je mogao da je čuje iz daljine. Spustio je kutiju ispod balkona na zemlju.

Ona definitivno nije bila pripremljena. Razlika između žive i mrtve mačke bila je neverovatno velika. Možda nemerljivo velika. Veća od univerzuma.

MAČKA IZ MERŠTE

Doge i Lars stajali su ispred vrata broj 4, znajući šta da rade. Gospođa Cvetić išla je putem. Čim je ugledala Larsa odjednom je počela da viče i brzo ušla na vrata.

„Bože!”, kriknu Lars, i baci se na zemlju kao da moli u Meki. „Zašto sam vratio mačku! U mom mozgu mora da je došlo do kratkog spoja. Poludeo sam. Potpuno poludeo. Imao sam noćne more zbog te odvratne mrtve mačke. Šta da radim?”

„Nije to trebalo nikada da uradiš.”

„Ali već sam to uradio, šta da radim sada?”

„Moraš nabaviti drugu mačku”, reče Doge.

„Kako?”

„Zar ne poznaješ nekoga ko ima mačke? Nekoga ko je odjednom postao alergičan ili slično?”

Lars ustade i zamisli se na trenutak.

„Nema potrebe nekoga da poznaješ. Svet je prepun mačaka. Mi ćemo otići i doneti jednu odnekud. Meršta bi bila pogodna.”

„Zašto Meršta?”

„Tu je poslednja železnička stanica, tako da se ona neće ponovo vratiti kući.”

„Da li je to zaista dobra ideja?”

„Da, to je dobra ideja. Očigledno je da je gospodić Cvetić potrebna nova mačka.”

„Mačka iz Meršte?”

„Da, lepa mala živa mačka iz Meršte.”

Oni otpešaćiše do stanice. Pored kioska sa viršlama Pera-Plato i Tomas su čekali. Nijedan od njih nije izgledao kao isprebijan u karate-stilu. Možda je Motiju bilo dovoljno samo da im zapreti. Doge i Lars prošli su blizu. Pera-Plato i Tomas buljili su u njih.

„Ne gledaj”, reče Lars. „Mi samo idemo svojim putem do stanice, nema problema.”

Na deset metara od stanice poče napad. Pera-Plato uhvati Dogea i zavrte mu ruku, a Doge pade na kolena, jauknuvši od bola.

„Liži tlo”, režao je Pera-Plato, pritiskajući nadole njegovu glavu.

Tomas je držao Larsa za vrat, i reče:

„Tako, porno-mag lopovi, eh? Bolje bi bilo da nabavite nešto za nas, takođe...”

Doge je ležao glavom pritisnutom na dole, ali je odbijao da liže tlo. Mogli su ga pretvoriti u kašu, on to nikada nebi učinio. Doge izvi glavu na jednu stranu i ugleda Koskela kako izlazi iz stanice.

„Pomoć!” pozva Doge.

Koskela se sjuri na njih, hramajući na svojoj veštačkoj nozi. Prvo je udario Tomasa u vrat da bi oslobođio Larsa. Zatim je povukao Peru-Platoa tako da je Doge mogao da ustane. Koskela je bio brz i efikasan.

„Šta, jebo te, ti radiš ovde, ti matoro kopile?” izusti Tomas, udaljavajući se.

Koskela nije odgovarao, samo ih je pratilo pogledom.

„Ti si lud”, reče Pera-Plato.

Ali Koskela ne odgovori ništa.

Toteri odmagliše.

„Hvala”, reče Doge.

„Drago mi je da sam bio od koristi”, reče Koskela i ode hramajući kući.

Posle pola časa putovanja i devet stanica, stajali su na platformi stanice Meršta. Doge i Lars su bili na nepoznatoj teritoriji. Van stanice nalazio se jedan kiosk. Grupa mlađih je tu stajala. Doge i Lars su ih pogledali, proučavajući ih. Ako su Toteri i Stjuardi bili u zavadi, čak i kad bi prelazili sa jedne na drugu stranu, na šta bi to ličilo? Ovo mesto je bilo tako udaljeno da kao da i nije postojalo. Ovde bi bilo lako baciti atomsku bombu.

Mlađi su dobacili nekoliko uvreda u vezi Larsove vunene kape. On se držao smirenog. Čak i kad je osetio opasnost. Oni samo treba da se pretvaraju da ovde stanuju. Doge i Lars su pokušali da izgledaju kao da znaju gde se nalaze, ili u najmanju ruku kao da su se tu baš sad doselili. Uspeli su – tuče nije bilo.

Već posle četvrt časa izgubili su se u nepoznatim ulicama. Jedino što su prepoznivali bili su kontejneri za smeće i saobraćajni znaci. Nalazili su se među dugim nizovima kuća. Velike, male, dugačke, kratke. Doge nije mogao da poveruje da u njima žive ljudi. Bilo je teško poverovati da svet funkcioniše

iza svetlećeg kioska, stanične roštiljnice i igrališta. On je bio opsednut mišlju da možda sve to isto postoji i ovde, samo pod drugčijim nazivima. Ali to ne može biti tako jednostavno. Ovo mesto je tako udaljeno da praktično ni ne postoji. Ne bi trebalo da bude teško natrapati na mačku.

„Da li znaš gde se nalazimo?” upita Doge.

„Meršta.”

„Da, ali se pitam da li možemo pronaći put ka kući. Nazad do stanice.”

Došli su do jednog dela naselja na kome su tajale izdvojene zgrade. Sve je bilo uredno i čisto, sva dvorišta u nizu okrenuta ka suncu, jezerca sa fontanama i patuljcima od kamena. Deca su se igrala na travnjacima, očevi prali svoje automobile, a majke klečeći uređivale cveće.

Lars nikada ranije nije video ovako nešto.

„Da li smo mi na selu? Uh? Da li je ovo selo?”

„Ne”, odgovori Doge. „Na selu postoje krave i guske. Ovo je nešto drugo. Izdvojeno naselje, mislim da ga tako nazivaju.”

Mačka je prelazila preko puta. Potpuno crna, sa žutim očima. Lars potrča prema njoj. Mačka naglo stade buljeći hladno u njega. Zatim utrča u jedno od dvorišta. Potom, Lars preskoči ogradu i upade u dvorište. Skočio je unapred kao golman i uhvatio mačku. Ona kriknu i pobesne. Ugrize ga i ogreba. Ali Lars ju je još držao.

„Šta, za ime boga!”, izusti neko, i odjednom je Lars bio opkoljen celokupnom porodicom. Otac je stajao držeći sapunjavi sunđer. Majka je držala šparglu. A dvoje dece se igralo automobilom sa daljinskim upravljačem i lutkom sa svetlo-žutim pramenovima kose.

Ali je Lars još držao mačku u rukama. Doge je stajao iza ograde i posmatrao. Praveći se da je neko ko samo slučajno tuda prolazi. Mačka je skičala.

„On muči Suti”, reče jedno od dece.

Drugo dete poče da plače.

Lars pusti mačku i ustade.

„Šta ti, za ime boga, misliš da radiš?” reče otac, zamahnuvši sunđerom prema Larsu.

Na njegove oči pade pena. Poče da ga peče. On ništa ne reče. Preskoči ponovo preko ograde i stade pored Doge.

„Smiri se, Sture”, reče žena. „On je pustio mačku, na kraju.”

Ali se Sture nije smirio.

„Odmah se udaljite odavde. Ne bi trebalo da ste ovde. Uvucite se u svoj betonski geto, za ime boga. Odvratna pica-dečurlijo. Ne pojavljujte se ovde da pravite probleme.”

„Ti jebeni psu”, odvrati Lars.

„Ko mi kaže”, reče otac, preteći preko ograde.

Ali za to vreme Doge i Lars su već bili daleko.

Stigli su u divan veliki park, za koji je Doge pretpostavljao da se nalazi između zgrada. U njemu je bilo mnogo dece koja su se igrala. Igrali su kriket i druge nerazumljive igre. Na vrhu ogradice za penjanje sedele su punija crna i bela mačka. Lars ode do njih, a mačke su ostale na mestu gde su i bile. On je pomilova, izgledala je zadovoljno.

„To je prava”, reče Lars, promatrajući okolinu da bi bio siguran da ne postoji neka luda porodica koja će ga napasti.

Uzeo je mačku u svoje ruke i ona mu je to dopustila. Nije pružila ni najmanji otpor.

Jedna od devojaka koja se igrala loptom primetila ih je. Na nju je došao red da udari loptu, a stajala je sa palicom za kriket u rukama. Ali ga je ispustila i potrcala prema njima.

„Šta radiš to sa mojom mačkom?” povika ona.

„Kako znaš da je tvoja?” reče Lars. „Postoje na hiljade crnih i belih mačaka. Zašto bi baš ova bila tvoja?”

„Pogledaj na okovratnik. Na njemu piše Nise odmah do našeg broja telefona.”

Lars baci pogled na okovratnik. Ostala deca koja su igrala kriket i druge igre opkoliše ih.

„I moja mačka se isto tako zove”, pokuša Lars da objasni.

„Pusti”, reče Doge . „Daj joj mačku.”

Učinio je tako. Krug dece se zatvori još više oko njih. Krupniji momci se probiše napred.

„Bože, pokušavate da ukradete mačku”, reče jedan od njih.

„Oni nisu odavde”, izusti drugi. „Samo gledam kako su obučeni.”

„Da li si ih dobio od Armije spasa ili pokupio sa buvljakom?”

„To su deca sa buvljakom.”

I počeše da pevaju:

„Sa buvljaka, sa buvljaka, sa buvljaka...”

Doge broji. Bilo ih je osamnaest. Od njih sedam opasnijih. Ostalo su bile devojke ili mlađi koji ne predstavljaju nikakvu pretnju. Nije slutilo na dobro. Neko udari Larsa u zadnjicu. Neko povuče Dogea za trenerku.

„Čekaj”, dreknu Lars, držeći svoje ruke gore ispred sebe.
„Ko je od vas to uradio?”

Za trenutak su svi pogledali jedno u drugog, a zatim je jedan dobro građen momak iskoračio napred. On je bio najmanje za glavu viši od ostalih.

„Ja sam”, reče on, dubljim glasom.

Moguće je da je vođa nameravao da kaže nešto drugo, ali on za to nije imao vremena.

Lars ga brzo udari desnicom pravo u nos. Momak pade i ostade da leži, grčevito trzajući nogama. Prošlo je više sekundi pre nego što je počeo da ječi.

Krug koji ih je opkoljavao rasturi se. Svi su bili užasnuti. Njihov vođa ležao je u trzajevima, iz nosa mu je curela krv. Čak i Doge je bio uplašen. On pogleda Larsa, koji je još uvek stajao stisnutih pesnica, a stegnutih vilica je snažno disao kroz nos.

„Još neko?” Upita Lars.

Niko ne izusti ništa. Lars ih je sve zaplašio – prevareni su. Borba je započela prebrzo. To nije bilo normalno. Prvo treba da dođe do međusobnog gurkanja i vređanja. Tada bi možda otpočela opšta tuča, sa nekim ko bi se umešao ili slično. Ovi mladi još ne poznaju elemente borilačkih igara.

Lars zna.

Doge and Lars se udaljiše: niko nije pokušao da ih zaustavi.

Kuće su nestale kada se ukazao prostran, širok put. Saobraćaj je bio gust. Automobili i autobusi su se kretali velikom brzinom. Bilo je neizvodljivo preći na drugu stranu. Sa druge strane postojalo je mnogo više stambenih blokova. Doge i Lars su stajali tu gde su.

„Hajdemo na voz kući i da se više ovde nikada ponovo ne vratimo”, reče Doge.

„Pazi”, reče Lars. „Mačka!”

Pretrčaval je put, između vozila koja su trubila, i nestala u nekom žbunju. Posle izvesnog vremena izašla je, noseći u ustima mače boje kornjačevine.

„Vidi, nema ogrlicu!” povika on.

Na povratak ponesoše mačku. Bila je vrlo poslušna i dopustila je da je nose na ramenu, ali na duge staze postajala je

teška. Doge upita pijanca koji je sedeo na klupi ispred banke gde je železnička stanica. Starac im pokaza smer. Išli su u pravom smeru, uskoro su ugledali stanicu. Voz je baš u tom trenutku pristizao.

„Stići ćemo ako potrčimo”, reče Lars.

„Ja ne mogu, mačka je isuviše teška.”

Čuli su buku iza sebe i okrenuli se. Grupa momaka je trčala prema njima. Bilo ih je mnogo. Kao na startu maratona. Pokazivali su na Dogea i Larsa, kreštali su i vikali. Neki su nosili sa sobom bejzbol palice. Ostali su nosili štapove. Doge je ugledao neke sa lukovima i strelama. Na njihovom čelu je bio najkrupniji momak sa raskrvavljenim nosom.

„U redu, potrčimo.”

Rampu su prošli besplatno. Kontrolor je kucnuo po staklu.

„Treba da platite!” povikao je, ustajući iz svoje kabine da bi pošao za njima kad je čitav čopor razljučenih momaka počeo da nadire kroz prolaz.

Voz se zaustavio. Vrata su se otvorila.

„Trči pravo napred!” reče Lars. „Mora da trčimo sve dok vrata ne počnu da se zatvaraju. Tada ćemo uskočiti.”

Doge i Lars su stigli do poslednjeg vagona. Vrata su se zatvorila, oni su uskočili unutra. Mačka je mjauknula. Upalilo je. Rulja je ostala drećeći na platformi. Udarali su po prozoru vagona, uz preteću viku. Voz je krenuo. Doge i Lars su seli. Nisu gledali napolje.

„Da li smo sada otpočeli novi rat?”

„Ne znaju gde živimo. Postoji dvadeset i devet stanica na ovom pravcu, koji je dugačak sve do Sederteljea. Trebalo bi da imaju mnogo sreće da bi nas pronašli. Ako ne računaš Merštu, mi bismo mogli biti iz dvadeset i osam različitih mesta. Ali ako uzmeš u obzir činjenicu da smo mogli da pređemo u metro ili u autobus, mogućnosti ima beskonačno mnogo.”

Doge je uzeo mačku sa njegovog ramena i stavio je sebi u krilo. Pomilovao ju je. Ona poče da prede. Dogeov svet je bio i svet svih ostalih. Možda je svako nosio svoj svet u sebi. Možda je bilo onoliko svetova koliko i ljudi? Svet umire kad god neko umre, a drugi svet se rađa kad god se neko rodi.

Na stanci Solentuna uđoše Moti i Rodžer. Sedoše nekoliko sedišta dalje. Iz njihovog razgovora Doge i Lars shvatiše da su bili na motociklističkom sajmu u Solentuni.

„Da, ali bilo je zaista sjajno, taj zeleni Kawasaki 750”, reče Moti.

„Ja bih pre uzeo onaj HD”, reče Rodžer.

Razgovarali su o motociklima, motorima, kao i pojačavanju motora, izražavajući želju ne veću od toga da prerade svoje bicikle kada stignu kući.

Lars ustade i ode do Motia.

„Treba da središ Peru-Platoa”, reče Lars. „Kada ćeš to uraditi?”

„Ta pogodba više ne važi.”

„Jebi ga, šta to znači?” upita Lars, postajući uzbuđen.

„Da to više ne važi. Da nisi malo zakasnio ili nešto slično?”

Lars se razbesne. Loti ga odgurnu tako da ovaj odlete u krilo nekom starcu. Lars skoči ponovo.

„Ali...”, reče Lars. „Ti... ti si dobio svoje časopise.”

Rodžer se isceri i reče:

„Motiju nisu više potrebnii.”

Doge je sedeо na svom mestu, ne govoreći ništa. On je držao mačku i pravio se kao da je negde drugde. Huknuo je na prozor i napisao svoje ime.

Lars je nastavio sa prepirkom:

„Baš si jebeno kopile! Ti si najveće jebeno ulično kopile!”

Moti ustade i udari snažno Larsa u ključnjaču.

„Još jednu reč i više nećeš izaći čitav iz voza, ako kapiraš šta mislim?”

Lars se držao za rame i sede pored Dogea. Bolelo ga je ali nije rekao ni reč. Doge primeti pogled besnila u njegovim očima.

Voz uspori da bi se zaustavio na stanici Solna i oni izađoše. Doge i Lars su išli iza Motija i Rodžera.

Pri penjanju uz stepenice do stanične zgrade Lars reče:

„Mislim da znam šta se dogodilo.”

Aneta, sestra Pere-Platoa, stajala je i čekala u staničnoj zgradbi. Moti krenu pravo prema njoj. Ona mu se nasmeši i oni odmah počeše da se ljube.

Rodžer se okreće prema Dogeu i Larsu:

„Sada sam dobio časopise. Da li ste i vi? Zar nisam u pravu, Moti, sad imam časopise, zar ne?”

Moti je stajao okrenut leđima prema njima i kao odgovor malo slegnu ramenima.

Doge je razmišljaо koliko mnogo stvari bi želeo da uradi.

Lars ih je već uradio. On se zatrča i uspe brzo da zada tri dobra šuta Motiju u zadnjicu. Tri šuta, od kojih je Moti ostao da leži kao cry, na staničnom podu od betona.

Oni su zazvonili na vrata gospođe Cvetić. Ona otvori vrata i ugleda Lrsa.

„Ti!” reče ona, prestrašeno i poče da zatvara vrata.

Doge stavi svoje stopalo između vrata i dovratnika.

„Imamo mačku”, reče on, držeći je u rukama.

„Ja sam imala mačku i ne želim više ponovo nijednu da imam. Odlazite!”

Ona je uspela da zatvori vrata.

„Šta ćemo sad da radimo?” reče Doge.

„Čekaj”, reče Lars. „Daj mi mačku i ja ću je se otarasiti.”

Sada Lars stavi mačku na svoje rame i ponovo zazvoni na zvono. Gospođa Cvetić otvori vrata i reče odsečno:

„Odlazite”, i ponovo zatvori vrata.

Čuše kako zaključava i stavlja lanac na vrata. Lars ponovo pritisnu na zvono, ali ovog puta ona ne otvori vrata.

„Ovo je bila zaista usrana, glupa ideja”, reče Doge.

Lars prevrte očima nagore i ne reče ništa. Doge se razbesne.

„Šta sad da radimo sa ovom mačkom? Da li da je odnesemo nazad, ili šta? U Merštu? Ti baš razmišljaš uvrnuto usrano, sve mu jebem. Svaki put smo se vrteli oko zgrada, i ništa nam nije uspelo.”

Doge ode prema glavnom ulazu.

„Ja ću ovo srediti”, reče Lars. „Obećavam.”

„Ne verujem ti”, reče Doge. „Ne ovoga puta.”

Lars kleknu i otvori poštansko sanduče gospođe Cvetić, i progovori kroz otvor:

„Mora da nam pomognete da spasemo ovu mačku. Imao sam je od malena. Ali sada je moja mlađa sestra postala alergična i mi je više ne možemo zadržati. I niko ne želi da se stara o mojoj mački.”

Lars prekide za trenutak i poče da sluša. Ali odgovora nije bilo od gospođe Cvetić.

On ponovo nastavi:

„Moja mama je već rezervisala vreme da mačku usmrte, a moja sestra je vrlo uzinemirena zato što je to njena greška što mačka mora da umre.”

Lars se ponovo utiša. Ni zvuka.

„Moja sestra kaže da i za nju, takođe, mora da rezervišemo vreme. Ona ne želi više da živi ako mačka mora da umre.”

„Hajdemo”, reče Doge.

Lars slegnu ramenima i reče u poštansko sanduče:

„Ubijanje mačke je zakazano za sutra. Dobiće jednu od injekcija posle koje će na kraju ostati samo krvno, tada je laku noć zauvek.”

Doge otvorio vrata. Lars ustade, sa mačkom na svom ramenu, i krenuo za njim. Ključaonica začangrlja i gospođa Cvetić otvorila vrata:

„Kako se zove mačka?”

„Meršta.”

NE MOŽEMO SVI ISTOVREMENO BITI SREĆNI

Doge se nagnu kroz otvoreni prozor. Posmatrao je ulicu. Sunce se spustilo, a nebo je dobilo narandžastu, ružičasta i crvenu boju. Laura je izašla na ulicu sa jednim čovekom. Držala ga je pod ruku dok su hodali prema svetlećem kiosku. Stajali su tamo ljubeći se sve dok nije došao autobus. Ušli su i odvezli se.

To nije bilo dobro.

Doge huknu na prozor i ispisa svoje ime.

„Danas smo uhvatili novu mačku. Sa starom smo završili. Gospođa Cvetić je, u stvari, bila vrlo srećna. Ali sam ti rekao, Lars, šta se stvarno dogodilo, da je sada vlasnik druge mačke tužan. Lars se zamislio nakratko. Potom smo počeli da se prepiremo oko toga.”

„Lars reče: Mi ne možemo svakoga usrećiti. Na ovoj planeti postoji više milijardi ljudi. Oni svi ne mogu istovremeno biti srećni. Mi možemo usrećiti gospodju Cvetić. I mački je verovatno bilo veoma dosadno tamo gore u tom odvratnom mestu Meršta.”

„Zatim rekoh: Ali sada je neko tužan u Meršti.”

„Potom, Lars reče: Da, ali to je dosta udaljeno odavde. Gospođa Cvetić živi ovde i ona je srećna. Baš me briga za Merštu.”

„Ja rekoh: Šta bi bilo kad bi ti imao mačku, a neko iz Meršte samo dođe i uzme je?”

„A Lars kaže: Mačka je verovatno pripadala grupi loših momaka. Koji su je hranili senfom i stavljali je u mašinu za sušenje veša, i slične stvari. Da je nismo spasli, oni bi je verovatno već ubacili u mašinu za sušenje veša.

„Ja rekoh: Niko nije tako loš.

„Lars reče: O K, ali porodica koja je imala tu mačku postala je alergična. Baš svi oni, tek tako odjednom. Moralo je da zakažu ubijanje mačke.

„Bili smo na pravom putu da opasno nadrljamo, Lars i ja. Ne mislim da smo ranije ikad imali ovakvu raspravu, ali ponekad on pretera. Na kraju smo se složili da smo spasli mačku.

„U svakom slučaju, mogla je ostati beskućnik.”

Mikael Engstrem, rođen je 1961 u Solni (Švedska), on je fotograf, novinar i pisac. 1991. nagrađen je za najbolju novinsku reportažu u rubrici društvo *Folket i Bild*. 2005. dobio je nagradu za književnost Zilveren Zoen (Silverkyssen) za svoj roman *Dogge (Doge)*. 2003. napisao je knjigu *Satans tjuv (Satanin lopov)*, a 2007. knjigu *Isdraken (Ledeni zmaj)*.

**DARVIN I DERIDA:
KOGNITIVNA TEORIJA KNJIŽEVNOSTI KAO DEO
POST-STRUKTURALIZMA¹**

Smeštena unutar i obogaćujući uvide poststrukturalističke teorije, kognitivna teorija književnosti potvrđuje i razjašnjava neka od pitanja na koja su pokušali da odgovore filozofi, psihanalitičari, kao i mnogi teoretičari kulture i počinje da stvara jednu vrstu sofisticiranog pogleda na književnost koje se s pravom smatra vrednim u okviru naše profesije. Ako bi trebalo da smestim izvor svog optimizma u jedan trenutak prosvetljenja, onda mi se čini da bi to bilo moje ubedjenje da je Darwinova teorija evolucije u velikoj meri saglasna sa post-strukturalističkom kritikom predstavljanja. Od velike pomoći nam je tekst Danijela Deneta (1995) koji tumači Darvina kao teoriju prirodnih nauka koja se zasniva na trajno nestabilnim ontološkim kategorijama. Zasnovana na Darwinovoj primedbi da evolucijski mehanizmi mogu biti ponovo upotrebljeni u neke nove svrhe u novim uslovima, Denet (1995: 404-11) proširuje ovaj naturalistički argument protiv biološkog esencijalizma do performativne teorije prirodnog (i trajnog) značenja. Prema ovoj teoriji jezičko značenje je u svojoj osnovi kontigentno ili, kao što ga Derida opisuje u svojoj dekonstrukciji Ostinove teorije govornih činova, kompromitovano neograničenošću konteksta. Po mom mišnjenu, ovo potvrđuje Hilis Milerov (1987: 291) stav da nije moguće izbeći „preformativ ili pozicionu moć jezika kao zapisa”. Dekonstruktivistički projekat učinio je nemogućim ignorisati načine „na koje retorički i figurativni aspekt jezika” podriva naše poverenje u stabilno, iskazivo, značenje. Moje razumevanje korisnosti kognitivnog načina govorenja o kulturnoj proizvodnji ljudskog uma i mozga je, stoga, zasnovano na analogiji između nekih elementarnih činjenica o razvijenom ljudskom mozgu i post-strukturalističkog viđenja kontigentnosti značenja i njegove posledične ranjivosti koja

¹ Redakcija *Ulaginja* zahvaljuje prof Elen Spolski što je ljubazno ustupila svoj tekst koji se originalno pojavio u časopisu *Poetics Today* 23:1 (proleće 2002).

seže do pomeranja i obrta u samom značenju na onaj način na koji ih otkriva dekonstruktivistička kritika.

Moji neuroni su, čini se, poput mene. Oni svoje vreme koriste za primanje poruka iz različitih (često nepouzdanih i često sukobljenih) izvora i procenjuju ih. Komplikovane „odluke“ koje oni donose o tome da li da nastave transmisiju (da prenose dalje) ili ne čini se da su slične mom uobičajenom posmatranju, mišljenju, povezivanju različitih informacija, i konačno delanju koje se često odvija na osnovu ne baš najpouzdanijih dokaza. To znači da su moje odluke nalik na one koje donosi moj mozak, sudovi donešeni na osnovu preferencija². Iako se ne može reći da je moj razvijeni mozak stvoren za sve ono za šta ga ja koristim, on se jeste prilagodio i do sada je njegovo funkcionisanje dovoljno dobro za svakodnevne aktivnosti. (Uglavnom.)

Filozofska paralela tvrdnji za ipak-ne-tako-čudano-ljudski način rada moguće je naći u kritici metafizičkog idealizma kako to, na primer, čini u svojim radovima Stenli Kavel. Njegova tumačenja Ludviga Vitgenštajna u *Tvrđnji razuma* (1979) pomeraju filozofsku raspravu dalje na neurološko autentični nivo time što se bore da pronađu da pokažu, iskažu i shvate kako nas uobičajene svakodnevne istine zaista dobro služe u većini slučajeva. Kavelovo delo otkriva i rasvetljava probleme u komunikaciji i dolazi iznova do tvrdnje o mogućnosti intelligentnog, zadovoljavajućeg, čak i moralnog života sa mentalnom opremom koja predstavlja naslede čovečanstva. Moguće je obnoviti, po njegovim rečima, tragično oslabljeni skepticizam koji odbacuje „dovoljno dobro“ znanje u uzaludnoj borbi za nemoguće ideale.

Ali ovo je prebrzi skok na srećan kraj. Nisu nam potrebne ni neurologija ni psihologija da bi nam rekle da su ljudska bića jedva savršeni znalci. Ponekad to shvatamo, ali smo često i zbumjeni. Ljudi se često prilično žalosno ne razumeju, a da ne spominjemo megazaboravljače, one hronično zbumjene, kao i one koji pogrešno interpretiraju. Smejemo se ljudskoj komediji koju nam nude televizijski sitkomi i oplakujemo dela visoke kulture koja prikazuju tragične granice našeg razumevanja. Homer Simpson se spotakne, ali zato Edip, Hamlet i kralj David

² Obrasci preferencija prvi put su opisani kod Džekendofa (Jackendoff) 1983. godine kao način prikazivanja značenja reči bez kobne strogosti. Elen Šauber i ja (1986. godine) pokazali kako obrazac opisuje književne žanrove.

– vođe, filozofi, pisci – koriste svoj osećaj i svu svoju intuiciju koju mogu da dozovu, pa ipak izgleda da ne uspevaju da znaju dovoljno baš onda kada se to od njih traži.

Sa tačke gledišta evolucije, Aristotelova početna tvrdnja u *Metafizici* je nepotpuna: „Po prirodi, sve ljudi”, tvrdi on, „teže znanju”. Gubeći nešto od gnomske elegancije, ova rečenica može biti proširena: „Dobro je misliti da je opstanak ljudske vrste zavisio i verovatno i dalje zavisi od sposobnosti da sakuplja, sređuje i razumno primeni dostupne informacije o okruženju, sve do projekcije mogućnosti (uključujući i mogućnost suprotnih činjenica), i procesa donošenja odluka. Ako je ovo tvrđenje tačno, onda je verovatno tačno i to da su svi ljudi po prirodi željni znanja i da su oni koji po rođenju nisu žeeli da znaju ili oni koji nisu razvili razumljive i tačne (ne neophodno i savršene) načine procenjivanja svojih odnosa sa svetom oko sebe odavno izumrli.”

Jedan mogući opšti odgovor na pitanje kako se kapacitet saznavanja razvio sa potrebnom fleksibilnošću je nagovešten teorijom modularne kognicije. Ukratko, hipoteza modularnosti istražuje implikacije razvoja paralelnih sistema sticanja znanja. Kao i sve životinje, čak i neke biljke, ljudi saznaju o pojedinom predmetu na više od jednog načina odjednom, npr. vide, čuju, dodiruju. Dok je ovaj način dobar za opstanak, modularnost stvara intermodularne konflikte.

Da prvo razmotrimo prednosti. Jedna od prednosti modularnosti je da smo uz pomoć mnoštva različitih receptora/procesora (uši, oči) umesto jednog za sve, opremljeni da odgovorimo na različite načine na razne vrste energija u svetu (zvučne i svetlosne talase, na reči i osmehe). Još jedan pozitivan rezultat modularnosti je da ukoliko jedan od sistema propadne, nije sve izgubljeno. Različiti moduli su dovoljno nezavisni da bi izbegli opštu propast, i često dozvoljavaju da osoba preživi čak i kad spadne na dva ili tri modula.

Međutim, tu je i cena koja se plaća zbog razdvojenosti modula, a ona se sastoji u tome da je neophodan sistem za prevodenje da bi se izvršila integracija znanja primljenog i proizvedenog u odvojenim modulima (Jackendoff 1987.). I ovde možemo da iskoristimo još jedan postulat teorije evolucije: ukoliko bi prevodenje sistema unutar modula bilo savršeno – ukoliko bi znanje iz jednog modula bilo toliko dobro prevedeno u znanje stečeno drugim, to bi značilo da su oni u

potpunosti iste (tj. izgledaju isto u svesti i funkcionišu na isti način) – onda bismo izgubili prednosti koje svesno upućuju na razlike. Ako ste svesni da je potok u blizini po bogatstvu vegetacije rasprostranjene linearno i time što ga čujete to znači da će potok pronaći u bilo koje doba dana ili noći. Modularni sistem saznavanja dobro koristi grupu receptora koji su daleko od idealnih tako što ih kombinuje tako da oni proizvode redundanciju, i to se potvrđuje čak i po cenu povremenog konflikta među njima. Praznine ili razilaženja informacija iz različitih modula mogu analogno da se popune sećanjem na prethodna iskustva ili deduktivnim zaključivanjem. Priču o modularnosti prvo bitno je ispričao Džeri Fodor (1983. godine), ali verzija koju ovde nudimo i sadrži i pomenute revizije Raza Džekendofa (1983.) koji je prvi uočio praznине u strukturi informacija. U *Prazninama u prirodi: književna interpretacija i modularni um* (1993.), pozvala sam se dodatnu prednost modularnosti: kreativni potencijal praznina. Pošto se praznina mora popuniti zaključcima koji su bazirani na osnovu iskustva i sećanja individue, čak i u sličnim situacijama različiti ljudi doći će do različitih zaključaka. Dokaz kulturne različitosti (u stvari, poteškoća u pronalaženju i opisivanju kulturnih univerzalija) čvrsto sugerije da genetsko nasleđe ne predviđa na koji način će biti upotrebljeno, kao što ne može kontrolisati rezultate svojih procesa. Pretpostavimo onda da makar praznina ako ne konflikt, uvek egzistira između onog što možemo saznati putem vida i izgovorenog, ili između reči i dodira, istoričar kulture moraće da razume ovaj istorijski/ideološki/kulturni kontekst da bi stekao uvid u pitanje zbog čega određeni intermodularni sukob (sam po sebi verovatno prastaro psihološko razilaženje; nešto što je *Homo Sapiens* odavno naučio da popravi, ignoriše, ili pak da na tome profitira), iznenada postaje kulturna kriza.³

Dopustite mi da se zaustavim da bih istakla.. Počela sam da predlažem da kognitivne i evolutivne hipoteze postavljaju nova pitanja o istoriji i kulturi, pitanja koja zahtevaju dalje istorijsko proučavanje. Ono što su ljudi genetski nasledili je toliko složeno, pruža mnogo mogućnosti različito aktuelizovanih u različitim okolnostima od strane različitih ljudi i nećemo moći da odgovorimo na nova i interesantna

³ Istraživala sam neke primere ovih razilaženja u Spolski 1996. Pogledajte Spolsky 2001a, gde detaljno istražujem varijetet kreativne proizvodnje koji prikazuju i razvrstavaju anksioznost koja je rezultat praznina unutar osobenog istorijskog konteksta rane moderne Evrope.

pitanja o književnosti i kulturi van istorijskog konteksta pitanja koja postavljamo. Perspektiva evolucije neće nas osloboditi odgovornosti razumevenja konflikta koje su proizveli nasleđeni ljudski mozgovi modulirani i podešeni u okvirima kultunog konteksta. Ozbiljno preuzimajući odgovornost, moramo izneti argument da dve vrste analize – kognitivna i kulturna nisu kontradiktorne, već slobodno možemo razmišljati o njihovoj komplementarnosti.

Pokušaću da pokažem, stoga, da su prepostavke koja slede iz proučavanja razvijenog ljudskog mozga u njegovom naslednom kontekstu, daleko od toga da budu nekompatibilne sa post-strukturalističkom misli, čak je šire i obogaćuju. Pitanje koje postavljam i način reagovanja proističe iz mog intelektualnog stanovišta, posebno iz niza skeptičkih izazova formulisanih u poslednjih četrdeset godina ljudskoj sposobnosti saznanja. Istorische okolnosti same po sebi, u kognitivnoj književnoj teoriji, pružaju način sagledavanja opštijih pitanja o tome kako ljudi stvaraju znanje kombinovanjem izvora svog tela (uključujući um/mozak) i kulture. Na koji način je kognitivna oprema dozvolila ljudima da uče o svetu oko sebe? Koju ulogu kultura (ili pak različite kulture) igra u tom procesu, na koji način neka osobena kultura u istorijskom toku uspeva da iznese svoje zahteve nasuprot ili u saradnji sa prirodnim i odraslim ljudskim telom i umom? Kakva vrsta znanja se može steći, i na koji način ga stičemo? Pod kojim prepostavkama ja mogu da uzmem neko znanje i podelim ga sa vama?

Tvrđnja da je krajnji cilj književne teorije je da ispriča priču o ljudskom umu vuče korene od Aristotela, preko modernog kriticizma do Nortropa Fraja. U svojoj *Anatomiji kritike* (1957. godine) Fraj tvrdi da žanrovski oblici književnog stvaralaštva poseduju psihološku realnost koja ih razdvaja od onoga što on naziva „istorijom ukusa“. Književnost, smatra on, izlaže strukturu uma. Do ovoga je došao i Klod Levi-Štros razmatrajući materijalnu kulturu Brazila u delu *Tužni tropi* (1955. godine) i Noam Čomski u razmatranjima sintakse u delu *Sintaksičke strukture* (1957. godine). Proučavajući bilo koji empirički podatak, sintaksu ili pesme, portrete ili grnčariju, cilj je ideološko-humanistički: pravo proučavanje čovečanstva podrazumeva proučavanje ljudskog uma.

Iako detalji Frajovog predloga koji povezuju književne epohe sa žanrovima nisu naišli na odobravanje, mnogi istoričari

kulture i izučavaoci književnosti i dalje slede isti cilj, i dalje tragaju za teorijom koja će opisati vezu između bivanja ljudskim bićem i života u kulturi. U kojoj meri je moguće predvideti ili projektovati umetničko delo iz određene kulture i na koji način umetnička produkcija proizvodi kulturu? Paradigma u koju verujem je da se ova vrsta studije sasvim uklapa u ono što se najpreciznije naziva post-strukturalizam, sa promišljenom crticom koja čuva značenje, jer oba dela reči ostaju podjednako važna, kao što će postati jasno. Pojednostavljenje fenomena post-strukturalizma koje ču ovde izložiti motivisano je mojom namerom da prikažem najjasnije moguće višefazno pojavljivanje paradigmе tokom XX veka. Svaka složenija izvedba bi brzo izgubila iz vida šumu zbog drveća, šiblja, nasлага mahovine, kamenja, đubreta neorganskog porekla koje je ostalo posle piknika.

I kako gore navedeni podaci predlažu, prvi probaj je otkriće strukture. Iako postoje dobri razlozi da nas sve ovo odvede do lingvistike Ferdinanda de Sosira, to je zapravo otkriće do kog se došlo istovremeno u nekoliko branša društvenih, fizičkih i bioloških nauka.⁴ Strukturalisti nam skreću pažnju na veze između fenomena koji su se činili nepovezanim, oklevetani u procesu kao „samo“ empirijski. Metodološki to je pomerilo nauku o društvu od interesa za deskripciju i taksonomiju pojedinosti dalje ka deskripciji dinamike koja se nalazi u osnovi svake strukture, samodovoljnog i samomodifikujućeg sistema koji opisuje funkcionisanje empirijskih činjenica. Proučavanje je sada u mnogim polima iz temelja obnovljeno, zadatak je ne samo da sakupimo i saberemo, nego i da ih pozicioniramo ili da uočimo veze hijerarhije i sintakse, tj. gramatike. Značenja struktura, kao što je De Sosir tvrdio za jezik, leže u odnosima, a ne u samim rečima (ili činjenicama ili artefaktima).

Kako je perspektiva strukturalizma u jeziku postala poznata, čak i rutinska, i pošto je generalizovana u društvenim naukama (neki bi rekli zahvaljujući interpretacijskim radovima o semiotici Umberta Eka), omogućeno je prepoznavanje više velikih presosirovskih mislilaca kao prvobitnih strukturalista. Među njima su Darwin, Marks i Frojd. Svaki od njih opisuje substrukturu i superstrukturu, od klijev prve „vladaju“ potonjim, na taj način da su do tada, nerazumlji i neintegrisani fenomena počeli biti shvatani kao sistematicni. Substrukture

⁴ Vidi Pijaže 1968. godine radi podataka o ranom strukturalizmu.

su tumačili i strukturalisti i proto-strukturalisti ekvivalentnim silama gravitacije koja održava planete u njihovim orbitama. Pozajmljujući jezik nauke, oni su takođe usvojili prepostavku da su te sile stabilne i večne.⁵ „Ljudska priroda“ je tumačena kao ekvivalent u svetu fizike.

Sledeća etapa u artikulaciji paradigm bila je kritika strukturalizma, sada poznata pod nazivom dekonstrukcija. Korene je vukla pre iz filozofije nego iz društvenih nauka. Takođe ima svoje utemeljivače i preteče. Aspekti ljudskog života i kulture (materinstvo, siromaštvo) koje su tumačeni kao stalni poput Platonovih ideja, a posle romantizma su samo prebačeni na „ljudski“, ali i dalje stabilni aspekti prirode sada su ponovo opisani kao odista promenljivi zbog istorijskih determinanti. Niče je istaknut u prvi plan, zbog svoje kritike istorijski izučavanja u svom dobu.⁶ „Istorizacija“ filozofskih i istorijskih kategorija znanja već je bila skicirana u teorijskoj fizici kao priznanje zavisnosti znanja od prostornog rasporeda posmatrača.⁷

Dekonstrukcija jezika, u stvari predstavljanja uopšte, koju Derida promoviše tokom kasnih šezdesetih i tokom sedamdesetih bila je već uveliko prisutna u radovima Huserla, Hajdegera i kasnog Vitgenštajnu. Huserl, na primer, ispituje oba koncepta („koncept čoveka“) i distinkcije za koju se podrazumevalo da je aksiomatska u metafizičkoj filozofiji. Sada je bilo moguće ceniti moć konvencija koje su se predstavljale kao prirodne i stoga nagađati da je hijerarhija binarnih suprotnosti i njihove posledice, za koje su se smatralo da su prirodne poput Zemljine orbite, a zapravo su u svojoj trenutnoj konfiguraciji održavani pomoću dinamičke tenzije-da ne kažemo rata – u vezi sa i unutar određenog kulturnog obrasca.⁸ Najvažnija za izučavanje književnosti, kako teorijsko tako i praktično, bila je dekonstrukcija jezika ili logocentričnosti, kako je to nazvano novim vokabularom, koji je započeo sa Sosirom. Pretpostavljalo se da je između označenog i označitelja transparentna i prirodno usmerena: i da postoji solidan „stvaran“ svet objekata i sistema

⁵ Ovo bi mogao biti primer onog što je Pol de Man (1971) nazvao slepilom koje proizilazi iz uvida. Dok je to slepilo neizbežno, kako je smatrao, nije i nužno paradoksalno, kako je tvrdio, možda samo pogrešno i zavodeće.

⁶ Ključni tekst bio je Niče 1980.(1874.). Ove veze je sumirala Gajatri Čakravorti Spivak u Derida 1976.: xxiff.

⁷ To nalazimo u Ajnštajnovoj opštoj teoriji relativiteta iz 1916. godine i Hajzenbergovom principu neodređenosti iz 1927. godine.

⁸ Kaler 1982. sadrži jasno objašnjenje ovih preokreta.

njihovih sekundarnih predstavnika koji ih poput ogledala definišu ili opisuju. Sa ove tačke gledišta, reč (bilo koja) ima svoje primarno „stvarno” bukvalno značenje, mada podjednako ima i druge upotrebe. Iako je Sosirov revolucionarni uvid u arbitralnu prirodu znaka i konvencionalnu prirodu njegove funkcije obezbedio krucijalni klin pomoću kojeg objekti i reči mogu biti razdvojeni i ponovo pronađeni kao označeno i označitelj, čini se da on nije u potpunosti predvideo cenu koju treba platiti zbog prekida spoja kad je moguće dekonstruisati i samu stabilizujuću moć konvencije.

Međutim, uprkos toj logičkoj mogućnosti, ljudski govor se nije entropički pretvorio u haos, i kako nas Malcolm Bredberi (1989:7) uverava: „Samo na trenutak uputstva na tegli instant kafe mogu biti manje ili više korisna”. Dok ljudska komunikacija zasigurno zavisi od relativne stabilnosti značenja reči i njihove zavisnosti od konteksta, održavanje bogatog kulturnog života ljudskog društva verovatno zavisi od naše mogućnosti da izobličimo ili promenimo moguća ili konvencionalna značenja reči i da ih kao takve razumemo. Ova katehareza, odnosno pogrešna upotreba jezika se dugo uočavala; njene varijetete su prvi retoričari svrstali u svoje „sprave”. Uticaj radova dekonstrukcionista na opisivanje fenomena poput metafore i ironije uspeo je da razjasni posledice ovih figura, izlažući slabosti tradicionalnih distinkcija između književnog i svakodnevnog jezika ili figuralnog i bukvalnog značenja. Rezultat nekoliko decenija delovanja post-strukturalizma je ogleda se u značajnom uvidu: funkcionisanje ljudskog jezika zavisi i od njegove ponovljivosti i nesigurnosti. Ova kombinacija je više od paradoksa, istovremene transcedencije i ograničenosti. Ona takođe dozvoljava da naslutimo kako reči koje su ranjive zbog svoje nestabilnosti mogu biti iskorištene za stvaranje novih značenja.

Prvobitna Sosirova opažanja, to jest, da se značenje nalazi u odnosima između reči, a ne unutar samih reči, postepeno je shvatano kao destabilizuća posledica za nauku uopšte. Pošto se izučavanje svakog predmeta sprovodi pomoću reči, ove inherentne nestabilnosti ili ambivalentnosti, prethodno opisane kao „književni” fenomen koji parazitira na „normalom” jeziku (Austin 1962. godine), sada su shvaćeni kao opšti uslov upotrebe jezika, uključujući jezik koji se koristi u učenim raspravama. A ukoliko su reči samo nepouzdano

upućene na referente, njihova značenja određena u zavisnosti od konteksta drugih reči kao i od kulturnog uticaja, kako onda nauka da napreduje?

Dobro je poznat rezultat ovog istovremenog skepticizma i oslobođajuće aktivnosti i anglo-saksonske i francuske književne kritike. Ako smo nekada morali biti u pravu, izjavljuje Stenli Fiš (1980. godine), sada samo treba da budemo interesantni. Imamo novu slobodu-slobodu da se igramo, kako to Derida objašnjava igrom reči, i da se klonimo zaključivanja. Sve dok se kontekst menja poput vremena, životni vek ispravnog zaključka nije duži od trenutka kojim oblak zaklanja sunce. Primedba da je centar neodrživ za kratko je proizvela komičnu sliku za one koji su bili, sociološki gledano, na pravom mestu u pravo vreme.

Rasprava se nastavila, međutim, i skepticizam je postao toliko dubok da bi ga mnogi naučnici nosili s lakoćom. Važno je uočiti da su dekonstrukcionisti i njihovi uzbudljivi i hrabri eseji sami sebe saterali u čošak kad je u pitanju tema predstavljanja. Tvrđnja koja se u potpunosti može braniti je ta da jezička predstava nije stabilna, uz pomoć retoričke hiperbole promenjen je u neodbranjivu tvrdnju da jezik ne može obezbediti pristup istini (čak i da ona postoji). Sigurno je da je zbog te tvrdnje koja je toliko suprotna svakoj intuiciji došlo do takve erupcije profesionalne hysterije koja se naposletku donekle smirila usupkom koji su našpravili dekonstrukcionisti a koji kaže da je samoreferencijalnost (značenje unutar zatvorenog sistema), pošto je to jedino što imamo, funkcioniše jedanko dobro kao i ono što smo nekada smatrali da imamo: referencijalnost ili predstavljanje.

Fiš se, na primer, ubrzo pokajao zbog odbacivanja „da samo u pravu“ te je stoga preradio stvari da bi povratio svoje (a i naše) dostojanstvo. „biti u pravu“, nije odbačeno kao standard, tvrdio je on, i dalje postoje neki standardi, ali njihova ontološka pozicija se pomerila za čitav stepen. Pošto smo uvek negde, uvek u granicama konteksta, uvek postoji bukvalno značenje i dobra interpretacija (dobro, možda samo nekoliko njih). Ali uvek postoje i one pogrešne – za sada (Fiš 1980: 174). Fišovi jasni odgovari na lakomislenost koju je izazvala francuska vrtoglava retorička interpretacija nemačke antimetafizike uzrokovali su određen stepen uzdržanosti, mada je bilo potrebno skandalozno finale u vidu skandala sa

Pol de Manom da bi se pokorio entuzijazam američke književni akademski entuzijazam za bezgranično preobražateljsko delovanje dekonstruktivističke kritike.⁹

Ono što je bilo potrebno ustanoviti tokom vremena jeste da nije greška tvrditi da predstavljački sistemi kakav je jezik ne obezbeđuju pristup „stvarnom svetu”, već je samo videti apsolutnost i daljnje interpretacije te tvrdnje kao komične ili tragične. Ukoliko ljudski predstavljački sistemi zaista ne obezbeđuju pristup stvarnosti, to onemogućuje našu reakciju na čitav Darvinov plan evolucije i adaptacije. Evi i zašto: kada ljudska bića (ili bilo koja druga vrsta) ne bi putem tela dobijala relativno pouzdane informacije o spoljnom svetu, ne bi mogli dugo da prežive, da se razmnožavaju itd. Upamtite samo da ovo ne znači da su predstavljački sistemi od kojih zavisimo u potpunosti pouzdani ili idealni.; to samo znači da su pouzdani u onoj meri da obezbede opstanak vrste.

Argument koji pruža teorija evolucije stoga kompromituje apsolutnu tačnost dekonstruktivističke tvrdnje, ali i krucijalno potvrđuje određene tačnost te teorije. Upravo zato što se ljudska vrsta i njen put saznanja razvijaju zahvaljujući akumulaciji slučajnih mutacija u interakciji sa promenom životne sredine, a nisu genetski modelovani za saznanje te zaista ne iznenađuje što su nestabilni. Oni nisu namenjeni u te svrhe i oduvek podležu daljim promenama zbog životne sredine. Ipak, upravo ova nestabilnost, obezbeđuje fleksibilnost koja ima svoje prednosti. Ljudi, njihov način saznanja i njihov jezik su osetljivi (bez negativne konotacije: nepouzdani i nestabilni), odnosno, sposobni za adaptaciju u okvirima promena životne sredine. Jedini „cilj” o kom možemo govoriti, a da se odnosi na adaptaciju, je opstanak vrsa, i jedino potrebno za to je opstanak određenog broja individua dovoljno dugo da se razmnožava i podiže potomstvo do doba kad potomstvo postane sposono za razmnožavanje. Ovo ne znači da svako mora sve da razume ili

⁹ Najverovatnije najsnažniji dokaz hiperboličke promocije prepoznavanja su nestabilne reči koje su zaista bile neopravdana tvrdnja nesposobnih de Manovih dobroih prijatelja i kolega da potpuno obrišu, ponovo čitaju ili prepišu dramu antisemitskih fašističkih ranih de Manovih eseja. Kada ovi boa-dekonstruktivisti, kako ih je Džefri Hartman (pogledaj Blum 1979.) nazao, nisu uspeli u potpunosti ili zadovoljavajuće da dekonstruišu one tekstove koje su želeli da dekonstruišu, grupa je došla do svojih granica. Bile bi potrebne dalje analize, ne samo de Manovih juvenilija, već i apologetiskih tekstova napisanih u vezi sa njima.

da je razumevanje logički sistem otporan na greške. Sve ovo treba da bude „dovoljno dobro”.

Ovaj argument dovodi nas do dva zaključka: prvi da je tokom evolucije krivulja adaptacionog napretka vodi do dovoljno dobrog predstavljačkog sistema, i drugi, da će se kriva najzad izravnati, tj. da će prestati proizvodnja nekog pouzdanijeg sistema, jer ako je ovaj „dovoljno dobar” za opstanak vrste, prekinuće se napredak putem izbora zbog slučajnih mutacija. (Da ovo formulisem drugačije, jednom kad je „dovoljno dobar” nivo dostignut, i „dovoljno dobri” i najuspešniji predstavnici vrste mogu da prezive.) Ova hipoteza sama u sebi podržava stav da predstavljački sistem zaista jeste nestabilan, ali ne i stav da je uvek paradoksalan ili pogrešan. Dalje, protivteza bi bila tendencija da predstavljački sistem postaje znatno rigidniji: fleksibilnost sistema ima i svojih prednosti. Uspeh evolucije vrsta bi zapravo bio kompromitovan zbog potpuno rigidnih, odnosno, pouzdanih, predstavljačkih sistema. Kako sam dokazivala u *Prazninama u prirodi*, praznina između označenog i označitelja nije tragedija; ona izgrađuje fleksibilnost i dopušta da se sistem sretne sa izazovima novih konteksta i da koristi stare reči u novim kombinacijama i sa novim značenjima. Istina je da su devijacije od konvencionalnih ili očekivanih upotreba rizične. Pokušaji da se komunicira mogu propasti ili biti neuspešni ako nemaju potporu u drugim sredstvima komunikacije – facijalnim ili gestovnim, slikama, parafrazama i rečitim objašnjjenima. Čak i tada je moguć neuspeh. Ali izgledi za nesposobnost adaptacije predstavljačkog sistema za nove kontekste gora je sa stanovišta opstanka vrsta. Ovako možemo prepostavljati da se ljudski predstavljački sistem razvio kao reakcija na tenzije između dve potrebe, potrebe za dovoljno dobrim (dovoljno pouzdanim) predstavljanjem i potrebe za fleksibilnim predstavljačkim sistemom. Na tom polju evolucija se usporila kada su se linije dve krive presekle i zato živimo sa sistemom koji je delimična verzija dekonstruktivističke hipoteze: sistem nije potpuno stabilan; uvek je otvoren za katehrezu, odnosno, za promišljeno retoričko izvrтанje ili figuraciju. I upravo ta ranjivost dopušta kreativne inovacije, nadzire prihvatanje dva posla ljudske vrste koja se ne mogu obaviti, opstanak i adaptacija.

Da sumiramo, obe debate dekonstrukcionista poslednjih trideset godina i argument evolucije sarađivali su na

oduzimanju naše nevinosti. Više nismo sposobni da nastavimo dalje kao reči još znače ono što kažu, kao da nismo znali da reči nisu potpuno pouzdane i da se ne mogu identifikovati sa stvarima koje svakodnevno, uobičajeno predstavljaju (čak iako nam često služe kao takve) ili da jezik ne može biti pogrešno tumačen jer mi sada razumemo njegovu prirodu, njegovu kulturnu funkciju koja nam стоји na raspolaganju za pogrešno tumačenje. Pogrešno tumačenje na koje mislim je zaključak o prikladnom tumačenju u okvirima konteksta, a ne samo o bilo kom apsolutu ili objektivnom značenju.¹⁰ Pošto reči ne mogu uvek biti identifikovane sa onim što „normalno“ predstavljaju (pitanje numeričke verovatnoće u kontekstu), u principu sistem je potpuno destabilizovan. Međutim, to funkcioniše već dugo vremena, mada je uvek izloženo riziku. U dobru ili zlu, poznate jezičke strukture mogu biti upotrebljene u potpuno novom kontekstu, mogu biti u dispoziciji, zbačene, ili na drugi način izneverene – prisiljene, na čemu je Hampti-dampti insistirao – da znače ono što njihovi gospodari želi da znače. Književni tekstovi, da ne spominjemo diplomatska dokumenta, istorijske zapise, dnevниke, i mnoge druge žanrove, zapravo bivaju kretajnii upravo u zavisnosti od ove margine. Sistem je dovoljno dobar za većinu da pregura dan sa nerazumevanjem ili najjačim osećanjima na koja smo već navikili. I vrlo često je samo to potrebito.

Možda se vraćamo na početak, poput onih koji su isticali da teorija nije izmenila ono o čemu se raspravljaljalo.¹¹ Mi tu ne pripadmo, jer postoji i druga uticajna faza post-strukturalizma – drugačija je i teško joj se odupreti. Ovaj poremećaj nastaje iz saznavanja mogućnosti, izloženoj u snažnoj retorici Mišela Fukoa, da ako je ovaj predstavljački centar zaista pokretljiv, kako ga sada razumemo, njime se verovatno može manipulisati. I to ne samo da menja, može ga promeniti bilo ko, pojedinac ili grupa (Rabinov 1984: 51-75.) U ovoj fazi post-strukturalističke debate ponovo se raspravljaljalo o teoretskoj hipotezi struktura koje ne samo da su „negde“ bilo gde u kontekstu akademskog sveta (misli su to što jesu) ali su i takođe, i to na šematski način,

¹⁰ Postoji i instruktivna paralela sa Ostinovim (1962.) uslovima blagostanja. Prikladnost, pre nego istina, je obrazac po kom je iskaz rasudživan. Uzmimo u obzir i paralelu sa Darvinovom idejom prilagodljivosti. Pogledaj Spolski 2001b za detalje.

¹¹ Za argumente da teorija ništa nije promenila pogledaj: Fiš 1980: 370, 1989:315-41; i Knap i Majkels 1982, 1987.

determinisane interesima i kontekstima njihovih predлагаča i pristalica. Problem subjektivnosti postaje centralan. Levi-Stros (1955.) se nikada nije zapitao zašto se neprirodnost čedomorstva manifestuje putem asimetričnih crteža lica kod Kaduveo žena u istočnom Brazilu. Njemu se činilo da to sebe objašnjava na osnovu analogije (ili redukcije): oba vida ponašanja su „neprirodna” (ubistvo sopstvene dece i potom slikanje njihovih lica bez obzira na njegove prirodne karakteristike). On se i dalje oslanjao, kako je Derida to isticao, na neodrživu opoziciju između prirode i kulture.¹² Međutim, kada je jednom pitanje sredstva i subjektivnosti bilo pokrenuto, momentalno je bilo uočeno da ima dva aspekta. Ko je odlučio da je čedomorstvo „neprirodno”? Da li bi se Kaduveo žene složile sa francuskim antropolozima? Ko stvara i/ili upravlja kulturnim strukturama koje određuju ljude dopuštajući im da se sami definišu i pružajući im slobodu pokreta u granicama nasleđenih struktura? I neizbežno, mogu li ja, ili na koji način ja mogu, da osvojam moć strukturiranja za sebe ili svoju grupu? Ovo postavlja pitanje o prepostavci strukturalnog esencijalizma što zanči da je sumnjičavo tumačenje neizbežno jer je čitalac izazvan da locira glavnog pokretača, tek nedavno isključenog zbog same dinamike strukture. Dalje, ukoliko bi se neko složio da neko drugi komanduje u okvirima društva, počinje da se čini nemogućim rukovođenje promenama.

Podozriivo čitanje samo po sebi nije Deridino ni Fukooovo otkriće. Samo nekolicina je bila sumnjičavija od Fojrda o nedoslednosti između izrečenog i mišljenog, odakle dolazi ono što je „izrečeno” i kako je i zašto izobličeno. Ali za Fojrda, *deus ex machina* bio je skup mračnih instinkta koji su mogli da budu otkriveni i razumljivi, ali verovatno ne i umireni. Hajdeger je takođe, čini se, razmatrao bespomoćnost individua: uhvaćeni u hermeneutički krug bez oslonca, bez pregleda mogućnosti i bez kontrolne ručice da ih pomeri. Za neke od značajnih post-strukturalista, Pola de Mana, na primer, izvor ovog mraka, u isti mah i klasične tragične situacije u kojoj je mogućnost iskrenog predstavljanja iskrivljena moćnjim silama nego što je bilo koja individua, samo je po sebi misterija. Takođe se može prigovoriti, međutim, s obzirom na evropsku

¹² Ustaljena kritika tekstova Levi-Strosa je Deridin razgovor pod naslovom „Struktura, znak i predstava diskursa društvenih nauka” iz 1966. godine na simopzijumu na Univerzitetu Džon Hopkins. Priređen i štampan u Derida 1972.

istoriju dvadesetog veka, u kom je očekivani napredak u nauci bio izvrgnut ruglu od strane nasilnih upotreba kojima je nauka bila izložena, Fukoovo shvatanje da se po definiciji služi nečijim interesima i manipulacijom materijalne i kulturne supstrukture. Jedna od Fukoovih ranijih primedbi bila je da upotreba jezika i gramatike kao metafore za ljudsko strukturiranje, metafora kako su raniji lingvisti tvrdili, nije bila to, već „istina“ koja je više sakrivala nego što je otkrivala. Rat, predlagao je, je bio instruktivnija metafora. Nije tajna da neko ili određena grupa ljudi uvek izvuče korist iz afirmisanih struktura i dalje to čini toliko insistirajući na njihovoј prirodnosti i nepromenljivosti. Ako su mistifikacija ili mitifikacija nesposobni da održe status quo, onda sila to može učiniti, otkrivajući sumnjičavom čitaocu da struktura najzad nije potpuno prirodna.

Današnja upotreba termina post-strukturalizam (ili generalno post-moderna) kao kišobran pojma za sve podozriive interpretacije. Uprkos svojoj retorici, post-strukturalizam ne može da zameni strukturalizam; post-struktualizam razume strukturiranje fenomena ljudskog tela, uma, kulture i teorije. Oni možda ne mogu biti u potpunosti „prirodno“ strukturirani i sigurno nisu potpuno trajno strukturirani, kako smo jedno vreme prepostavljeni. Oni su, kako se sada smatra, konstruisani (i to na razne načine) uz posredovanje našeg genetskog nasleđa i okoline u kojo smo rođeni, odnosno, pomoću konstantnog menjanja interakcija individualnih potreba, hegemonije kultura i nestabilne klase od kulture ovlašćenih arbitara (Ojama 2000). Fleksibilnost kulturnog sistema kao celine ne znači da on ne predstavlja nepristrasno i verodostojno ponovljene sekvene događaja. Nije neophodno usvojiti stav da je svet Borhesova enciklopedija, iako postmodernistička umetnost i književnost daju i tragične i komične poglede na svet van specifičnih struktura za koje se dugo smatralo da su neizbežne. Ukoliko ostanem struktualista, ja sam i post-strukturalista jer verujem i da je moguće opisati strukture istovremeno na više od jednog načina i da su one trajno otvorene za ponovnu reviziju. Što se toga tiče, pomalo sam skeptična i u tom smislu ne verujem u jedinstvenost istine¹³, a i ja sam sumnjičav čitalac. Nisam mirna dok ne mogu da odredim prepostavke trenutnog konteksta, kao i ko je odgovoran za njegov nastanak i ko sprovodi njegova pravila. Činjenica da su ovu sumnjičavost

¹³ Argument za multiplicitet istine sa naučnog gledišta je dobro obrađen kod Arbiba i Hesea 1986.

konteksta – „agende” koje su objavili ili ne – u kombinaciji sa sumnjom u racionalne argumente kao u samo jednu od mnogih mogućnosti afirmisali drugi učinila je mogućim i privlačnim da jednostavno objaviš sopstvenu agendu glasno ili u našoj disciplini, široko i interesantno (opet Stenli Fiš). Ali to je mač sa dve oštice; moramo priznati da drugi mogu svoj brige da proglaše potpunijim.

Štaviše, danas osnova za istinu nije više ono što je bila, i ako ne postoji druga, onda čudnovata budistička rezignacija proizlilazi iz tobožnje radikalne kritike. Fuko, kako se mnogima čini, spasava stvar, tako što stvara neomarksizam upotrebljiv u književnim naukama. Sve što jeste, on podstiče, može biti i na drugi način. I tako Foucault pruža obrazloženje čitaocima i tumačima koji su želeli da svoje učenje vide kao praksu, kao sposobnu da deluje na njihov svet. Posle Fukoa postalo je teško pretendovati da ne znamo da socijalne strukture proizvode dobit i gubitke i da to nije slučajno. Čini mi se da bi bilo teško da opravdamo ne postavljanje pitanja kako su strukture poput književnih i likulturno-istorijskih koje istražujemo konstruisane i vrednovane. Mnogi osećaju da je tradicionalna nauka iznova aktuelna zbog mogućnosti da mehanizmi socijalnih struktura, odnosno, njihova politika, mogu da se razumeju i da se individue ili grupe mogu naći u poziciji da otkriju alat kojima bi ih izazivali. Mogućnost da „diskurs”, na primer književnost, može biti jedna od tih alatki razumljivo je oživelo izučavanja na poljima koja su dugo smatrana dekorativnim.

Moja odbrana kognitivne književne teorije, dakle, kao i lociranje iste u okvirima post-strukturalističkih paradigm, zahteva razjašnjenje onog o čemu sam već u priličnoj meri govorila, a to je na koji način se Darwin tu uklapa. Upravo kako su to Frojd i Marks obezbedili književnim studijam zanimljiva pitanja o tekstovima i njihovim interpretacijama, tako su i Darwinovi tekstovi, njihovim čitanjem kroz perspektivu skorašnjih dostignuća iz oblasti antropologije, biologije, neurologije, filozofije, psihologije i književnih studija, otvorili nove načine razgovora o našoj temi. Ova perspektiva je bitna nova alatka za književne studije jer postavlja nova pitanja o vezama između biologije i kulture, između života ljudskog tela i njegovog okruženja.

Generalni oblik moje tvrdnje je da ništa ne može biti prilagodljivije, darvinističkije od dekonstrukcije i

post-strukturalizma, pošto obe razumeju strukturiranje – proizvodnju struktura (i ovo je isto kao proizvodnja teorija strukture ad infinitum) – kao aktivnost koja se događa unutar i kao reakcija na specifično okruženje. To je aktivnost koja je uvek već namenjena za kulturnu upotrebu, ali takođe i uvek spremna da bude ponovo iskorisćena ili ponovo projektovana ukoliko je potrebno. Bitno je, međutim, ovde naglasiti da ovo nije panglosistička vizija u kojoj je satisfakcija uvek dostupna. Zapravo, suprotnost je verovatno istinita. Pošto je kulturna/biološka veza uvek pokretna, ona zapravo nikada ne odgovara u potpunosti. Uvek je na putovanju između novine i zastarelosti. Moto ovog sveta sigurno nije „ono što je, tačno je”, već „koji god pristaje dovoljno dobro, zasad radi”. Kategorije ovog sveta, i struktura tih kategorija, ostaje ista ili preispituju same sebe pouzdajući se u svoje unutrašnje odnose sa ostalim kategorijama u njihovoј okolini, ali veoma polako. Ne postoje apsolutne nepromenljive kategorije ili strukture. Poput recipročnih mutacija između parazita i domaćina, rekategorizacija je konstantno u procesu (Dokins 1982; Denet 1995). Varijacije i revizije i za Darvina i za post-strukturaliste su niti božanskog niti slučajnog porekla. Zato se Darwin i Fuko na ovom mestu rastaju. Darwin ne bi obeležio promene podmuklim namerama, poput Fukoa, niti andeoskim namerama.

Darvinizam je dirljiva teorija uma i od velikog je značaja jer teorija opstanka zavisi od adaptacije (figuracija, ponovno tumačenje, predstavljanje) pomoću rekategorizacije. Da formulišem drugačije, to je teorija koja opravdava centralnost mogućih rekategorizacija opisujući ih kao mehanizam za opstanak. To je teorija koja objašnjava na koji način živi organizmi preživljavaju u nepouzdanoj okolini pomoću dinamičnih metamorfoza. U nastavku u domenu kulture predlaže kako se to metamorfoza potpuno širi kroz populacije i zauzima stav (Dokins 1976; Sperber 1996). Stvorenja koja žive u vodama sa sušenjem močvara postaju vodozemci; Sirinks se pretvara trsku ne bi li pobegla Panu.

Nije teško, kao što se u prvi mah činilo, doći do komparacije sa Ovidijem, jer iako reč adaptacija zvuči dobromerno kooperativna, Darvinizam je zapravo i teorija o nepredvidljivoj smrti i katastrofičnim varijacijama i ponovnim kategorizacijama, ili kako je to Tenison formulisao, to je teorija koja razume prirodu i njenu tendenciju da bude “crvenih kandži

i zuba". Grotesknost sa kojom se Ovidijeve priče završavaju mogu se porediti sa proizvoljnim variranjem i iznenadnim gubitkom koji su neophodni uslovi evolucije i uslovi prirodne selekcije. Ovidije je često bio obazriv što se tiče uzroka metamorfoza koje je opisivao, koji su većinom bili potpuno determinisani. Ukoliko su to bile kazne, nije bilo potpuno jasno ko ih je nametnuo. Da li je Sirinks odlučila da će radije biti trska nego žrtva Panove požude? Ili je postojao neko ko je nju kaznio zbog njene ponovne kategorizacije? Darwin nikada nije na sličan način verovao da individualni mutant životinja ili biljka rešava probleme promena u okolini odlučujući da razvije pluća ili hlorofil.

Zaista, spoznala sam vrednost Darvinove teorije kao opisa, a ne kao objašnjenja promene, adaptacije i rekategorizacije. Po tom osnovu je privlačna za teoriju književnosti, jer procesi koje ona pretpostavlja u prirodnom svetu biljaka i životinja, odnosno, spontanih promena/varijacija, koje su praćene opstankom i gubitkom i privremenim stabilnim podvrstama, saglasne su sa mnogim interesantnim nedavnim teorijama uma, saznanja, značenja i interpretacije. Sve dok se može raspravljati da je evolativna teorija način na koji se živa stvorenja u svetu prirode adaptiraju i preživljavaju, takođe teorija uma, odnosno, teorija načina na koji ljudski um/mozak usvaja i uči (pretpostavljam da ovo nisu dve različite stvari), onda su obe teorije ojačale.

Teoretska istraživanja na nekoliko polja društvenih nauka zaista su opisala aktivnostuma na način da izgledaju kao paralela Darvinovom opisu prirodnog evolutivnog procesa. Slučaj je eksplicitno argumentovan, naravno, za konekcioniste ili modeleuma „paralelne obrade”, ali Darwinizam je implicitan i za hipoteze Čomskog o urođenom modelu jezika koji je modifikovan u interakciji sa okolinom i proizvodi znanje određenog jezika.¹⁴ Vitgenštajnov (1953) model jezičkih igara kao konvencija slično sugerije istovremenu sistematizaciju i plastičnost koja omogućavaju da se i smisao i značenje promene. Stiven Grinblatovo (1988) viđenje o cirkulaciji socijalne energije u dinamici izazova i sadržaja, moja diskusija o žanrovskim promenama u *Prazninama u prirodi* i feministička, relaciona epistemologija Loren Kod (1991) su takođe modeli dinamičke

¹⁴ Denet (1995: 384) raspravlja o tome kako Čomsky poriče ovu tvrdnju. Dikon (1997) opisuje kako je jezički modul mogao da se razvija samo u okvirima konteksta u kom se ljudski jezik razvija.

i interaktivne adaptacije i samoregulacije. Susan Ojama (2000) razjašnjava značaj onoga što ona zove „konstruktivni interakcionizam” kao zamena za pogrešne distinkcije između prepostavke o nepromenljivosti prirode i fleksibilnosti kulture.

Svaka od ovih teorija je darvinistička, tvrdim, makar iz ovog razloga: sve one uspevaju da uvaže sistematičnost, odnosno, stabilnost i predvidljivost, dopuštajući mogućnost adaptivnih promena. Krucijalno oni to čine bez pojma o nepromenljivom ukorenjenom centru, skupu platonističkih univerzalija ili književnih značenja. Podaci koji su nam dati od ovog sistema su samo misterije poput arhitekture uma/mozga same (iako je to još uvek privlačna misterija). „Dobro definisane vrste” u Darwinovoj teoriji su poput bukvalnih značenja reči. Obe, bar zasad, imaju najverovatnija značenja reči u nekoj zajednici. Obe su pouzdane, čak i kad su sklone promeni jer su ugrađene u granice nestabilne semantike i ekološkog sistema. Kako Denet opisuje Darwinov opis porekla vrsta, proces počinje i završava se sa dobro definisanim vrstama, ali u među stadijumu razlike su zanemarljive. Ovo zvuči kao vrsta razlike sa kojom pesnik rizikuje kada koristi reči u neke drugačije svrhe prepostavljaljući tako originalnost i razumevanje. Iskusni čitaoci poezije (ili nekog nekonvencionalnog teksta) naučili su da skup kognitivnih procedura putem kojih mogu doći do razumevanja novina (Kaler, 1975, Šauber i Spolski 1986) Naponsetku, ono što je novo (metaforički, na primer, upotreba reči *broadcast* za radio transmisiju umesto bacanja useva) može postati moguće ili bukvalno značenje, tako i mutant može biti okarakterisan kao dobro formirana vrsta. Darwin, sudeći po Denetu (1995:44): „odstupa od igranja tradicionalne igre od određivanja koja je „esencijalne” razlike”.¹⁵ Upamtite da je Vitgenštajn dao primer igara: ni jedan uslov nije potreban za sve članove jedne kategorije.

„Dobro definisane” vrste zaista postoje – to je svrha Darvinove knjige da objasni njihovo poreklo – ali nas je obeshrabrio u pokušajima da pronađemo „prauzrok” i definiciju koncepta vrste. Varijeteti, Darwin i dalje insistira, su samo „prvobitne vrste” i ono što redovno pretvori dva varijeteta u dve vrste nije *prisustvo* nečega (nova esencija za svaku grupu, na primer), već *odsustvo* nečega: među slučajevi, koji su nekada

¹⁵ Denet (1995:44ff) upozorava na „standardno” obeležavanje diferencijacija između vrsta, postojanje ukrštanja, ali i potom pokazuje primere izuzetako ovog pravila. Tako da ono nije obavezno.

postojali – koji su bili neophodni za prelazak, moglo bi se reći – ali napisetku izumrli, ostavljajući za sobom dve grupe koje su zapravo reproduktivno izolovane kao što su i potpuno drugačije u svojim karakteristikama. (Denet 1995:45)

Tako da, ako je dobro definisana vrsta bukvalno značenje, to je nejasna kategorija kao što je oduvek i bila, izmeriva pomoću razlika od drugih vrsta. Stalno bukvalno značenje više ne može da postoji kao prirodna kategorija koju nikada nećemo promeniti. Potencijal za promenu je ono što je stalno, a pravac promene nije predodređen. Kao što algoritamski procesi evolutivne promene doprinose opstanku života na Zemlji u okolnostima koje se stalno menjaju, sistematska fleksibilnost jezika održava ga sposobnim da služi promenljivim komunikativnim potrebama. Ni jedan sistem se ne menja bez zanosa i gubitaka; oba se stabilizuju sami od sebe tokom vremena, ali ni jedan nije rigidan. Ukoliko bi sistemi bili rigidni, ni jedan ne bi bio svrshishodan.

Analogija između Darvinovih stabilnih kategorija i bukvalnim značenjem može da se produži. U obe postoji razlika između materijalne situacije konstantnih promena, nestanka i opstanka, koji je očigledno postupan proces i da je opis krajnjeg stanja stvari. Imenovanje i kategorizacija, kao i ostatak jezika, imaju neizbežan ad hoc kvalitet, ali kad jednom zauzmu poziciju, do promena ne dolazi lako. U bilo kom trenutku, skup raspoloživih imena i kategorija koju može da koristi bilo koja individua je samo približna procena skupa materijalnih fenomena koje treba opisati. Govornici su ograničeni upotrebom reči i jezika na sirov način ne bi li ostali u granicama komunikacijske zajednice. Za dete, *doggie* je prikladno za sve vrste pasa, dok termin *mačka* sigurno ne znači i lav i tigar, ali se može misliti i na igračku. Biolozi će, naravno, pokušati da pridruži bliže „rastavljanju sveta” sa svojom terminologijom, ali oni takođe priznaju i nove empirijske dokaze (takozvane karike koje nedostaju) i možda će jednog dana potpomoći ponovnu kategorizaciju. Na sličan način i pesnici pokušavaju da proniknu u upotrebu punog dometa jezičkih izvora ne bi li opisali nešto na način na koji govornička percepcija može da razume najbolje moguće, iako prema konvencionalnim društvenim standardima izraz može zvučati čudno ili neobično-devijantno, kako bi to strukturalisti formulisali, pošto, i u okviru opsega prema kome je rezultat

manje konvencionalan, samim tim će biti i teži za razumevanje. Ova fleksibilnost u kategorizaciji, čak i sa svojim ograničenjima, je ekstremna sreća: ona dopušta inovativnost. Možemo da izmišljamo reči kada se pojavi potreba (gridlock) i možemo da shvatimo smisao neologizama drugih ljudi (pied beauty). Takođe možemo da utičemo na naše praznine, odnosno, da utičemo na promene. Govornik može da teši voljenu osobu pre rastanka poređenjem sa kracima šestara, pisac eseja može da stimuliše političku volju svojih gospodara tako što će skovati novu reč *falokratija*.

Projekat kognitivnog izučavanja književnosti tek počinje. Nadam se da će nastaviti da istražuje nova pitanja koja izbijaju na površinu podrazumevajući tu i književne teme u svetu raznovrsnih kognitivnih dokaza i da će ponovo razmotrati stara pitanja sa novim dokazima. Elen Skari (1999), na primer, predlaže nekoliko načina na koje književni tekstovi koriste sposobnost mozga da reprodukuje i razume ono što je pisac želeo od nas. Moje skorašnje studije ranih modernih tekstova i slika pokušavaju da mapiraju način na koji kreativna dela obezbeđuju satisfakciju u nasilno menjajućem društvu (Spolsky 2001a). Meri Krejn (2001) u svojim poslednjim studijama o Šekspiru, dokazuje da je važnost razmatranja uvreženog procesiranja u mozgu za razumevanje autorske funkcije u književnim tekstovima. Aeln Ričardsonovo (2001) istraživanje razvitka nauke o umu u eri romantizma produžava i produbljuje načine na koji se post-strukturalističke studije kulture mogu obogatiti kognitivnom perspektivom. Moja pretpostavka, sa merom predostrožnosti¹⁶ prema kojoj uvek treba obraćati pažnju na to da ne mešamo analogije ili metaforičke upotrebe podataka kognitivne nauke se svojom analitičkom upotrebom, kognitivno izučavanje književnosti je jedinstveno pozicionirana da sledi napredak u razumevanju koji je omogućila post-strukturalistička kritika predstavljanja, odnosno, da razume istovremenu dovoljnu valjanost i

¹⁶ Proučavaoci književnosti mogu sami sebe da brane od naivne precenjenosti onoga što sociologija, evolutivna biologija mogu da im pruže postavljajući sebi sledeće pitanje: Kolika je verovatnoća da *njihovo* polje (u poređenju sa mojim) nije rascepano konkurentskim hipotezama? Kolika je verovatnoća da, dok se ja borim da izađem na kraj sa naizgled nepomirljivim složenostima, *oni* tačno znaju šta rade, tako da bih ja mogla da pozajmim njihove teorije i empiričke podatke kao odličan dokaz za rešenje mojih rasprava? Zaista na polju evolutivne biologije u toku je više rasprava, za koje proučavaoci književnosti nisu dovoljno kompetentni.

nesigurnost značenja. To će i uspeti, verujem, bez krajnje neozbiljnosti post-strukturalizma.

sa engleskog prevela
Milica Konculov

ČARLI IZ ZEMLJE ČUDA

– „Always look on the bright side of life, la, la-la, la-la...”
MOLIMO, SAČEKAJTE... „Always look on the bright side of life,
la, la-la, la-la...” MOLIMO, SAČEKAJTE...

– HALO?

– DA?

– “Always look on the bright...”

– HALOOO!

– ČUJEM VAS, NE VIČITE. DA?

– AMBASADA BRATSKE I PRIJATELJSKE ZEMLJE?

– IZVOLITE?

– DOBAR DAN. HTEO SAM DA...

– REŠENJE O RADNOM ODNOŠU, OBRAZAC M1 DO M523

– ORIGINAL I KOPIJA, RADNA KNJIŽICA – ORIGINAL I...

– KOPIJA?

– OVERENA U SUDU. UVERENJE O PLAĆENOM POREZU,
GARANTNO PISMO SA IZJAVOM GARANTA DA POKRIVA SVE VAŠE
TROŠKOVE, UPLAĆENO ZDRAVSTVENO OSIGURANJE, POTVRDA
DA NISTE OSUĐIVANI...

– ...I DA NISAM RAZAPET NA KRSTU. SAMO TO?

– ...I DA NISTE POD ISTRAGOM, NE PREKIDAJTE ME...

– OPROSTITE.

– ...DVE FOTOGRAFIJE, NE STARije OD ŠEST MESECI, PASOŠ

– NAJMANJE JOŠ POLA GODINE VAŽENJA, IZJAVA NADLEŽNOG
ORGANA DA SU SVE OSTALE POTVRDE VERODOSTOJNE...

– ČEKAJTE, ZABORAVILI STE NEŠTO. KAD SMO VEĆ KOD
ORGANA...

– ŠTA?

– SPERMOGRAM.

– MOLIM?

– ZAR NE TREBA DA ZAJEMČIM DOBRU GENETSku
KONFIGURACIJU, BEZ LUDAKA I ZLIKOVACA U FAMILiji, ZA
KARANJE PO OSTRVIMA?

– VI STE BEZOBRazNI.

– JESAM. ALI VI STE PRVI POČELI.

– „Always look on the bright side of life, la, la-la, la-
la...”

Niko me nije izvozao kao En Arčer, te večeri na Kosu. Duga plava kosa, okice k'o bunari, sisići mir-no, trči, Čarli, trči, od bara do bara, ja i njih dve, do pred samu zoru. Pij, loči, nalivaj se, još ne sviče rujna zora – kad, snimim maj diar En kako gricka uvce najboljoj drugarici, sori, maj lejdi, niko me ne jebava dva posto, alo, bre – vrismem, vot – čujem još glasnije, sori for interapting jor moments of pležr – podvijem repinu i pravo u hotel, u gnezdo pragmatizma i leglo hedonizma.

Tamo ujče sav svež i razdragan, koj' kurac pa ti sad 'oćeš, uz'o sam kola od zeta da vodimo dve nove prakljače malo u kulturu. Dragi ujče, imaš li dušu, jedva sam te naterao da probaš kinesku klopnu, prvih pola sata si mislio da jedemo Snupija i Rin-tin-tina zajedno, a sad sereš o kulturi; molim te, vidim ujine oči kako preklinju, dale mi sinoć. Obe. Ohoooo, ruska trojka, što nisi zvao kočića, pa gde da te nađem, manijače, stvarno, kad ni ja sebe ne nalazim, zvao sam te, veruj mi. E, kad je tako... *Quod erat demonstrandum.*

- NO-VI-NEEEE! DANAŠNJE NO-VI-NEEE!
- ŠTA PIŠE?
- KUPI, PA ČITAJ. NO-VI-NEEE!
- NAPRAVI MALO MESTA, BAKICE. POBEGNEŠ GROBARU S LOPATE, I PRAVO PRED AMBASADU...
- LEBLEBIJE, KIKIRIKI, SEMENKEEE... GIMNASTIKA ZA ZUBE, PRAZNIK ZA MOZAK, AMNESTIJA ZA PROSTATU... SEMENKEEE!
- NEMOJ DA ME GURAŠ, SVINJO JEDNA. STOJIM OVDE U REDU ZA VIZU JOŠ OD JUČE, NOĆ I DAN.
- BABA, AKO TI JE. LEPO SAM TI REKAO 50 EVRA PUTA DA MOŽEŠ DA ĆEKAŠ KAO PRAVA DAMA.
- SOOOOKOVI, 'LADNI SOOOKOVI, PIVO, KISELA... SLADOLEEED! SEKSI AJS, VERI NAJS!
- GOSPOĐO, MOLIM VAS, DOBIĆU ŠETAJUĆI BUBREG OD VAŠEG KIŠOBRANA. KAD ME NISU UBILI ŠOFER, TURBO-FOLK I PROMAJA U AUTOBUSU, NEĆETE BOGAMI NI VI. STRPITE SE.
- JE LI, FOSILU, DA TI NIJE SVETI PETAR NAJAVIO NEKI PLJUSAK? MISLIM, USKORO ĆETE MALO VIŠE DA SE DRUŽITE, RED JE DA TE OBAVEŠTAVA PREKO VEZE...
- TO JE SUNCOBRAN, BITANGO! I NEMOJ DA ME ISTERUJEŠ IZ REDA. NE DAM TI PARE!
- SEN-DVI-ČI, ŠUNKA, SALAMA, VIRŠLE... KO PROBA

- KOBASICU MOJU, DOBIJA ODMAH BAKARNU BOJU! SENDVIČII!
- U PRAVU JE ŽENA. ŠTA TAJ TAMO PRODAJE MUDA ZA... ALO, DŽUKELO!
 - DA TI „PRODAVAC“ SAD MALO JEBE MATER, OVDE PRED SVIMA?
 - TI MENI? E, SAD ĆU DA TI...
 - UDRI JAJARU, JEBEM GA U...
 - ON TEBI DŽUKELO? JA BI MU...
 - NOVINEEE! PREGOVORI O VIZNOM REŽIMU U ZAVRŠNOJ FAZI!!!
 - ŠTA SE OVDE DEŠAVA? OPET MORA POLICIJA DA INTERVENIŠE?
 - OVAJ DRIPAC OVDE GURA OVU GOSPOĐU I TRAŽI PARE ZA MESTO U REDU.
 - A TI SI NAŠAO DA ISPRAVLJAŠ KRIVE DRINE? IZLAZI IZ REDA I DAJ LIČNU KARTU! TI ĆEŠ MENI DA NARUŠAVAŠ JAVNI RED U MOM REDU!
 - NE ON, OVAJ DRUGI! ČOVEK NIJE KRIV...
 - TEBE NIŠTA NISAM PITAO, MATORA. ČUJEŠ TI, IZLAZI IZ REDA!
 - EVO SLUŽBENIKA AMBASADE, IZLAZI NA KAPIJU.
 - DANAŠNJE NOVINEEE! BOLJI DANI ZA SRBIJU!
 - TIŠE MALO, BRE, DA GA ČUJEMO.
 - EDNO MALO INFORMACIJA. KONZUL DANAS NECE RADI, SVI DODZE SUTRA. ISTO VREME.
 - SUTRA?
 - MOZE I NE DODZE, JA TEBE NE ZVAO OVDE. TI SAMO DOSAO.
 - KAD SUTRA? STVARNO SUTRA ILI MALO SUTRA?
 - TI GLUV ILI GLUP?
 - DOBRO. SUTRA.
 - NO-VI-NEEEE! VEĆ OD 2027. GODINE SRBIJA ULAZI NA BELU ŠENGENSku LISTU! BOLJI DANI...

Kos je ostrvo uglavnom nevulkanskog porekla, ali postoje jezgra iz doba miocena i pleistocena, starosti do milion godina. Kaldera se proteže dvadesetak kilometara, od jugozapadne obale Kosa pa sve do ostrva Nisiros. Ako uzmete u obzir i „sumpornu polju“, njih nekoliko, i još uvek aktivne termalne izvore, tada priča o nastanku Hipokratovog raja postaje još zapetljanija. Naravno, idealni klimatski uslovi koji

vladaju na Kosu podariće mu epitet „egejskog vrta”. Toliko za predigru.

A play off? Tragajući za pravim razlozima zbog kojih Englezi licemere zovu hipokritama, ne nju, ujče, sad je moj red, dobauljah do antičke drame. Maske licemera imale su šiljast nos i bledo čelo, ne moraš sve da skidaš, Gertrudo, važno je da ti je pevalica slobodna, patognomoničan znak peritonita, upale trbušne maramice, jeste upravo bledo lice orošeno hladnim znojem i šiljast nos. Ne tu, majn šac, malo južnije, mogu i sam da se ljubim po dlakavim grudima, olmost, dakle, dijagnoza koju je prvi postavio Hipokrat i zbog čega se ovaj sindrom naziva *facies Hypocratica*, to je već bolje, taaakooo. Serem ti se u poetsku pravdu, otkriješ bolest, oni po tebi krste najveći moralni ološ, šta je sad, ja grub, sori, to ja zbog ritma, malo, da podarim lirsку konotaciju ovom trenutku, jebaće mi Klio majku, ”jedna strašna bolest po meni će se zvati” – guslao je nekad davno Branko Miljković. Posle proterivanja iz Male Azije, dobro de, neću da ti guram glavu, Hipokrat se trajno parkirao pod platan i startovao sa deljenjem dijagnoza. Važi, ajde sama, razumem te, inicijativu ne treba gušiti, pod istim drvetom je sveti Pavle, resorni apostol za PR hrišćanstva – najveće nevladine organizacije svog doba – delio oralne, molim, hvala, ujče, šta bih ja bez tebe, usmene savete preobraćajući pagane u Hristove sledbenike. Danas, nema turista koji se ne vraća kući bez Hipokratove zakletve na papirusu, nećeš valjda to da mi radiš, šta znači to – nemoj u meni, ne, nego ču u sebi, i bez, šatro originalnog, lista sa Hipokratovog platana. A za tu hordu „naivnih slikara”, jeste, odlično je za ten, ni cela šuma platana, sve gola aminokiselina do golog proteina – igrale se de-li-je oko jajne če-li-je – mumlam, ni šuma platana ne bi bila dovoljna. Šta čete, pa, dobro, jeste slano, šta sad, da ga šećerim idući put ako treba, ne treba, zahvalujem. Šta čete, rekoh, ovca se šiša hiljadu puta, al’ se dere samo jednom.

Svršimo obilazak iz domena kulture, pa ladom na plažu. Beskrajne obale, plavi horizonti – ništa od toga: lanac hotela sa sobama k'o na Novom Beogradu. Parkiramo ladilaka i pravo u košnicu da osmotrimo šta se zbiva, i šta da zbivamo – dodaje ujak – ako junačka sreća posluži. Još ti nije dosta onih bizarnih pokreta, in-aut, in-aut, crni ujače, šta dosta – prima se ujak k'o saučešće, tek sam na začetku karijere. Sunce, bazeni, tiha muzika, kad istrčaše neki moroni maskirani u medvede i

mikimause, ko su ovi – vidim ujčetov upitni pogled, animatori za klince, ujo moj, rek'o sam ti da me tako ne oslovljavaš, nema ja šta da ujedam tvoj, izvini, ujko, omaklo se, dok mama i tata preživljavaju svoju novu mladost, ovi im, kao, zabavljaju dečicu, a ako tata nije tu – čitam iz seksualno prosvetljenog ujkinog pogleda, tu smo mi, aktivni jebači iz pasivnih krajeva mačehe Evrope.

– KOLIKO PARA IZNOSIŠ VAN DRŽAVE?

– „Akooo imaaaš srcaaaa, akoo imaš hercaaa...”

– NE ČUJEM NIŠTA OD OVOG DRANJA! MOŽE TO MALO DA SE UTIŠA?

– „....kupii miii, kupiii, bunduuu od nercaaa...”

– A TI SI NEKI MUZIČKI UREDNIK? KOL'KO, PITAM?

– DOVOLJNO.

– SVE OVO? ZA JEDNO LETOVANJE? IMAŠ POTVRDU OD BANKE?

– ZVRRRRRR...

– ALO? JA SAM. TAKO JE, DEŽURAM VEČERAS. ČUJEMO SE KASNIJE... POTVRDA?

– IMAM.

– „....akoo imaaaš srcaaaa...”

– SKIDAJ SE.

– MOLIM?

– BRZO! IMAŠ TI JOŠ, ČIM OVOLIKO PRIJAVLJUJEŠ.

– ZVRRRRR...

– DA? OBIČNI ILI ŠLEPERI? KAKVA ROBA I KADA? DOGOVORENO... ŠTA TI ČEKAŠ?

– ...

– SKIDAJ SE, BRE, KAD KAŽEM...

– „....akooooo imaaš čuku-u-u-uuu...”

– ...

– I GAĆE.

– ?

– STVARNO NEMAŠ NIŠTA SAKRIVENO... KO BI REK'O... U DRONJAVIM FARMERKAMA I U PAPUČAMA PREKO GRANICE?

– DA OBUČEM FRAK ZA SLEDEĆI PUT? KRAVATU ILI LEPTIRKU?

– PAZI ŠTA PRIČAŠ. OVDE NEMA ZAJEBAVANJA.

– ZVRRRR...

– ŠTA SAD HOĆEŠ? NE, NE MOŽE MANJE, NISAM SAM.

ZNAŠ ME, KAD MOŽE MOŽE, SAD NE MOŽE...

– „...dijijaamaantskiii prsteeeeen... teen... teen... teen...“

– SAD JE NAŠ'O DA PRESKAČE, KAD IDE PARTITURA KOJU NAJVIŠE VOLIM... LJUBIM JE U GLASNE ŽICE! JOŠ SI TU?

– NIŠTA NE ČUJEM.

– ŠTA IMA DA ČUJEŠ. RADI ŠTA TI SE KAŽE I NEMA GLAVA DA TE BOLI.

– ?

– SLOBODAN SI.

– SLOBODAN?

– NE SERI. I POŽURI SA OBLAČENJEM. LJUDI ČEKAJU ZBOG TEBE. NE MOGU DA ZADRŽAVAM AUTOBUS CEO DAN ZBOG IDIOTA.

– „...staviii mii naaa ruuukuuuu...“

Samo što se nisam uspavao od skivija, animatori sedoše za sto pored nas i počeše da skidaju kostime, vidim da mi je Diznijev junak nešto poznat, kad ono Bole, moj drug sa faksa, šta radiš ovde, devojka mu upoznala neke Švabe pa ih angažovali za ovu šljaku, lak i lep posao, nas dvojicu ove dve angažuju među butine za džabe, rintamo k'o obalski radnici, prekovremeno, nije lako ali preživećemo, sedi da popijemo nešto, žurim, moram da spakujem rekvizite, ej, nisam te video deset godina i ne zovem te da kopaš, stvarno žurim, vidim streljački pogled njegove životne saputnice kako mi presuđuje po kratkom postupku, jer smo jednu od one dve pacijentkinje jedva sprečili da, posle brusa, skine i gaćice sa belim radama, alo, Bole, ko' ti kurac, žurim, izvini, i vidim da mu je neprijatno što ga poznajem. E, kad je tako, napalim ujčeta da navijamo na nemačkom dok rade, šnel, šnel, arbajt maht fraj, vidim da Bole crveni, a Švabe nešto uhću, Bole majstore, pusti ih da sami rade, da ti budeš malo kapo, ništa lepše nego kad stranci šljakaju za našeg čoveka, Boletova devojka ljuta a Prusi besni, tooo, Bole majstore... „Jebi magare dok je u blatu“ – ovako glasi sekond komendment from Litl Mančester. Idemo, ujče, rekoh besan, idemo negde drugde. Muka mi je. I od njega i od mene samog.

Das kultur – čujem interogativ upućen od strane one dve praće što smo ih poveli. Ja, majn šac – progovaram dok joj, onako pijan, balavim sisić i uguravam je u rusku verziju rols-rojsa.

- KOL’KO DANA TI BUDE U NASA BJUTIFFULL ZEMJA?
- NE ZNAM. DOK IMAM PARA.
- NECE BERE POMORANDZE I RADI U TAVERNE? NECE KRADE U KAMPING OD TURISTI APO GERMANIJA?
- NEĆU. MRZI ME DA RADIM I PREKO GODINE, A KAMOLI LETI...
- SIGURA?
- SIGURNO.
- NE PROSI PO NASA ULICA? NE PLJUJE PO ANTICKO SPOMENICI I NE SERE NA KULTURA?
- JOK, BRE...
- SIGURA?
- STO POSTO. SPAVAM U HOTELIMA, PIJEM SAMO VISKI
- DVE KOCKE LEDA – I TRESKAM SAMO DOBRE PIČKE. JOŠ NEŠTO?
 - STA KAZE? NEMOJ MNOGO PRICA, MOZE DESI DA NE VIDI MORE DIS JIRR.
 - TAJANSTVENA OSTRVA, DIVNI NEPOZNATI GRADOVI, ŽENE SATKANE OD MISTERIJA... ŠUGAV POSAO, ALI NEKO MORA I TO DA RADI...
 - OPET TI PRICA? STA SAD PRICA?
 - MA BEZVEZE. MOGU DA IDEM?
 - MOZE. ALI DA VRATIS NA VREME. NEMOJ BUDE PROBLEM. NASI ZATVOR POZNATI U DEMOKRATSKI SVET.
 - NEĆE. IMAM LEPŠE PLANOVE.

Legenda tvrdi da je bog mora Posejdon, loveći giganta Polibota, odlomio svojim trozupcem parče ostrva i bacio ga na žrtvu, ubivši je kao zečicu. To nije sprečilo nastavljanje narodne tradicije, da se imena drugih giganata, kao što su gigantica Feba i gigant Kinos, takođe vežu uz ime ovog parčeta kopna opkoljenog vodama Egeja. Bajdvej, od natprirodnih bića „najbolje su bili obožavani“ Eskulap i Herkul, što ostrvljane nije pokolebalo da odaju dužnu pažnju i Heri i Afroditi, niti ih je sprečilo da uživaju u orgijastičkim dionizijskim svetkovinama. Vidim da mi se studenti nešto smeđulje, tako je, na Kosu je rođen i dramičar Epiharm, iako je odrastao u Megari, a uhlebljenje izžicao kod dvojice tirana u Sirakuzi na Siciliji, e taj tip je prvi dao umetnički oblik komediji, šta, šta, čujem ujčeta, pratatko na komediju, aaaa, toooo, to, ujče, to. Ima još jedan zanimljiv lik, Teokrit, pisac pastoralne poezije, koji će, posle

Kosa, neko vreme živeti na dvoru egipatskog kralja Ptolomeja II u Aleksandriji. Međutim, mnogo je važniji uticaj koji je ovaj pesnik izvršio na poznije stvaraoce, pre svega na Vergilija, koji će uvesti pastoralu u latinsku poeziju, i, nešto kasnije – u XVI veku, na engleskog pesnika Edmunda Spensera. A sad, svi u svoje hotele na šlafen, ne to, Gertrudo, pusti ujčeta, pravi šlafen. E kad se navade, pa to ti je...

– DOBRO DOŠLI U NAŠ HOTEL! PRIPADAMO LANCU ČIJA JE DEVIZA „GOST – PA BOG”! GOVORITE ENGLESKI?

– DA.

– SJAJNO! IMAMO SOBU KAO ZA VAS. PLAĆANJE JE MOGUĆE SVIM KREDITNIM KARTICAMA, IMATE BESPLATAN SEF ZA ČUVANJE DRAGOCENOSTI, KORIŠĆENJE BAZENA JE URAČUNATO U CENU, NA PROVEDENIH SEDAM DANA DOBIJATE POPUST. I JOŠ MNOGO TOGA... VAŠ PASOŠ, MOLIM.

– IZVOLITE.

– AHA, SRBIJA. HMM...
– POSTOJI NEKI PROBLEM?

– UPRAVO SAM PRIMETILA DA NAM JE OVO POSLEDNJA SLOBODNA SOBA.

– KAO ZA MENE?

– Hmm... Da.

– I?

– I da ćete, nažalost, morati da platite unapred.

– U redu.

– I dalje želite sobu? Baš u našem hotelu? Na Kosu je toliko lepih...

– Hoću baš tu sobu, baš na ovom mestu. Tu su i pare. Ovo je moj ključ?

– Daaa, ali...

– NE ŽELIM DA ME IKO UZNEMIRAVA.

Uspeo sam da dremnem par sati pre nego što sam krenuo ka bar-stritu, službeni naziv Zurudi, ulici načičkanoj kafićima, gde te do ponoći vuku za rukav da uđeš, a posle pet ujutru ili izbacuju ili preskačeš usvinjene Skandinavce. Kuc-kuc, neko po ramenu, okrenem se i snimim moju En, pita hoću li da joj pravim društvo večeras, „mož’ imam glupu facu, al’ glup nisam”, javi mi se treća zapovest iz Ajvar Sitija, drugarica joj je malo zauzeta, jao, setim se, žurim na solfedžo, nekst tajm,

okej – čujem skrivenu povređenost, uz sleganje ramenima. Ne mogu da verujem, tera me da opet protrčim ceo Kos, ran, Čarli, ran, ti, Zeka i Apdajk, Lola i Tom Tikver, i to dok me onkl čeka, onako razbukaren, okej – ponavljam, "kad te trte čuti, kad u'vatiš trti" – glasilo je sledeće životno pravilo pokupljeno sa kaldrme Big Uštipka. Za divno čudo, ujče je ovog puta bio bez one dve, već sam se zabrinuo da će da ih usvoji – jedini uslov im je da ga dočuvaju kad skroz okrečani – neki naši pričaju sa njim, i oni su animatori u onoj spavaonici pod lažnim nazivom „hotelski kompleks”, znate Boleta, znamo, danas mu je bio neki drug sa faksa i siiilno ga uvredio, stvarnooo – začudim se, a štoooo, terao ga da pije s njim i da pusti nemačke kolege da rade umesto njega, devojka mu je mnogo ljuta, ceo dan mu melje s kakvim se to ološem druži, cepane farmerke, abane papuče i pijan k'o svinja, eno ih u hotelu, još se svadaju. Mogu da te zamolim nešto – obratim se pilencetu koje priča, možeš, e, taj kreten sam ja, a mog bivšeg druga samo podseti na studentsku glad u Filipa Filipovića i u Cerskoj, na podelu poslednjeg bona za klopnu, i zamoli ga da on to dođe lično da mi kaže. *Dixi.*

- GOSPODINE?
- IZVOLITE?
- ŽELIM DA VAS NEŠTO ZAMOLIM, U IME UPRAVE HOTELA.
- SAMO RECITE.
- MOLIM VAS DA PRESTANETE DA SPOPADATE NAŠE OSOBLJE. RECEPCIONERKA SE USPAVALA ZA ŠANKOM, A...
- MOJA DŽENI SA KARIBA? CRNA KAO UGALJ, U BELIM TANGAMA? STVARNO IZRABLJUVJETE TE JADNICE...
- ...A SOBARICU SMO PRONAŠLI KAKO HRČE U JEDNOM OD APARTMANA. AKO SE NE VARAMO, NOĆ SU PROVELE U VAŠOJ SOBI?
- JE L' HRKALA NA DANSKOM?
- ?
- ONDA TO NIJE TA.
- ???
- NE ZNAM O ČEMU GOVORITE. ZAISTA.
- MOLIM?
- NADAM SE DA NE UZNEMIRAVATE I OSTALE GOSTE OVAKO GLUPIM PITANJIMA?
- Ne, ali...

Začutim, vidim da mnogo serem, atmosfera za stolom k'o na parastosu, kad *teos apo mechanos*, plavi Skandinavac pita može li da „pozajmi” ono pilence što melje o Boletu za kratku šetnju, tol'ko je proziran i bezgvožđan da sto posto pada u nesvest kad god mu se digne – krećem i ja s manipulacijom, stignem da je pritisnem po ramenu pre nego što je skočila na noge lagane, dis iz spešl grl, bring tu grls from Norvej for ekšćejndž. Dets fer trejd – rek'o bi Frenk Miler na kraju „Sin sitija”. Anemični se pokupi, svi su me gledali k'o ludaka jedno pet minuta, otprilike dok se Alan Ford bez rolke nije pojавio sa dve još bledolikije od njega, Čarli, majstore – divim se svom bezobrazluku dok s ujakom delim kompenzacioni ekstraprofit. Utovljenu prepustam ujčetu, on ne voli kosti ni u tanjiru, a kamoli u krevetu, a usukanu odmah posađujem na koleno: điha, điha, četir' noge, sva četiri kruta... Ujače, šta čekaš? Predlažem „uzo deda unuku, metnuo joj ga u krilo”, jedi, mmm, govna, mmm – čujem matoru drtinu kako mumla dok ruši jezičke barijere. Aferim, daidža!

Tokom večeri i oblokavanja do koske ustanovi se da je Viking ekspert za klima-uređaje u Oslu i da ne veruje ni meni kad mu tvrdim da sam neki doktor, a ni svojoj simpatiji da je istoričar umetnosti. U njegovoј zemlji doktori letuju na svojim jahtama, a istoričari imaju svoje galerije, je li – pitam onako janpi, jesli ti rešio da se mi menjamo ili da sereš o društvenim uređenjima, okej, okej, vidim pomirljivost u glasu britkog analitičara socijalnih razlika, tad pustiše neku njihovu muziku gde svi ustaju kad se čuje „alt for Norge” ili tako nešto, verovatno Norveška iber ales u prevodu, ili sve za Norvešku, mogu samo da pogadaš. Dosta, bre – umalo da kriknem, tako je i u mom dvorištu sve počelo, pre kraja poslednje strofe pola nacije već je bilo u maskirnim uniformama i noćnim autobusima, dosta, na čiju treću ligu da se kladim ako slučajno zaratite s komšijama, dosta, k'o boga vas molim...

Uzalud, jebe se njima za moju empiriju. Od tog trenutka, ceo bar-strit je počeo da navlači dresove norveške reprezentacije, konsultant za toplo-hladno pada u trans i poslednjim pokretom kažiprsta, pred onesvešćivanje, naručuje još jednu turu, pa još jednu prstom-izviđačem, kunsthistoričarka me mrzi k'o Nemca, eto šta si uradio, pa nisam ga ja onesvestio, da, ali smo

izgubili dragoceno vreme dok je tragao za monetama tvoje robne razmene, ne seri nego ga okreni na stranu, nek povraća, da se ne pretvori u eksponat, stvarno si gad – čujem nesuđenog kustosa, koji pridržava glavu plavušanu k'o Kosovka devojka, sretne ti rane, junače, oglasi se i ujče, Norvežanke bi da se kupaju sada, vidim da ujčetu sijaju oči, pravac na plažu, jer tako ne-ma zi-me, oj-la la oj-la la la la... Nismo stigli ni na pola puta do paralije, ja i moja polovina smo počeli da se krešemo na nekoj haubi, nisam ljudski ni uhvatio ritam, uključio se alarm sa svetlosnim efektima, pola ostrva je video manijaka osvetljenog k'o božićna jelka, džingl-bel, džingl-bel – pевам, dok ujče izvrće oči na „zvezdani svod iznad naših glava”, smeštajući moralne zakone van sebe tokom *felatio ad hoc* sa onom tapaciranom. U vodu smo ušli reda radi, pa repriza na plaži, sad malo mešoviti dudl, 'vataj velter, ujko, baci polutešku ovamo, taakoo, tu ti je reket, pravila znaš, njuuu boools, jedina gora stvar od jebačine u peglici, odgovorno tvrdim, jeste rat sa zrncima peska na sabajle. Čujem kako se oblače, si ju tumorou, si ju.

Kapci teži od olova, noge jedva vučem dok hodam. Pravim sebi jastuk od peska i pokrivam se parčićima neba. Poljupcem gasim mesečevu lampu, više i nema u šta da se gleda. Zvezdama-skitarama udeljujem uspomene, k'o prosjacima. Jesmo li svi tu, uskačem u Velika kola, jesam li sav ovde, otkud ja znam, jesam li sam... Vreme je.

– SPAVAŠ, A?

– A ŠTO TO TEBE BOLI KURAC, BAŠ ME ZANIMA?

– STOKA BI JOŠ I DA SANJA. E, ČARLI, MAJKINA BUDALO...

– NE RAZUMEM.

– RAZUMEĆEŠ, SAMO POLAKO. ČEKA TE NAJTEŽI DEO: POVRATAK. PRVO JEDNA GRANICA, SA DVE CARINE, PA JOŠ JEDNA, CARINICI KANO KLISURINE, PANDURI S ISKEŽENIM OČNJACIMA... ”Av, ŠTA IMATE DA PRIJAVITE ZA CARINU, AV-AV, IZAĐITE IZ AUTOBUSA I POĐITE ZA NAMA, AV-AV-AV...”

– ŠTA, BRE, SVE OVO ZNAČI?

– KOGA SI JEBAO, KAD SI FIRCAO, GDE SI KARAO, KAKO... ČEMU SVE TO?

– ZATO ŠTO JE TO JEDINO ZA ŠTA VREDI ŽIVETI... VALJDA.

- SEREM TI SE U TAKAV ŽIVOT. AHA-HA-HA...
- I ZATO ŠTO... NE BEŽI SAD, PIČKO! GDE ĆEŠ?
- AHA-HA-HA... CING... KLING... AHA-HA-HA... KLING...
CING...

Probudili su me čistači plaže lupajući praznim limenkama od piva koje su trpali u crne kesetine. Podem prema hotelu i čujem nešto što me ošamuti ovako blesavog. Glasni barokni tonovi lete svud oko mene, bežte, ale i akrepi, da ne napujdam harmoniju na sve vas, eto meni mojih 'tica, povisilica i snizilica, bežte, ale... Ludi gazda kafića, još pijaniji od mene, odvrće Albinonijev *Adagio* do daske, vitezovi svetog Jovana ljube se sa sultandom Sulejmanom, mletački admirал Vinjoli im dosipa rujno vino u pehare, moja luda polovina hrabri onu kobajagi normalnu, giganti i titani potpisuju primirje bez predstavnika međunarodne zajednice, izdrži, Čarli, jebem ti sve da ti, Dorski heksapolis opašta Dariju, a Persijanac ljubi zastavu Atinske federacije, „Dorsi”, da ti jebem ludo, „Galipolje”, ludo i blesavo... Tomazo, Tomazo, gde će ti duša...

Zavalim se u ligeštul za stolom u čošku. Sklopim oči.
Otpotujem.

Daleko.

O KNJIŽEVNOSTI, UGLAVNOM

RAZGOVOR SA BORISOM DEŽULOVICEM I VLADIMIROM ARSENIJEVIĆEM¹

Dobro veče i dobrodošli u Gradsku narodnu biblioteku „Žarko Zrenjanin”. Dozvolite da vam predstavim naše današnje goste: Boris Dežulović, pisac i kolumnista zagrebačkog Globusa i od nedavno pisac beogradskog VBZ i Vladimir Arsenijević, urednik VBZ i pisac.

UL: Borise, odakle vi u Beogradu i odakle u VBZ-u?

BD: Ja u Beogradu iz Splita. Priča je sasvim osobena i nema veze sa našim suvremenim povijestima i istorijama. Ne pišu samo pisci romane, piše ponekad i život romane. A u beogradskom VBZ-u po jednostavnoj logici što sam ja i inače autor VBZ-ov autor pa onda tako u kompletu sa ostalim autorima VBZ sam pripao beogradskom VBZ-u

UL: Onda će Vlada da nam kaže otkud VBZ u Beogradu?

VA: Mislim da je to deo VBZ-ove politike, da je to jedina kuća na ovom prostoru bivše Jugoslavije koja je zaista iskreno zainteresovna za širenje unutar domena tog bivšeg srpskohrvatskog jezika što je nešto što se nameće kao neka preča, logična stvar od koje opet izdavači na čitavom tom prostoru zaziru. Mislim da proizvođačima keksa nikada ne bi moglo da bude jasno zašto bi se čovek odričao nekog potencijalnog tržišta. Ovo naše tržište je vezano zajedničkim jezikom i činjenicom da te knjige ne morate prevoditi na čitavom prostoru bivše Jugoslavije, a da smo i dalje omeđeni tim granicama. VBZ nije samo u Srbiji nastupio kao zagrebačka kuća u Beogradu. Pre toga je prethodilo osnivanje tih podružnica u Ljubljani za tržište Slovenije i u Sarajevu za BiH te se time ovim formiranjem beogradske podružnice VBZ zatvorio taj krug. Utoliko je VBZ prvi izdavač na ovoj teritoriji koji autorima nudi ravnomernu distribuciju na prostoru bivše Jugoslavije. Mislim da to nije zanemarljivo. Možda se ljudi ne bave tehničkim detaljima,

¹ Razgovor je vođen na tribini u Gradskoj narodnoj biblioteci Žarko Zrenjanin u Zrenjaninu 21.1.2008. godine.

ali ima nečeg duboko bizarnog i morbidnog da „Konačari” Nenada Veličkovića bude štampan i u Sarajevu, pa isti taj tekst ode u Zagreb pa bude štampan u Zagrebu, pa isti taj tekst ode u Beograd pa bude štampan i tamo. Tri izdavačke kuće troše neograničene količine papira da bi jedna ista knjiga na istom jeziku bila probitačna i čitana unutar čitave jedne teritorije. VBZ ovde planira jednu intenzivnu produkciju na prostoru Srbije. Ovo je naša prva knjiga i danas je stigla iz štampe. Mislim da i u tehničkom pogledu mi oličavamo jednu EX-YU priču jer se knjiga urednički priprema u Beogradu, tehnički u Zagrebu, a štampa u Ljubljani, pa onda posle ponovo stiže u Beograd. Nakon izlaska ove knjige treba očekivati intenzivnu produkciju tokom čitave godine koja će se odnositi i na autore iz Srbije, autore iz regionala, dakle, Hrvatske, Bosne i druge, kao i na nove rukopise novih savremenih i interesantnih prevoda.

UL: Večeras ćemo predstaviti dve Borisove knjige – „Poglavnikova bakterija” a druga knjiga se premijerno predstavlja „Jebo sad hiljadu dinara”, prva knjiga u izdanju beogradskog VBZ. Mada je ova drugopomenuta knjiga ranije napisana?

BD: Da. Izašla je prije dvije godine u onoj ediciji koju je *Jutarnji list* pokrenuo kao ljetnju ediciju premijera hrvatskih pisaca. Bilo je osam novih naslova i to je edicija koja je išla na trafike, bila je jeftinija i tiražnija nego što je to uobičajeno. To je jedna od onih prilika kad pisac može i zaraditi nešto.

UL: *Poglavnikova bakterija* je, dozvolite da kažem, fenomenalna. Ove pripovetke napisane su u naoko potpuno realističkom modu, međutim govore o stvarima koje su nam bliske i koje su se dešavale ovih naših poslednjih 15-20 godina. A radi se o tome da su nas lagali, servirali nam razne teorije zavere, varali nas i to su one stvari koje su generisale sukob.

BD: To je šest priča koje su objavljene po raznim časopisima, novinama, a jedna od njih čak nije objavljena nigde i nisu pisane ciljano da se napravi neka zbirka priča. Raznorodne su žanrovske i kako hoćeš. Tek kad su ukoričene i kada mi je VBZ ponudio da objavim kao zbirku priča one su

dobile neko novo čitanje, bar tako kažu ovi učeni kritičari koji imaju završenu književnost. Ja nisam pisao te priče sa nekim konceptom i moram priznati zaista da ukoričene dobijaju neko novo čitanje, u smislu da razotkrivaju možda moje neke interese i motive. Priča „Smrt” koja je onako jedna epska, istorijska priča, pisana na ekavici i priča o varanju u hrvatskoj nogometnoj ligi na utakmici Hajduk – Dinamo nemaju međusobno neke izravne veze, ali se dā iščitati to o čemu govorim, da se zapravo bave, gotovo opsativno, tim temama koje su se opsativno bavile nama u zadnjih 15 godina. Tako da tu ima nečeg zajedničkog i u tom nekom mijestu zbivanja. I to su mnogi prepoznali i čak mi zamijerili što u toj knjizi nekako literarno zaokružujem bivšu državu. Pa je to pročitano kao neki omaž Jugoslaviji kako god to protumačiti. Jednu priču sam smestio u Bosnu, jednu u Dalmaciju, jednu u Srbiju i to je onda ispalo, kako su rekli, vraćanje duga Jugoslaviji pa sam doživeo ugled jednog velikog jugonostalgičara. U tom smislu to je budalaština jer ja Jugoslaviji ništa ne dugujem. Ona je meni ostala dužna, ali dobro, to smo rešili, oprostio sam dugove bivšoj državi, ali se ne može pobeći od činjenice da je to prostor na kome sam ja ovakav kakav sam, odrastao. To nije moja politička domovina, nije bila ni onda kad je postojala, a kamoli sad, ali tako jest u tom duhovnom smislu jer meni ni Beograd, ni Zrenjanin danas ne mogu biti inozemstvo. To ne govorim kao frazu već kao što kaže Vlada – ne možeš biti stranac u prostoru u kome možeš ući u kafanu, ili biblioteku, ili u banku i na jeziku na kom govorim i u Splitu naručit kavu ili ispunit formular. To je prostor kojim sam određen, na kome sam odrastao i koji sam prepoznao kao svoj i sve te stvari koje su mi se tu dešavale. To može bit omaž Jugoslaviji, ali omaž duhovnoj Jugoslaviji kao prostoru na kom smo i ja i vi odrasli

UL: Pomenuo si i pri povetku „Smrt” koja je mene oduševila i iznenadila. U ovoj priči pišeš na čistoj srpskoj ekavici, iako je tvoj maternji jezik zapadna varijanta hrvatskosrpskog. Koliko je to bila reakcija na nešto ili šta je tebe tačno motivisalo jer priča je zaista potresna, radi se o ponavljanju zla na ovim prostorima, koje se ciklično vraća i glavni junak stalno beži od tog zla? Kako je ta priča bila primljena u Hrvatskoj?

BD: Dosta se govorilo o tome i to na način kako se inače percipira kultura na ovim prostorima gde se uvek više bave formom nego sadržajem, činjenicom da je jedna priča usred Hrvatske napisana i objavljena na čistoj, doslovnoj ekavici. Naravno da su me svi pitali „zašto?”

Ja kad pišem priču ona se piše sama i piše se svojim jezikom. Priča ima svoj razlog zašto bi bila pisana na nekoj dalmatinskoj čakavici ili na srpskoj ekavici. U ovom slučaju, priča počinje sa jednom replikom koja se u mojoj glavi (priča) događala, bar njen početak, u Kragujevcu i onda naravno da junak te priče govori na ekavici. Nakon znaka upravnog govora ja sam nastavio pisati na ekavici. Postojala je neka unutrašnja logika da narator tu priču ispriča na srpskom. Nije mi uopće bila namera da napravim bilo kakvu provokaciju, jer je to loš način da se provocira. Priča ima svoje literarne razloge zašto je na ekavici zato što govori o zlu, a nas je ovih zadnjih 15 ili 20 godina naučilo da zlu treba dati ime i prezime kako ga ne bi relativizirali. Svih ovih 15 godina gledam kako se zlo relativizira, da mu se ne daje ime i prezime nego se pripisuje čitavim zajednicama, kulturama, vremenu... da bi se izbeglo imenovanje zla i zločina. Ja sam prije koju godinu objavio „Pjesme iz Lore” jednu zbirku pjesama koja se bavila zločinima hrvatske vojske u Splitu gdje je postojao jedan mali priručni ”logorić” za srpske ratne zarobljenike i civile, i koja je istom logikom pisana hrvatskim jezikom, nekakvim splitskim dijalektom i to nije bila zbirkica samo o logoru „Lora”, iako se svih 70 i nešto pjesama bave Lorom. To je priča o zlu. To nije neko „općenito Cvijeće zla” već zlo koje se događalo i ima svoje ime i prezime. I ova priča u tom smislu govori o zlu koje ima svoje ime i prezime. Priča završava preko Kragujevca u Srebrenici i zato ima svoj literarni razlog zašto je na ekavici. Mogu još dodati i da mi nije bio motiv, ali mi je drago da je tako ispalio. To je primetio moj prijatelj Predrag Lucić – možda i zato da konačno u Hrvatskoj izade nešto na ekavici, a da to ne bude ruganje ekavici. U Hrvatskoj šta god da se napiše, kaže ili zapijeva na ekavici to je ili „bre” ili psovka ili Ivan Aralica koji će srpskog junaka u svojoj knjizi nazvati „Govanović”. Dakle, služi isključivo za jedno vrlo primitivno i prizemno izrugivanje sa tim jezikom kao oznakom neprijateljskog kolektiviteta.

Ovapričaje jednanajnormalnijaprčananajnormalnijem srpskom koja je mogla bit napisana na hrvatskom i može biti

prevedena na portugalski jezik jer neće ona ništa izgubiti na svom smislu.

UL: Hteo sam da vas pitam nešto i o naslovnoj pripoveti „Poglavnika bakterija“. To je jedna potpuno suluda priča koja se dešava i u Srbiji i u Hrvatskoj. Radi se o grupi ljudi koja pokušava da poslednje ostatke poglavnika sačuva tako što će uneti njegovu bakteriju u sebe. Priča je fantastična, ali i nije jer to je nešto što smo živeli?

BD: Naravno priča je metaforična, mada je inspirirana vrlo nemetaforičnim događajima iz naše suvremene povijesti. Kad je pokojni predsednik Franjo Tuđman bija bolestan, imao je bezveznu gripu i onda je Ćiro Blažević, selektor hrvatske nogometne reprezentacije pred kamerama ispričao kako je bija vidjeti predsednika i kaže, uša je u sobu, ovi je leža u postoji bolestan, a Ćiro Blažević mu je rekao: „Gospodine predsedniče, dopustite da legnem u vaš krevet da preuzmem tu bolest!“ Tako da je ta priča time inspirirana. On je to najozbiljnije mislila. Dakle, što kažeš, fantastična i metaforička, ali i vrlo autentična jer i ta Ćirina budalaština koja je potpuno sumanuta se zaista dogodila.

UL: Vlado, ti si uredio roman *Jebo sad hiljadu dinara*, pa nam reci nešto o njoj.

VA: *Jebo sad hiljadu dinara* nastavlja jednu sjajnu tradiciju antiratnog romana zasnovanog na paradoksu rata. Ovo je knjiga koja se dešava jednog dana na samom kraju leta 1993. godine na bošnjačko-hrvatskom ratištu. Ujedno je i to jedna vrsta komedije situacije zasnovane na zameni uloga gde se šest hrvatskih ratnika iz očajnih razloga prerušenih u uniforme bosanske vojske sreće sa šestoricom bosanskih ratnika prerušenih u uniforme hrvatske vojske. Ni jedni ni drugi ne znaju ko su ovi tamo sa druge strane. I jedni i drugi neverovatno liče kao jaje jajetu. Svaki od njih pojedinačno ima pandan u onoj drugoj šestorci i tu nastaje čitav niz neverovatnih, bizarnih i sumanuto komičnih situacija. To je jedna od onih knjiga koju ne možete čitati u javnom prevozu jer će ljudi misliti da ste ludi. Na nekim mestima je gotovo nemoguće suzdržati glasan smeh, a opet je to knjiga sa jednim šekspirovskim tragičnim

završetkom. Kao i sve što Boris Dežulović napiše i ova knjiga se zaista čita u dahu. Na ovome bih se za sada zaustavio jer mi se čini da bi nas svaka dalja analiza dovela do prepričavanja detalja iz knjige a mislim da to treba zadržati za same čitaoce.

UL: Da li si 92-93. godine u vreme kad se dešava radnja ove knjige imao ideju da ćeš 21. januara 2008. godine da ćeš sedeti u Zrenjaninu? Da li je za tebe bez obzira na sve ovo bio jedan zajednički kulturni prostor?

BD: Dobro, kada se ovo događalo, ja nisam baš imao ideju da će biti u Zrenjaninu danas. U stvari, ja sam u Zrenjaninu poslednji put bio ravno pre 25 godina. Ako je suština pitanja bila da li će stvari tako brzo ili tako sporo proći. Vremena su bila takva da nisi siguran hoćeš li iz Sarajeva ili iz Mostara doći u Split a kamoli jednog dan u Zrenjanin, ali bilo mi je i tada jasno da kako god završi ta priča u kojoj smo mi bili glupi Ćumuri što lupaju glavom o stativu bilo je jasno da jedni od drugih pobijeći ne možemo. Hoćemo li se gledati kroz nišane pušaka ili ovako, oči u oči? U svakom slučaju smo jedni drugima ili na puškomet ili na okomet. Malo nam je duže trebalo shvatiti da bežati ni ne treba. Ne samo zbog toga što govorimo isti jezik, na primer, isti jezik ne govore Srbi i Albanci pa to nije isti razlog da se ubijamo.

UL: Pošto sada živiš u Beogradu a znaš kakva je književna scena u Hrvatskoj, kako vidiš sličnosti i razlike srpske i hrvatske književne scene danas?

BD: Sličnosti su u jeziku, ali su se nekako stvari obrnule i to je, pored mene, primetilo više njih. Srpska književna scena je tradicionalno bila življia od hrvatske i svi pamtimo te sedamdeste i osamdesete kada se sve bitno, i ne samo u književnosti, zapravo događalo u Beogradu. Hrvatska je kultura i književnost bila sterilnija, hrvatske su knjige bile kao i hrvatske drame dosadne, priče u kojima glumci i junaci puše cigarete i šute. Onda se dogodio rat, promjene i dogodila se nekakva zamijena uloga. Hrvatska književnost je naglo skočila a srpska ostala bez odgovora na pitanja koja je bilo nužno dati odgovor. Ne kažem da je hrvatska dala sve odgovore i mislim da nije ni problem detektirati kako se to dogodilo. Vlada i ja smo jednom

pričali u kafiću u Beogradu o tome i zaključili da je stvar u tome da je moja generacija – srednja generacija hrvatskih pisaca došla iz novinarstva. To jest neka vrsta fenomena ali ne treba suviše fenomenološki gledati jer uobičajeno je da novinari pišu prozu i beletristiku, ali je sretna okolnost bila što su medijski moguli prepoznali potencijal tih pisaca i obrnuto; izdavači su prepoznali potencijal novinara, dogodila se sretna simbioza i većina tih "mainstream" pisaca hrvatske književnosti danas rade u novinama. Sa jedne strane to im omogućava materijalnu sigurnost iz koje se mogu baviti ovim neprofitabilnim hobijem i pruža im priliku da urone u tu stvarnost o kojoj pišu. Mi svi, iz te generacije hrvatskih pisaca bili novinari, ratni reporteri i kako dobro pozanajemo to o čemu smo pisali. Ne kažem da je sve to dobro o čemu smo pisali, ima tu puno više smeća nego ozbiljnih stvari, ali, generalno, to je bila jedna živa scena. Kad znam da se dogodio FAK koji je sve to o čemu se pisalo približio publici na jedan nekonvencionalan način i odjedanput se na pisce u hrvatskoj počelo gledati drugačije. U Srbiji se dogodilo to da ljudi koji ovde mogu odgovoriti na ta pitanja na koja smo mi odgovorili u Hrvatskoj, nemaju gdje odgovoriti. Ovdje nikome ne pada na pamet, recimo, da Vladi Arsenijeviću da kolumnu u nekim novinama i da mu da da piše o izborima u Srbiji, ili o Kosovu, ili o bilo čemu. Prekinuta je ta veza i ljudi koji u Srbiji imaju šta reći, nemaju di to reći. Tako se dogodilo da je naglo srpska književnost, do tada mnogo življia od hrvatske, naprsto negdje potonula, izgubila se, neki su pobijegli, neki ovde pišu, ali to niko ne čita. Dogodila se ta inverzija.

UL: Vlado, hoćeš li ti da se nadovežeš?

VA: Moj odgovor je skoro isti, ali bih jedino dodao još jednu stvar da je taj novinarski zanat kojim su se pisci bavili u Hrvatskoj itekako uticao na konciznost, jasnoću, na sve ono što je preduslov novinarskog načina pisanja. Da su hrvatski pisci detektivali da je humor jedan od bitnih elemenata tog novog talasa stvarnosne proze u kojoj bi cela hrvatska scena mogla da se smesti i da uprkos jakim poetičkim razlikama, jer ne može se u jedan koš strpati Miljenko Jergović i Robert Perišić, da se osetila potreba između pisaca da postoji scena i to je ono što je vrlo bitno. Mi se ovde suočavamo sa jednom činjenicom da ne postoji neki osećaj scene među piscima. Sa druge strane, Boris

je rekao da su hrvatski pisci rešili pitanje svoje egzistencije kroz taj novinarski zanat. Štampani mediji su u Hrvatskoj uvek prednjačili u odnosu na sve ostale u bivšoj Jugoslaviji, od klasičnog mejnstrima do nekih savremenih tendencija koje je iskazivao "Start", pa do omladinske štampe kao što je bio "Polet", pa i tokom devedesetih, ono što je bio "Feral". Nikada nije u tom smislu nastao jasan odgovor na to u Srbiji. Čini mi se da pisci u Srbiji u toj potpunoj nemogućnosti da bilo šta zarade na taj način, našli su jednu kompenzaciju u sistemu književnih nagrada. Kao da se više pisalo za žirije, kritičare i ljude iz akademskog domena nego za čitalačku publiku koja je u međuvremenu definitivno utvrdila da je književnost dosadna tačka i prestala više da obraća pažnju na nju. I tu se dogodio taj preokret o kome Boris priča gde je ta srpska književnost koja je poslovično nekoliko decenija unazad davala takt jugoslovenskim književnostima i bila možda najuzbudljivija, ostala u dubokoj senci onoga što se događa i to ne samo u Hrvatskoj jer čitav vrlo interesantan novi talas u Bosni od 90-ih na ovamo koji je takođe izuzetan a koji se razvijao opet po posebnim zakonitostima. To niti poetikom, niti načinom na koji je nastalo ne liči na ono što se događa u Hrvatskoj. Čak i Crna Gora koja doživljava jednu renesansu! To je jedna sjajna i izuzetno moderna generacija koja u Crnoj Gori nastaje. Mi u VBZ pripremamo jedno veliko izdanje, jedan presek kroz delo Andreja Nikolaidisa koji je jedan od najistaknutijih mladih crnogorskih autora. To su zaista autori sa oštricom i to je nešto što u Crnoj Gori do sada nije bilo videno. Najtačnija i najtužnija teza bi bila da sve ove književnosti jesu takve kakve jesu, a srpske zapravo nema.

UL: Borise, od kako si u Beogradu, ti imaš i redovnu kolumnu u novinama Alo, a imaš i kolumnu na sajtu B92. Koliko ti Internet i pisanje za novine pomaže da stigneš do svojih čitalaca ovde?

BD: Za mene je Internet zaista velika stvar. Mene je on bukvalno spasio. Ne samo da mi je on kopča sa Beogradom, nego kopča sa Splitom i Zagrebom i sa Hrvatskom i omogućava mi da i dalje radim svoj posao. Dok nisam pre nekoliko dana dao jedan intervju *Slobodnoj Dalmaciji* ljudi iz moje kuće za koju radim kolumnu nisu ni znali da sam ja u Beogradu.

Današnja tehnika omogućava da ti i iz Paragvaja možeš raditi kolumnе za hrvatske novine o hrvatskoj politici, kulturi, sportu i drugim stvarima. Omogućava i drugu stvar, a to je *feedback*. Na *B92* ja stavljam svoje kolumnе koje pišem za beogradski *Alo*, zagrebački *Globus* i ljubljanski *Dnevnik* i zanimljiva rubrika – komentari čitalaca ti omogućavaju da dobiješ i nekakvu povratnu informaciju od publike koja to čita i koja je na granici nelagode dobra. Prijem je zaista neočekivano dobar. No, to je i takav sajt i on ima neku svoju ciljanu publiku i ne mogu reći da sam očekivao neprijateljski doček, ali ponekad je to stvarno pretjerano hvaljenje. Osjetim čak i olakšanje kad nađe neki čitatelj koji me ne razumije kao u Hrvatskoj. Onda sam ja tu nekako dobar kad nemam s druge strane ljude koji misle da je to što radim fenomenalno. Ne zato što oni misle da ja to ne radim fenomenalno, nego zato što smo ideološki neprihvatljivi.

UL: Nedavno je u Hrvatskoj Vlado Bulić dobio nagradu „Jutarnjeg lista” za knjigu koja je nastala na blogu. Biljana Srbljanović mnogo radi na blogu, mnogo ljudi se tamo javlja. Koliko je moguće da zaživi neka scena blog književnosti?

BD: Apsolutno je moguće. Blog je naprosto jedan novi medij. Ti ne moraš doma, u radnoj sobi pisat za sebe, onda obilaziti izdavače, nego možeš to što napišeš i kakogod to bilo pred 6,5 milijardi ljudi i na taj način doći do što više njih koji će to pročitati. I blog je u početku samo „komad belog papira” kao i svi prethodni mediji za pisanje i ono što ga izdvaja je ta demokracija koja omogućava svima koji imaju nešto da kažu – da kažu. To je i jedan od razloga zašto se on doživljava pomalo neozbiljno. Većina toga je zaista smeće, ali bloger će reći da to nije pisano kao književnost i da ga zato i ne treba tako ocenjivati. Sa druge strane, izdvojiće se među svim tim blogovima i nešto zaista kvalitetno. U Hrvatskoj je do sad izdano četiri ili pet knjiga koje su izvorno blogerske i čiji su autori te svoje rade u početku pisali kao blog, pa se to negdje prepoznao kao kvalitetno i onda je ukoričeno u knjige. Dobro je što omogućava i autorima koji ne mogu tek tako doći do neke izdavačke kuće da na blogu to ponude i da neko to prepozna.

VA: Ti si pomenuo Vladu Bulića. Stvar je u njegovom slučaju karakteristična. Nije to naprsto blog. Naime, blog omogućava direktnu komunikaciju onoga ko ga stvara sa onima koji to čitaju i tu se stvar završava. Možda je pre pitanje način na koji je on uspeo da iskoristi format boga jer on je radio „Pušionu“ iz lika Denisa Lalića. On nikada nije to pisao kao realna osoba Vlado Bulić nego kao književni lik Denis Lalić koji je kroz „Pušionu“ a kasnije i kroz taj roman sastavljen iz priča *Putovanje u srce hrvatskoga sna* samo koristio blog kao medij za prvu ruku promovisanja tih tekstova i koje je dalje razrađivao da bi konačan svoj oblik oni našli u konkretnom izdanju kao knjiga. Ja ne verujem da svaki blog zavređuje to. Možda je za ovo vreme bilo interesantno bilo pronjuškati šta se to radi na blogovima i možda deo toga preneti u format knjige, ali to zapravo i nije neophodno pošto veći broj čitalaca svakako dostižete komunikacijom preko knjižara. Hteo sam i nešto u vezi tvog komentara u vezi sa komentarima čitalaca na Internetu. Nedavno sam se morbidno zainteresovao za to šta čitaoci dnevnog lista *Politika* pišu na tim stranama za komentare na tekstove koji budu objavljeni u tom listu. Ne znam šta se piše na sajtu B92 pošto retko čitam te stvari, ali ovo me je stvarno duboko porazilo. Toliko da pišem jedan tekst za *Politiku* na tu temu jer svi se mi sećamo one ozloglašene rubrike iz 90-ih godina iz one (infamozne Minovićeve) *Politike* „Odjeci i reagovanja“ pa mu ovo dođe kao elektronski oblik toga neki www.odjeciireagovanja.com.

Za mene je Internet fantastičan medij baš utoliko što omogućava takvu slobodu. Međutim, mislim i da daje uvid u jedan iskrivljeni *vox populi* jer ne bi se svaka osoba sa svojim komentarom nego jedna vrlo posebna kategorija onih ljudi koji osećaju potrebu da svaku reč koju vi izgovorite prokomentarišu pa tu dobijamo neki sublimat jednog vrlo specifičnog mišljenja i jedne vrste verbalnog egzibicionizma koji Internet omogućava. To je sjajna prilika za svakog onog ko bi inače morao da potegne do Londona do nekog *speakers cornera* i da se popne na onu famoznu kutiju i izrekne te svoje famozne misli. Ovako ih naprsto servira kroz Internet. Nisam baš siguran koliko je to uvek sjajno. Naravno, sjajnije je od nekih regulativa koje bi to sprečile. Ne insistiram na tome da bi trebalo nešto oko toga uraditi ali po meni je zabrinjavajuće ili možda jedino korisno kao neka vrsta uvida u to šta zaista naš građanin misli. Govorim

ovde samo o Srbiji a onda kada se pročitaju mišljenja našeg građanina onda je nekako i jasno kako je moguće da 2008. predsednički kandidat Tomislav Nikolić osvoji 40 % glasova uz neverovatnu izlaznost na izborima. I onda se zakucate i kažete stvari su zaista depresivne i Internet to pokazuje.

UL: Setio sam se kada je Boris bio prvi put ovde u odsustvu pre mesec dana, tj. kad zbog bolesti nije došao, odnosno kad je Pera Luković rekao: „Pustite me. Kakva književnost, kad nas je politika sve pojela!” Sve se nekako završi na politici. Da li nas je ona sve pojela?

Pa dobro, ne damo se valjda. Nije me baš požderala, ali da me dobro izgrizla je, i većinu nas. To je ona otrcana fraza „ne bavim se ja politikom nego se politika bavi mnome” i koliko god je to kliše, toliko je zaista točan. Lani je završilo 20 godina od famozne 8. sednice i čitav jedan život bavimo se Srbima, Hrvatima, Tuđmanom, Miloševićem, mašemo zastavama, urlamo, vičemo, ubijamo se i koljemo... Dvadeset godina je prošlo i još nas nije pustilo. Kad shvatiš da je u vreme kad je sve to počinjalo Berlinski zid bio zdrav i čitav, da je Maradona bio mlad, da je Kurt Kobecn svira gitaru u srednjoj školi... Cila jedna povijest se dogodila, Internet se dogodio u medjuvremenu, svašta se dogodilo a mi i dalje mašemo zastavama i urlamo i vičemo o kneževima, kosovskim poljima, kraljevima Tomislavima – potpuno neverovatno! Nije stvar da se politika bavi nama, bojim se da je to malo kompleksnije i da bi se psihijatri trebali time pozabaviti. Opsesivno me zanima to kako Hrvate i Srbe i nakon dvadeset godina ne prolazi ta potreba da viču kako su Srbi i Hrvati. To je meni potpuno neverovatno! „Dobro znamo da ste Hrvati i Srbi! Šta se nama žalite? Idemo dalje videti šta s time što smo Srbi i Hrvati?” Pitanje treba postaviti: „Da li nas je politika već prožderala ili će nas tek prožderati?” Našu generaciju je faktički već prožderala ali smo imali makar nešto normalnog života u osadesetima. Mislim da je najebala ova međugeneracija, naročito ta neka koja je krenula u srednju školu devedesetih i koju danas čine odrasli ljudi koji danas ne znaju ništa drugo nego vikat: „Ja sam Srbin! Ja sam Hrvat!” Zaista ne znaju ništa drugo i to je dugoročno štetno. Ratovi su se naravno završili i nećemo se više ubijati. Barem se nadam da nećemo, ali ostatak života ćemo provesti vičući jedni

na druge kako smo Srbi i Hrvati. Kako bih rekao... Ako nas je politika proždrala, a jest, valjda nas mora onda i izbaciti, a zna se šta je ono kad se izbaciti kad se nešto proždere.

razgovor vodio
Vladimir Arsenić

POSETA

Iz godine u godinu dolazio sam u zavičajnu biblioteku „Žarko Zrenjanin” u istoimenom gradu. U svoj zavičaj. Kao školska deca učili smo da pevamo i pesmu „Zavičaju, mili kraju, u kom sam se rodio...” Kad čujem reč *zavičaj*, u sebi uvek pevušim tu pesmu, iako danas smatram da su i sadržaj i melodija kič, ne poklapaju se s tim što osećam.

Ovo će biti gorak tekst. Ko to ne voli neka ne čita dalje ili neka spremi dovoljno saharina da ga zasladi. Pokušaću da ispitam što je na ovom svetu normalno, a to može da se pokaže kao nešto prilično neprijatno.

Pred današnjom zgradom biblioteke u vreme mog detinjstva nalazila se kafana *Šoljom*, što na mađarskom znači soko. Nisam razmišljao što ta reč znači. Tu bi uveče sedeо мој деда и пio pivo. Preko puta trga, u kafani hotela koji se zvanično zvao *Vojvodina*, a svi su i dalje о njemu govorili da je то *Roža*, što mu je bilo ime pre Prvog svetskog rata i na mađarskom znači ruža, prepodne је sedela моја баба са svojim drugaricama и sve су на главама имале неприродно velike šešire. Više sam voleо да se uveče priključim dedi и pojedem viršle sa renom, nego da posle škole uđem kod babe по kolače sa šlagom, jer bi me она иnjene prijateljice izljubile, па sam dugo mirisao – tada bih rekao smrdeo – по njihovom puderu.

Iza katoličke crkve, која се i сада је спури пored biblioteke, nalazila се zграда у којој је stanovaо kantor Imre Lang, kod kога sam morao da učim da sviram na violinu. Sa jedanaest godina sam izjavio da то više neću i roditelji су me poslušali. Ali za mamin trideset deveti rođendan, 11. avgusta 1940., još sam uvežbao i poslednji put svirao na violinu pesmu koja је tada bila u modi zbog istoimenog mađarskog filma *Samrtno proleće – Halálos tavasz*. Nisam znaо da reč „samrtno” može i u životu, а ne samo na filmu da ima smrtonosni značaj. Nisam razmišljao о njenom pravom značenju, baš kao ni о tome što је то „šoljom”. To је bio poslednji mamin rođendan, koji će provesti na slobodi, na sledeći, četrdeseti još će biti živa u koncentracionom logoru Sajmište u Beogradu pre nego što

će je, ne znam kojeg datuma, ugušiti u plinu u specijalnom kamionu za ubijanje Jevreja vozeći je kroz Beograd.

Drugim rečima, mogu da kažem da se vraćam u zavičaj kada iz Beograda putujem u Bečkerek, pardon, Petrovgrad, izvinite, Zrenjanin.

Moj rodni grad voleo je da menja svoje ime. Nekada sam mislio da je to dokaz da je nastanjen poltronima. Danas mislim da je u pravu što „uvek ide sa vremenom“. Sva sreća što se nije potrudio da se na brzinu preimenuje u Slobodanovo. Mislim na njega uvek kao na Bečkerek.

Kažem, dolazio sam iz godine u godinu da bih predstavljaо svoje nove knjige u biblioteci i svi zaposleni u toj ustanovi toliko su ljubazni prema meni da se zaista osećam kao zavičajni pisac, ali nikako da ostanem duže od jedne večeri. Posle podne stignem, jedva uspem da se prošetam deset minuta, predstavljaju me i šta sam to opet objavio, čitam, diskutujemo, dajem izjave, pa idemo da večeramo u *Banatsku kuću*. Nigde drugde više ne nalazim ukus roštilja iz mog detinjstva kao u toj gostionici. Ne verujem da uobražavam. Pravi roštilj kao da je izumro u Srbiji. Nema ga više ni u Leskovcu. Pre Drugog svetskog rata novine su pisale kad bi jedan čevabžija, prešao kod krčmara drugog. To je bilo značajno kao danas kad fudbalski ili košarkaški timovi menjaju trenere. Čevapčići nisu male faširane šnicle. Važan je čumur i od čega je, važna je mešavina mesa i od koje je životinje i koliko mora da odstoji, začini su tajna... Sećam se naročito čevapčića u bašti restorana na glavnom ulazu u fabriku šećera. Kad me kolima dovoze u Zrenjanin na književne večeri uvek molim da se u grad uvezemo starim putem, dolazeći iz Beograda s leve strane fabrike šećera, da bih mogao da bacim nostalgičan pogled na vilu koja je nekad pripadala direktoru, Viktoru Eleku, najboljem prijatelju mog dede.

Prvi čovek, koga su Nemci obesili kad su okupirali tadašnji Petrovgrad, bio je Viktor Elek. O tome su stanovništvo obavestili letcima. U noći posle toga deda i baba su izvršili samoubistvo.

Koju godinu pred rat Elek i deda su direktorovim kolima, jednim američkim „pakardom“ u gradu, napravili izlet do Francuske i Monaka. Dok su sedeli pred kafanom u Monte Karlu zamolili su ih da statiraju, jer se upravo snimao nemački kriminalistički film. Naravno da su pristali. Taj film

još je stigao u petrovgradske bioskope. Videli smo u jednom kadru Eleka i mog dedu, dvojicu gospode u godinama sa sedim brkovima i slamnim šeširima, kako piju kafu. Starci, ali dobrog zdravlja, nisu slutili kakav im se sprema kraj, nisu bili dovoljno mudri da prepoznaaju pretnje, senke nad Evropom, kako da to kažem, a da ne zvuči kao fraza?

U svom romanu *Guvernanta* opisao sam direktora fabrike šećera sa izmišljenim imenom Keleti, koji već zbog toga ne može biti identičan sa Elekom, što ispada mnogo mlađi, a njegova žena, koja u mom tekstu šmrče kokain, više liči na Elekovu kćerku, Lili, nego na njegovu pravu suprugu. Kod te Lili sam prvi put sa gramofona slušao tada popularnu pesmu „Ramona”. Domaći šlager u to vreme bila je pesma sa mora „O Marijana, slatka moja mala Marijana...” Mama je učila da igra lambetvok. Ponekad bi uveče otac oblačio smoking sa uštirkanom belom košuljom, a majka jugačku večernju haljinu.

Ni guvernanta, koja je dala naslov romanu, Ilze, nije baš moja prava guvernanta, tada smo govorili *kinderfajla*, koja se takođe zvala Ilze, ali ne Ilze von Bokberg, kao u mom romanu, nego Ilze Šluderman, tvrdila je da je zapravo „fon Šluderman”, ali nije bila Austrijanka, kao u mojoj fikciji, nego austrijskog porekla, ali iz Slovenije i nije postala sekretarica gestapoa, ali imala je ljubavnika, domaćeg Švabu, koji je po zanimanju bio špediter. Doduše, kad sam čitao iz ove knjige u Zrenjaninu, u toku razgovora jedan stariji slušalac me pitao:

„Da li je taj Jakš u knjizi napisan prema istinskom liku špeditera Boka?”

„Donekle jeste”, odgovorio sam, „ali ja ne znam da li je Bok bio gestapovac...”

„Kako da nije!”, odgovoriše mi stari Bečkerečani, pardon, Zrenjaninci.

Moja guvernanta Ilze je – kao i lik guvernante iz romana – posle rata bila u logoru za folksdojčere, ali odande nije otišla u Austriju, nego natrag svojoj rodbini u Sloveniju. Njena sestra bila je udata za tamošnjeg lekara, koji je tajno radio za partizane, čiji je najstariji sin, Stanko, bio partizan. Taj doktor Silan se ponovo oženio posle smrti svoje prve supruge i njegov najmlađi sin, Pavel, bio je direktor predstavništva firme „Gorenje” u Beču. On mi je prvi prišao na jednoj tamošnjoj književnoj večeri, na čemu sam mu zahvalan, jer se otada

družimo, ali odmah posle rata nisam imao snage, nisam htio da se vidim sa njegovom tetkom. Šteta. Svašta sam je mogao pitati da sam tada imao svoju sadašnju pamet.

Posle rata sam nerado dolazio u Zrenjanin. Neprijatno je u rođenom gradu spavati u hotelu, to sam izbegavao. Dok je Todor Manojlović još bio živ, a još se bivši hotel *Roža* nije pretvorio u banku, sedeo sam ponekad s njim u toj kafani. On je bio prvi književnik koga sam upoznao u životu, na njegovom primeru mi je moj otac objasnio šta je to biti pisac. Zvali smo ga Todoš-bači – *bácsi* na mađarskom znači čika.

Todor Manojlović je kao mlad čovek bio vrlo blizak jednom od najvećih mađarskih pesnika, Endreju Adiju. Ja sam se već 1953. godine usudio da sačinim zbirku Adijevih pesama na srpskom, izdala ju je *Matica srpska*. Znao sam da su moji roditelji veoma voleli Adija, imam jedno mađarsko izdanje njegovih stihova posebno povezano u crni i crveni somot koji je 1921. moj tada dvadesetdvogodišnji budući otac, student medicine, poklonio mojoj tada dvadesetogodišnjoj docnijoj majci.

Todor Manojlović je pregledao rukopis prevoda, napisao je vrlo lep predgovor. Posle sam ga pitao zašto on nikada nije prevodio Adija? Reče: „Nisam se usuđivao!” Tek sam se naknadno uplašio. Todor Manojlović, veliki srpski pesnik koji je savršeno govorio mađarski, (i nemački, i engleski, i francuski, i italijanski...) najbolji poznavalac Adija možda ne samo u našoj zemlji, „nije se usudio”, a ja, klinac, jesam.

I na Todora Manojlovića mislim svaki put kad sam u Zrenjaninu. Pošto je poznavao moje roditelje, na neki način, mada dosta retko, bio sa nama u našem tadašnjem životu, pošto sam posle rata mogao s njim da razgovaram o njima, on je deo svega toga. Čega? Ne znam kako da kažem...

Najzad jednog dana stižem u Zrenjanin u rano posle podne. Dragana i Ankica iz biblioteke su se dogovorile sa današnjim stanarima da mogu da posetim stan u kome sam odrastao. Stanari? Sad ćemo videti.

Njih dve su za mene veoma mlade, gotovo klinke, ali kad bolje razmislim, istih su godina kao moja mama neposredno pre nego što će je ubiti.

Trg pred bibliotekom sa spomenikom kralju Petru, koga se sećam, mada ga neko vreme nije bilo, sa većnicom, sa većinom fasada barem liči na sliku iz mog detinjstva, iako više

nema saobraćaja. Tu pred katoličkom crkvom su stajali fijakeri, a na kraju, pred sam rat, bila je jedina taksi-stanica. Kad sam bio dete činilo mi se da je ta crkva veoma velika. Sad znam da je to obična, provincijska crkvica. Posle rata izgrađeni vodotoranj je za mene arhitektonsko ruglo. Ima li ikoga za koga nije? I šta će građanima, kad imaju najgoru zamislivu vodu? Ja se sećam kola sa buretom iz koga se prodavala voda iz Begeja, koja je verovatno bila još gora, ali malo ko se tada zbog toga brinuo. Kuća u kojoj smo mi živeli imala je svoj vodovod. Sopstveni hidrofor je vodu iz sopstvenog arteskog bunara pumpao u jednu crveno obojenu veliku cisternu na tavanu. U stanu su klozeti bili „normalni” – o tome šta je to „normalno” još će biti reči – ali jama u kojoj bi upadalo što bi upadalo čistila se ručno i to se osećalo nadaleko – nazivam to tako da bih opet izbegao reč da nešto smrdi

Prolazimo kroz ulicu koja se u vreme mog detinjstva zvala Kralja Aleksandra, pa Adolfa Hitlera, pa Maršala Tita, nisam ni pitao kako se sada zove. Nju Jork nikada neće morati da menja nazine ulica i avenija krštenih samo brojevima, pa čak i ja znam gde bih našao nekog ko stanuje, na primer, na uglu trideset osme ulice sa sedmom avenijom. Samo Brodvej kao hipotenuza seče kroz te nizove kuća i oblakodera raspoređene u pravilnim četvorokutima.

Za moju ulicu je bitno samo što sam kroz nju vukao violinu kod pomenutog kantora Langa, išao prvo u osnovnu školu, pa u gimnaziju. Deci je bilo zabranjeno da uveče idu ulicama bez pratnje odraslih. Od prvog razreda gimnazije morali smo da nosimo kačkete sa brojem razreda kao znakove raspoznavanja. Pešačke zone, kakva je ta ulica danas, dabome, nisu postojale. Kroz istu ovu, da ostanem pri tom nazivu, glavnu ulicu, vozio je, dok sam bio sasvim mali, pravi voz sa parnom lokomotivom, „ajzliban”, kako smo govorili u šali, a „do kraja”, što za mene znači do okupacije 1941. godine, u neke se dane kroz glavnu ulicu ganjala i stoka, „rogata marva”, kako se to nazivalo, a ja sam sa divljenjem i pomalo sa strahom čekao da li će prođe i neki bik i znao sam kako da ih razlikujem od volova po drugačijoj telesnoj građi.

Moj otac, ginekolog, rado mi je objašnjavao sve što bih ga pitao, pa i razliku između bika i vola. Pokazivao mi je na slikama u svojim stručnim knjigama kako izgleda embrion u majčinoj utrobi. Znao sam kako izgleda nerođene dete

„u mami”, ali kako dospeva tamo objasniće mi tek mnogo kasnije grubi drugovi. Poznavao sam instrumente u njegovoj ordinaciji, pa i kirete i šta se sa njima radi, posebno su me impresionirale forceps-klješte kojima su se vadile bebe kad bi se „zaglavile”. Žene su rađale kod kuće najčešće bez pomoći lekara, zadovoljavale su se uslugama babica. Babice bi zvalе ginekologa kad ne bi više znale šta da rade. U celom Banatu ordinirala su samo dva ginekologa, doktor Dekanić i moј otac. Carski rez se vršio retko, jer još nije bilo antibiotika i opasnost od sepse velika, kad je moј otac jednom porodio carskim rezom blizance to je bio tako važan uspeh i senzacija da je o tome napisao izveštaj za britanski stručni časopis *The lancet*. Mene i moju sestru porađao je otac. Bio je siguran u sebe. Njegova žena, moja majka, lekarka, takođe.

Tata – ne znam kada da kažem otac, a kada tata, oslovljavali smo ga i na nemačkom i na srpskom po mađarskom *apa* - bolesnike je ranije obilazio fijakerom, zimi sankama sa upregnutim konjima, posle svojim automobilom. Kočijaši su me poznavali, dozvolili su mi da se penjem na „bok” i da držim uzde, zatim čak i da zaista teram konje. Tata je vozio automobil marke Štajer 55. Neki su ljudi svojim kolima nadevali posebna imena, naš se zvao Bocko. To ime je tata dao da se gravira i namestio ga na njegovom hladnjaku. Vlasnik drvare Boral vozio je mercedes. Znao sam da je to bolje i skuplje vozilo. Iz daleka sam prepoznavao marke automobila. Već sam sa deset godina vozio „bar napola”. To znači da sam sedeо u tatinom krilu, držao volan i menjao brzine, ali pedale morao je on da pritiskuje, jer su mi noge bile isuviše kratke.

Kad su Nemci ušli ja sam satima stajao na prozoru, posmatrao njihovu vojsku, brojao vojne automobile, radovao sam se kad bi protutnjalo nešto naročito zanimljivo, tenk, oklopna kola, top. Beležio sam na parčetu hartije šta prolazi. Ne znam zašto. Valjda mi je bilo dosadno. Zadržao sam naviku da stalno nešto brojim, na svojim književnim večerima, na primer, koliko ima posetilaca. Moja žena poznaje taj moј pogled dok prebrojavam publiku i posle me zavitlava me zbog toga. Možda je to moje prebrojavanje vojnika i njihovog oruđa moglo biti biti preuranjeno smrtonosno da su Nemci saznali za njega, jer bi mogli da pomisle da to radim ko zna zbog čega, ko zna za koga.

To je ta kuća na uglu. Na „ćošku”. Jednim krilom se naslanja i na portu pravoslavne crkve. U njoj se još uvek nalazi

apoteka. Pre rata se vlasnik apoteke zvao Vagi. Govorilo se o Vagijevoj apoteci. Imao je jazavičara koji se zvao Valdi. U jednoj tegli je držao pijavice, u drugoj prominče roze i bele boje. Posle su ga ubili sa celom porodicom. Ne znam šta se desilo sa Valdijem. Uostalom, ne znam ni šta se desilo sa našim psom, koji se zvao Cuki. (Osećam potrebu da ovde stavim tri tačke, ali neću za inat, nego ču rečima ispisati da sam osećao tu potrebu, jer sam zastao i za trenutak nisam znao kako da nastavim da pišem...)

Berberina Bate, naravno, takođe nema više. On me je prvi šišao pre gotovo sedamdeset i pet godina. Nisam morao da kod njega ulazim spreda sa ulice, kao ostale „normalne“ mušterije, nego iz hodnika kuće koji vodi ka stepeništu do jedinog, do prvog sprata. Svakoga dana ujutro čika Bata dolazio je kod nas gore na sprat da obrije mog oca.

Imam utisak da su pločica na podu dugačkog hodnika i hola sa stepeništem i danas iste kao pre sedamdeset godina. Ograda stepenica od kovanog gvožđa sigurno jeste. Znači, ponešto, ako je samo solidno napravljeno, traje duže od čovekovog života, ne baš večno, ali prilično dugo. Gvozdena karika u zidu stepeništa mora da je takođe ista. Za nju su bili privezani očev, mamin i moj bicikl. Sada su to neki tuđi bicikli. To je normalno. Šta je u životu normalno, odnosno, po normi?

Na spratu su u moje vreme bila samo dva stana, protin levo, a naš desno. U naš stan se ulazilo ili kroz čekaonicu pred ordinacijom ili kroz hodnik sa velikim prozorima.

Sada prvo ulazimo u čekaonicu. Ona je i sada čekaonica, ali za školu za strane jezike. Iz nje se prelazilo u biblioteku i u ordinaciju. Sada su sazidana vrata između biblioteke i naše negdašnje trpezarije, ali su probijena vrata prema bivšem protinom salonu. Deo protinog stana pripao je toj školi, a u drugom delu je advokatska kancelarija Varadi.

Varadijevi, koliko ja znam, svoju kancelariju, doduše, na drugom mestu, imaju najmanje kroz četiri generacije. Za moju babu po majčinoj strani karakteristična je bila izreka: „To je rekao Varadi!“ To je značilo da je nešto neprikosnoveno istinito. Drugim rečima, klela se u najstarijeg Varadija koga sam poznavao. Generacije Varadijevih su radili za mog dedu, sledeća za mog oca i nešto posle rata za moju sestru i mene, od sledeće brat Tibor je onaj Tibor Varadi, mladi od mene

deset godina, koji je stručnjak za međunarodno pravo, ali i književnik, pa se zbog toga dobro znamo, a danas zaista više ne znam... Ovde tri tačke mogu da ostanu.

Prota Simeon Popov imao je tri kćerke, sve starije od mene, jedna od njih bila je mis Jugoslavije. Sećam se njegove fotografije iz mladosti sa golim gornjim delom tela, izgledao je kao danas bodi-bilderi ili filmski glumci - snagatori. Kakve veze je taj veoma lepi mladić mogao da ima sa još uvek stasitim, impozantnim starcem sa velikom belom bradom, sa uvaženim sveštenikom, koga sam poznavao kao komšiju? Nisam razumeo. Ali prota, kome je nedostajao sin, igrao je sa mnom šah, a moj otac je za to retko kad imao vremena.

O veri se nije razgovaralo. Prota sa mnom nije, iako mi je objašnjavao pravoslavne verske običaje. Nismo ni mi u porodici. Moj otac je smatrao da za veru treba da se opredelim kad budem odrastao. Nisam obrezan. Nisam vaspitan ni u kakvom verskom duhu. Na velike praznike išao sam u tri crkve, pravoslavnu, katoličku i reformatsku (kalvinističku) i u sinagogu. Kao u pozorište. U školi jedini nisam pohađao veronauku. Kao đaci smo razgovarali koji je veroučitelj kakav, koji je najstroži, za moju generaciju bio je to pravoslavni pop. Kad bi na ulici prolazilo svešteno lice, dečaci bi se uhvatili za dugme šlica da ih ne bije baksus. Ne znam zašto. Danas je to nemoguće. Šlicevi na pantalonama nemaju dugmad, nego onaj patent za zatvaranje za koji, koliko je meni poznato, još uvek nema lepše srpske reči nego što je *rajsferšlus*.

O tome sam razmišljao umesto da se raspitam za uspeh škole, koji se jezici uče, ko su učenici... Iz više nepostojeće biblioteke moj otac bi ponekad vadio knjigu i rekao mi: „Ovu bih ti preporučio...“ Ubrzo sam shvatio da dečje knjige stavlja među svoje da bi ih i na taj način promovisao u „štivo za odrasle“, današnjim rečnikom, da njima, a time i meni, „podigne rejting“, ali cenio sam to i kada sam shvatio šta radi i zašto to čini.

Pozdravljamo se, zahvaljujemo, izlazimo, pa ulazimo kroz vrata kroz koja sam prolazio od kada se sećam sebe. Hodnik je sada čekaonica, dečja soba mali bife za roditelje, u bivšoj velikoj trpezariji je srce ustanove, u koju smo došli, igraonica za decu. Tu mogu da se slave dečji rođendani. Naša bivša kuhinja je sada kancelarija, a bivša garderoba – u kojoj su stajali ormani – i kupatilo – na koje se naslanjala – kuhinja. Zidovi su stari, samo poneka vrata zazidana, druga probijena,

nove su boje ili tapete. Nema više kaljevih peći, uvedeno je centralno grejanje. Šta se to mene danas tiče?

Služe nas sokovima. Sedim u *svojoj* dečjoj sobi, ne, sedim u bifeu institucije za proslavu dečijih rođendana. Nema dečje sobe. Nema detinjstva. To bi bilo normalno i da nije bilo okupacije, logora, ubistava. I opet: šta je norma? Šta je normalno? Normalno je da si starac, ako si se više približio osamdesetoj, nego što si se odmakao od sedamdesete, ali postoje i porodice koje generacija za generacijom žive u istoj kući i smatraju da je njihov život *normalan*.

Iskreno rečeno, nikad nisam voleo svoju dečju sobu. Mrzeo sam što u njoj spavamo i guvernanta i sestra i ja. Čeznuo sam za sopstvenom sobom. Da sam ja bio moj otac imao bih drugačiji stan.

Moji su roditelji imali vrlo dobre odnose sa Ilzom, sa guvernantom. Kad smo pred rat već bili dovoljno veliki ona je izlazila sa njima i ostavila nas, decu, na samo. Sećam se da se jedne noći moja sestra probudila i počela da plače. Ja sam znao gde su stariji, kartali su se sasvim blizu kod pravoslavnog sveštenika, popa Šipoša. Obukao sam se, pustio sestruru da više, otišao kod njih i izjavio:

„Kćerka vam cmizdri, nisam ja plaćen da je umirujem!“

Sad sam se iz tog bifea namenjenog deci i roditeljima koji čekaju javio sestri u Beograd, rekao gde sam i da pijemo sokove. To je bilo dovoljno da opet zaplače, ali tiho i odraslo.

Samo smo prošli pored kuće u kojoj su stanovali i ubili se očevi roditelji. Prošli smo i pored zgrade u čijem se dvorištu nekada prodavao benzin u buradima. Vlasnik je bio gospodin Kristijan, mačevalac, mačevalački trener, on je otkrio talenat i prvi trenirao Nikolu Nikolića, zvali smo ga Nikica, koji je postao jugoslovenski, pa mađarski, pa evropski prvak mačevanja. I ja sam morao da učim mačevanje. Išao sam kod Kristijana na mačevanje i posebnu gimnastiku, kod *madame Roemer* da učim francuski, rekoh već, kod kantora Langa da učim violinu. Kad razmislim danas, baš su me mučili pored redovne škole, ne znam da li sam išta posebno naučio što bi mi koristili u životu, nisam imao talenta ni za francuski, ni za gimnastiku, ni za mačevanje, ni za violinu, moji pravi vaspitači su postali esesovci u koncentracionim logorima, ali to sigurno ne može da se podvede pod rubriku „normalno“.

Moja generacija bila je ponosna na nešto starijeg Nikicu Nikolića, na njegovog vršnjaka, Lasloa Balu, prvaka Jugoslavije u plivanju i člana vaterpolo-reprezentacije. Moj sin se danas druži sa Nikicinom sinom, ali upoznali su se i sprijateljili mimo nas.

Kćerku gospodina Kristijana zvali su Pucika. Ona je devojke trenirala u mačevanju, pa i moju sestru. I dame kao moja mama su dolazile da kod nje rade gimnastiku. Tada se to nije zvalo aerobik, ali valjda je isto, nisam stručnjak. Nedavno sam čitao u novinama da je Pucika živa sa devedeset i kusur godina.

Imao sam nameru da uđem u dvorište prizemljuše u kojoj je stanovaла mamina mama. Kod nje smo sestra i ja noćili pored ostalog i petog aprila četrdeset prve, ujutro pokušali da vidimo nemačke bombardere u naletu na Beograd, nismo ih videli, samo čuli njihovo potmulo brujanje, ali sada se nije moglo ući, sve je bilo zatarabljeno, stanari iseljeni, kuća se baš renovirala.

Prošli smo pored zgrade u kome je nekada bila jevrejska škola, a za vreme okupacije neko vreme internirani Jevreji. I moji roditelji. Na to ne podseća nikakva spomen-ploča. Stotinak metara dalje, međutim, spomen ploča podseća na sinagogu, koju su Nemci srušili do temelja.

Pored moje bivše gimnazije, do rata sam uspeo da završim prvi i napola drugi, ali tada se osnovna škola definitivno završavala posle četvrtog, a gimnazija je imala osam razreda. Izbijamo na Begej.

Ja se Begeja sećam kao skroz plovног kanala, a ne isprekidanog kao što je danas. Morao bih da proverim iz helikoptera šta su s njim uradili. Sećam ga se sa tri mosta. Onaj koga smo nazivali „velikim” zvanično je nosio ime Dositeja Obradovića, a „mali most” Vuka Karadžića. Treći, železnički, služio je „malom vozу”, a posle njegovog ukidanja više ničemu. Iako su mostovi već postojali kad sam se rodio, znao sam da je deo grada, koji smo zvali Amerika, dobio ime, jer se do njega moglo doći crnim čamcima koje su skeleđiye nekom drvenom ručicom prevlačili preko vode na žici razapetoj preko nje. Još uvek su radili i neki takvi čamci nizvodno od „malog mosta”.

Kad bi prolazile veće parne lađe vukući svoje šlepove mostovi bi im napravili prolaz tako što bi snažni muškarci okrećući gvozdene točkove „kurblama” podizali njihovu

konstrukciju, a saobraćaj bi dotle bio zaustavljen. Najlepši, „veliki” gvozdeni most sa umetnički izvedenom konstrukcijom, most iz pesme, jer su tu „četir’ konja debela prešla preko Begeja”, razmontiran je, pedesetak metara od njega izgrađen je novi, širi, pogodan za automobilski saobraćaj. Smatram da je bilo neophodno izgraditi novi, ali da je bilo besmisleno srušiti stari, lepi, što dokazuje i da su na njegovom mestu ponovo morali izgraditi bezlični, pešački most. Kao pešačka je zaista mogla poslužiti i stara „bećkerečka čuprija”, a ne bi se morala „podizati” čekrcima, jer lađe inače više ne prolaze ovim zatvorenim delom Begeja. Ponekad mi se čini da upravo savremena politička generacija, koja se najviše poziva na nacionalno i na tradiciju, više od svih prethodnih napušta sve što je poteklo iz naroda, ruši tradicionalno i sve što je lepo.

Danas je nezamislivo da smo se kupali u tom Begeju. Moj deda je leta četrdesete sa preko sedamdeset godina glavačke skakao sa trambulina u mutnu vodu. Kad mi je dosadilo da se igram u odnekud dovučenom i naslaganom, čistom pesku na kupalištu Brankovan dobio sam čamac i na *rolsic* – kako smo to zvali – i mogao da veslam po Begeju, da prođem ispod „velikog mosta”, zastanem u njegovoј senci, pa pored pivare sve dalje i dalje...

A sad pored gimnazije ne stižem do Begeja koji teče, nego do jezera koje baš tu prestaje. Preko, na drugu obalu, do parka koji se zvao Plankert – ili Plankova bašta – mogli bismo da pređemo peške. Neću. Izbegavam taj nasip koji razdvaja Begej od Begeja i prelazimo ga, tamo где se sada nastavlja, preko „malog mosta”.

Dragana, Ankica i, naravno, moja žena poslušno se kreću kako ja kažem, ja valjda govorim ponešto o tome što je nekada bilo gde, ali ne slušam baš pomno samoga sebe.

Plan mi je bio da kao u detinjstvu sad podem desno, obalom pored parka Čokliget – tu reč sam kao dete izgovarao gotovo kao da se sastoji samo od jednog sloga, nisam je rastavljao na *csók* i *liget* – na poljubac i gaj – nisam još mario za poljupce, mada sam na filmovima pokušavao da shvatim kako odraslima nos ne smeta kad se ljube u usta – pa da nastavim sve uz reku – kanal smo svi zvali rekom – dok ne stignem do ulice koja će me vratiti do parka Plankert i do „malog mosta” i da tako napravim krug. To sam u pamćenju nazivao „svojom stazom detinjstva”.

Znači, prelazimo preko mosta. Sučeljavamo se sa reformatском crkvом sa tim tankim, nekako šiljastim tornjem. Reformatski sveštenik Zoltan Sabo me krstio neposredno pred ulazak Nemaca i izdao mi originalnu krštenicу, koja je zapravo bila falsifikat, jer je datum krštenja stavio „slučajno“ odmah posle datuma rođenja, a ne dvanaest godina kasnije. To je doprinelo tome da sam od 1941. do 1944. u Novom Sadu mogao da se predstavljam kao Mađar, da normalno – i opet „normalno“ – idem u mađarsku gimnaziju, a valjda i da ostanem živ. O tome sam već pisao u svojim romanima i pričama. Čin krštenja, nekonvencionalno izveden u stanu gospodina Saboa, nije mi pao teško, jer sam tu kuću dobro poznavao. Sabo je imao tri sina, iza crkve postojala je dovoljno velika porta, tu smo igrali fudbal, što je u porti pravoslavne crkve bilo zabranjeno, valjda zbog toga što je prota ima kćerke, a ne sinove.

Desno od crkve je kitnjasta zgrada suda, ali sasvim desno staza pored Begeja, zapravo, između Begeja i parka Čokliget, i dalje vodi u pravcu kao nekada, samo što je sad lepo popločena i pored nje su ukrasni fenjeri. Kao dete nisam mogao uveče ili po mraku da se šetam pored gaja poljubaca, pa mi fenjeri nisu nedostajali, a ne bi mi ni smetali.

Čini mi se da drveće u parku nije više tako gusto, kao što ga se ja sećam, i da je tada bilo više kestenova, ali zakleo se ne bih. Napravljeno je mesto za rondelu sa spomenikom nekome ko me ne zanima, jer ga u mom detinjstvu nije bilo. Moj problem. Njegov nije, ako neko ovde ima spomenik svakako više nije živ.

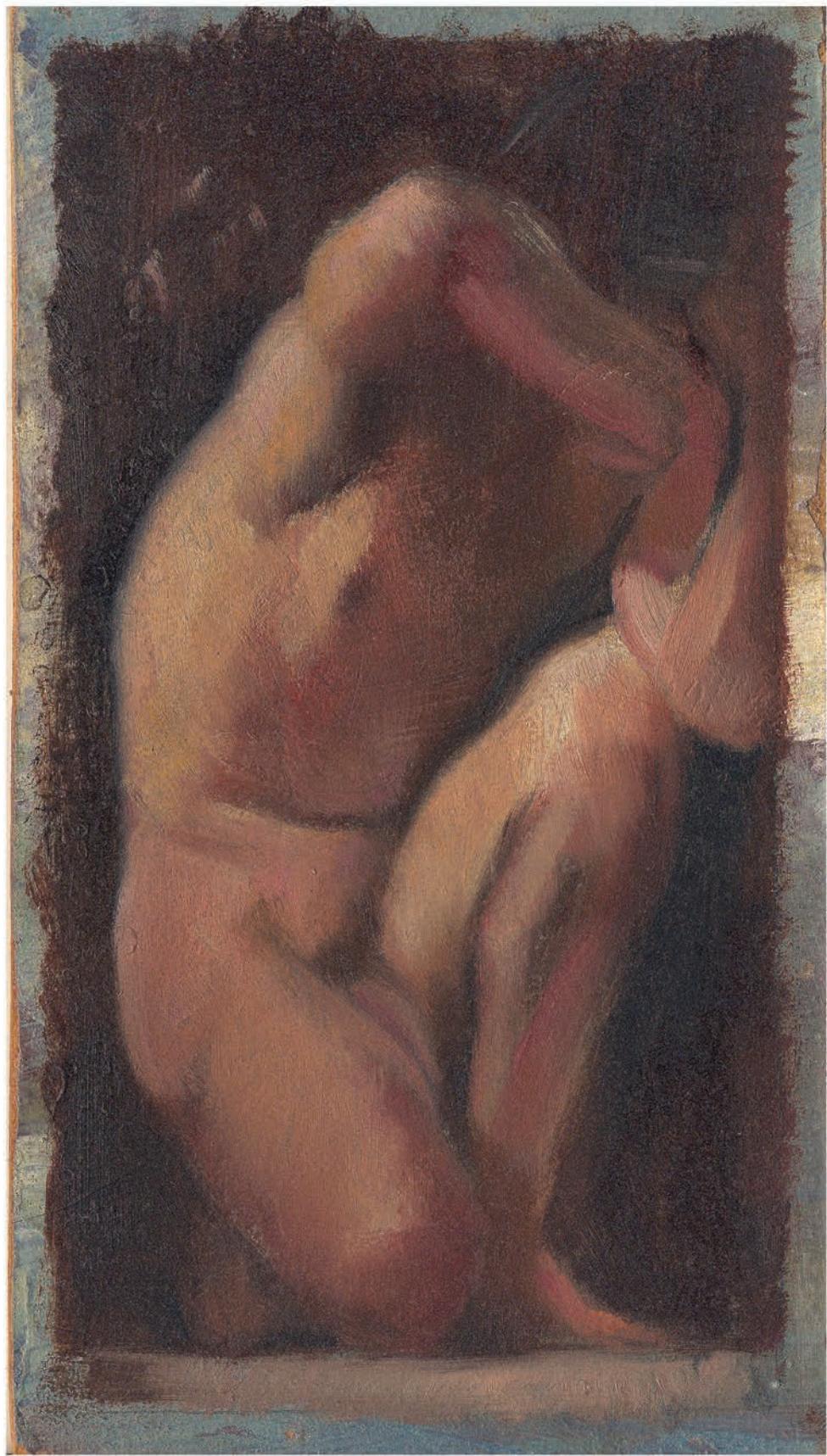
Tako stižemo do tenis kluba. Na terenima za tenis se nekada zimi prolivala vode i pravio teren za klizanje. Tu sam se, kako smo to zvali, *šličugao*. Sve dok nisam htio da izvedem bravuru, figuru koju smo zvali „kadetski skok“, pa pao pravo na nos, jer nisam stigao da podmetnem ruke. Tim bolnim bukvalnim padanjem na nos moja se karijera i u drugim sportovima definitivno završila.

Ovde bi trebalo da se ide na levo i dalje kraj reke. Ali to je nemoguće. Nema više vode, ni obale, ni staze duž obale. Begej više ne teče onuda kojuda sam htio da idem stazom detinjstva

Normalno. Ne zavaravajmo se. Nemoguće je vratiti se u detinjstvo. Nemoguće je vratiti se kući, kao što je nemoguće dva puta se okupati u istoj reci, jer drugi put u njoj više neće

biti iste vode. Naći se mogu nove kuće. Našli smo ih. Nove reke sa novim vodama, makar se zvale veštačko jezero sa starim imenom Begej. Znamo kuda se skreće na kraju perioda života koju olako nazivamo starošću.

Rođeni Beograđanin, Bogdan Bogdanović, jednom je napisao da je sloboden onaj ko nema zavičaja. „Zavičaju, mili kraju, u kom sam se rodio...“ U zavičaj se ne može doći samo u posetu. Hteo sam da nađem Bećkerek svog detinjstva. Eventualno Petrovgrad. Našao sam samo Zrenjanin. Za mene to nije ni dobro, ni loše, nije tužno, mada svakako nije veselo, prosto je tako. Normalno.

DOSITEJ U BEČKEREKU0 200 GODINA OD DOLASKA DOSITEJA U SRBIJU

*Da mi je mati živa bila, ili barem Jula
sestrica, ne bih nikada iz Banata izišao*
(Dositej: *Život i priključenija*)

Upravo avgusta 1807. godine, u žarko leto, kada je, vraćajući se iz Evrope, veliki prosvetitelj i književnik, Dositej Obradović, iz Srema, tačnije iz Zemuna, čamcem, noseći sa sobom i svoju biblioteku, prešao u Beograd, to jest, u oslobođenu Srbiju (kako sâm kazuje, „dobegao u svoju otadžbinu”) gde će ostati sve do svoje smrti (1811)¹, da diže škole i prosvetne ustanove za *prosveštenije* svoga roda.² Veliki Bečkerek je pogodio strahovit požar koji je uništio skoro ceo grad na Begeju.³ Dositej tada još nije znao da je u tom razarajućem plamenu, koji se razbuktao na opovačkoj strani, kod pivare, a ubrzo se, preko drvenog mosta, preko glavne ulice proširio i na centar grada, stradala i kuća njemu drage porodice Čokerljan. Štaviše, zasigurno je bila razorena i porodična kuća Selakovića, boravište visprenog kosmopolite prilikom njegovih ranijih poseta Bečkereku.

U GOSTIMA KOD ROĐAKA FILIPA SELAKOVIĆA 1778 GODINE

U svom autobiografskom delu *Život i priključenija* Dositej piše da ga je 1778. godine, nakon dvadesetogodišnjeg odsustvovanja, put ponovo doveo u Banat, pre svega da bi se poklonio seni svojih roditelja, te da bi obišao svoje rođake i poznanike. Tako se 1778. godine, preko Sremskih Karlovaca

¹ Vladeta Vuković „250 godina od rođenja Dositeja Obradovića”. u: *Ulaznica*, 1990. br. 119-120. str. 3-12. Vesna Sarić—Aleksandar Petrović: *Dositejeva traganja 1739-1989*. (Katalog izložbe). Novi Sad, 1989.

² Dr Prvoš Slankamenac: „Dositejev nacionalizam”. *Dan*, Božićni broj, 1941.

³ 30. avgusta 1807. godine požar je skoro uništio Bečkerek. *Petrovgrad (Veliki Bečkerek)*. Uredio: Aleksandar M. Stanojlović, Petrovgrad, 1938 str. 51.

zaputio u Banat.⁴ Tako se uskoro obreo u Velikom Bečkereku, kod Filipa Selakovića, rođaka svoje majke, Krune.⁵ O tome u svom delu kazuje: „Pođem po 20. godina odsustvovanja u Banat, posetiti sunarodnike moje, pokloniti se grobovima roditelja moji i celivati meni svetu zemlju u kojima njiove počivaju kosti. U Bečkereku, po slučaju dođem u dom jednoga blagoobraznoga gospodara, imenem Filipa Seljakovića, koji mi se kaže da je bližnji srodnik oca roditeljice moje, Krune. Ovaj prečesni stari, koji bi i tuđina rado pričekao, kako je mene primio i ugostio, to svak Serbin može sebi lasno predstaviti.”⁶

O Selakovićima, na žalost, ne raspolažemo sa bližim podacima. Međutim, znamo da je Dositej, osim u Bečkereku, u više navrata boravio u Srpskom Itebeju, kod svoje tetke Jevre, rođene sestre matere joj, Krune. Najpre, u letu 1757, pre nego što se zaputio u manastir Hopovo, zajedno sa svojim školskim drugom i prijateljem iz Čakova, Nikolom Putinom, da bi se oprostio od tetke.⁷ „Metnemo se na put i dođemo u samo veče u Itebej k tetki mojoj, rođenoj sestri matere moje, Jevri. Zadugo me je zagrljena držala i nada mnom plakala. Sutradan, videći da neću nipošto više da zakašnjavam, metnula mi je u torbu nekoliko tanka beza za par košulja, i za jelo nešto na put spremila; plačući i ljubeći, ispratila me iz sela.”⁸ Tada je, po svoj prilici, zadnji put video tetku živu. Naime, 1778. godine, neposredno nakon posete Selakovićima u Bečkereku, zaputio se pravo u Itebej, tetki, gde se i ražalostio: „U Itebeju prođem iskati sestru matere moje, Jevru, no ne nađem je jer je umrla.”⁹

LJUBEZNI SINOVČE, G. ČOKRLJAN...

Druga bečkerečka porodica, sa kojom je Dositej održavao veze, bila je porodica Čokerljan. Stručna literatura zna za pet njegovih pisama koje je između 1791. i 1793. godine (dakle za vreme svog drugog boravka u Beču) uputio Jakovu

⁴ Dositej Obradović: *Život i priključenija*. V. državno izdanje. Beograd, 1911. str. 72.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Dositej Obradović: *Izbor iz dela*. Izbor tekstova iz dela Dositeja Obradovića za mlade načinio Laza Ćurčić. Književna Zajednica Novog Sada – Kulturno-Prosvetna Zajednica Vojvodine. Novi Sad, 1989 str. 35-38.

⁸ Ibid.

⁹ Dositej Obradović: *Život i priključenija*. V. državno izdanje. Beograd, 1911. str. 72.

Čokerljanu.¹⁰ U tim pismima Dositej Jakova Čokerljana dosledno naziva sinovcem, što bi po svojoj prilici trebalo da ukaže na njihove bliže rodbinske veze. Za bečkerečku porodicu Čokerljan (ponegde i Čokrljan) znamo da su bili bogati trgovci, da je Jakov Čokerljan 1790-ih godina u Beču posetio Dositeja, te da su obojica bili poznanici i prijatelji Emanuila (Manojava) Jakovića, poznatog novosadskog štampara i knjigoprodavca, te da su se obojica družili i dopisivali sa Georgijem Terlaićem.¹¹ Jakov nam je, inače, poznat i kao mecena tadašnjih srpskih književnih dela.¹²

Istorija porodice Čokerljan, inače, počinje u Temišvaru, gde su njegovi članovi još sredinom XVIII. veka bili članovi tamošnjeg Srpsko-grčkog trgovackog društva (Ratzisch-Griechische Handels Compagnie), koje je postojalo od 1744. do 1788. godine.¹³ Zanimljivo je i to da je u ovom najsnažnijem trgovackom društvu najveći broj veletrgovaca, ukupno 42 bilo iz Velikog Bečkereka, gde su pripadali bogatijem sloju gradskog *graždanstva*.¹⁴ Predstavnik bečkerečke grane ove porodice bio je upravo Jakov Čokerljan, od koga će kasnije, u prvoj polovini XIX. veka ovu porodičnu profesiju naslediti Sava Čokerljan.¹⁵ Inače, u spisima bečkerečkog Magistrata nalazimo imena više članova ove porodice, što potvrđuje da je ona bila mnogočlana i razgranata. Tako znamo za krojača Gligora Čokerljana,¹⁶ za arendatora Mihajla Čokerljana,¹⁷ za Iliju Čokerljana,¹⁸ Vasu Čokerljana¹⁹ itd. Inače, Dositej i u svojim pismima nagoveštava da se radi o jednoj mnogočlanoj bečkerečkoj porodici („I pozdravite sve vaše domaće...”, „I pozdravite mi naše ljubime prijatelje...“).²⁰ Njihova porodična kuća nalazila se u glavnoj ulici.²¹

¹⁰ *Letopis Matice srpske*, 1827. br. 8.

¹¹ Németh Ferenc: „Dositej becskereki vonatkozásai”. *Magyar Szó*, 16. szept. 1989.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Németh Ferenc: „Dositej becskereki vonatkozásai”. *Magyar Szó*, 16. szept. 1989.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Magistrat grada Velikog Bečkereka, (spisi), 7. jun 1830.

¹⁸ Magistrat grada Velikog Bečkereka, (spisi), 3. maj 1830.

¹⁹ Magistrat grada Velikog Bečkereka, (spisi), 26. avgust 1840.

²⁰ *Letopis Matice srpske*, 1827. br. 8.

²¹ Po zavičajnom istoričaru Dragoljubu D. Čoliću bila je to treća kuća od današnje centralne apoteke, prekoputa Tunerove zgrade Šeherezada.

Sveukupno, poznato nam je pet Dositejevih pisama upućenih Jakovu Čokerljanu u Veliki Bečkerek. Prva četiri publikovao je Đorđe Magarašević još 1827. godine u Letopisu,²² a svih pet zajedno objavljeno je u sabranim delima Dositeja Obradovića 1911. godine.²³

To su dragoceni dokumenti koji kazuju o njegovim bečkerečkim posetama i vezama, te ih zbog toga u celosti objavljujemo.

*

„Dražajši moj gospodine Čokrljan,
Zdravstvujte i s domaćini!

Kad ste vi meni ovde pred moje iste oči bacali, da sam ja tvrd i skup i srebroljubiv i zloćudljiv i još mnogo koješta šta se kazati ne može, a šta ćete sad izmišljavati, govoriti i po svetu raznosit i razglasavati za to, što vam i za toliko dugo vremena ni reči, ni slovca ne pišem i tamo u naš Banat ne šaljem! Ali mislite vi i razglasujte, što vam god na um i pamet dođe! Meni je dosta da mene moja savest neobliče, da ja tako o vami mislim i mudrujem, nego ja na mesto što bi vas u mom srcu oporočavao i osuždavao ja vas izvinovljavam i mnogo više nego bi sami učinili mogli, Vas obezporočavam i od svakog najmanjega obvinovljenja čista kao bela goluba sebi predstavljam i uobražavam. Zašto ako mi ne pišete ja mislim, da mi neimate šta pisati zato i ne pišete. Šta bi ko pisao, kad neima šta pisati! Da mi kažete da mi dobra želite neka bi sav svet tome što protivno rekao, ja vas uveravam, da bi mu reči u vetrar bile, jer mu ih ja ne bih verovao. Kako već reko ja bih lasno sa sobom razmrsi da mi vi nepišete, ali neznam kako bi se s Vami raspačao kad i ja Vami ne bi pisao! Vi ni malo ne marite što i ja po malo posla imam, niti pak hoćete da znate da čovek nije samo za neprestani posao rođen, nego i za spavanje a i bez spavanja valja mu dopustiti da katkad odane malo i otpočine. E teška mi posla! Vi ćete reći, čoveku prijatelju i ljubezniku svome dve tri vrste napisati! Imali bi na neki način pravo da se u tri vrste sve može što se hoće, kazati. Istina, da i u manje vrsti moglo bi stati, ja sam zdrav i želim da ste i vi zdravi. Ali bi zar Vami to dosta bilo? Vi bi rekli, bolje ni malo, nego toliko

²² Ibid. Inače Đorđe Magarašević je 1829. u Budimu u zasebnoj knjizi izdao Dositejeva pisma koja je sakupio.

²³ Dositej Obradović: Dela. Priredio Jovan Skerlić, Milutin Dragutinović i Momčilo Ivković. Beograd, 1911.

malo! Još ko zna šta bi govorili! Pred onim se nikad do veka neopravda ko te hoće, da si mu krivac! Zdravstvujte ljubimi moji i pozdravite mi gospodina oca Vašega i gospođu mater i sve vaše domaće. Želeći Vam svako dobro, ostajem Vaš iskreni ljubitelj i ponizni počitatelj

U Beču, Avgusta 30. 1791

Dositej Obradović

G. Jakovu Čokrljanu u Velik. Bečkerek

*

„Ljubezni sinovče
Zdravstvujte!

Ima već nekoliko nedelja, odkako sam primio Vaše pismo, mislim da i sami znate, da mi je drago bilo čuti, da se u zdravlju nahodite. No budući da vam nisam imao šta nužno pisati, propustio sam sve nedelju po nedelju do ove.– Poznato vam je moje domostrojiteljsko pravilo, da ne treba bez nužde, ni s četiri krajcare puniti one kese, koje su punije nego naše. Vaše pismo na gospod. Terlaića izručio sam mu.

Gospodi Spahiji-Naki nisam ništa rekao, šta ste mu pisali, jer otkad ste vi otišli odavde, više ni ja k njemu ne odlazim. Čuo sam da se je naš dobri prijatelj Emanuil Janković u Subotici prestavio. Bog mu dao večnu radost, također i nami kad i na nas vreme dođe. Bratu Jovi Sabovu dao sam polnomošćije za ono nešto mojega što je pri njemu bilo, ko zna hoće li koja polza biti, ako i vi što možete o tome promisliti neka vam je stvar preporučena kao dobrome prijatelju i pravome sinovcu. Dragi moji! Vi imate u prsima Vašima vjernu svjedožbu da ja vas srdačno ljubim i svako Vam dobro želim. A što Vam često ne pišem, zato se nemojte srditi kako ni ja na Vas neću. Pozdravljam g. Roditelja vašega i gzd. Mater i sve u domu vašem. Ljubeći Vas prebivam

Obradović

U Beču Okt. 12. 1791.

*

Ljubezni sinovče G. Čokrljan
Hristos se rodi!

Ja dobro znam, da mi niko i ne kaže, da ste se vi na mene razsrdili, što Vam neću da pišem odavno. Zato nije dobro naprasito ljubiti, zato ko tako ljubi on se lasno razsrđi. Ali da ja znam, da će se vi samo razsrditi ja zato ne bi vrlo mlogo mario, nego se ja bojim, da Vi ne požalite na mene, i ovo je za koje mnogo marim! I ne bi nipošto rad bio, zašto bi ja onda dvojnom toliko žalio i na Vas i na mene: zašto vam ja i malen uzrok dajem da na mene žalite. Zato dakle, za izbegnuti pri ovi veseli praznici svakoga neveselja i žaljenja evo Vam pišem i javljam da sam hvala bogu sve ovako zdrav i zadovoljan kako me znate i bolje ne želim. Samo bi rad znati da ste i vi zdravi i spokojni, koje želim od Vas čuti. I želim da Vam idući novi god vedelo dođe i pređe i sa svima sledujućima, dok bude božja volja, ovde na zemlji vreme provoditi. Pozdravite mi naše ljubime prijatelje i budite mi uvereni da sam ja vaš pravi ljubitelj

U Beču Dek. 25. 1791

Dositej Obradović

„G. Jakovu Čokrljanu u V. Bečkerek

*

„Ljubezni sinovče
zdravstvujte!

Slučilo se da sam vaše pismo (vtoro) juče u nedelju primio, u koji dan po običaju bio sam celo posle podne kod G. Generala, i imao sam dovoljno vremena o poslu koji ste mi naložili besediti. On ne ima ništa ot protiv Vas učinjeni donošenja pri sebi. On mi je i ovoga često o Vašoj familiji i podobnim drugima o našem narodu govorio, i uvjerava da se

takovi mora naša kancelarija primiti, da poluče blagorodstvo, i pri hotečiji učinitise komisiji, da se nikome sotvoriti obida neće, protiv koji se učinjena donošenija ne zasvedoče. Summa dakle našeg razgovora ovo jest da to, što vi (črez vaše pismo k meni) želite, ne može se imati, no da gospodin General vašu familiju među prvima umjenjava i da on želi i sovršeno uzda se da će vaš dom nemeštvo polučiti zajedno i s drugima ot podobni familija. Ja pozdravljam Vas serdečno i sve vaše u domu želeći da se opet u zdravlju vidimo, prebivam

Vaš iskreni ljubitelj

U Beču Fevr. 16. 1791

D. Obradović

„G. Jakovu Čokrljanu u V. Bečkerek

*

Dragi Sinovče,
Gospodin Čokrljan, zdravstvujte!

Predao mi je gospodin Terlaić vaš list, i drago mi je da zdravstvujte: i ja jošte hvala bogu zdravstvujem. Za mladog, što bi rad doći učiti se, trošak stoji, kako se misli odevati i hraniti. No, neka bi bilo najumerenije, potreba mu je 500 forinti na godinu najmanje. Za štampu na vlaški prevedeni basna metite na tabak na dobrome papiru najmanje po 16 forinti, koliko tabaka bude. Kakva su ona slova krupna, mislim da će biti egzemplar od 40 tabaka ili više. Dakle slobodno možete hesapiti 800 forinti za jednu hiljadu egzemplara. Želeći Vam svako dobro, ostajem

U Beču nojembrija 14. 1793

Vaš Dositej

*

Jakov Čokerljan je zaista bio ljubitelj lepe književnosti i njegovo ime skoro redovno srećemo u spiskovima prenumeranata ondašnjih značajnijih srpskih izdanja. Tako

je već 1795. godine bio preplatnik Rajićeve Istorije.²⁴ Neki indirektni podaci ukazuju i na to da je imao udela i u plasmanu Dositejevih knjiga.²⁵ Inače za Dositeja postoji podatak da je 1793. godine *Basne i Sobranije* pokušao da proturi preko svojih prijatelja u Banatu, te mu je verovatno u tome pomogao i njegov predusretljiv sinovac.²⁶

O Dositejevim posetama Bečkereku, na kraju da kažemo i to, da je on po svojoj prilici u još dva navrata mogao boraviti u gradu na Begeju. U proleće 1807., čekajući pasoš u Zemunu, kada je prešao u Banat da obide rodbinu. Moguće je da je tada posetio i Veliki Bečkerek. Potom, 1808. godine takođe je boravio u Banatu i nije isključeno da je tada ponovo boravio u Bečkereku.²⁷

²⁴ Németh Ferenc: „Dositej becskereki vonatkozásai”. *Magyar Szó*, 16. szept. 1989.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

BIBLIOTEKA KASINE – PRVA BIBLIOTEKA U VELIKOM BEČKEREKU

Kao u većini vojvođanskih gradova, i u Velikom Bečkereku, u prvoj polovini XIX veka, dolazi do naglog uspona građanske klase i do nacionalnog i duhovnog osveštavanja. Promenio se stil života, način razmišljanja. Čitanje postaje svakodnevna potreba, a omiljeno mesto okupljanja intelektualaca (popova, advokata, lekara, trgovaca, bankara, učitelja i gradskih i županijskih činovnika) postaju čitaonice i kasine.

Tadašnja gradska inteligencija je tridesetih godina devetnaestog veka htela da ima pogodno mesto za sastajanje i druženje – neku vrstu kluba, nalik onima u Velikoj Britaniji. Tako je 1833. u gradu osnovana prva Kasina (o kojoj znamo samo da je postojala), a potom 1837. i druga (Velikobečkerečka građanska kasina) čija su nam pravila (na nemačkom i mađarskom jeziku) do danas sačuvana.

Zahvaljujući njima, danas znamo da je Velikobečkerečka građanska kasina tada brojila 187 članova raznih nacionalnosti (Srba, Mađara, Nemaca, Jevreja), da je bila kulturno sastajalište inteligencije, mesto za odmor, razmenu mišljenja, ali i mesto za čitanje knjiga, novina i časopisa. I upravo je i bibliotečka delatnost u gradu započeta tamo, u prizemlju negdašnje Đerćanfijeve kuće (danasa zgrada Narodnog pozorišta „Toša Jovanović”), i to tačno pre 170 godina. To je, inače, najstariji podatak o postojanju i radu biblioteke u Velikom Bečkereku. Pravila Velikobečkerečke građanske kasine sadrže između ostalog i prva pravila o ustrojstvu i radu biblioteke u našem gradu.

Ona je bila zatvorenog tipa, knjige se u početku nisu smelete iznositi, kao ni novine ni časopisi, a znamo da je osim knjiga i časopisa u tom knjižnom fondu bilo i mapa. Poseban kuriozitet je taj, što Pravila navode i ime prvog bibliotekara, Aleksandra Nikolića, viđenog Bečkerečanina, tada visokog županijskog činovnika. Bila je namenjena isključivo članovima, kojih je bilo oko 200. Nažalost, nije nam poznato sa kojim knjižnim fondom je ta prva biblioteka raspolažala, ali pretpostavljamo da je brojala oko 1000 knjiga, časopisa

i geografskih karata. Takođe, prepostavljamo da su članovi Kasine svojim poklonima osnovali knjižni fond. U članu 17 Statuta se najstrožije zabranjuje iznošenje knjiga, novina i mapa iz prostorija Kasine. Na drugom mestu, opet čitamo da su knjige i novine članovim na raspolaganju od jutra do kasne večeri.

Od viđenijih Srba članovi Kasine su bili: Gavra Adamović, Pavle Bubalović, Nestor Demetrović, Dimitrije Gligorović, Petar i Lazar Hadžić, Jovan Jovanović, Hranimir Kupusarević, Đorđe Nikiforović, Avram Pejić, Jeftimije Racković, Aleksandar Slavić, Joca Stajić i drugi.

Ova biblioteka bila je dugovečna i radila je sve do Prvog svetskog rata, bez obzira na činjenicu da je Kasina za to vreme nekoliko puta reorganizovana. U jednom kasnijem, modifikovanom Statutu Kasine iz 1905. godine, u 24 pragrafu, koji reguliše prava i obaveze bibliotekara, između ostalog čitamo:

„...Bibliotekar se stara o inventaru i knjižnom fondu udruženja. Uvodi i obrađuje knjige, godišnje izveštava skupštinu o stanju biblioteke...”

Iz aspekta istorije bibliotekarstva ovaj statut je veoma značajan, pošto sadrži dragocene podatke – Pravilnik o radu biblioteke Kasine, zajedno sa popisom knjiga. Petnaest tačaka ovog Pravilnika reguliše prava, obaveze i odgovornost bibliotekara.

Prema pravilniku, bibliotekar je dužan da dva puta nedeljno po jedan sat izdaje knjige. Tačan raspored izdavanja knjiga bio je okačen na oglasnoj tabli Kasine.

Bibliotekar je vodio posebnu knjigu evidencije o pozajmljenim knjigama, beležeći naslov i signaturu dela, dok su članovi svojim potpisom potvrdili da su dotičnu knjigu i pozajmili. Prilikom vraćanja knjige, korisnik je dobijao potpisani revers, a bibliotekar je bio dužan proveriti da li je pozajmljena knjiga vraćena u istovetnom stanju. Oštećene knjige se nisu primale; u ovakvim slučajevima skupštini Kasine predložena je naknada štete.

Korisnici biblioteke mogli su pozajmiti najviše dva naslova, pod uslovom da ni jedan od naslova nema više od pet tomova. Koričena godišta pojedinih časopisa i novina takođe su bila dostupna čitaocima, kao i neukoričene sveske istih (najviše deset brojeva ili svezaka).

Čitaoci su bili dužni da u roku od mesec dana vrate pozajmljene knjige, uz blagovremenu najavu taj rok se mogao produžiti na još mesec dana, ali samo jednom.

Kazna za neblagovremeno vraćanje knjiga bila je deset krajcara po knjizi i pet krajcara po časopisu.

O naplati ovakvih kazni bibliotekar je vodio posebnu evidenciju, a prikupljena sredstva na kraju godine trebalo je utrošiti za nabavku novih knjiga. U slučaju gubitka knjige ili časopisa čitalac je bio dužan da, u roku od mesec dana, u punom iznosu nadoknadi štetu. Prilikom utvrđivanja iznosa merodavna je bila cena koja je bila ubeležena u Knjigu inventara.

Korisnik nije imao prava pozajmiti nove knjige dok nije razdužio ranije pozajmljene.

Interesantan je podatak, da su se knjige iz biblioteke Kasine mogle čitati samo na području grada Velikog Bečkereka, samo od strane članova i njihovih porodica. Bilo je strogo zabranjeno davati knjige čitaocima koji nisu bili članovi Kasine. Oni članovi, koji su imali prebivalište van grada, mogli su željenu knjigu poneti sa sobom, pošto su prethodno deponovali bibliotekaru novac u vrednosti knjige.

Ukoliko je neko od članova želeo da otkaže članstvo ili se, pak, odselio iz grada, mogao je dobiti razrešnicu (ili ispisnicu) samo pod uslovom da je izmirio svoja dugovanja prema biblioteci.

Počev od 1837. godine, pa do danas, imamo jednu konstantnu bibliotečku delatnost u gradu, koja se ogledala u radu biblioteka pojedinih institucija (gimnazija, verske zajednice, čitaonice, razna udruženja i sl.), javnih i privatnih pozajmnih biblioteka, ali i znamenitih privatnih biblioteka. Stosetadesetogodišnjica prve biblioteke u gradu svakako zavređuje da se obeleži ne samo jednim prigodnim tekstrom već i odgovarajućom spomen pločom. Ova duga i hvale vredna, prosvetiteljska kulturna delatnost bavljenja knjigom i lepom književnošću u našem gradu to svakako zavređuje!

BRATYUZEN

**Groß-Litauische
Bücher-Gesellschaft
in Königsberg**

**Name = Verzeichniß
der
Aktionärschaft
1839.**

1/09

**NEOSKRIPTORIUM
POLEG KIR. GLASZUNO
ALAPSZABADAI**

MESENZES EINIEK

**WENIGER
1839. LITERATUR**

**Reichs,
Großherzog von Preussen-Hanover
Dresden 1839. Mr. 612.**

**Pošta +
Wielki Herold - Rzeczy - Wydawnictwa -
wielka 412.**

JEDNO KOSOVA, DVA SRBIJE?¹

Mediji su ponovo preneli čestitke i pisma podrške evropskih i svetskih političara/diplomata na izbirnoj pobedi Borisa Tadića, odnosno, na njegovom re-izboru za predsednika Srbije. Sažmimo sve te čestitke u Jednu: to je pre svega čestitka upućena građanima Srbije, koji su se opredelili za opciju demokratije, za pro-evropsku opciju, opciju napretka i puta priključenju porodici evropskih nacija. Narod u Srbiji ne samo da je izabrao put u bolju budućnost, već je i odbacio ultra-nacionalističku politiku Tome Nikolića, politiku koja predstavlja kontinuitet autoritarne politike koju je sprovodio Slobodan Milošević. Ukratko, poredom Tadića, Srbija je dokazala da nastavlja da se kreće dobrim pravcem – pravcem koji je otvoren petooktobarskom revolucionjom 2000.

Svetски (i domaći) mediji takođe su primetili još jednu činjenicu: naglašenu neizvesnost tog izbora. Rezultat 50,5 : 47,9, dokazuje da se unutar „političke arene” Srbije još uvek vodi ljuti boj Dve opcije: jedne evropske, druge nacionalističke. I da, zbog toga, treba ostati oprezan i podržati ispravan politički kurs koji danas oličava predsednik Tadić.

Ali, tu nije samo reč o *sadržini* poruka. Radi se i o *kvantitetu*. Činjenica da su čestitke stigle u velikom broju i odasvuda: od predstavnika „međunarodne zajednice”, SAD, EU, iz regionala, iz zemlje, od velikih i malih privrednika, itd. Ono što стоји iza tog kvantiteta pažnje – ono što je u žiži interesovanja domaće i svetske javnosti – danas jeste, naravno, *pitanje statusa Kosova*. Pitanja, do koje će mere Srbija biti fleksibilna i kooperativna u razrešavanju tog pitanja? Na koji će način reagovati Srbija, na sada već neizbežnu činjenicu proglašenja nezavisnosti Kosova?

O kakvoj se srpskoj političkoj alternativi radi? Šta jedna alternativa nudi u odnosu na drugu?

Osvrnamo se najpre na jedan (novi) oblik ideološke borbe za osvajanje glasova: borbe putem masovnog slanja SMS poruka srpskim građanima/biračima. Neposredno pre i tokom

¹ Redakcija *Ulaznice* promoviše društveni dijalog, kritičko promišljanje stvarnosti, kao i zanimljive tekstove i ideje čak i u onim slučajevima kada se u potpunosti ne slaže sa stavovima iznetim u tekstu.

izbora, jedna strana u izbornoj trci slala je poruke sledeće sadržine:

Ja kasnim. Stigao je zejtin, pa sam stao u red. Posle idem kod Rumuna da uzmem 2 litre benzina, ako ima. Stavi hleb od juče u zamrzivač, ako ima struje, i zameni celu penziju od aprila prošle godine za 5 maraka. Sutra idem kod Jovine majke, juče su ga poslali na ratište. Ja sam OK.

Tvoj Toma svim srcem

Druga strana je, pak, uzvratila ovom re-formulacijom:

Ja kasnim. Kupiću zejtin jer mi je legao kredit, posle idem da uzmem dve litre benzina od ostatka. Stavi hleb od juče u zamrzivač, jer mi je nov skup, i zameni celu penziju za evre, da sutra idem kod Jovine majke, juče su ga poslali na ratište u Irak. Ja sam OK.

Tvoj Boris

Vidimo da za je oponente u izbornoj borbi lakše reći šta ne nude, nego šta nude. Obe poruke, umesto obećanja i zaloga budućnosti, igraju na strah pred mogućom pobedom protivnika, te (društvenim, ekonomskim i političkim) konsekvcama koje bi ta pobeda donela. U stvari, SMS poruke, potekle iz suprotnih političkih tabora, nam otkrivaju jednu istinu: struktura i konsekvence biće gotovo iste, stvar je samo u sadržaju – da li će, na primer, mladi srpski vojnici uskoro gubiti svoje živote na Kosovu ili u Iraku? Izbor između dve Srbije, čak i iz perspektive onih koji su deo tog izbora, kao i da ne postoji! Ali primetimo da te dve poruke istovremeno i prikrivaju jednu istinu. One su lažne, jer pokušavaju da situiraju, kao jedinu suštinsku razliku dve opcije, razliku moguće politike Srbije u odnosu do Kosova. Dok, za pripadnike jednog tabora, Nikolić u odbrani Kosova zvekeće oružjem i preti ratom, za drugi tabor je Tadićeva opcija „janičarska” – ona je u potpunosti u skladu za imperijalnim zahtevima Zapada. Ako je, za tadićevce, Nikolić beskompromisan nacionalista i anti-evropejac; Tadić je, za nikolićevce, mlakonja, političar koji, doduše, želi da (od)brani Kosovo, ali putem kompromisa sa EU i SAD, dakle, samo oslanjanjem na legalne načine sporazumevanja i međunarodno pravo. Ali, da li su te razlike izmedju Nikolića i Tadića zaista realne razlike?

Navedimo deo izjave predsednika Tadića iz decembra 2005:

Ako se oslonimo samo na međunarodno pravo, bićemo slabi u pregovorima. Moramo se neprekidno truditi da objašnjavamo ključnim državama-članicama Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija koji je njihov interes za sprečavanje nezavisnosti Kosova, zašto je interes tih država stabilna država Srbija, zašto je stabilnost Balkana suštinski vezana za neuspostavljanje takvog pravnog presedana, kao što je nezavisnost Kosova, zašto je i njihov ekonomski interes da Srbija, kao centralna zemlja Balkana, bude stabilna i pogodna za investicije, da li je interes zadovoljiti politički ili nacionalni san dva miliona Albanaca na Kosovu ili je možda važnije za stabilnost Balkana i jugoistočne Evrope osam ili više miliona Srba na ovom prostoru.²

Dakle, vidimo da predsednik Srbije ne igra baš samo na kartu međunarodnog prava. Pored toga njegova argumentacija vodi u pravcu pozivanja na kompatibilnost ekonomskih interesa EU i interesa srpske većine na Balkanu – interesa, da Srbija bude „centralna zemlja Balkana”. Kratko i jasno rečeno, *Tadić je eklatantni kapital-šovinista* – njemu su interesi nekakve 2-milionske manjine potpuno nevažni u odnosu na 4 puta veće stanovništvo – tj. na potencijalno veće kapitalističko tržište. Tadić je, dakle, trgovac ljudima.

Sa druge strane, sa kojim bi oružjem Nikolić uopšte i vodio rat? I da li se njegovo stanovište do Kosova zaista toliko razlikuje od njegovih kolega iz drugih parlamentarnih partija?

Uostalom, ako ni u čemu drugom, sve parlamentarne partije u Srbiji, sa iznimkom jedne³, jedinstvene su u tome da je Kosovo sastavni i neotuđivi deo Srbije (Kosovo je 15% njene teritorije, neumoljivo ponavlja premijer Koštunica). Taj apsolutni srpski parlamentarni konsenzus je potvrđen i novim „Kosovo: svaki dan po ceo dan”, B92.net, 28.decembar 2005.

² Radi se o Liberalno-demokratskoj partiji Čedomira Jovanovića, koja se, kao jedina parlamentarna stranka (sa svih svojih 5-6 poslanika), u srpskoj Narodnoj skupštini zalaže za nezavisnost Kosova. Iz beogradskih kuloara, međutim, mogli smo saznati i jednu pritajenu motivaciju te pozicije. Naime, kada se Jovanović vratio iz posete Kosovu 2005, upozorio je da bi se u slučaju da Kosovo ostane u Srbiji, uskoro moglo desiti da srpski predsednik postane Albanac! (izvor: sasvim privatno).

Ustavom Srbije (iz decembra 2006), u čijoj se preambuli kaže da Kosovo jeste deo suverene Srbije.

Da zaključimo. Nema danas nikakve suštinske razlike između političke orijentacije Nikolića i Tadića – osim u slučaju da izvodimo nijansirane analize izmedju otvorenog fašizma, te nešto sofisticiranijeg i evropski univerzalnijeg kapital-šovinizma. No, za nas postoji jedno mnogo važnije pitanje: da li je *ikada* postojala razlika između dve Srbije?

U potrazi za odgovorom na to pitanje, ući ćemo u istorijski vremeplov i vratiti se u period pred raspad SFRJ – tačnije, pred kraj osamdesetih godina. Geografsko mesto – na kojem spuštamo naš vremeplov – je Socijalistička Republika Srbija. Glavni protagonist priče će nam biti Zoran Đindić – u to doba, već doktor filozofije iz Konstanca, nešto kasnije, i ključni nosilac politike antimiloševičevske Druge Srbije.

Đindić u to vreme, između 1986-1988, piše političke eseje u novosadskom časopisu Književne novine.⁴ U tim esejima, on pokušava da locira glavni problem jugoslovenske krize, i to *unutar problema državne suverenosti*. Za njega, svi tadašnji konflikti i antagonizmi u Jugoslaviji imaju jedan i jedinstven uzrok: konflikti su proizvod činjenice da u njoj ne postoji jasan (građanski) identitet izmedju pripadanja političkoj zajednici (državi koja se zove SFRJ), i njenih građana. Umesto tog identiteta (država=građanin), napominje Đindić, u Jugoslaviji postoji konfuzija i preklapanja raznih (republičkih, regionalnih, socijalnih ili ekonomskih) identiteta. Zato se i ne zna ko upravlja državom, i koga ta država reprezentuje. Ukratko, u Jugoslaviji se ne zna ko je suveren! Da li je to narod? Koji narod? Radni narod je za Đindića odrednica za jedan interes, za jedan (radnički) identitet. Po njemu se politika ne može i ne sme svesti na jedan tako uski interes. Savez komunista Jugoslavije kao suveren? Koga ta partija predstavlja? Svetsku misiju emancipacije proletarijata? Pa zar se u vreme razvoja moderne demokratije može još govoriti o istorijskom eshatologiji, i da pri tome neko preuzima na sebe monopol nad rukovođenjem istorijom? Takvo je (jugoslovensko) stanje, odlučno tvrdi Đindić, neodrživo! I, zatim predlaže rešenje: Jugoslavija se mora dovršiti kao država! Ona mora biti izgrađena na *jedinstvenom političkom principu*, prema kojem će svi njeni građani, bez obzira na poreklo, klasno pripadništvo ili bilo kakav identitet,

⁴ Svi eseji su sabrani i objavljeni u knjizi: Zoran Đindić, *Jugoslavija kao nedovršena država*, Književne novine, Novi Sad, 1988.

biti *jednaki pred zakonom* – jednaki kao građani, uprkos svim njihovim kulturnim, ekonomskim ili političkim razlikama. Đindjić tako predlaže alternativu postojećem jugoslovenskom samo-upravnom sistemu, na sledeći način:

Alternativa je jednostavna: politički identitet političke zajednice je nedeljiv; on pripada ili Jugoslaviji ili republičkim državama. Ako pripada republičkim državama – kakvo je danas vladajuće mišljenje – onda je potrebno jasno i otvoreno povući konsekvene iz takve odluke, i na dnevni red staviti pitanje stvarnog, a ne, kao do sad, dvosmislenog formiranja nacionalnih država.⁵

Na konkretnom primeru izgradnje suverene države Srbije to bi znacilo da:

... pitanje o tome da li je, i u kojoj meri, Srbija suverena, nije pitanje dogovora između ‘uže Srbije’, Kosova i Vojvodine, ili između jugoslovenskih republika, nego je to pitanje u kom smislu je Srbija politička zajednica sa jedinstvenim političkim identitetom i jedinstvenom voljom za taj identitet. To je pred-ustavno pitanje, a tek pozitivan odgovor na njega čini smislenim ustavnost. Isto važi za Jugoslaviju, u onoj meri u kojoj uopšte ima izgleda da ona postane jedinstvena politička zajednica.⁶

Već iz ovog dela Đindjićeve ponude rešenja jugoslovenske krize vidimo da je glavni ulog zapravo bio Kosovo. Po Đindjiću, Kosovo jeste problem odluke Srbije o svom „jedinstvenom političkom identitetu”. Štaviše, upravo na primeru nasilja na Kosovu Đindjić razvija svoju argumentaciju o neefikasnosti postojeće (komunističke) vlasti u Jugoslaviji. O nemogućnosti te vlasti da očuva javni red i mir u zemlji. O nemoćnosti te vlasti da zaštiti svoje sopstvene građane od terora. Za Đindjića je potpuno irelevantno da li nasilje potiče od neke zasebne nacionalne skupine ili interesne grupe. Šta je relevantno za njega je činjenica da Kosovom vlada potpuno bezvlašće i odsustvo državnog suvereniteta:

⁵ Op.cit., str. 10.

⁶ Ibid. str. 106.

Sa stanovišta državne suverenosti se uopšte ne radi o tome da li je ugrožena pravna sigurnost Srba, Crnogoraca, Turaka itd. na nekoj teritoriji, nego da li je na teritoriji postojeće države ugrožena pravna sigurnost nekog njenog državljanina.⁷

I takođe kaže Đindjić:

Država koja nema razumevanja za vlastito ‘prirodno pravo’ na samoodbranu, degradira svoje građane na predpolitička bića, koja sama snose odgovornost za svoj goli život.⁸

Ne podseća li nas ova formulacija na potonju ključnu rečenicu dobro nam znanog pravnika-bankara-političara-državnika: „Niko vas da bije ne sme!” (1988).

Da. Ne samo da podseća, već je moguće izvesti doslovnu analogiju izmedju Đindjićeve *filozofske za-misli* jedne suverene pravne države (bilo Jugoslavije, bilo Srbije – to za njega navodno nije bilo bitno), i Miloševićevog *praktično-političkog izvođenja* projekta konstrukcije Srbije kao suverene države sa jednakim pravima i obavezama svih njenih građana.⁹ Jer, upravo Milošević polazi od tog „prirodnog prava” države na samoodbranu, od samoodbrane koja je ujedno i odbrana, svih njenih građana.

⁷ Isto, prema Đindjiću, važi i za kosovske Albance: „Ukoliko je stanovništvo albanske narodnosti nekada bilo obespravljeni, onda nije bila obespravljena albanska etnička grupa u Jugoslaviji, nego državlјani Jugoslavije u vlastitoj zemlji.” Ibid., str. 84.

⁸ Ibid., str. 91.

⁹ Formulacija koju nalazimo u 1. članu Miloševićevog „Ustava Republike Srbije” usvojenom 28. septembra 1989. glasi: „Republika Srbija je demokratska država svih građana koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čoveka i građanina, na vladavini prava i na socijalnoj pravdi.” Trenutno je sa sajta Narodne skupštine Republike Srbije uklonjen svaki trag Miloševićevog Ustava (kako iz dokumenata, tako i iz istorijata srpskog parlamentarizma), a nova formulacija 1. člana u novom Ustavu Srbije, donesenom 8. novembra 2006. je skoro ista, mada opet sa bitnim razlikama (podvučeno crnim): „Republika Srbija je država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima.”

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/ustav/ustav_1.asp

Znamo, naravno, iz istorije raspada Jugoslavije da je Miloševićeva državna konstrukcija značila destrukciju jugoslovenske federacije. Znamo da je svodenje albanskog življa sa Kosova na „pravno jednake građane“ pred Ustavom Srbije, realno značilo gubljenje širokih (socijalnih, ekonomskih i političkih) prava, koja su Albancima bila garantovana Ustavom iz 1974.

Vratimo se u budućnost, to jest u našu sadašnjost.

Kome danas uopšte odgovara da upisuje nekakvu političku razliku u nepostojeću alternativu? Kome odgovara da od Jednog pravi Dva? Ko danas ima interesa ili motivacije da Srbiju deli na dve, na prvu i drugu, na autoritarnu i evropsku? Ko to radi, kada svi znamo da je Srbija od samog početka svog nastanka 1989. godine bila i demokratska i autoritarna, i evropska i rasistička, i građanska i ultra-nacionalistička, i militantna prema svojim građanima i militantna prema ne-svojim građanima? Ko ima interesa da to ne vidi?

Pored odgovora koji je sam po sebi očigledan – da je to svakako interes nacionalnih i međunarodnih političkih i ekonomskih kasti – dodajmo da nepodnošljiva bliskost Miloševićevog *političkog projekta* izgradnje suverene države Srbije i Đindjićevog ranog *filozofskog projekta* suverenosti pravne države, upućuje samo na to da su sve ostalo nijanse: nijanse koje danas nalazimo između Tadića i Nikolića, bile su nekada nijanse između Miloševića i Draškovića, nešto kasnije Đindjića i Koštunice, ili, u nekim „drugim kontekstima“, nijanse između Gerharda Šredera i Angele Merkel, ili između Džordža Buša (I ili II) i Bila Klintona. Sve te nijanse pronalazićemo i u budućnosti sve dok ultimativni okvir politike bude okvir suverene liberalno-demokratske države. Jer, sve te nijanse i figure razlike (dva), uvek u poslednjoj instanci završavaju u (jednom) dominantne državne ideologije. Kao što je to sada slučaj, u Jednom pitanju državnog statusa Kosova. Zato se za stvarnim političkim rešenjem koje ukida i razbija nacionalne isključivosti i šovinizam mora tragati izvan koncepta države, dakle, izvan današnjeg okvira kapital-parlamentanog idiotizma.

POEZIJA NA PLASTIČNO RASKLAPANJE (SINIŠA TUCIĆ: NOVE DOMOVINE, NARODNA KNJIGA 2007)

Ako želimo odrediti koordinate srpske poezije na početku novog milenijuma, ne možemo zanemariti tendenciju koja se odražava kroz histerično forsiranje nepoetskog na račun poetskog. Ozbiljno uplašeno zbog gubitka pozicija koje su mu decenijama pripadale, domaće pesništvo se odlučilo za komercijalizaciju koja je potpuno u skladu sa vremenom u kojem živimo. Shodno tome, jedan od novih pesničkih zadataka sastojao se u traženju aktuelnih tema koje mogu zainteresovati potencijalnu publiku i tako omogućiti poeziji uspeh na tržištu. Važan korak na tom putu predstavljao je podsticanje transparentnosti pesničkog jezika na račun hermetičnosti i višežnačnosti istog. Pesnici su u stvaranju počeli koristiti prozne i esejskičke elemente, i tako smo dobili hibridni žanr koji u konačnici najmanje funkcioniše kao poezija. Rezultat ovih težnji mogao bi se izraziti kroz parolu: *Poezija je mrtva! Živila poezija!*

Jedan od onih koji su naslutili senzibilitet novog doba i zajahali na talasu popularizacije poezije, jeste novosadski pesnik Siniša Tucić. Tema njegove treće pesničke zbirke *Nove domovine* je tranzicija i odnos običnog čoveka prema njoj. To nam on nedvosmisleno sugeriše već u početnoj pesmi ove dugo očekivane knjige: *Hidrocentrala puni strujom/Tehnomuzika se čuje/A ja sam tu/Jadni mali intelektualac/Drug mi ide u manastir/U brdo.* („Nove domovine“) Ova pesma, sastavljena od niza fragmenata koji čine poetski *lego-svet*, poetički je bliska prethodnoj Tucićevoj zbirci *Krvava sisa*. Već od sledeće pesme „Ti i ja smo deca velegrada“, empatične priče o beznađu urbane omladine, pa do kraja zbirke (s ponekim izuzetkom) sprovedena je forma fabularne naracije koja u pojedinim pesmama prerasta u epsko kazivanje: *Sve svetske TV stanice/Direktno su prenosile/Kako čovek iz ravnice/Vozi bicikl kroz bosanske vrleti/Nosi olimpijski plamen/Kroz prekrasni ratni krajolik.* („Pakovanje Bosne“) Ovakvim postupcima Tucić u formalnom smislu pravi zaokret u odnosu na prethodne dve zbirke. Ali se zato ne odriče nekih elemenata svoje urbane poetike: i dalje su njegovi junaci

gradski konzumenti masovne kulture, s tim što su rejvere zamenili internet-zavisnici. A tu su i urbani pejzaži poput bulevara, apoteka, solitera, srednjovekovnih tvrđava, tako česti u poeziji ovog Novosadjanina. *Svet je ostao isti*, reći će Tucić. Ipak, sa malom razlikom: tranzicija nam je zakucala na vrata.

Ovako specifična tema zahtevala je od autora da se u ideološkom smislu odredi prema njoj. Za Tucića je ova pojava nezaustavljiv istorijski proces koji se nijednog trenutka ne dovodi u pitanje. I zato se ovoj sili čovek mora prilagoditi po svaku cenu, jer u suprotnom biva *zaklan zubima opakijeg psa*, kao u pesmi „*Saga o prvoj Budinoj tuči*“. Tako se celokupna tragična krivica, kao u starogrčkoj tragediji, prenosi na glavnog junaka ove zbirke: nesnalažljivog pojedinca koji naprsto ne zna šta će kada se u njegovom životu neočekivano pojavi *Tajanstvena Sila Koja Rešava Stvar*, tj. društvena tranzicija. Pri tome uopšte nije važno što je svet koji se lirsko-epskom junaku nudi površan i lažan i u njemu nema ničeg što bi zaista moglo osmisliti njegovo postojanje. Ali za razliku od junaka starogrčke tragedije, koji u sebi redovno nosi tu herojsku crtu kojom se uzdiže iznad situacije i ostalih aktera, Tucićev junak je tek prosečni konzument masovne kulture. On jednostavno nema snage za otklon od lažne stvarnosti koja ga okružuje, a kamoli za nekakvo suprotstavljanje takvom svetu: *Na žurci smo/Hajde da se igramo/Na primer/Pola nas je hiv pozitivno/A druga polovina nije zaražena/Izvlačimo ceduljice i parovi se međusobno krešu/Igramo nešto kao ruski rulet* („Mali kenguri naše nove domovine“)

Istina, Tucić u tekstu „Vreme planetarnog nomadizma“ (*Stanje stvari* br. 8, proleće 2005.), koji je prethodio zbirci, predlaže nešto što bi moglo ličiti na *deus ex machina*: radi se o odbacivanju postojećeg sveta i uspostavljanju virtuelnog, u kojem bi svaki pojedinac/ka kroz interakciju sa sebi sličnim individuama ostvario sebe u duhovnom smislu. Kod mnogih se danas javlja skepsa prema povezivanju putem nekakvog virtuelnog sveta, u kojem vlada svojevrsna otuđenost zbog nemogućnosti fizičkog kontakta među ljudima, te se u takvoj interakciji ne nazire trajno rešenje za sveopštu duhovnu prazninu. Može se reći da zauzimanjem ovakvog stava pesnik prihvata i promoviše ideju o bežanju od sveta, o nemešanju i pasivnosti, ideju svojstvenu upravo svetu nesklada u kojem bitišemo! Tucić u pomenutom tekstu iznosi viđenje po kojem

danас ne постоји jasan sistem vrednosti na globalnom nivou. Daleko je to od istine: vrednosni sistem danas itekako postoji u svakom deliću sveta, pitanje je samo kakav je on i koliko dobru reklamu ima. Plašim se samo da Tucićeva zbirkа, reifikujući lažnu svakodnevnicu, izbegava da zauzme kritičku poziciju prema njoj i tako upada u rizik uspostavljanja sistema lažnih vrednosti.

Ironijom, koja je često prisutna u pesmama, pesnik ne pokazuje želju za promenom, osmišljavanjem ili dijalogom, pa se takva ironija često pokazuje kao nedovoljno sredstvo komunikacije sa svetom i čitateljem. Slike koje pretenduju na aktuelnost, često naginju postvarivanju: *Ovde nema nostalgiјe/Ovde nema sećanja /O kojima si slušao na onom predavanju / O mittel-europi /Mi nemamo vremena da se sećamo / /A ti si zatečen u Americi / /Vi pravoslavci ne mislite na budućnost!* („Nisi mogao da prelomiš“). Sa druge strane, ima pesama u ovoj zbirci koje su angažovane u najpozitivnijem smislu te reči: *Šta nam je potrebno?/Tri zaklana čoveka,/Zaklana noževima na rasklapanje/Jednog crnog, jednog žutog, jednog belog/Da bi upotpunili sliku multikulturalizma /Razglednicu sa dalekih ostrva./To ti je život na rasklapanje.* („Svet na plastično rasklapanje“)

Mitologija, kao deo opštег kulturnog nasleđa, prisutnaje čak i u svetu virtuelne stvarnosti, i kao takva, ona je u službi stare buržoaske ideje o statičnom, nepromenljivom svetu. U pesmi „www.elifas.com, www.vivald.com, www.sofar.com“ parodira se starozavetni mit o Jovu: *A jovovske muke/Popadaće kao kraste /Po raznim sajtovima Interneta./ A može da bude i obrnuto/ Čovek će sedeti skrhan na stolici /I niko mu ništa neće povratiti /Pa čak ni na njegovu E-mail adresu.* Parodijsko-ironični odnos prema nasleđu Tucić preuzima iz postmodernističke matrice i sprovodi ga kroz celu zbirku. Tako se kulturno nasleđe (pa i mitologija kao deo njega) ne koristi radi ukazivanja na egzistencijalne probleme savremenog čoveka, ili eventualno, radi osmišljavanja njegovog postojanja, već često radi površne igrarije: *Da li sam već samim izlaskom na sajt/Skloplio pakt sa luciferom lično/Ili je globalna mreža/Ona sila/Koja čini зло/Ali uvek želi dobro./Može li se/Slika nage Margarete otvoriti/Ili mi je za to potreban/Jači modem/Za porno sajtove?* („Soba“)

Koristeći mnogobrojne motive iz savremene potrošačke kulture (techno-muzika, Yahoo, Harry Potter, Avaks, Tom

Waits, Veliki brat, Tarantino, Mc Donalds, Internet, Bil Gates, Ramones, acid jazz, Coca Cola itd.), Tucić fetišizira poeziju *Novih domovina*. Verujem da se duh našeg vremena ne krije u pukoj fetišizaciji duhovnih i materijalnih tvorevina (koja, ruku na srce, jeste jedna od njegovih karakteristika), već u neprestanom traganju za novim formama življenja, mišljenja, stvaranja i sl. Stoga nije naodmet razmotriti način na koji novosadski pesnik traga za novim poetskim formama.

Lirika po svojoj prirodi teži sažimanju i zgušnjavanju izraza. Suprotno tome, Tucićevi tekstovi idu ka širenju i razgranavanju, procesima karakterističnim za epiku. Građa u ovoj zbirci, bogata epskim i eseističkim elementima, nije transponovana tako da odgovara lirskom izrazu, koji obično podrazumeva tenzičnost i dramatičnost. Evo jednog od mnogobrojnih primera karakterizacije u *Novim domovinama*: *Majka domaćica/Nikad nije bila zaposlena/Neuspešan student pedagogije/Troje dece podigla na noge/Uglavnom spava sama/Na bračnom krevetu/Jer joj je muž/Odsutan* („Tropikal danube“) Složićemo se da se fabula ovakvim postupcima retardira, kao u epskoj (narodnoj) poeziji.

Pored epskih, često u *Novim domovinama* imamo i eseističke elemente: *Na istoku uče ikoničko pismo/Kome se sve više vraćamo/Po Internet sajтовима/Slova se ukrupnjuju/U male linkove, ikone/Ljudi sve manje putuju/Što je mogućnost putovanja veća* („Zarobljenost“) U skladu sa informatičkim dobom, Tucić nam isporučuje mnoštvo informacija prema kojima nije spremam da se kritički odredi. S obzirom na epske pretenzije ove zbirke, možemo ovu pojavu okarakterisati kao *epsku objektivnost*, pa stoga i tolerisati Tuciću nekritičnost. Ali kako mu oprostiti stereotipnost i površnost njegovih promišljanja svakodnevice: *Neverovatno kako sve ostaje isto/ Neverovatno kojom brzinom se svet ne menja/I nema više generacija/Koje su želete da menjaju svet/Koji je ostao isti/Ništa nije ostalo/Ništa nije isto kao pre/Ali svet je ostao isti* („Svet je ostao isti“)

Svojom slojevitošću, pesma „Prva Budina tuča“ pravi osvežavajući otklon od, inače, transparentnog jezika u *Novim domovinama*. Ona se može tumačiti kao alegorijska priča o pojedincu koji se zbog privrženosti sopstvenim principima ne snalazi u vremenu tranzicije, te biva *rastrgan* u toj surovoj igri: *Nije želeo da se borи/Stavio je šapu na čelo/I odlučio da krene*

putem isposnika/Ali je bilo kasno/Gazda Milo ga je uveo u ring/U svom tom razmišljanju/Buda je bio zaklan/Zubima opakijeg psa. Na žalost, u potrazi za adekvatnim jezikom Tucić je podlegao trenutnoj modi. Zaista šteta, jer nam nasleđe 20-og veka nudi mnoga uspela rešenja kada je u pitanju poezija koja se bavi problemima tehničke civilizacije: Lorkin nadrealistički jezik u zbirci *Pesnik u Njujorku*, zatim Eliotov jezik bogat simbolima i književnim aluzijama u poemu *Pusta zemlja*, kao i ekspresivni jezik američkih beat pesnika poput Alena Ginzberga, Boba Kofmana i Gregori Korsoa.

U potrazi za sopstvenim *Velikim spevom sveta*, Tucić nije uspeo na umetnički način zaoštiti sukob između malih, običnih ljudi i mašinerije neoliberalnog kapitalizma. Građa u ovoj zbirci nije transponovana tako da konačni rezultat odrazi pesnikov ideološki i umetnički odnos prema novim društvenim pojavama, već je umetnički postupak sveden na puko prikazivanje stvarnosti. Ova knjiga ima materijala za nekoliko kratkih priča i eseja, pa se stiče utisak da se autor lomio kojim putem da krene: poetskim, proznim ili eseističkim? Uzevši u obzir njegove prethodne zbirke *Betonska koma* i *Krvava sisa* u kojima je pokazao veliki potencijal, nameće se zaključak o autorovom kreativnom padu u ovoj zbirci. Da je bilo više istrajnosti prilikom stvaranja ove zbirke, uveren sam da bi Tucićev izuzetni talenat u *Novim domovinama* došao u potpunosti do izražaja.

KRALJEVI U „GLUMČEVOM” BLANKVERSU

(ZORICA BEČANOVIĆ-NIKOLIĆ: ŠEKSPIR IZA OGLEDALA, GEOPOETIKA, BEOGRAD, 2007)

Studija *Šekspir iz ogledala* otkriva nam najuticajnije, ne retko sukobljene, dvadesetovekovne interpretacije Šekspirovih istorijskih drama: *Ričard II*, *Henri IV (Prvi i Drugi deo)*, *Henri V*, *Kralj Džon*, *Henri VI (Prvi, Drugi i Treći deo)*, *Ričard III* i *Henri VIII*. Knjiga je nastala preradom i skraćenjem teksta doktorske teze, Zorice Bečanović-Nikolić, odbranjene na Filološkom fakultetu u Beogradu, juna 2005. godine. Autorka objašnjava već u predgovoru šta ju je navelo da ovako naslovi studiju. Prema njenim rečima ideju je preuzeila inspirisana Piterom Brukom, koji je režirajući *Hamleta* 2000. godine, u pariskom pozorištu *Bouffes du Nord*, dramu završio, onako kako ju je i počeo, pitanjem: „Ko je tamo?”. Ova naizgled jednostavana replika, koju stražar Bernardo upućuje drugom stražaru Francisku, prilikom redovne smene na bedemu Elsinora, u malom otkriva retkost Šekspirovog dara. Implikacije koje ona u sebi sažima su brojne: „Ko gleda? Ko čita? Kako razume viđeno, odnosno pročitano? Zašto razume ovako, a ne onako? Kako, čitajući Šekspira, razume svoje vreme?”. Nepregledno polje aktualizacije Šekspirovog dela izvire iz uvek novih nastojanja da se smisao dramskog teksta stavi u kontekst savremenog trenutka ili modernih promišljanja. Stoga se stvaraoci iz sveta pozorišta, kao i književni teoretičari, uvek iznova vraćaju slavnom Elizabetancu. Kroz čitav dvadeseti vek autori ili grupe autora pokušavaju da odgovore na Bernardovo pitanje, razume se, iz sopstvene vizure, pri tom često dolazeći do drugačijih zaključaka. Sukob tumačenja, sagledan u širem kontekstu dominantnih teorija, izložen je kroz odgovarajuću teorijsku argumentaciju. Zahvaljujući preciznom jeziku, *Šekspir iz ogledala*, jednak je primeren i šekspirolozima i ljubiteljima njegovih istorijskih drama.

Već se u spoljašnjoj strukturi knjige može uvideti opšta podela na modernistički književno-teorijski pristup i na postmodernistički pristup. Modernističko čitanje Šekspira polazi od poetičke idealizacije istorije. Istorija se shvata kao nauka koja obezbeđuje kontinuitet kulture i koja rekonstruiše neku epohu

kao celinu sa osobenim *duhom vremena i duhom naroda*. Ovi tumači istorijske tekstove, koji su prethodili Šekspiru, smatraju građom koja je poslužila za umetničko uobličenje, a kulturu engleskog 16. i 17. veka pozadinom i kontekstom dramskih događaja. Šekspir je, po njima, glasnogovornik tjudorske ideologije, pristalica monarhije i providencijalnog shvatanja politike. Svet istorijskih drama centrira se oko vertikale Bog-kralj, na koju se nastavlja ostatak hijerarhizovanog društva, svojstveno kulturnoj doktrini o *velikom lancu bića*. Iz drama se iščitava moralno-filozofsko-teološki odraz dominantnog pogleda na svet. Istoriji se pridaje teleološki smisao, a ljudsko delanje shvata se kao realizacija božanskog proviđenja. Čovek se sagledava u kosmičkom poretku u kome je moguć i poželjan sklad pojedinca i zajednice, a ljudska subjektivnost tretira se kao istovetna u svim vremenima.

Autori modernističkog pristupa interesuju se za jezik istorijskih drama, shvatajući ga kao medijum za predstavljanje sveta. Njegova funkcija je mimetička. Drame se proučavaju kao celovite strukture, ali i kao povezane u nizove tetralogija.

Dž. Vilson Najt tekstu pristupa modernističkim metodom prostorne hermeneutike. Imaginativnim iskustvom, uočavanjem ponovljenih motiva, rekonstruiše se prostor drame. Najt je tumač konvencionalnog opredeljenja. U istorijskim dramama vidi „proces uspona Engleske do nacionalnog integriteta kroz patnju”. Po njemu se Šekspirov nacionalizam treba shvatiti u „širem humanističkom kontekstu”, koji je od vrhunske važnosti zato što polazi od „osećaja za ljudsku suštinu, u radosti i bolu”.

Najtovo razumevanje Šekspirove istorijske drame kao jedinstva „tema” koje čine celinu, utičaće na *novu kritiku*. Ova škola delovaće sa američke strane Atlantika krajem tridesetih i početkom četrdesetih. Nove kritičare ne zanimaju spoljašnje okolnosti biografske, sociološke i psihološke prirode. Umetničko delo za njih je autonomno. Oni se zalažu za „unutrašnji pristup”. Iz protivrečnosti, koje otkrivaju pomnim čitanjem, dolaze do „ironije” kao vodećeg principa unutar složene poetske celine. Za njih je ironija „dijaloško i dramsko razvijanje mišljenja”, pri čemu se od čitalaca ne traži da se opredeli, već da sagleda ambivalentnost.

Bliži Najtovom stanovištu je modernista E.M.V. Tilijard, koji istorijske drame shvata kao *tjudorski mit* u kome deluje

„uzročno-posledični mehanizam zločina i kazne”. Tilijard se okreće klasičnoj analizi drame, proučava zaplet i karaktere. Njegov istorizam se odigrava na „makroplanu, na relaciji opštег pogleda na svet elizabetanskog doba i monarhističke politike”, dok će se „novi istorizmi zanimati pluralnom i protivrečnom političkom svakodnevicom Šekspirovog teksta”.

Američka autorka Lili Kembl, nezavisno od anglosaksonske naučne struje, iščitavala je istorijske drame u svetu elizabetanske politike i istoriografije. Za nju su one *ogledala* koja nude „političku lekciju”. Kroz „zaplete zasnovane na istorijskim događajima” govori se o konfliktima aktuelnim u sadašnjosti, kao što su: „sukob države i crkve, dvostrukе pretenzije na presto, mesto i uloga božijeg pomazanika u državi, usurpacija prestola, pobuna protiv vladara, rat i opravdanje rata, odgovornosti kralja za podanike, vojнике i pred Bogom, makijavelizam”. Međutim, ciklične efekte u istoriji, slično kao i prethodnici, objašnjava „večnom istovetnošću božije pravde”.

U periodu od osamdesetih godina na ovamo javljaju se postmodernistička čitanja Šekspira. Pod uticajem De Sosirove lingvistike, jezik se shvata kao sistem označavajućih razlika bez referentnih uporišta u realnosti sveta. U mreži znakova jezika, kao označiteljskog sistema, pokušava da se odgonetne izmičuće značenje Šekspirovih istorijskih drama. Dekonstrukcionisti tragaju za decentrirajućim i autorefleksivnim momentima teksta, za ambivalentnim i polivalentnim značenjem, za igrom unutrašnjih protivrečnosti, za diseminacijom i aloseminacijom. Novi istorizam, kulturni materijalizam, Bahtinom inspirisana recepcija i feministička kritika otkrivaju u tekstu napetosti između dominantnog i subverzivnog, centra i margine, muškog i ženskog. Tekst prestaje da bude celovit i autonoman. Kultura i tekst su u uzajamnom formativnom odnosu. Istorija drama, kao i svaki drugi umetnički tekst, nudi različit pogled na istoriju, ali istovremeno i uzima udela u oblikovanju istorije, baš kao i drugi, neumetnički tekstovi. Istorija se shvata kao predmet sumnje i nepoverenja, kao nešto što zavisi od onoga ko priča, od njegove tačke gledanja i ideološke pozicije. Politika se demistifikuje. Javlja se nepoverenje prema, kako se Liotar izrazio, „velikim pričama”, sveobuhvatnim „teleološkim metanaracijama”, koje se oslanjaju na povezanost i svrhovitost istorijskog procesa – poput hrišćanstva, Hegelove filozofije istorije i marksizma. Takođe će dominantni postati pojmovi

koje nudi psihoanaliza, te se veća pažnja posvećuje prodiranju u nesvesnu, fragmentarnu i decentriranu subjektivnost. Traga se za „malim pričama, za pojedinostima i kuriozitetima koji menjaju i problematizuju tradicionalnu opštu predstavu epohe”.

Žak Derida, uvodeći dekonstrukciju, menja pristup čitanju. Dekonstrukcija ne uništava, već otkriva „konstruktivnost binarnih opozicija” na kojima „počiva zapadno metafizičko mišljenje”, kao što su: „glas/slovo, govor/pismo, označeno/označitelj, istina/fikcija, doslovno/metaforično, duh/telo, prisutno/odsutno, filozofija/književnost...” Pošto se „iza označitelja nalazi samo drugi označitelj”, a ne označeni, nema pouzdanog smisla teksta. Oksfordski teoretičar književnosti, Teri Iglton, tumačiće istorijske drame oslanjajući se na dekonstrukciju. Po Igltonu, „kralj” treba biti shvaćen samo kao „bezlični simbol društvenog poretku, koji izražava skup značenja koja kralja čine kraljem”.

Drugi misilac koji će bitno uticati na šekspirologiju je Fuko i njegovo promišljanje da „istorija i istorijografija” ne treba da tragaju za „kontinuitetom i tradicijom”, već za „diskontinuitetom, prelomom, raskidom, mutacijom”. „Istorijski smisao” izmiče „metafizici”, ne zavisi ni od čega apsolutnog. „Istorijska svest” samo je „prividno neutralna”. Suštinski ona sadrži ”nasilje opredeljenja protiv neznačajke sreće, protiv jakih iluzija kojima se čovečanstvo štiti”.

Iz ovog će se razviti *novi istorizam*, čiji je najvažniji predstavnik Amerikanac Stiven Grinblat, koji u Šekspirovim istorijskim dramama vidi jednaku meru „konzervativizma” i „subverzije”. Problem je u tome što „subverzija ne postoji za nas”, odnosno „dominirajući diskurs uvek biva dovoljno jak da apsorbuje izvore moguće subverzije”, jer ih „tretira kao prevaziđene i time bezopasne”. Elizabetanski absolutizam oslanjao se na pozorište. Kraljevska moć manifestovala se teatralno, istovremeno izazivajući sumnju u poredak i potvrđujući taj isti poredak. U zatvorenom krugu odvijala se *cirkulacija društvene energije*. Subverzija se stvarala kontrolisano, kako bi bila lišena oštice i uključena u društvenu praksu, koja se time potvrđuje. Ljudsko biće, tekst i kultura postoje sinhrono, istoristički. Nema transistorijske istine.

Britansku verziju novog istorizma uobičio je Rejmond Vilijams nazvavši je *kulturni materijalizam*. Kao alternativa

unutrašnjem pristupu, kulturni materijalizam oslanja se kombinovano na „istorijski kontekst, teorijske metode, politički angažman i analizu teksta”. Drama je, poput dvorske lude, koja već u šesnaestom veku nije bila česta pojava na dvorovima, smela da „ismeva i kritikuje moć i autoritet”.

Postmodernističko tumačenje Šekspirovih istorijskih drama ne bi bilo potpuno bez oslanjanja na Bahtinov pojam *karnevalizacije*. Zorica Bečanović-Nikolić otkriva kao relavantan metod za analizu Bahtinove teze iznete u njegovoj studiji o Rableu. Usled „krize tradicionalnih srednjovekovnih vrednosti” dolazi do „revalorizacije” u svetu dijegeze, nalik onoj koja se dešava za vreme karnevala.

Među postmodernističkim kritikama politički najaktivnija je feministička kritika, koja se direktno oslanja na pokret za emancipaciju žena. Grupa autorki formuliše tezu po kojoj su istorijske drame doprinele stvaranju „tradicionalnih odnosapolova” i „podeliprivatnih javnih sfera života”. Zarazliku od „profeminističkih komedija”, ovde su žene „antagonistkinje i pratile, saputnice i supruge, kraljice i prostitutke, veštice i svetice, a uloga protagonista uvek je rezervisana za muškarce”. Muška dominacija nad ženama ogleda se kroz upotrebu „sile, silovanja ili opasnosti od silovanja”. Međutim, oni koji to čine, uvek su *drugi*, dakle, uvek su „obezvređeni u socijalnom, nacionalnom ili civilizacijskom smislu”.

Kada se govori o psihoanalitičkom čitanju Šekspira, misli se na teorijske uvide Frojda, Ernesta Džounsa, Ota Ranka i Lakana. Hari Berger tumači istorijske drame inspirisan psihoanalizom. Uviđa da patrijarhalna kultura predmodernog doba jeste „strukturisana figurom oca”, najpre „u vidu božanskog očinstva koje postoji između Boga i kralja”, a tek potom kroz „dinastičke genealogije”. Otac nastoji da ostavi „istovetnog naslednika”. Ukoliko „naslednik nije poput oca, doživljava se kao suparnik”. Potreba za besmrtnošću, koja se ogleda u potrazi za sopstvenim dvojnikom, simbolično je „sinoubistvo”, a pandan tome je simbolično „oceubistvo”. Kristofer Paj polazio je od kulturno-istorijske činjenice da je pozorišni spektakl pogodan za prikazivanje i potvrđivanje moći dinastije. Konzervativni gledaoci su „ubistvo kralja” u istorijskoj drami mogli shvatiti kao „podstrek za očuvanje i afirmaciju reda”, a oni drugi su tako mogli postati „opsednuti subverzivnom fantazijom”. U oba slučaja vladarev lik bio je

„ono što fascinira i konstituiše gledaočevu političku svest”, jer „pozorište je za gledanje, ali ono takođe gleda gledaoca, mami njegov pogled i kroti ga”.

Prolog istorijskih drama najverovatnije je izgovarao glumac „sposoban da sroči blankvers bolje nego najbolji među piscima, dakle sam Šekspir”, doznaje čitalac još u predgovoru *Šekspira iza ogledala*. U prologu koji prethodi istorijskoj drami *Henri V* najavljuje se da će na „bedne daske” biti stavljena „ogromna polja Francuske” tako što će se „podejstvovati na maštu”. Šekspir je time tekst drame, hartmanovski govoreći, sveo na estetski predmet koji postoji samo u estetskom doživljaju. Bez obzira na metod i terminologiju kojom se služe zagovornici različitih književno-teorijskih pravaca iznetih u ovoj knjizi jedno im je zajedničko – težnja da se mnogovrsna priroda Šekspirovih istorijskih drama ulovi i poda drugima.

PUTOVANJE UMETNIKA U MLADOSTI

(DRAGAN VELIKIĆ: RUSKI PROZOR, STUBOVI
KULTURE, BEOGRAD, 2007)

Novi roman Dragana Velikića nosi kao podnaslov podžanrovsку odrednicu *roman-omnibus*, tj. narativno delo sastavljeno od više priča koje povezuju isti likovi i tematska srodnost. Shodno tome roman je sastavljen iz tri dela. Prvi deo su *Zapis iz života jednog malograđanina* koji se sastoje od monologa nepokretnog muzičara Danijela Matijevića. Drugi deo je priča o sazrevanju budućeg piscia Rudija Stupara, a treći deo, sačinjen od više iskaza junaka iz prethodnog dela, čini njegovu dopunu i epilog. Centralni i najveći deo romana zauzimaju *Vozovi*. Ovaj deo romana je i mesto gde se odvija glavna priča romana. U *Vozovima* Velikić vodi glavnog junaka romana Rudija Stupara kroz prostor istočne i srednje Evrope. Od vojvođanske varošice preko Beograda, Budimpešte, Minhena i Hamburga i nazad. Radnju *Vozova* mogli bismo najbolje opisati rečenicom iz samog romana: „Putovao je na sever, menjaо hotele, vozove i žene.” Pripovedač najviše prostora posvećuje periodu od nekih desetak godina, od Rudijevog pokušaja da upiše glumačku akademiju do odluke da započne roman na početku četvrte decenije života.

Naporedо sa Rudijevim fizičkim putovanjem odvija se i unutrašnje putovanje glavnog junaka, put ka sebi, ka sopstvenoj priči preko zaobilaznih koloseka, *rukavaca priče*. Rudi pokušava da „živeći sve mogućnosti” pronađe onu pravu, svoju priču pod naslovom *On i ona*, u kojoj će glavna uloga pripasti njemu. U želji da se *ona* pronađe (priča bez nje nikako nije potpuna), Rudi se susreće sa brojnim ženama (Irena, Sonja, Edina, Alisa), ali i brojnim prostitutkama koje se smenjuju pred očima čitalaca. U *Vozovima* brojni likovi se jedan za drugim penju i silaze sa pozornice, jedino se vraćaju kroz svest glavnog junaka. Sama kompozicija *Vozova* bi se metaforički mogla predstaviti kao voz koji za sobom vuče vagone, tj. ona je epizodična. Rudi se kroz roman kreće kao iz vagona u vagon, iz priče u priču. Ovakva kompozicija središnjeg dela (a videćemo kasnije i celog romana) podudarna je sa Rudijevom osobinom ispoljenom još u ranom detinjstvu da se uvek vraća na početak

priče. Naime, dok mu je kao malom majka pričala priče, Rudi je uvek kada bi osetio da se rasplet približava tražio da se majka vрати na početak priče.

Ovo razmatranje nas dovodi do jedne od smisaonih okosnica romana, a to je mogućnost promene priče. Na taj način *Ruski prozor* je blizak velikom romanu Radoslava Petkovića s početka devedesetih *Sudbina i komentari*, samo što se kod Petkovića priča menja prolaskom kroz vrata u vrtu, a kod Velikića se u drugu priču ili „fioke“ („mnogo je više ljudi nego sudbina, sudbine su kao fioke“, kaže jedan lik romana *Ruski prozor*) stiže prolaskom kroz prozor („fortočku“) ili prelaskom sa jednog na drugi šinski kolosek. Ova misao o mogućnosti prelaska iz jedne u drugu priču često se varira u romanu. Autor najčešće to čini kroz reči glumca Bogdana Tontića koji je na glavnog junaka uticao više nego rođeni otac, i koje se kao lajtmotiv ponavljaju u romanu: „Slušaj, momče, pusti se, neka te struja nosi, nema kraja, uvek postoji neki otvor kroz koji možeš namignuti ranijem sebi. Nije važan redosled, zajebi hronologiju. Nekome je početak na kraju.“ Ovu promenu priče ilustruju i likovi Radoja Lalovića, vagabunda, bivšeg legionara i revolucionara, koji je poslednji deo života proveo kao ekonom u filharmoniji. Radoje Lalović je u svom životu figurativno rečeno *podigao mnogo kuća*, isto kao i Arpad Nađ koji je *menjao živote kao hotele* amputirajući svoj prethodni život. Treba se setiti da se Rudi veoma zainteresovao za biografije ovih ljudi. Jedna od najvažnijih ličnosti u romanu, slikar Herman Fogel, koji se ne pojavljuje lično već o njemu govore drugi junaci, takođe pripada ovoj grupi likova. Herman Fogel je neka vrsta Rudijevog uzora, njegova idealna projekcija. Fogel je slikar, propagandista sovjetskih komunista, čovek koji je imao više od pedeset godina kada je krenuo u Rusiju u novi život. Te ruske godine proveo je u vagonu, putujući na liniji Moskva – Samara. Fogel je trebalo da bude i glavni junak drame koju je Rudi htio da napiše, a u Fogelovom muzeju Rudi se susreće sa fotografijom koja bi se mogla shvatiti kao metafora cele priče.

Ali, čini se da u stvari postoje samo dve vrste sudbina, dve „fioke“. Može se neprestano kružiti po obodima priče bez ulaska u nju ili se u priče ulazi i kroz njih se kreće sve do pronalaska one prave. Na taj način i likove u romanu bismo mogli razvrstati u ove dve glavne fioke. U prvu grupu spadaju trojica već pomenutih likova, kao i Bogdan Tontić i, samo

delimično, Rudijeva majka. U drugu grupu spadaju Danijel Matijević, Rudijev otac Mihajlo Stupar i brojni drugi likovi koje Rudi na svom putovanju sreće. Danijel Matijević je pored Rudija druga ključna figura romana. Iz njegovih monologa, koje je Rudi snimio, sastavljen je kao što smo već rekli prvi deo knjige. Između njih dvojice postoje brojne sličnosti (umetnici, svest o izuzetnosti i kod jednog i kod drugog, obojica su dobili imena po ljubavima njihovih majki, veliki uticaj roditelja itd.), ali i jedna bitna razlika. Danijel se u svom životu kretao po sporednim rukavcima ne mogavši da se odluči ni za jednu priču koja mu se nudi i postao je spokojan tek onda kada je postao vezan za kolica, kada su mu sve mogućnosti postale nedostupne. Za razliku od njega Rudi na kraju romana hvata svoj „direktni voz za Drezden”, počinje da živi svoju priču. Danijel i Rudi su u stvari antipodi, dva lica jedne iste ličnosti. O ovoj razlici koja postoji između njih eksplisitno nam govori i pripovedač: „Ne ostaje spolja, ne prepričava. Nije Danijel. On je Rudi. Ne sedi već stupa. Zato je Stupar”; ili „ne kao Danijel, statista. Biće reditelj, tvorac vlastite priče”. O ovoj razlici i sam Danijel kaže: „Ja se nikad nisam pomerio sa osmatračnice a ti stupaš, moj Stupare.”

Pripovedni postupak u romanu je vrlo složen. U svakom delu imamo različitog pripovedača i promenu pripovedačke pozicije. Prvi deo je ispripovedan u prvom licu (ili možda drugom, kao obraćanje Rudiju), a pripovedač je dramatizovan, to je Danijel Matijević. U *Vozovima* se radi o objektivnom pripovedanju u trećem licu. *Neke druge priče* ponovo nam priča dramatizovani pripovedač, ali ne jedan već više njih i to obraćajući se Rudiju Stuparu (dakle opet drugo lice). Na ovaj način Velikić usložnjava narativne nivoe koji kako se primičemo kraju romana gube svoju određenost. Različiti slojevi i pripovedači se sve više stapaju u jedan autorski glas. Dakle iza sva tri dela стоји ista svest fiktivnog autora koji nam se možda jedini put direktno obraća na kraju *Vozova* rečenicom: „Zvaću se Rudi.” Fiktivni autor na sebe naizmenično stavlja maske različitih pripovedača romana, prilagodivši ih svojoj ličnosti. Ovakvo istovetno poreklo narativnih glasova nam se i u romanu eksplisitno naglašava sledećim iskazima: „glas neutralnog pripovedača takođe je moj. Bolji deo mene je napolju, u drugima koji su ja, onaj koji bih mogao biti”, ili „konačno progovoriti iz svih glasova, pustiti ih napolje iz zarobljeništva”.

Pripovedačka doslednost, što se više približavamo Rudijevom zrenju pri kraju romana, sve više se urušava. Objektivni pripovedač se pretvara u ja-pripovedača. Fiktivni autor je mogao o Rudiju iz beogradskih i budimpeštanskih godina da pripoveda sa distance (da ga posmatra sa nekog prozora), jer je taj Rudi stvarno neko „drugi”. Što se više Rudi približava zrelosti i vremenu iz kog se pripoveda, distanca se smanjuje i „on” postaje „ja”.

Ruski prozor se završava onog trenutka kada njegov glavni junak Rudi Stupar (u stvari „on”, Rudi je samo dvostruko-fikcionalni dvojnik fiktivnog autora) ulazi u svoju priču i napušta prethodne priče. Kada Rudi na kraju putovanja dolazi do pravog sebe („Smisao putovanja je da na odredište stigne neko drugi.”) pripovedanje se prekida i vraća nas na početak romana. Ovakva prstenasta kompozicija je u skladu sa Rudijevom već pominjanom osobinom, ali i rečima Bogdana Tontića, da je „nekome početak na kraju”. Roman bismo mogli nazvati i „samozačinjućim”, njegov kraj omogućava njegov početak: sazrevši kao umetnik, glavni junak (u stvari fiktivni autor) počinje da piše roman koji smo upravo pročitali.

Sasvim logično je da u romanu koji govori o rađanju pisca književna naracija na momente postaje naracija o književnosti. Velikić je ispunio roman brojnim refleksijama o pisanju i poetičkim iskazima. Jedno od ključnih pitanja kojima se roman bavi svakako je odnos između književnosti i autobiografije. „Svaki proživljeni dan je materjal koji se slaže u dubinama magacina”, kao i „umetnost se ne izmišlja umetnost se primećuje”, kaže nam Rudi, dvostruko udaljen od samog autora romana. Na koji način se od *Adamovog rebra stvara Eva* i koliki je odnos između *golog života* i likova romana neka su od pitanja na koja je Dragan Velikić pokušao da da odgovor u *Ruskom prozoru*. Na taj način on se implicitno uključio u večnu polemiku na šta se odnose književne reference, i, čini nam se, svrstao na jednu stranu. Da stvari ipak ni izbliza ne stoje tako jednostavno i da izjave Velikićevih junaka ne treba uzeti zdravu za gotovo svedoče brojne intertekstualne veze *Ruskog prozora*. Ukažimo ovde samo na *Zapise iz podzemљa* Dostojevskog (vrlo važni za razumevanje lika Danijela Matijevića) i prozu Danila Kiša.

Pomenimo na kraju sjajni uravnoteženi i prečišćeni stil i zavidnu spisateljsku tehniku koju je u ovom romanu Velikić

prikazao. Postavivši sebi visok cilj da nam razotkrije umetnikov prelazak u zrelost (tema o kojoj su pisali i Prust i Džojs, između ostalih), Velikić ga je samo delimično ispunio. Pokušavši da dobro poznatu temu i tradicionalni pikarski epizodični tip kompozicije „osveži” složenim pripovedačkim postupkom, napisao je dobar ali ne i izvrstan bildungsroman. Priča Rudija Stupara na momente deluje pomalo konvencionalno. Čini nam se da je ipak najveća mana romana to što ima „suviše svega”, kako bi rekao jedan njegov lik. Svakako je za pohvalu koliko pažnje Dragan Velikić posvećuje pojedinostima i sporednim likovima, ali se glavna nit romana u tom mnoštvu događaja ponekad gubi. Brojni elementi iz kojih je roman sastavljen izgleda nisu dovoljno „srasli” u kompaktnu celinu. Kako bilo, *Ruski prozor* svakako spada u zapaženije romane prošlogodišnje produkcije, ali bojimo se da njegova pojava neće predstavljati datum u srpskom romanu početka dvadeset prvog veka.

IRONIČNA POIGRAVANJA ISTORIJOM (IGOR MAROJEVIĆ: ŠNIT, LAGUNA, BEOGRAD, 2007)

„Nema tog eseja koji će objasniti složena vremena kao ova, a prava poezija je mrtva toliko dugo da nadaleko dopire zadah te leštine. Roman bi mogao danas štošta da osvetli...“ Ovaj stav, koji izriče Novak Maričić, glavni junak u romanu *Šnit*, mogao bi, uz sve neophodne mere opreza, da bude putokaz za identifikovanje odnosa prema istoriji koji se u ovom delu uspostavlja.

Novi roman Igora Marojevića nosi u podnaslovu odrednicu *roman-tabloid*. Pripovedač se javlja kao priređivač, prevodilac i redaktor tekstova koji su tobože izlazili u novinama raznorodnih ideooloških orientacija, za vreme Drugog svetskog rata. Pošto je, dakle, roman sastavljen iz pseudonovinskih tekstova, njegova struktura se organizuje u poglavlja od kojih svako predstavlja neku novinsku rubriku ili podlistak. (*U gradskoj žiži, Ljudi. Ljudi, Die verpflichteten Monologen, Izveštaj. Razgovor, Ljubavne novele, Vesti*)

Konture radnje ocrtavaju se već u prvom poglavlju koje nosi naslov *U gradskoj žiži*, zatim se popunjavaju u narednim poglavljima, u kojima se upoznajemo sa istorijom glavnih junaka, da bi se priča do kraja rasplela u poglavlju *Ljubavne novele*. U poslednjoj glavi romana, koja je zapravo neka vrsta epiloga, u formi kratkih novinskih vesti doznajemo kakve su konačne sudbine likova. Najveći deo radnje odvija se u Zemunu, koji je u Drugom svetskom ratu pripao NDH, zatim u Zagrebu, a jedan deo smešten je i na Ravnoj gori, u selu Ba, u blizini sedišta generala Mihajlovića.

Praveći na neki način od romana kolaž sastavljen iz simuliranih novinskih članaka i to novina različite ideoološke orijentacije, autor u romanu ostvaruje ideoološko raznoglasje, u kojem različiti ideoološki stavovi imaju jednaku zastupljenost, a posredno i jednaku, krajnje relativizovanu vrednost.

Ipak, poznati ideoološki stavovi nisu primarni u romanu, oni se povlače u korist priče. Svaki članak ima zadatku da osvetli događaj, pri čemu, na nivou koji je važan za rekonstrukciju radnje, optika jednih novina ne potire optiku drugih. Umesto u odnosu subordinacije, tekstovi raznih glasila stoje u odnosima

koordinacije i osvetljujući jedni druge, zapravo rasvetljuju priču. Dakle, na semantičkom nivou, ideologija je samo elemenat za priču. U vremenu, život i priča su ono što se stvarno dogodilo, dok se ideologija javlja samo kao utvara istorije.

Osvetljujući jedno istorijsko doba formom simuliranih novinskih članaka toga vremena, a ne nekom istoriografском formom, autor omogućava unutrašnju tačku gledišta u odnosu na događaje, ne pozivajući se na perspektive koje su izvan vremena koje se opisuje. Ovakvim odnosom prema istorijskom, dakle pozicioniranjem tačke gledišta unutar same epohe, i napuštanjem, privremeno, drugih perspektiva – vremenskih, ideooloških, kulturnih – koje su izvan opisivane epohe, autor uspeva da relativizuje raznorodne ideoološke stavove i da problematizuje sam pojam istorijske istine i verodostojnosti. Upravo se ova relativizacija istina – ideooloških i istorijskih – i čini kao bitna odrednica ovog romana.

Zanimljivo je kako se relativizacija istina odslikava na hronološkoj osi romana. Vreme u romanu nije linearno. Nešto što smo već pročitali da se desilo, u sledećem poglavlju još se nije odigralo. Ovakvim organizovanjem vremena postiže se osvetljavanje događaja iz raznih perspektiva, otkrivaju se detalji koji su ranije ostajali skriveni. Osim toga, pokazuje se kako se jedan isti događaj prelama kroz različite forme teksta, kao i različite ideoološke, političke i druge perspektive. Dakle i na vremenskom planu javlja se mnoštvo pozicija koje su u stalnom i aktivnom međuodnosu. Kompozicija *Šnita* može se uporediti sa kaleidoskopom ili sa sobom sa ogledalima, koja su okrenuta jedna prema drugima, gde postoji mnoštvo perspektiva, i gde dolazi i do fantastičnog izobličavanja likova i predmeta.

Šnit je svojevrsna detronizacija istorije. Nasuprot celovite i monolitne istorijske perspektive stoji tabloidna fragmentarnost i suprotstavljenost perspektiva; nasuprot uzvišenosti i patosa istorije stoje profano, tabloidno skicirane subbine; nasuprot dijahronije javlja se sinhronija. I na kraju nasuprot jasnosti istoriografskog iskaza stoji prozni tekst koji je oblik na razmeđi novinskog opisa i bajke, kako kaže Karen Frost, jedna od junakinja romana.

Upravo likovi ovog romana i egzistiraju u tom međuprostoru, na razmeđi profane novinske stvarnosti i čudnovatosti bajke. U građenju nekih od njih javljaju se groteskno-fantastični elementi. Tako je, na primer, građen lik

Unzichtbara, nevidljivog partizana. Unzichtbar je patuljak koji radi na sabotiranju okupatorske vlasti u Zemunu i nevidljiv je za sve Nemce. Jedini koji mogu da ga vide su ljudi iz ovih krajeva, bilo da pripadaju ustašama, četnicima ili partizanima. Ovaj lik zapravo predstavlja parodiju fašističke teorije o rasama.

Glavni junak romana je Novak Maričić, zemunski novinar, usamljenik i osobenjak. Junak koji nosi nesreću onome kome se suviše približi. Tragedijom su obeležene sve veze koje je on sklapao. Novak je lik dvostrukе tragičke uslovljenosti. Sa jedne strane, on nosi ime svog dede koji je zmijama pobjio svedoke ljubavne afere svoje žene, čime se implicira predestiniranost sudbine ovog junaka. Sa druge strane, ovaj lik je gordи usamljenik i strasni čitalac, sa jakom asocijalnom crtom, pa se kao jedna od odrednica njegove sudbine javlja i pojam hibrisa.

Jedan od likova je i Hugo Bos, čuveni modni kreator, manje poznat i po tome što je šio uniforme za SS jedinice. Crte ovog lika odišu gorkom ironijom. Razlozi njegovog dolaska u Zemun su dvojaki: istorijski gledano, on dolazi da bi sašio uniforme za ustaške jedinice, a privatno on bira Zemun za mesto svog boravka radi Karen Frost, svoje ljubavnice i muze iz Štutgarta. U šivenju uniformi on ne vidi ni njihovu namenu, ni zverstva koja su počinili ljudi za koje ih šije, nego visoku umetnost. Njegova istorijska uloga u pomirenju srpskog i hrvatskog naroda, kako se na jednom mestu u romanu ironično komentariše, u stvari se sastoji u erotskoj zloupotrebi hrvatskih i srpskih mladića koji mu služe kao modeli za uniforme. Upravo se kod ovog lika najjače ističe motiv istorijsko-ideološkog pražnjenja sadržaja kulture i umetnosti i njihovog grubog instrumentalizovanja, motiv koji je prisutan u celom romanu. Naime, Hugo Bos je pozvan u Zagreb da bi sašio autentične uniforme za UHRO, jer su njihovi pripadnici bili izlagani „infantilnom ruglu” zato što su nosili uniforme koje su bile tek kopija „algemajnovke”. Osim toga Hugo Bos je i plemenit jer omogućava „stotinama hiljada ljudi da im pred očima, kao poslednji prizor u agoniji, zaleprša nešto divno poput vojničke uniforme Boss”. Sve stvari duha, umetnost, kultura, pa na kraju i sam čovek, grubо su ugroženi od strane ideologije i istorije, pred kojima njihova istinska egzistencija preti da ustupi mesto svome naličju.

Junaci Šnita deluju u isto vreme prozaično i zagonetno. Ovo proizlazi iz same podražavane forme kroz koju saznajemo likove. Naime, novinski tekst opisuje događaj iz spoljne perspektive. Ako i pruža uvid u psihologiju likova to je uvek u svetu događaja kojim se bavi i zato je ta psihologija donekle površna, data sa spoljne tačke gledišta. Likovi ostaju zagonetni, neuhvatljivi jer se nijednog trenutka ne pripoveda iz njihove tačke gledišta, te stoga, iako su njihove sADBbine ocrtane u završnim poglavljima romana, junaci ostaju nesaznati. U poglavljju *Ljubavne novele* samo su nagovušteni motivi delanja likova, motivi koji nisu istorijski nego lični, koji nisu racionalni već emocionalni. Ipak, i to je dato tek kao nagovuštaj. Roman zapravo sveodoči o nemogućnosti uklapanja čoveka i njegovih postupaka u bilo kakav diskurs, pa bio on istorijski, ideološki ili novinski. Ljudska sADBina je neuhvatljiva za istoriju, ona je zapravo šira od nje. U vezi sa ovim može i da se razume metafora „šnita“ koja stoji u naslovu. „Šnit“ je deo, odrezak, parče, a takođe može značiti i kroj. Mi o junacima ovog romana i saznajemo samo delove koji se povezuju u celinu voljom priređivača koji se javlja na samom početku romana. Likovi i zbiranja nisu dati u celini i u prirodnom poretku, nego kroz fragmente i putem konstrukcije. Imamo dakle, kako je rekao sam autor, neku vrstu „paraistorijskog pop-romana“.

U jednom intervjuu Igor Marojević je svoje tretiranje istorije opisao kao suprotnost domaćim romanima koji fikcionalizuju istoriju oponašajući politiku i služeći nacionalnoj ideologiji. Međutim, odnos koji Marojević svojim romanom uspostavlja prema istoriji samo je drugi pol iste celine kojoj pripadaju i gore pomenuti domaći romani. I jedan i drugi pol se prema istoriji odnose gotovo politički, gledajući je isključivo iz savremene vizure. Neveštvo glorifikovanje istorije, na jednoj strani, i cinično podrivanje na drugoj strani, to su glavne karakteristike savremenog (mal)tretiranja istorije.

U romanu Igora Marojevića ne oseća se duh koji se rve sa najdubljim smislovima istorije, nego svest koja je izabrala jednu donekle konformističku poziciju. Ta pozicija izvire iz jednog naročitog cinizma savremenog doba, cinizma koji se ne trudi da spozna istorijsko kao posebnu realnost, niti da u beskrajnom istorijskom procesu otkrije mistične i stvaralačke energije. Zbog ove pozicije Marojević istoriji pristupa spolja, oglušujući se o autentičnost istorijskog, a svesno potencirajući vizuru sadašnjeg.

Srpska književnost i kultura su prostor u kome se oseća jaka istorijska uslovljenost, gde je pored realnosti sadašnjeg postojala još jedna isto tako živa i ne manje aktivna realnost – realnost istorijska. Ove dve realnosti su u stalnom međuodnosu, odnosu koji je prolazio faze od sakralnog veličanja istorije u žitijima svetih, preko epske glorifikacije prošlosti u narodnoj poeziji, zatim preko problematizovanja i bunta prema istoriji u delima iz perioda moderne, pa sve do afirmacije pojedinca i njegove subbine u beskrajnom istorijskom procesu, u romanima druge polovine dvadesetog veka. Da bi delo Igora Marojevića dospelo u ovaj kontekst, ono bi trebalo da izgradi i afirmiše osobenu istoriosofsku svest koja će umesto postmodernog, prikriveno ideologizovanog, u osnovi oportunističkog antiistorizma, stupiti u živ i plodotvoran dijalog sa dubinskim smislovima istorije. Jer nema dubokog odnosa prema problemu istorije bez konzistentne i jasno profilisane istoriosofske svesti.

Biće zanimljivo videti u kojim će se sve pravcima i kako razvijati u narednim delima ovaj dijalog koji Igor Marojević pokušava da uspostavi sa istorijom i čovekovim usudom u njoj.

ENCIKLOPEDIJA STRANSTVUJUĆIH
(ALEKSANDAR BJELOGRLIĆ: TEMELJNA OPCIJA
NARODNA KNJIGA, BEOGRAD, 2007)

Dragocena odlika svakog literarnog opusa je *poetička transformativnost* ispoljena u nizu ostvarenja koja ga sačinjavaju, bilo da su u pitanju tematski, formalno-strukturalni ili modalni aspekti književnog dela. Naravno, ona (transformativnost) ne ide u red primarnih parametara za vrednovanje pojedinačnog ostvarenja, i možda tim pre u slučajevima kada se konkretno delo kritički sagledava sa veće vremenske distance, odnosno u široj književno-istorijskoj perspektivi. Međutim, kada je reč o čitanju i donošenju suda o kvalitetu aktuelne produkcije, postojanje poetičkih pokreta ili promena na autorskom putu od nekoliko uzastopnih dela predstavlja mnogo bitniji momenat, sa značajno većim udelom u (privremeno-)konačnoj kritičarskoj oceni. Na primer, osvedočena poetička transformativnost Kišovog opusa, pogotovo tokom godina kada su te knjige objavljivane, čini jedan dodatni, „kontekstualni” vrednosni „bonus”. Među savremenim autorima takav kvalitet može se pratiti u kretanju Srđana V. Tešina od *Antologije najboljih naslova do Kuvarovih kletvi i drugih gadosti*. Na drugom kraju ove *ad hoc* „opusno-kontekstualne” skale, sa obrnutim „vrednosnim efektom”, nalazila bi se poetička „istost”, u širokom smislu, poslednjih nekoliko Albaharijevih i Basarinih romana.

U prethodnoj zbirci *Anonimus* (2005), koja je bila izbor „u prerađenom obliku” iz autorovih prvih knjiga *Draženje hipotalamusa* (1994) i *Kraken* (1996), oslanjajući se na poetičke obrasce žanrovske literature (detektivsko-kriminalistička novela i atmosfera „strave” u tradiciji gotsko-romantičarskih priča o duhovima), zrenjaninski pripovedač Aleksandar Bjelogrlić (1967) prevashodno je bio zaokupljen okultnim i paranormalnim pojavama, kao i fenomenima telepatije i telekineze. Nova zbirkica donosi pripovetke uobičajene drugaćijim, svakako ne-žanrovskim, narativnim strategijama, dok je Bjelogrlićevo autorsko interesovanje pomereno ka društvenoj i istorijskoj realnosti i stvarnim, ali ipak neobičnim ljudskim sudbinama.

Zbirku *Temeljna opcija* čini jedanaest pripovedaka, koje na osnovu najbitnijih formalnih i tematskih odlika možemo

podeliti u dve grupe. Prvu bi činilo sedam priča koje su oblikovane u pripovednoj formi biografije. Bjelogrlić piše na tragu Kišovog prepoznatljivog modela *priče-biografije*: sažeto, „koncentrovano” prikazivanje životnog puta glavnog junaka, često od rođenja do smrti, gde se postupkom panoramske naracije hronološki nižu ključni, prelomni događaji, koji usmeravaju i određuju sudsbinu junaka. Takav pripovedni obrazac karakteriše „preobilje” fabulativnosti, gde se događaji stalno smenjuju i u brzom ritmu slede jedan za drugim. Stoga je priča-biografija izrazito dinamična fabularna struktura. Ekstenzivna hronotopičnost naracije, gde se u naglim pokretima prelaze godine ili decenije u životu junaka, i u nekoliko rečenica spajaju udaljene tačke na površini globusa – suštinske su odlike priče-biografije, koja je po takvoj „kondenzovanoj” informativnosti bliska klasičnom *enciklopedijskom stilu*. Fokusiranost naratora-(auto)biografa shodno tome je neminovno *spoljašnja*, odnosno prikazivanje *unutrašnjih* preživljavanja junaka, kao i refleksivni, komentatorski iskazi pripovedača, svedeni su na najmanju meru ili ih uopšte nema.

U sedam pomenutih priča Bjelogrlić stvara inventivnu i uspešno izvedenu pripovednu formu gde priča-biografija, u osnovi, postaje immanentni tok jedne okvirne pripovedne strukture. Uvodni narator, koji se na početku priče javlja u prvom licu, kod Bjelogrlića je novinar (neimenovanog) zrenjaninskog lokalnog nedeljnika. Centralna, „unutrašnja priča” je autobiografska povest ljudi sa kojima „okvirni pripovedač” pravi novinski intervju, odnosno o kojima piše reportažu. Obrisni narativnog okvira nisu čvrsti i strogo odeljeni od immanentne priče, jer se na pojedinim mestima pripovedač-intervjuer uključuje u pripovedanje junaka, tako što postavlja nova pitanja usmeravajući nastavak ispredanja autobiografije ili opisuje ponašanje i reakcije junaka tokom „ispovesti” (ponegde su to odjeci folklorno-arhetipskih „pripovedačkih manira”: „na trenutak prekide priču da bi zapalio cigaretu”). Pripovedanje okvirnog naratora ima dva vremenska plana: prvi je onaj gde se *post festum* govori o susretu sa glavnim junakom i „uzimanju” intervjeta, a drugi je glas novinara *u toku* intervjuisanja. Drugim rečima, sedam priča ove grupe, na kompozicionom nivou, najpre bi se moglo opisati kao memoarsko pripovedanje novinara o neobičnim životnim sudsbinama sa kojima se upoznao tokom reporterske karijere.

Autobiografska priča preneta je u direktnom govoru, fingirajući tako neposredno usmeno pripovedanje glavnog junaka. Međutim, to pripovedanje nije kolokvijalno stilizovano, nema leksičkih ni sintaksičkih odlika razgovornog stila, niti nosi individualne osobenosti svog pripovedača. Autobiografsko pripovedanje „doneto” je u uopštavajuće-depersonalizovanoj, publicističkoj stilizaciji, kao da su pasusi objavljenog intervjeta prosto isečeni iz novina i „nalepljeni” na tekst pripovetke. (Intervju kao objavljeni tekst u novinama, u pripovedanom svetu Bjelogličevih novela ima činjeničnu vrednost i na motivacijskom nivou okvirne priče, kad novinar-pripovedač, na primer, sreće poznanike koji mu saopštavaju da su „čitali onu reportažu”, ili kada, pred objavljanje, elektronskom poštom šalje tekst *junaku priče* da „ispravi moguće materijalne omaške i predloži izmene”, ili pak kada jedna junakinja, po saznanju da će *njena priča* „ići u novine”, u početku odbija razgovor sa reporterom.) To naizmenično isplivavanje „na površinu” priče čas *prikaza intervjuisanja*, čas samog (novinskog) *teksta intervjeta*, rezultira u jednoj palimpsestno dvoslojnoj, „pritajenoj” metatekstualnoj strukturi, gde je, u tipološkom smislu, prvi od međusobno isprepletanih narativnih slojeva *skazični modus* usmenog kazivanja, dok drugi, zapravo, predstavlja model tzv. *priređenog rukopisa*. (Meta-kvalitet Bjelogličevih priča nalikuje albaharijevskom „prepričavanju” zapisa majčine životne priče sa magnetofonske trake.) Tako koncipirano, noseći u sebi suštinsku nepretencioznost, Bjelogličeve pripovedanje formira se na granici beletrističkog, „literarizovanog” stila, sa jedne, i tipično žurnalističkog izraza, sa druge strane, sadržavajući i varirajući elemente i jednog i drugog istovremeno.

Ako su „imanentne” autobiografske priče pripovedane „vrednosno neutralno”, onda je „okvirna priča” prostor gde nailazimo na komentar i „autorski upliv” novinara-pripovedača. On se kreće u rasponu od obrazlaganja „lične” satisfakcije u pravljenju intervjeta („pisao sam reportaže o svetskim putnicima, kako bih iz prve ruke prokrstario meridijanima, a da ne moram da strahujem od gubitka dokumenata, iznenadnih revolucija i brodoloma”), preko uzgrednih „para-spekulacija” („Sa druge strane, da se Tito i Staljin nisu posvađali, anali svetskog rokenrola ostali bi siromašniji za jedan megabend iz Toronto.”), pa do direktnog poentiranja („Priča koja sledi govori

o čoveku koga uzastopni polasci od nule nisu pokolebali, već samo utvrdili u jednom usvojenoj mudrosti: da su s mukom sticane vrednote trošna zdanja u poređenju sa razornom snagom stihija...”). Međutim, preovlađujući tip pripovedačkih komentara pripada širokom polju intertekstualnosti i kulturnih citata. U maniru koji pripada eseističko-analitičkom diskursu, pripovedač često sudbine junaka *poredi* sa odabranim momentima iz književnog, a ponekad i šireg kulturnog iskustva. Raspon citatnog polja autora *Temeljne opcije*, koja u tom smislu donosi prozu duboke *uronjenosti* u Biblioteku, kreće se od mitologije afričkih plemena do holivudskih klasika i najvažnijih predstavnika rokenrola, od Homera, Biblije i ranohrišćanske teologije, preko Dostojevskog, Tolstoja, Turgenjeva, Prusta, Borhesa, zatim Dositeja (koji je „još detetom osećao da će stranstvovati”), Dučića, Todora Manojlovića, Crnjanskog, Krleže, sve do Vojislava Despotova i Milana Nenadića. Evo jednog reprezentativnog primera pripovedačkog komentara u Bjelogrlićevoj zbirci, na koji nailazimo u priči „Odlazak Jovana Latinovića”: „Njegov odlazak bio je nešto sasvim drugo od sudbine Krležinog junaka, ali bi sasvim izvesno mogao predstavljati malo poglavlje novih *Seoba*, kada bi, na početku 21. stoljeća, imao ko da ih napiše.”

(Neizbežno je pomenuti činjenicu da je okvirni pripovedač autobiografska projekcija autora, počev od toga da Bjelogrlić radi kao novinar zrenjaninskog nedeljnika, sve do pripovedačevog pozivanja na iskustvo prevodenja romana *Usijanje* engleskog pisca Tima Parks-a (preveo Aleksandar Bjelogrlić; Narodna knjiga, Beograd, 2003). Kao nastavak traganja za granicama *fikcije i stvarnog* u zbirci *Temeljna opcija*, nakon čitanja priče „Flotila panonskog pomorca”, treba posetiti internet stranicu www.historische-schiffssmodelle.com. Neodoljiv je utisak da takvo istraživanje ipak ide „na štetu” *stvarnog*.)

Četiri preostale pripovetke, koje uslovno svrstavamo u drugu grupu, imaju jednostavniju strukturu od sedam dosad razmatranih novela. Pripovedanje od početka do kraja teče u prvom licu, a u junaku-pripovedaču prepoznajemo novinara iz narativnog okvira u pričama prve grupe. U intimističkom tonu, stišane, nepretenciozne stilizacije, koja je u tome „dosledna” publicističkoj jednostavnosti izraza zbirke u celini, Bjelogrlić uobičjava memoarski i putopisno inspirisane (is)povesti svog junaka/alter ega: odlazak na beogradski koncert rok-grupe

Džetro tal („Andersonov potpis”); erotski susret „na granici svetova” tokom izleta u južnu Hercegovinu („Temeljna opcija”); putovanje u Moskvu („Oni postoje”). Priča „Prustov efekat” prikazuje jedan beogradski dan u životu mladog novinara krajem 1993. godine. Pored upečatljivo izvedenog pripovednog „nagoveštaja” o kraju jedne ljubavi, Bjelogrlić u ovoj priči, sa finom ironijom, mudro prepusta Našim Devedesetim da same progovore o sebi: „Na izlogu prodavnice peciva na Terazijama neko je već istakao kitnjasti natpis: ’Srećna nova 1994.’ Kupio sam zemičku za dvadeset miliona dinara.”, ili: „Novac je legao na račun. Bila je to mizerna suma – osamsto miliona dinara. Za to sam mogao kupiti tri kutije cigareta i sto grama kafe. Ali bilo je to mojih osamsto miliona, koje sam zaradio pišući o Jejtsu i sinhronicitetu.”

Sedam pripovedaka prve grupe, sa druge strane, zaista su „sedam poglavlja jedne zajedničke povesti” – povesti o stranstvovanju i životnim *odisejama* tokom različitih perioda i istorijskih bura XX veka. Pored toga, sudbinske putanje njihovih junaka sustiću se u Zrenjaninu kao gradu gde su odrasli ili proveli jedan deo života: nekadašnji mladi oficir srpske kraljevske vojske, zarobljenik italijanskih fašista u logoru kraj jezera Komo, potom decenijama kanadski emigrant, posvećen teologiji i evangelističkom misionarstvu, sve do povratka u Srbiju početkom XXI veka, u desetoj deceniji života („Itaka u Zmaj Jovinoj”); mašinski inženjer, deserter u jugoslovenskom građanskom ratu devedesetih, dugogodišnji radnik u mnogobrojnim afričkim zemljama („Pustinjska ruža”); čerka ruskog „belog” emigranta, rođena u Banatu, početkom pedesetih sa porodicom emigrirala u Kanadu, majka osnivača i gitariste svetski poznatog rok-benda Raš („Majka Alekса Lajfsona”); farmaceut sa mladalačkim planovima o karijeri filmskog režisera, na početku rata i raspada Jugoslavije napušta domovinu, proživljavajući naredne godine u „ulogama” građevinskog radnika u Hamburgu, potom nadzornika u fabrici sokova i istovremeno studenta postdiplomca u Londonu i na kraju kino-operatera u jednom bioskopu u Parizu („Povratak Jovana Latinovića”); zrenjaninski brodogradilišni radnik, krajem šezdesetih u potrazi za poslom iseljenik u Nemačkoj, autor jedne od najznačajnijih evropskih kolekcija maketa istorijskih brodova i jahti, „od šimširovog drveta”, čija je stalna postavka u muzeju u nemačkom gradiću Kresbronu na

Bodenskom jezeru („Flotila panonskog pomorca“). Dve priče „autobiografske grupe“ razlikuju se po nekim kompozicionim elementima od pet navedenih: u „Tajnom gradu“ uspostavljen je dvostruki narativni okvir, gde pripovedač „unutar“ razgovora sa prijateljicom iz studentskih dana, koja je početkom devedesetih emigrirala u London, pripoveda o jedinoj „obrnutoj“ sudbini u Bjelogrlićevoj knjizi – o mladom muzičaru, čiji je otac iz Šri Lanke a majka Banačanka, koji je odrastao u Engleskoj i kao tridesetogodišnjak se doselio u Zrenjanin; u priči „Borisovka“, jedinoj gde „imanentni“ narativni tok nije autobiografski, praunek glavnog junaka kazuje životni put svog pretka rođenog u Ukrajini, dvadesetogodišnjeg ruskog vojnika u Prvom svetskom ratu, pa austrougarskog zarobljenika nastanjenog u banatskom selu Stajićevo, gde kao paor provodi ceo potonji život, osim četiri godine kada se za vreme Drugog svetskog rata krije u šumadijskom Belom Potoku. U pojedinačnim sudbinama svojih junaka Bjelogrlić ocrtava glavne istorijske tokove prošlog stoljeća, ali i široku, uverljivu sliku naše društvene i kulturne realnosti krajem XX i početkom XXI veka.

Nostalgija se u pripovedanju Bjelogrlićevih junaka ispoljava u nerazrešivoj paradoksalnoj dvostrukosti – kao „obrnuta utopija“ u stavu da „tamo gde te sunce prvi put ogreje, tamo ti je kuća“, jer (balkansko) iskustvo pokazuje da „uvek je na drugom mestu bolje“. Zato životne priče *stranstvajućih*, čije sudbine pripovedač poredi sa borhesovskom „filijalom pticom“ koja „leti unatrag jer ne mari kuda ide, nego gde je bila“, neminovno imaju prizvuk „večne melanholiјe“. Pripovedajući o prolaznosti, narator u *Temeljnoj opciji* više puta uvodi „strarostavnu“ tezu o cikličnom kretanju vremena, o (ničanskom) većitom vraćanju Istog, na čiji odraz nailazimo u tetoviranom simbolu uroborosa na nadlaktici jedne junakinje („sve se vrti u krug“), ili pak u „retro aranžmanu“ ponovnih koncerata Džetro tala i Haustora nakon više godina ili decenija. Bjelogrlićeva proza tako, još jednom, osvedočava mogućnost simbolizujućeg taloženja neobuhvatne ukupnosti iskustva Istorije u efektivnu konkretnost (Jedne) Priče, mogućnost (literarnog) prevođenja bezgranične amorfnosti označenog u dovršeni oblik označavajućeg.

Na kraju, treba primetiti da pripovetke u *Temeljnoj opciji* poseduju upadljiv *romaneskni potencijal* i to u barem dva jasno izražena vida. Prvi je svakako tematska srodnost

priča „prve grupe”, dok je drugi sadržan u ja-pripovedaču iz „druge grupe”, koji zajedno sa okvirnim naratorom preostalih priča formira ukupni, integrišući pripovedni okvir mogućeg romana. Takva svesna *tržišna nepretencioznost*, pored već opisane poetičke nepretencioznosti, ali koja nipošto ne ide na uštrb značenjske *dubine* pripovedanja, čini *temelj* dopadljivosti, a time i vrednosti nove Bjelogrlićeve knjige.

21TH CENTURY FRAGMENTS FROM MY DIARY (2)

Ponedeljak, 19. novembar: Poštari mi je danas uručio pismo iz Srpskog književnog društva (SKD). Očekivao sam ga. Pre neki dan zvao me je sekretar Društva, Duško Novaković. Interesovalo ga je da li sam zainteresovan da se obratim Skupštini Društva tako što bih pročito prigodan *referat*. „Šta se radi?”, pita me. „Eto, pokušavam da pišem, ali mi ne ide”, rekoh. „Znaš šta, u takvim situacijama je najbolje da promeniš ugao gledanja na stvar”, posavetovao me je autor sjajnog *Smetenjakovog crteža*. I bio je u pravu. Ustao sam od kompjutera, legao na krevet i digao sve četiri uvis. Iz tog ugla mi je, zaista, sve izgdedalo drugačije. Neka piše ko mora... Posle me je bilo sramota što sam takvo nešto i pomislio.

Iz sećanja na Borislava Pekića Vide Ognjenović, zabeleženih u knjizi *Pekićeva klupa*, saznao sam koliko je predano i precizno veliki pisac pristupao pisanju svake svoje knjige. Jednom je, na londonskoj železničkoj stanici, ispred Vide Ognjenović i Borislava Pekića, na peronu stajala nekakva ženica sa velikim buketom raznoraznog cveća. „Šta misliš, da li je gospođa baštovanka?”, upitao ju je Pekić. Izazivački, Vida Ognjenović odgovori kontrapitanjem: „Znaš li ti kako se zove svaki cvet u buketu?” Pekić, uspešni odgajivač ruža, koji joj je već bio pokazao obimnu literaturu u kojoj je nalazio stručne savete za baštovanski posao, nije mogao da odoli tom izazovu. „Malo popravi naočare, pa nastojeći da gospođa ne primeti, stade da uočava i nabrala: Tu su tri vrste različka. Onaj sitni je livadski, onaj u čumicama je divlji, a onaj lepi krupni je baštenski. Ima nekoliko strukova gospinih suza, ruže puzavice, indijski sitni karanfili, jedna vrsta letnjih georgina, ono žuto je cvet trske, ono crveno je, čini mi se kana, onda margarete, kako Englezi kažu dejzis...” I tako redom, zagleda i nabrala. Ali to nije bilo sve. Nakon prostog nabranja imena cvetova iz buketa, sledilo je upoređivanje botaničkih i narodnih imena za cveće, potom razlikovanje naziva za isto cveće u zavisnosti od kraja gde to cveće uspeva. Recimo, dan-i-noć se u Crnoj Gori zove carevo oko, dok se u Slavoniji ista biljka zove mačuhica. Pekić je znao toliko imena za cveće, jer je svojski tražio i kopao i tamo gde drugim piscima nikada ne bi palo na pamet.

Odgovarajući na pismo jednoj čitateljki Pekićevog bloga, gospođa Ljiljana Pekić otkrila je vezu između Pekića Pisca i Pekića Baštovana. „[...] čini mi se da je bavljenje baštom bar za nekoliko godina produžilo njegov život. Umesto da sedi za praznim listom hartije, kada nije mogao da reši neki problem u romanu, on je odlazio u baštu i negovao svoje cveće ili kosio travu, pa se u međuvremenu i problem rešio na neki način.”

Lenji pisci kao što sam ja trebalo bi da poput Pekića, ako ništa drugo, uče imena cveća kad im ponestane ideja za pisanje. Možda me je baš zbog toga Peđa Marković nagovorio da ove godine za potrebe sajamskog panoa *Stubova kulture* poziram u ulozi baštovana. Dao mi je ašov i rekao: „Riljaj, Tešinu!”, a on se prihvatio foto-aparata. Posle mi je rekao da mi ašov nekako prirodno leži. Kad smo već kod ležanja i pisanja, možda bi bilo pametnije da Duškov savet nisam shvatio naopako. Ležanje je za one bez ambicija. Odoh u baštu.

Utorak, 20. novembar: Nakon jutarnje kafe, koju sam popio u društvu svoje raspevane, ali stroge boginje Artemide, stvari su počele da mi se bistre u glavi. Bilo mi je jasno da bi za *referat* trebalo da napišem nešto o tome *kako* sam počeo da pišem *zašto* pišem tako kako pišem. Ubrzo je nastao tekst „Peti Bitls ili čupavac iz Mokrina tvrdi da....” Palo mi je na pamet da me je knjiga *Stereo stihovi* Dragoslava Andrića podstakla da i sam počnem da pišem pesme za uglazbljivanje, a potom i „pravu” poeziju. „Elenor Rigbi” je samo jedan od sjajnih Andrićevih prepeva. Upoznao sam tog Majstora reči i šaha baš u Francuskoj 7, pre više od decenije. Nakon što smo razmenili nekoliko kurtoaznih rečenica, saznavši da radim kao novinar u medijskoj kući koju je režim želeo po svaku cenu da uništi, upitao me je da li se plašim za sopstveni život. Rekao sam mu da mi ponekad baš nije svejedno, na šta je on samo odmahnuo rukom. „Nemojte i Vi, ovde je previše onih kojima *srce - 'oce,* ali im *dupe - klokoće.*” Tad mi je to bilo samo smešno, a kasnije sam shvatio svu težinu poslovice koju mi je Andrić otkrio. Kao da nas je uhvatio Elenorin sindrom. Stih „Eh, ti usamljenici” Lenonove i Makartnijeve pesme može da ide ruku pod ruku sa našom poslovicom ”srećan je onaj koji sedi u svojoj kući”. „Samo vi sedite. I čekajte. Nećete bolje proći od Righbijeve”, rekao bi Andrić. Treba biti ludo hrabar poput Lenona. Zato sam, nakon što ga je Mark Čepmen ubio, uzeo čekić i sekač

i u cigle neomalterisanog zabata porodične kuće u Mokrinu urezao: „John Lennon nije mrtav!” E, tako će da referiram u subotu.

Sreda, 21. novembar: Zvali su me iz redakcije *Blica*. Pitali su me šta putnici-namernici, koji salutaju na sever Banata, nikako ne smeju da preskoče prilikom obilazaka kulturnih (i inih) znamenitosti. Svima koje put nanese u Kikindu, rekoh, od srca bih preporučio da posete - Mokrin, jer se ionako kaže da se Kikinda nalazi *pored* Mokrina. Ako već omašite pa ne potrefite dane kada se održavaju legendarne manifestacije o kojima je, recimo, bilo reči i na CNN-u, trebalo bi da zamolite promotera seoskog turizma da vam osmisli turu po mokrinskim domaćinstvima. Iz prve ruke da vidite kako se pravi rolovani sir, pa da vam majstorica da varjaču da sami mešate mleko Ili da vam domaćin uvali motiku i uputi vas pravo na njivu u brazdu. To bi bilo autentično iskustvo. Ako se u Tunisu papreno naplaćuje noćenje sa Berberima u Sahari, zašto da zaostajemo za svetskim trendovima i ne ponudimo na tržište jedinstvene slike iz života koje su sve samo ne turistički nezanimljive? E, zato preporučujem da se obavezno vidi život u Mokrinu *uživo*. Predlažem da se ta tura nazove *Kroz pustinju i prašinu*.

Posle podne putujem za Novi Sad. Treba da govorim o knjizi Vladislave Gordić Petković *Virtuelna književnost 2*. Čitam je danima sa uživanjem. Treba biti majstor pa sastaviti knjigu od kolumni pisanih na najrazličitije teme. Ova knjiga je dokaz kako se to radi. Primećujem da je, za razliku od prethodne knjige, *Virtuelna književnost 2* mnogo ličnija. Vladislava ne krije svoje političke stavove, ne plaši se da pomene imenom i prezimenom ovog-ili-onog političara, pjesnika ili tajkuna, ovu-ili-onu estradnu zvezdu, pevaljku, novinarku ili književnicu. Zašto je to bitno? Upravo zbog toga što je sve više onih – pa i Vladislavinih studenata između ostalog – koji kažu: „Nas politika ne interesuje, ne gledamo vesti, ne čitamo novine, ne glasamo na izborima! Mi pišemo pesme.” Izvinite, a kome ste, osim *apolitičnih pesmica*, prepustili da ispisuje stranice vašeg života? Zar vam pored silnog *ba(la)vlijenja* intelektulanim stvarima, ovo ne zvuči ni malo glupo!? Pa naravno, jasno je kao dan: vi i vaše pesme ste *iznad* života! Eh vi, introvertni, vi ste najopasniji! „A šta činiti u danima polarne hladnoće, kad

se već povlačenjem u sebe niko do sada nije naročito ugrejao? Verovatno je hladna zima pravo vreme da se bude ekstrovertan - kako bi to rekao jedan bivši jugoslovenski pisac, među ljudima smrdi, ali je toplo!" E zbog toga što ima hrabrosti da kaže ono što misli, i da pri tom to bude tako atraktivno i vanserijski dobro, Vladislavine tekstove treba uvrstiti u školsku lektiru.

Četvrtak, 22. novembar: „Micha moze da pati i tuguje zbog divne veceri koju je propustio do sudnjega dana...”, piše mi Vladisava jutros, između ostalog, u imejlu posvećenom sumiranju utisaka sa predstavljanja *Virtuelne književnosti 2.*

Subota, 24. novembar: Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je noć proveo u svom krevetu, ali da nije spavao zbog užasne glavobolje te da je na Skupštinu SKD-a stigao na jedvite jade; ni spavanje u autobusu, ni tablete „panadola” nisu mu pomogle. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je od autobuske stanice do centra grada stigao preko Zelenog vanca, popio kafu u poslastičarnici na Trgu Republike i, pola sata pre početka Skupštine, ušao u Francusku 7. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je u prostorijama SKD-a prvo sreo Mirjanu Mitrović, a potom i Enesa Halilovića, Danicu Vukićević i Nenada Miloševića, popio još jednu kafu, pozdravio se sa mnogima, pobrojati se ne može; upoznao, nakon toliko godina, Dragana Jovanovića Danilova, Zvonka Karanovića i Aleksandra Baljka, koji mu je rekao: „Znam ja vas sa televizije!”. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je... primetivši kako mu maše, Mirka Demića video kao kakvog latinskog zavodnika, a da je, kad je spazio dugokosog Miju Raičevića, pomislio da je to Antonio Banderas glacom i, naravno, bradom. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... mu je Božo Koprivica, kad ga je ugledao rekao: „Pa poslaću ti, nemoj da brineš, daj mi adresu!” (Nije mu dao adresu, zaboravio, a voleo bi da pročita „Dribling - 1001 noć” iako, ruku na srce, nema pojma o fudbalu.) Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je Marinu Vulićević izljubio kao što se ljubi rod rođeni, a kako bi drugačije bilo kad ga drugarski naziva Batom, ali, za neupućene, dalje se u ovoj epizodi ništa ne odvija kao u Štulićevoj pesmi. („...a Marina kao Marina...”) Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je, kad je došlo vreme da pročita referat ili besedu, imao tremu, ali da je referirao ili besedio bez greške; neko je doviknuo jedno „Bravo!” iz publike, možda baš Božo Koprivica, možda Igor Marojević; posle mu Mirjana,

Marina i Gojko Božović rekli da je *referirana beseda* bila dobra. („To je, sa manjim promenama, čitava jedna priča.”) Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je, prvo sa Miletom Prodanovićem i Ljiljom Jokić Kaspar a potom i sa Novicom Tadićem pričao o problemu rešavanja statusa slobodnih umetnika; eh, jadni bili nezaposleni kojima lokalna samouprva treba da rešava životne probleme. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... ga je Vladan Matijević pitao da li ga još uvek progone u Kikindi, a da mu je ovaj rekao: „Neće više niko sa mnom da se svađa, vladajući radikali su se nešto učitali, a lokalni naci-pjesnici me više ne tuže zbog kleveta. Možda i jedni i drugi šilje... ono što već imaju pri ruci da šilje.” Čupavac iz Mokrina tvrdi da... mu je Vasa Pavković predložio da na sajtu Nove srpske političke misli pročita temat koju je priredio povodom netom završenog Sajma knjiga; posle mu je pričao o tome kako je lovio leptira „admirala”. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... ga je Zoran Pešić Sigma pitao za zdravlje *Severnog bunkera*, a da je ovaj odgovorio da je još uvek, nažalost, u komatoznom stanju. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je odbio Slavoljuba Markovića kad mu je ovaj predložio da umesto njega broji glasove koje su dobili kandidati za članstvo u Upravu Društva; pa nije Čupavac iz Mokrina sisao vesla?! Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je otišao sa Skupštine pre nego što je saznao ko su novi članovi Društva, a da mu je društvo, nogu pred nogu, do Zelenog vence pravio Gojko Božović. Čupavac iz Mokrina tvrdi da... je bio odvratno bajat sendvič koji je kupio na stanici u Beogradu; u autobusu je sedeо iza glumice Marte Keler, koja bi, svaki put kad bi protutnjali pored bilborda sa njenim likom, doviknula kondukteru: „Vidi me!” Čupavac iz Mokrina tvrdi da... mu je tad još više nedostajala njegova stroga boginja Artemida.

Ponedeljak, 26. novembar: Moj prijatelj Mića Vujičić nedavno je u razgovoru sa Davidom Albaharijem, koji je vodio povodom njegovog novog romana *Ludvig*, pomenuo i famozni podzemni prolaz na Zelenom vencu i inagurisao ga, takoreći, u pravi „književni problem”. Mnogi su pisali o toj beogradskoj kloaki kroz koju svakodnevno prođe više od 200.000 ljudi, ali нико tako ubedljivo kao Albahari i Pančić. Za Davida je podzemni prolaz na Zelenom vencu moćan simbol, pogotovo za stanovnike Zemuna i Novog Beograda koji se „spuštaju u pakao da bi dospeli do svojih kuća”. Istovremeno, tvrdi pisac,

„to je svojevrsni tunel kroz koji periferija neprekidno sipi u centar, u samo srce grada. U izvesnom smislu, dakle, to je izuzetno značajno mesto za beogradsku mitologiju...“ Teofil Pančić je nekom prilikom napisao: „Hteo-ne hteo, osuđen sam da gotovo svakodnevno proštrapaciram najružnije mesto u kosmosu, epicentar najgoreg od svih mogućih svetova - beogradski Zeleni venac.“ Ni za Teofila ovde nije reč samo o „šanerskoj i šabanskoj“ maloj privredi ili leglu prljavštine i nečistoće koji su svakako problem *par excellence*. Smisao opisanog užasa treba tražiti na simboličkoj ravni. Kolumnista *Vremena* je svojevremeno argumentovano tvrdio da je izgled Zelenog venca zapravo slika i prilika države Srbije u tom trenutku. Kad komunalni inspektorji rade svoj posao i kada nema potrebe da policijska patrola, naoružana baterijskim lampama, pomaže sugrađanima da bezbedno prođu kroz mrak podzemnog prolaza - tada je i Srbija koliko-toliko bezbedna i na dobrom putu, ali kada ga okupiraju ulični prodavci, prosjaci i hohštapleri svih vrsta onda je to siguran znak da se Srbija zaglibila kao poslovični riđan u blato.

Albahari i Pančić su u pravu. I za mene je prolaz na Zelenom vencu uvek predstavlja alegorijsko mesto susreta različitih svetova. Ne samo što je to *ad hoc* čvorište najrazličitijih (pri)gradskih autobuskih linija ili najbrži put da se iz centra grada pešice dođe do železničke i autobuske stanice, nego je i civilizacijska crna rupa koja preti da uvuče ceo grad u sebe. Teško je, gotovo nemoguće, opisati u jednom novinskom članku kakvi se sve tu svetovi (i svatovi) sudsaraju i susreću. Nekom dubljom analizom, recimo, dalo bi se utvrditi šta motiviše sve te ljude da na promaji u podzemnom prolazu prodaju gaće, zećeve, „milka“ čokolade ili mobilne telefone iako je pijaca odatle udaljena svega desetak metara. S druge strane, kakav je psihološki profil kupoholičara koji stane da razgleda pa čak i pazari robu izloženu na kartonskim kutijama? Možda Srbija zaista treba da promeni ime u Apsurdistan. Ili kako bi to Vladislava Gordić Petković rekla: „Srbija je i pre svih lomova koji je možda izvinjavaju i opravdavaju bila Apsurdistan, zemlja u kojoj je kontroverza bilo zadato stanje, takoreći ‘po difoltu’: miks opanaka i štiklica, titula i tutumraka, sumraka smisla i svetla iz tunela.“ Što da se lažemo? Ako je apsurdistanski podzemni prolaz na Zelenjaku, kako ga Beograđani od milošte zovu, metaforični Tunel onda nema šanse da ugledamo svetlo

na izlazu, jer, prosto rečeno, izlaza iz podzemnog prolaza na Zelenom vencu nema i neće ga ni biti. Može da propadne i Srbija, ali Zeleni venac će preživeti kao bubašvaba eksploziju atomske bombe. Jedina uteha za nas ljude-od-pisane-reči je u tome što od tog, u prvom redu, komunalnog problema možemo da napravimo književni.

Jednom sam, recimo, doživeo da u tom prokletom prolazu naletim na grupu manekenki koje su snimale nekakvu televizijsku reklamu. Ne zna se koja je od koje devojke bila lepša i mlađa. Stao sam kao ukopan. Zar je moguće u epicentru najgoreg od svih mogućih svetova naići na ovakvu bezazlenu lepotu? Ako kao kulisa modernog velegrada u reklami može da posluži ušminkani šmrljavi podzemni prolaz na Zelenom vencu, onda je sve moguće, jer, napokon, Srbija je zemlja budženja i improvizacije.

Utorak, 27. novembar: Još uvek sam pod utiskom pisma koje sam juče dobio iz francuske izdavačke kuće *Actes Sud*. Sad na miru čitam šta mi je napisao Aleksandar Grujičić, prevodilac i urednik edicije *Littératures des Balkans*. „Čini mi se da je došlo vreme da Vas pitam možete li mi poslati elektronsku verziju svoje najnovije knjige *Kuvarove kletve i druge gadosti*.“ Grujičić je za *Actes Sud* preveo nekoliko Jergovićevih knjiga, a priprema i Valjarevićev *Komo*. Odgovorih mu u maniru Humphreya Bogarta: „Louis, I think this is the beginning of a beautiful friendship.“ Pošto ne znam francuski, Aleksandar je obećao da će mi iz *Actes Sud* poslati neke knjige za... gledanje. Moja stroga boginja Artemida mi je tim povodom jutros rekla: „Bonjour.“

BIOGRAFIJE

ENDRE ADI (1877-1919) sa Šandorom Petefijem možda najveći mađarski pesnik. Njegova poezija otvara vrata mađarskoj moderni.

DAVID ALBAHARI rođen je 1948. godine u Pećи. Objavio je knjige priča: *Porodično vreme*, *Obične priče*, *Opis smrti* (Andrićeva nagrada), *Fras u šupi*, *Jednostavnost i Pelerina* (Nagrada Stanislav Vinaver), *Izabrane priče*; i romane: *Sudija Dimitrijević*, *Cink*, *Kratka knjiga*, *Snežni čovek*, *Mamac* (NIN-ova nagrada za roman godine), *Mrak*, *Gec i Majer*, *Svetski putnik*, *Pijavice*, *Ludvig*. Izabrana dela Davida Albaharija u deset knjiga objavljena su tokom 1996. i 1997. godine. Knjige su mu prevedene na engleski, hebrejski, italijanski, mađarski, albanski, slovački, nemački, esperanto, poljski, francuski i španski jezik.

ALEN ALISPAHIĆ rođen je 1977. godine u Sarajevu. Objavio knjige poezije *Karnevalska sentimentalnost* (2003) *Histerija žene* (2004) *Na kojem si mjestu, tačno, zeznuo stvar?* (2005) *Alenčić* (2006) *Pop Shop* (2006) *Dobivam na penale* (2007). Njegove poezija, ali i proza, našla je mjesta u književnim časopisima *Album*, *Treći Trg*, *Ostrvo*, kao i francuskim književnim revijama *Europe* i *Hopala!* Učesnik je književnih susreta u organizaciji francuskog centra za kulturu Andre Malraux. Dobitnik je i treće nagrade Mak Dizdar za neobjavljenu knjigu pjesama. Prestao je sa svim prevarama, lukavstvima, lažima. Živi i u Travniku.

VLADIMIR ARSENIJEVIĆ (rođen 1965. u Puli), je književnik, prevodilac, urednik i publicista. Svoj prvi roman *U potpalublju* (koji je ujedno i prvi deo predviđene tetralogije Kloaka Maksima) objavio je 1994. godine. Za tu knjigu dobio je Ninovu nagradu za roman godine kao njen najmlađi dobitnik ikad, a knjiga *U potpalublju* je do sada jedini debi roman kojem je dodeljena ova ugledna nagrada.. 1997. godine objavio je roman *Anđela* - drugi deo ciklusa Kloaka Maksima. Od maja 1999. do septembra 2000. boravio u gradu Meksiku gde je svirao s internacionalnim teksaško-britansko-srpskim pank bendom Los Armstrings. Los Armstrings 2000. objavljaju svoj prvi i jedini nosač zvuka, *Wanderlust* u izdanju novosadskog UrbaNS-a. Iste godine izlazi Arsenijevićeva treća knjiga *MEKSIKO* ratni dnevnik a 2004. godine objavljuje

ilustrovani roman Išmail koji nastaje u saradnji sa strip crtačem Aleksandrom Zografom. Od septembra 2000. do marta 2007. godine radi kao urednik u izdavačkoj kući Rende. Takođe se bavi prevodenjem s engleskog jezika. Živi u Beogradu.

MARKO AVRAMOVIĆ je rođen 1984. godine u Beogradu. Iz Mladenovca je. Apsolvent je na grupi za srpsku književnost i jezik sa opštom književnošću na Filološkom fakultetu u Beogradu. Do sada nije objavljivao.

ARANKA BALINT JE viši bibliotekar u Arhivu grada Zrenjanina. Bavi se kulturnom istorijom Banata i istorijom knjige i biblioteka. Stalni je saradnik Pčese i Vacsorszag-a.

DR MARIJA CINDORI ŠINKOVIĆ (1950) je stalni saradnik (samostalni istraživač) Instituta za književnost i umetnost u Beogradu. Saradivala je u listovima i časopisima Student, Vidici, Znak, Dometi, Književna istorija, Letopis Matice srpske, član redakcije subotičke Rukoveti. Objavila četiri knjige prevoda lirike.

SAŠA ĆIRIĆ (Pirot, 1975.) je završio Filološki fakultet u Beogradu. Bavi se književnom kritikom, radi kao voditelj na Radio Beogradu 2, jedan je od urednika Betona. Autor je i urednik knjige *Srbija kao sprava*.

BORIS DEŽULOVICIĆ (Split, 1964) je pisac i novinar, osnivač splitskog nedeljnika *Feral Tribune*. Autor romana *Christkind i Jebo sad hiljadu dinara*, zbrike pesama *Pjesme iz Lore* i zbirke pripovedaka *Poglavnikova bakterija*. Redovni je kolumnista zagrebačkog *Globusa*, ljubljanskog *Dnevnika* i beogradskih novina *Alo*.

MILAN ĐORĐEVIĆ je pesnik, pripovedač, eseista i prevodilac. Objavio je knjige pesama *Sa obe strane kože* (1979), *Muva i druge pesme* (1986), *Mumija* (1990), *Cilibar i vrt* (1990), *Pustinja* (1995), *Čiste boje* (2002), i *Crna pomorandža* (2004), knjigu eseja *Cveće i džungla* (2000), i knjige proze *Glib i vedrina* (pod pseudonimom Milan Novakov, 1997) *Slepa ulica* (2002) i *Majmun* (2006).

ALEKSANDAR GATALICA rođen je 1964. godine u Beogradu. Diplomirao je Opštu književnost sa teorijom književnosti 1989. godine u Beogradu. Objavio je romane *Linije života* 1993 i *Naličja* 1995, kao i cikluse *Mimikrije* (1996) i *Vek 1999.* godine (nagrada "Ivo Andrić"). Proza Aleksandra Gatalice objavljivana je u svim relevantnim književnim časopisima u Jugoslaviji (*Književnost*, *Književne novine*, *Književna reč*,

Letopis Matice srpske...). Proza Aleksandra Gatalice prevedena je na engleski, nemački, francuski, ruski, španski, italijanski i još deset jezika Evrope.

IVAN IVANJI je rođen 1929. godine u Zrenjaninu. Roditelje, kao Jevreje i lekare, izgubio tokom rata. On se spasao bekstvom kod rođaka u Novi Sad. 1944. stiže u Aušvic i Buhenvald, ali preživljava i sledeće godine se vraća u zemlju. Preko 20 godina bio je prevodilac za nemački jezik drugu Titu i drugim državnim partijskim funkcionerima. Paralelno sa karijerama pedagoga, novinara, dramaturga i brojnim funkcijama koje je obavljao, Ivanji se bavio književnošću od rane mladosti i objavljuvao jednako i poeziju i prozu. Sa suprugom živi u Beču i Beogradu.

RUJANA JEGER rođena je kao Rujana Drakulić u Zagrebu 1968. godine. U rodnom gradu je pohađala je osnovnu i srednju školu – Centar za obrazovanje u kulturi i umjetnosti, smjer za "suradnike u sredstvima javnog informiranja", što god to značilo. Kao jedna od žrtava velike, tzv. Šuvarove školske reforme, od nje se očekivalo da se nakon prva dva razreda srednje škole odluči za svoje buduće zanimanje. 1996. godine diplomirala arheologiju na Filozofskom fakultetu sveučilišta u Zagrebu, 1991. otišla u Beč gdje živi radeći razne poslove, od prevodilačkih, preko novinarskih do arheoloških. U međuvremenu shvatila da od svega jedino želi pisati – možda je Šuvar ipak bio u pravu... Stalna kolumnistica u hrvatskom izdanju magazina *Cosmopolitan*, surađuje u hrvatskom izdanju magazina *Ella*, švedskom časopisu *Amelia* te bečkom *Die Bunte Zeitung*. Prvi roman, *Darkroom*, objavljen 2001, također je objavljen u veljači 2004. u izdanju njemačkog Beck Verлага. Zbirka kolumni pisanih za *Cosmopolitan* 1999-2003, *Posve osobno*, objavljena je 2003. godine. 2007. godine objavljena joj je druga knjiga kolumni pod naslovom *Opsjednuta*.

MELINA KAMERIĆ rođena je u Sarajevu 1972. Priče su joj objavljene u *Ekran price_01*, *Omnibusovoj Buntovnoj Prozi* i casopisu *Lica*. Pobjednica natječaja *Ekran Priče 04*. Radi za Njeno Velicanstvo kraljicu Elizabetu. Mada nije James Bond. Pomalo piše priče. Čeka da Kruno procita price i napravi je knjizevnom zvjezdrom.

SLOBODAN KARAMANIĆ jedoktorant antropologije svakodnevnog života (Institutum Studiorum Humanitaris - Ljubljana). Istraživač u polju teorije ideologije, politike i

psihoanalize. Bio je jedan od urednika i pokretača časopisa *Prelom*. Trenutno živi u Minhenu, gde radi kao moler.

MILICA KONCULOV je studnetkinja opšte lingvistike na Filološkom fakultetu u Beogradu. Ovo je njen prvi prevod.

MIRJANA MARINŠEK NIKOLIĆ je književnica, naučnica i publicistkinja. Piše za "NIN", Kulturni dodatak "Politike" i Kulturni dodatak "Novosti", kao i za Književni Magazin", "Polja", "Književne novine" i "Gradinu". Poslednjih godina bavi se proširenim i mix medijima, i video artom. Autorka je više multimedijalnih književno-likovnih projekata: "Noć bez interpunkcije", "Frida u kući Milene", "U lavirintu art kuhinje - Oktopus bijenale proširenih medija", itd. Objavljene knjige proze: *Putogledi* (ogledi, putopisi i priče) i romani *Tri Frida* i *Tango za Evitu*. Živi u Beogradu.

MILA MAŠOVIĆ je rođena 1983. godine u Nišu. Diplomirala je na grupi za Opštu književnost i teoriju književnosti na beogradskom Filološkom fakultetu, a trenutno studira na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, na odseku Dramaturgija. Objavljuje pozorišnu i književnu kritiku u *Književnom listu* i časopisu *Scena*. Za rad *Dramaturgija začudnosti* dobila je II Brankovu nagradu Matice srpske za 2005/2006. godinu. Na 52. *Sterijinom pozorju* (2007) bila je član žirija na *Pozorju mladih*. Trenutno radi na dramskom tekstu koji će se premijerno igrati u beogradskom *Pozorištancu Puž*.

DRAGANA MLAĐENOVIĆ, je rođena u Frankenbergu, 30. 06. 1977. godine. Živi u Pančevu. Radi kao novinarka lokalnog lista „Pančevac“. Objavila zbirke pesama: *Nema u tome nimalo poezije*, *Raspad sistema*, *Tvornica* i *Asocijalni program*, te koautorsko izdanje *Neofetus*. Pesma-ciklus „Zapisni na marginama“ deo je rukopisa *Omot spisa* koji će uskoro biti objavljen u izdanju *Fabrike knjiga*. Zbirka se bazira na spisima iz različitih vremena, a u ovoj pesmi-ciklusu došlo je do interpolacije najstarijih meteoroloških zapisa i raznih religijskih učenja.

FERENC NEMET je istraživač, kulturni istoričar i urednik u izdavačkoj kući *Forum* iz Novog Sada. Autor je mnogobrojnih knjiga i članaka među kojima su: *Istorijske stampe u Velikom Bečkereku*, *Torontalski cilim*, *Gospodski život u Torontalu*. Piše na mađarskom i srpskom jeziku.

MIROSLAV NIKOLIĆ je profesor, predavač po pozivu i naučnik. Poslednjih godina bavi se publicistikom, proširenim i mix medijima, video artom i video animacijom;

učestvuje u multimedijalnim književno-likovnim projektima i na tribinama. Prevodi sa/na švedski, danski, norveški i engleski. Noviji književni prevodi *Cinematek Lumiere* – izbor iz knjige poezije *Cinema Lumiere* Duška Novakovića, časopis za književna istraživanja *Signal*, 2007. *Uppland (Pobrđe)*, Ase Berg i Lars Ratama *Imena se međusobno udaljavaju* – izbor iz *Antologije moderne nordijske poezije – Andra sidan av landskapet (Druga strana pejzaža)*, "Gradina" časopis za književnost, umetnost i kulturu, 2008.

SAŠA OBRADOVIĆ je rođen 1968. godine u Valjevu, po profesiji pravnik, nekada sudija a danas diplomata u rangu prvog sekretara ambasade Srbije i Crne Gore u Hagu, objavio zbirke priповедaka *Ulazak u zamak* i roman *Mardijan je najzad mrtav*.

MARKO M. RADULOVIĆ je rođen 1984. godine u Beogradu. Apsolvent je srpske književnosti i jezika sa opštom književnošću na Filološkom fakultetu u Beogradu.

BOJAN SAVIĆ OSTOJIĆ (Beograd, 1983) je diplomirao na Filološkom fakultetu u Beogradu, na katedri za francuski jezik i književnost. Objavio je poemu *Stvaranje istine* (SKC Kragujevac, 2002). Poeziju i prozu je objavljivao u časopisima *Lipar*, *Povelja*, *Trag*. Prevodi sa francuskog. Preveo Kafkinu biografiju autora Žerara-Žorža Lemera (*Clio*, 2007).

ELLEN SPOLSKI, predaje engleski jezik i književnost na univerzitetu Bar-Ilan u Tel Avivu. Objavila knjige *The Bounds of Interpretation: Linguistic Theory and Literary Text*, *The Uses of Adversity: Failure and Accommodation in Reader Response*, *Gaps in Nature: Literary Interpretation and the Modular Mind*, *Summoning: Covenants in Law and Literature*, *The Judgment of Susanna: Authority and Witness*, *Satisfying Skepticism: The Embodied Mind in the Early Modern World*, *The Work of Fiction: Cognition, Culture, and Complexity*, *Iconotropism, or Turning Toward Pictures, Images, Words, and Grotesques in Shakespeare's England: A Cognitive View*.

SAŠA STOJANOVIĆ živi i radi u Leskovcu. Objavio je romane *Krvoslednici* i *Manchester City Blues*. Tekstove je objavljivao u raznim publikacijama, na pr. „Zarez“ Zagreb, „Odjek“ Sarajevo, „Koraci“ Kragujevac, „Gradina“ Niš, „Think Tank“ Leskovac, „Ulaznica“ Zrenjanin, „Polja“ Novi Sad i novinama: „Danas“, „NIN“, „Večernje Novosti“ Beograd. Objavio je drame; *Krvoslednici* (2004.), *Kabare KOZA*

NOSTRA(2006.), *Veliko otvaranje* (2007.) Uređuje *Think Tank* – časopis za Balkan.

SRĐAN V. TEŠIN je rođen 1971. godine u Mokrinu. Književnik je i publicista. Objavio je sedam knjiga: *Coated brain / Pohovani mozak* (1996), *Sveto Trojstvo Georgija Zecowskog* (1997), *Sjajan naslov za pantomimu* (1997), *Antologija najboljih naslova* (2000), *Kazimir i drugi naslovi* (2003), *Kroz pustinju i prašinu* (2005) i *Kuvarove kletve i druge gadosti* (2006). Dobitnik je književne stipendije *Borislav Pekić* za 2004. godinu. Autor je beogradske izdavačke kuće *Stubovi kulture* od 2003. godine. Kourednik je književnog časopisa *Severni bunker*, urednik OnLine magazina *Plastelin* i urednik kulture u regionalnom mesečniku *REZ*. Od 1997. godine član je Udruženja književnika Kanade (Canadian Authors Association). Član je Srpskog književnog društva od 2004. godine. Član NUNS-a od 2000. godine. Kolumnista je novosadskog dnevnika *Građanski list*. Živi u Kikindi.

ŽELJKO TEŠIĆ (Užice, 1983) piše poeziju. Učestvovao je na nekoliko književnih manifestacija za mlade pesnike, gde je dobio nekoliko nagrada. Objavljuje pesme u književnim časopisima (*Treći trg, Braničevo* i dr.). Studira na Katedri za srpsku književnost Filološkog fakulteta u Beogradu.

JOVANKA ULJAREVIĆ rođena je 13. 01. 1979. godine u Kotoru. Piše poeziju, prozu, eseje. Objavila je zbirke poezije: *Prije muva* (CDNK, Podgorica, 2000.) i *Maskenbal proteza* (CDNK, Podgorica, 2003.) Radovi su joj prevođeni na engleski, poljski, slovenački i makednoski jezik. Svojim radovima zastupljena je u brojnim časopisima za umjetnost, kulturu i društvena pitanja.

VULE ŽURIĆ rođen je u Sarajevu 27. avgusta 1969. godine. Godine 1993. dolazi u Beograd. Živi u Pančevu. Objavio je knjige priča: *Umri muški*, *Dvije godine hladnoće*, *U krevetu sa Madonom*, *Valceri i snošaji*, *Blagi dani zatim prođu*.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

82+3

ULAZNICA : časopis za ulturu, umetnost i društvena pitanja / glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1 (1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* je objavljen zahvaljujući finansijskoj podršci Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i obrazovanje.

ulaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLI, decembar 2007.
broj 206-207

Izdaje Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“ Zrenjanin. Izlazi pet brojeva godišnje. Cena po jednom primerku 200,00 dinara, godišnja pretplata 1000,00 dinara (za inostranstvo 2000,00 dinara) Pretplatu slati na žiro-račun broj **840-74664-12** Gradske narodne biblioteke sa naznakom za „ULAZNICU“.

Rukopise slati na adresu: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“ Trg slobode broj 2, 23000 Zrenjanin, otkucane, odnosno odštampane ili na disketi, sa naznakom za „ULAZNICU“
Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: 023 566 210

E-mail: ulaznica@zrbiblio.org

Slog i prelom: Vladimir Arsenić
i Vladimir Tot

Slike u časopisu: Rastko Stefanović
Štampa: Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin

